Камалиева Нурия Нурисламовна

Подписан: Камалиева Нурия Нурисламовна
DN: C=RU, OU=Заведующий, O="МБДОУ ""Детский сад 321""", CN=Камалиева Нурия Нурисламовна, E=Ds321.kzn@tatar.ru
Основание: я подтверждаю этот документ
Местоположение: место подписания
Дата: 2022-09-15 12:01:56
Foxit Reader Версия: 9.7.2

РАСЛЫЙМ
МБМБУ "321 нче балалар бакчасы" мөдире
_______________ Н.Н. Камалиева
Педсовет утырышында кабул ителде
беркетмә № 1 «29» 08.2022
Боерык №34, 31.08.2022ел

Мәктәпкәчә белем муниципаль бюджет учреждениесе
"Татар телендә тәрбия һәм белем бирүче 321 нче катнаш төрдәге балалар бакчасы"

МӘКТӘПКӘЧӘ ТӨП БЕЛЕМ БИРҮ ПРОГРАММАСЫ

Казан, 2022

Эчтәлек

1.	**Максатлар бүлеге**	
1.1.	Аңлатма язуы	
1.1.1	Программаны гамәлгә ашыруның максатлары һәм бурычлары	
1.1.2.	Программаны формалаштыру принциплары һәм юллары	
1.1.3.	Программага хас үзенчәлекләр	
1.2.	Программаны үзләштерүнең планлаштырган нәтиҗәләре	
2.	**Эчтәлек өлеше**	
2.1.	2 яшьтән алып мәктәп яшенә кадәр балаларның үсеш юнәлешләренә туры килгән белем бирү эшчәнлеге	
2.1.1.	“Социаль-коммуникатив үсеш” белем бирү өлкәсе	
2.1.2.	“Танып белү үсеше” белем бирү өлкәсе	
2.1.3.	“Сөйләм үсеше” белем бирү өлкәсе	
2.1.4.	“Сәнгати-эстетик үсеш” белем бирү өлкәсе	
2.1.5.	“Физик үсеш” белем бирү өлкәсе	
2.2.	Балалар бакчасының гаилә белән багланышлары	
2.3.	Төбәкнең мәктәпкәчә белем программасы	
2.4.	Коррекцион эш программасы	
3.	**Оештыру бүлеге**	
3.1.	2 яшьтән алып мәктәп яшенә кадәрге балаларның көн тәртибе үрнәге	
3.2.	2 яшьтән алып мәктәп яшенә кадәр балалар белән эшне комплекслы-планлаштыру үрнәге	
3.3.	Мәдәни-ял эшчәнлеге	
3.4.	Предметлы тирәлек мохите оештыру үзенчәлекләре	
3.5.	Программаның матди-техник тәэмин ителеше	

3.6.	Ике дәүләт теленә өйрәтү буенча материаллар белән техник тәэмин ителеш	
3.7.	Программаны гамәлгә ашыруның кадрлар шартлары	
3.8.	Программаны гамәлгә ашыруның финанс ягыннан тәэмин итүнең күрсәткечләре	

I.МАКСАТ ӨЛЕШЕ

1.1. Аңлатма язуы

Мәктәпкәчә белем муниципаль бюджет учреждениесе “Татар телендә тәрбия һәм белем бирүче 321 нче катнаш төрдәге балалар бакчасы” ның мәктәпкәчә яшьтәге балаларга татар телендә белем бирә. Халкыбызның туган телгә, милли мәдәнияткә, аның тарихына игътибары елдан-ел арта. Моңа нигез гаиләдә салынса, эш-гамәлләре исә балалар бакчасыннан башлана. Нәниләр халкыбызның гореф-гадәтләре, йолалары, бәйрәмнәре, декоратив-гамәли сәнгате белән тәүге тапкыр балалар бакчасында очрашалар. Мәктәпкәчә белем муниципаль бюджет учреждениесе “Татар телендә тәрбия һәм белем бирүче 321 нче катнаш төрдәге балалар бакчасы” ның мәктәпкәчә яшьтәге балалар өчен мәктәпкәчә белем бирү программасы 2012 елның 29 декабрендә кабул ителгән 273нче “Россия Федерациясендә Мәгариф турындагы закон”га һәм Н.Е. Веракса, Т.С. Комарова, М.А.Васильева редакциясендә “Туганнан алып мәктәпкәчә” мәктәпкәчә төп белем бирү программасына, Р.К.Шәехованың “Төбәкнең мәктәпкәчә белем программасы”на нигезләнеп һәм 2013 нче елның 17 декабрендә кабул ителгән “Федераль дәүләт мәктәпкәчә белем бирү стандартлары”н исәпкә алып төзелде.

Программаның төп максатлары — баланың мәктәпкәчә балачагын тулы канлы уздыру өчен уңай шартлар тудыру, шәхеснең база культурасы нигезләрен формалаштыру, яшь һәм индивидуаль үзенчәлекләрне исәпкә алып, психик һәм физик сыйфатларны һәрьяклап үстерү, хәзерге җәмгыятьтәге тормышка әзерләү, уку эшчәнлегенә алшартлар формалаштыру, мәктәпкәчә яшьтәге баланың тормыш иминлеген тәэмин итү.

Программада баланың шәхесен үстерүгә, балаларның сәламәтлеген ныгытуга һәм саклауга, шулай ук мәктәпкәчә яшьтәге балаларда патриотизм, актив тормыш позициясе, тормышта килеп туган төрле хәлләрдән чыгу юлларын таба белү, традицион кыйммәтләргә карата хөрмәт кебек сыйфатлар тәрбияләүгә аеруча игътибар бирелә.

Әлеге максатлар балалар эшчәнлегенең төрле төрләре: уен, коммуникатив, хезмәт, танып белү-тикшеренү, продуктив (рәсем ясау, конструктив һ.б.), музыка белән шөгыльләнү, уку процессларында гамәлгә ашырыла.

Программаның максатларына ирешүдә түбәндәгеләр беренче дәрәҗә мөһим:

- һәрбер баланың сәламәтлеге, эмоциональ иминлеге һәм үз вакытында төрле яктан үсеше турында кайгырту;
- төркемнәрдә балаларны аралашучан, яхшы күңелле, кызыксынучан, инициативалы, мөстәкыйльлеккә һәм иҗатка

омтылучан итеп үстерергә ярдәм итәрлек кешелекле һәм яхшы мөнәсәбәт булдыру;

• балалар эшчәнлегенең төрле төрләрен максималь файдалану, тәрбия- белем бирү процессының нәтиҗәлелеген арттыру максатларында аларны интеграцияләү;

• тәрбия-белем бирү процессын иҗади оештыру;

• белем бирү материалын куллануның вариативлыгы, һәрбер баланың кызыксынулары һәм сәләтләренә туры китереп иҗат эшен үстерергә мөмкинлек бирү;

• балалар иҗаты нәтиҗәләренә хөрмәт белән карау;

• мәктәпкәчә белем бирү учреждениесе һәм гаилә шартларында балалар тәрбияләүгә бердәм якын килү;

• балалар бакчасы һәм башлангыч мәктәп эшендә мәктәпкәчә яшьтәге балаларга белем бирү эчтәлегендә акыл һәм физик яктан көч килүләрне булдырмаучы, предметлы укыту басымы ясамауны тәэмин итүче дәвамчанлыкны үтәү.

• Программада билгеләнгән тәрбия максатларын һәм бурычларын хәл итү бары педагог тарафыннан баланың мәктәпкәчә белем бирү учреждениесендәге беренче көннәреннән үк балалар активлыгының төрле формаларын һәм инициативаларын системалы һәм максатчан яклавы нәтиҗәсендә генә мөмкин. Бала ирешәчәк гомуми үсеш дәрәҗәсе, аңа салынган әхлакый сыйфатларның тотрыклылыгы һәрбер тәрбияченең педагогик осталыгына, аның культура дәрәҗәсенә, балаларга карата мәхәббәтенә бәйле. Мәктәпкәчә белем бирү учреждениеләре педагоглары гаилә белән берлектә, баланың сәламәтлеге һәм һәрьяклы тәрбиясе хакында кайгыртып, һәрбер баланың бәхетле балачагына омтылырга тиешләр.

Бакчаның мәктәпкәчә төп белем бирү программасы сәгати-эстетик һәм полилингваль приоритет юнәлешләре белән берлектә оештырыла.

1.1.1.Программаның максат һәм бурычлары. Программаның төп максатлары — баланың мәктәпкәчә балачагын тулы канлы уздыру өчен уңай шартлар тудыру, шәхеснең база культурасы нигезләрен формалаштыру, яшь һәм индивидуаль үзенчәлекләрне исәпкә алып, психик һәм физик сыйфатларны һәрьяклап үстерү, хәзерге җәмгыятьтәге тормышка әзерләү, уку эшчәнлегенә алшартлар формалаштыру, мәктәпкәчә яшьтәге баланың тормыш иминлеген тәэмин итү.

Программада баланың шәхесен үстерүгә, балаларның сәламәтлеген ныгытуга һәм саклауга, шулай ук мәктәпкәчә яшьтәге балаларда патриотизм, актив тормыш позициясе, тормышта килеп туган төрле хәлләрдән чыгу юлларын таба белү, традицион кыйммәтләргә карата хөрмәт кебек сыйфатлар тәрбияләүгә аеруча игътибар бирелә.

Әлеге максатлар балалар эшчәнлегенең төрле төрләре: уен, коммуникатив, хезмәт, танып белү-тикшеренү, продуктив (рәсем ясау, конструктив һ.б.), музыка белән шөгыльләнү, уку процессларында гамәлгә ашырыла.

Программаның максатларына ирешүдә түбәндәгеләр беренче дәрәҗә мөһим:

- һәрбер баланың сәламәтлеге, эмоциональ иминлеге һәм үз вакытында төрле яктан үсеше турында кайгырту;
- төркемнәрдә барлык тәрбияләнүчеләргә карата аларны аралашучан, яхшы күңелле, кызыксынучан, инициативалы, мөстәкыйльлеккә һәм иҗатка омтылучан итеп үстерергә ярдәм итәрлек кешелекле һәм яхшы мөнәсәбәт булдыру;
- балалар эшчәнлегенең төрле төрләрен максималь файдалану, тәрбия- белем бирү процессының нәтиҗәлелеген арттыру максатларында аларны интеграцияләү;
- тәрбия-белем бирү процессын иҗади оештыру;
- белем бирү материалын куллануның вариативлыгы, һәрбер баланың кызыксынулары һәм сәләтләренә туры китереп иҗат эшен үстерергә мөмкинлек бирү;
- балалар иҗаты нәтиҗәләренә хөрмәт белән карау;
- мәктәпкәчә белем бирү учреждениесе һәм гаилә шартларында балалар тәрбияләүгә бердәм якын килү;
- балалар бакчасы һәм башлангыч мәктәп эшендә мәктәпкәчә яшьтәге балаларга белем бирү эчтәлегендә акыл һәм физик яктан көч килүләрне булдырмаучы, предметлы укыту басымы ясамауны тәэмин итүче дәвамчанлыкны үтәү.

Программада билгеләнгән тәрбия максатларын һәм бурычларын хәл итү бары педагог тарафыннан баланың мәктәпкәчә белем бирү учреждениесендәге беренче көннәреннән үк балалар активлыгының төрле формаларын һәм инициативаларын системалы һәм максатчан яклавы нәтиҗәсендә генә мөмкин. Бала ирешәчәк гомуми үсеш дәрәҗәсе, аңа салынган әхлакый сыйфатларның тотрыклылыгы һәрбер тәрбиясенең педагогик осталыгына, аның культура дәрәҗәсенә, балаларга карата

мәхәббәтенә бәйле. Мәктәпкәчә белем бирү учреждениеләре педагоглары гаилә белән берлектә, баланың сәламәтлеге һәм һәрьяклы тәрбиясе хакында кайгыртып, һәрбер баланың бәхетле балачагына омтылырга тиешләр.

1.1.2.Программаны формалаштыру принциплары һәм юллары

Программада белем бирүнең бала шәхесен формалаштыруны тәэмин итүче һәм педагогны аның индивидуаль үзенчәлекләренә юнәлтүче үстерү функциясе беренче планга чыга, бу балачакның мәктәпкәчә чорының үзкыйммәтен тану турындагы хәзерге фәнни «Мәктәпкәчә тәрбия концепциясе»нә (авторлары В.В. Давыдов, В.А. Петровский һ.б.) туры килә.

Программа балага карата гуманлылык һәм шәхес итеп карау мөнәсәбәтләрендә төзелгән һәм аның һәрьяклы үсешенә, рухи һәм гомумкешелек кыйммәтләрен, шулай ук сәләтләрен һәм интегратив сыйфатларын формалаштыруга юнәлтелгән.

Программада балаларның белемен катгый регламентацияләү һәм укытуда предметлы үзәкләштерү юк.

Программаны эшләгән вакытта авторлар мәктәпкәчә белем бирүнең илкүләм иң яхшы традицияләренә, аның фундаментальлегенә: балаларның тормышын саклау һәм сәламәтлеген ныгыту буенча бурычларны комплекслы хәл итүгә; һәрьяклы тәрбиягә; балалар иҗат эшчәнлегенең төрле төрләрен оештыру нигезендә үсешне баетуга (амплификацияләү) таяндылар.

Программада мәктәпкәчә яшьтәге балалар өчен төп әһәмияткә ия уен эшчәнлегенә аерым урын бирелә (А.Н. Леонтьев, А.В. Запорожец, Д.Б. Эльконин һ.б.).

Программа авторлары аеруча мөһим дидактик принципны — үсешкә китерүче укытуны һәм Л.С. Выготскийның дөрес оештырылган укыту үз артыннан үсешне «ияртә» дигән фәнни нигезләмәсен исәпкә алып эш иттеләр. Тәрбия һәм психик үсеш икесе аерым, бер-берсе белән бәйләнмәгән процесс буларак карала алмыйлар, әмма бу очракта «тәрбия бала үсешенең кирәкле һәм гомумкүләм формасы сыйфатында хезмәт итә» (В.В.Давыдов). Шулай итеп, Программа кысаларында үсеш балаларга тәрбия һәм белем бирүдә уңышлылыкның иң мөһим нәтиҗәсе булып тора.

Программада баланы туганнан алып мәктәпкәчә тәрбияләүнең һәм аңа белем бирүнең барлык төп эчтәлек юнәлешләре комплекслы күрсәтелә.

Программа мәдәни ярашканлык принцибына корылган. Әлеге принципны гамәлгә ашыру белем бирүдә милли кыйммәтләрне һәм традицияләрне исәпкә алуны тәэмин итә, рухи-әхлакый һәм эмоциональ тәрбия бирүдәге җитешсезлекләрдән арынырга булыша. Белем бирү баланы кешелек мәдәниятенең төп компонентларына (белем, әхлак, сәнгать, хезмәт) якынайту процессы буларак карала.

Программа материалын сайлауның төп критерие — аның тәрбияви кыйммәте, кулланылган мәдәният әсәрләренең (илебез, шулай ук чит илләр классикасы һәм халык иҗаты) югары сәнгатьлелек дәрәҗәсе, мәктәпкәчә балачакның һәрбер этабында баланың һәрьяклы сәләтләрен үстерү мөмкинлеге (Е.А. Флерина, Н.П. Сакулина, Н.А. Ветлугина, Н.С. Карпинская).

Мәктәпкәчә яшьтәге балалар өчен төркемнәрнең мәктәпкәчә белем бирү программасы:

- баланың үсешенә ирешүне максат итеп куйган үсешкә китерүче белем бирү принцибына туры килә;
- фәнни нигезләнгәнлек һәм гамәлдә кулланучанлык принципларын исәпкә ала (Программаның эчтәлеге яшь чорлары психологиясе һәм мәктәпкәчә педагогиканың төп нигезләмәләренә туры килә һәм, тәҗрибәләр күрсәткәнчә, массакүләм мәктәпкәчә белем бирү практикасында уңышлы гамәлгә ашырыла ала);
- тулылык, зарурлык һәм җитешлелек критерийларына туры килә (җитәрлек күләмдә «минимум» материал кулланганда, куйган максатлар һәм бурычларны хәл итәргә мөмкинлек биреп);
- мәктәпкәчә яшьтәге балаларга белем бирү процессының тәрбияви, үсеш һәм укыту максатлары һәм бурычлары бергәлеген тәэмин итә, аларны гамәлгә ашыру барышында мәктәпкәчә яшьтәге балалар үсешенең нигезен тәшкил итүче сыйфатлар формалаша;
- балаларның яшь мөмкинлекләренә һәм үзенчәлекләренә, белем бирү өлкәләренең үзенчәлегенә һәм мөмкинлекләренә туры китереп, белем бирү өлкәләренең интеграциясе принцибын исәпкә алып төзелә;
- белем бирү процессын коруның комплекслы-тематик принцибына нигезләнә;
- программалы белем бирү бурычларын өлкәннәр һәм балаларның уртак эшчәнлегендә һәм мәктәпкәчә яшьтәге балаларның мөстәкыйль эшчәнлегендә хәл итүне турыдан-туры белем бирү эшчәнлеге кысаларында гына түгел, мәктәпкәчә белем бирүнең үзенчәлегенә туры китереп, режим момент- ларын уздырган вакытта да күздә тота;
- белем бирү процессын балалар белән эшләүнең яшь үзенчәлекләренә туры килгән формаларын куллану аша оештыруны күздә тота. Мәктәпкәчә яшьтәге балалар белән эшләүнең төп формасы һәм алар эшчәнлегенең әйдәп баручы төре булып уен исәпләнә;
- төбәк үзенчәлекләренә бәйле рәвештә белем бирү процессын төрлеләндерүгә юл куя;
- мәктәпкәчә яшьтәге барлык төркемнәр арасында һәм балалар бакчасы белән мәктәп арасында дәвамчанлыкны саклауны исәпкә алып төзелә.

1.1.3. Программага хас үзенчәлекләр:

Бала шәхесен үстерүгә юнәлгәнлек

Программаның өстенлеге — ирекле, үз-үзенә ышанган, актив тормыш позициясенә ия, тормыштагы төрле хәлләрдән чыгу юлларын табуга иҗади килергә омтылган, үз фикере булган һәм аны яклый белә торган кеше тәрби- яләү.

Программаның патриотик юнәлгәнлеге

Программада балаларда Туган илгә карата мәхәббәт, патриотик хисләр, Ватанның казанышлары белән горурлану, Россиянең героик үткәне һәм бәхетле киләчәге булган күпмилләтле бөек ил икәнлегенә ышаныч тәрбияләүгә зур игътибар бирелә.

Әхлакый тәрбиягә, традицион кыйммәтләрне яклауга юнәлгәнлек

Ата-анага мәхәббәт, өлкәннәргә ихтирам, кечкенәләргә, олы яшьтәге кешеләргә карата кайгыртучан мөнәсәбәт кебек традицион кыйммәтләргә хөрмәт тәрбияләү; традицион гендер күзаллаулары булдыру; балаларның үз гамәлләрендә уңай үрнәккә иярү омтылышын тәрбияләү.

Алга таба укуны дәвам итү максатын кую

Программа балаларда танып белү кызыксынучанлыгын үстерүгә, белем алу омтылышына, алга таба бөтен тормышы буена укуга (мәктәптә, институтта һ.б.) карата уңай мотивациягә; барлык кешеләргә дә белем алырга кирәклекне аңлауга юнәлтелгән. Белем алуга карата аны иң мөһим тормыш кыйммәтләренең берсе итеп карауны формалаштыру.

Балаларның сәламәтлеген саклауга һәм ныгытуга юнәлгәнлек

Программа тәрбиячеләр алдына куя торган төп бурычларның берсе — балаларның сәламәтлеген саклау һәм ныгыту, аларда сәламәт яшәү рәвеше турында элементар күзаллаулар булдыру, уңай гадәтләр, шул исәптән дөрес туклану гадәте, хәрәкәт активлыгына ихтыяҗ тәрбияләү.

Баланың индивидуаль үзенчәлекләрен исәпкә алуга юнәлгәнлек

Программа һәрбер баланың эмоциональ иминлеген тәэмин итүгә юнәлтелгән, аңа исә тормыш эшчәнлеген оештыру мәсьәләләрендә дә (көндәлек режимны баланың индивидуаль үзенчәлекләренә якынайту һ.б.), бала белән үзара аралашу формаларында һәм ысулларында да (аның индивидуальлегенә карата хөрмәт, эмоциональ халәтләренә игътибарлылык, үз-үзенә ихтирамлылык хисләрен яклау һ.б. ш.) балаларның индивидуаль үзенчәлекләрен исәпкә алу хисабына ирешелә.

Программаның структурасы үзенчәлекләре

Мәктәпкәчә белеем бирү программасы структурасында иң әһәмиятлесе — материалны бирү принцибы: Программада психологик-педагогик эшнең эчтәлеге һәркайсында психологик-педагогик эшнең төп максатлары һәм бурычлары, шулай ук эчтәлеге билгеләнгән белем бирү өлкәләре буенча бәян ителә. Белем бирү өлкәләрендә психологик-педагогик эшнең эчтәлеге тематик блоклар буенча бирелә, аларда материал яшь төркемнәренә карап урнаштырылган. Программаның мондый структурасы бала сыйфатлары үсешенең вакыт арасындагы перспективасын күрергә, программа эчтәлеген сайлауга сыгылмалы якын килергә мөмкинлек бирә, вариатив өлешне кертүне гадиләштерә.

Баланың үсеш дәрәҗәсен исәпкә алып Программа эчтәлеген сыгылмалы сайлау

Һәр тематик блокта материал яшь төркемнәре буенча тәкъдим ителә. Мәсәлән, «Социаль-коммуникатив үсеш» белем бирү өлкәсенең «Социальләштерү, аралашуны үстерү, әхлакый тәрбия» тематик блогы аерып күрсәтелә, анда психологик-педагогик эшнең эчтәлеге яшь төркемнәре буенча бүлеп бирелә, ул исә педагогка үз эшендә балаларның индивидуаль үзенчәлекләрен тулырак исәпкә алырга, баланың яшенә бәйле тәкъдимнәргә караганда, аның индивидуаль үсеш дәрәҗәсенә таянып бурычлар билгеләргә ярдәм итә.

Барлык яшь чорларын колачлау (туганнан алып мәктәпкәчә)

Мәктәпкәчә яштәге балалар өчен төркемнәрнең белем бирү программасының өстенлекләренә, һичшиксез, аның балаларның физик һәм психик үсешенең барлык яшь чорларын колачлавын кертергә кирәк: сабыйлык яшендәгеләр (2 айдан 1 яшькә кадәр: сабыйлар төркеме); кече яштәгеләр (1 яшьтән 3 яшькә кадәр: беренче һәм икенче кече яштәгеләр төркеме); мәктәпкәчә яштәгеләр (3 яшьтән алып, мәктәпкәчә яштәгеләр: кечкенәләр, уртанчылар, зурлар һәм мәктәпкә әзерлек төркемнәре).

Биредә туганнан алып 2 яшькә кадәрге балаларның яшь үзгәлегенә һәм үсеш үзенчәлекләренә карап сабыйлар һәм беренче кече яштәгеләр төркеме бүлекләре структур яктан башка бүлекләрдән (2 яшьтән 7 яшькә кадәрге балалар өчен) аерылып тора. Әлеге аерма бу яшь категориясендәге балаларны карау, тәрбияләү һәм өйрәтү процессларын аерып карау авырлыгыннан килеп туа.

1.2. Программаны үзләштерәнең планлаштырылган нәтиҗәләре

Максат ориентирлары

Мәктәпкәчә балачакның үзгәлеге (бала үсешенең сыгылмалылыгы, аның үсеш вариантларының төрлелеге, аның табигыйлеге һәм нәрсәгә дә булса бәйле булуы) мәктәпкәчә яшьтәге баладан конкрет белем бирү нәтиҗәләренә ирешүне таләп итәргә мөмкинлек бирми һәм мәгариф программасын үзләштерү нәтиҗәләрен максат ориентирлары рәвешендә билгеләү зарурлыгын шарт итеп куя.

Мәктәпкәчә белем бирүнең ФДББСнда күрсәтелгән максат ориентирларын баланың ирешергә мөмкин булган казанышларының социаль-норматив сыйфатламалары буларак карарга кирәк. Бу — педагоглар һәм ата-аналар өчен өлкәннәрнең тәрбия эшчәнлегенең юнәлешен билгеләүче ориентир.

МББ ФДББСнда билгеләнгән максат ориентирлары Россия Федерациясенең бөтен мәгариф пространствосы өчен уртак булып тора.

Шулай итеп, «Туганнан алып мәктәпкәчә» программасы ориентирлары МББ ФДББСна һәм Мәктәпкәчә белем бирү программасында аңлатма язуында билгеләнгән максатларга һәм бурычларга нигезләнә, аларның Стандартлар белән туры килгән өлеше МББ ФДББС текстлары буенча бирелә. «Туганнан алып мәктәпкәчә» программасында, Стандарттагы кебек үк, максат ориентирлары кече яшьтәге балалар өчен (мәктәпкәчә яшькә күчү этабында) һәм мәктәпкәчә яшьтәге зурлар төркемендәге балалар өчен (мәктәпкәчә белем бирүне төгәлләү этабында) тәгаенләнә.

Сабыйлык чорында һәм кече яшьтә белем бирүнең максат ориентирлары

- Бала әйләнә-тирә предметлар белән кызыксына һәм алар белән актив эшли; уенчыклар һәм башка предметлар белән эмоциональ эш итүгә тартыла, үз хәрәкәтләре нәтиҗәсендә нәрсәгәдер ирешүдә үзсүзлелек күрсәтергә омтыла.
- Предметларга карата махсус үзләштерелгән гамәлләр куллана, көнкүреш предметларының (кашык, тарак, карандаш һ.б.) кулланылышын белә һәм алардан файдалана ала. Үз-үзенә хезмәт күрсәтүнең иң гади күнекмәләренә ия; көнкүрештә һәм уенда мөстәкыйль булырга омтыла; пөх- тәлек күнекмәләрен күрсәтә.
- Дорфалыкка, саранлыкка карата тискәре мөнәсәбәт белдерә.
- Элементар әдәплелек кагыйдәләрен үти (мөстәкыйль яисә искә төшереп, «рәхмәт», «исәнмесез», «хушыгыз»,

«хәерле төн» (гаиләдә, төркемдә) дип әйтә; бакчада, өйдә, урамда элементар үз-үзен тоту кагыйдәләре турында беренчел күзаллауларга ия һәм аларны үтәргә тырыша.

• Аралашуда актив сөйләмгә ия; сораулар һәм үтенечләр белән мөрәҗәгать итә ала, зурлар сөйләмен аңлый; әйләнә-тирәдәге предметлар һәм уенчыкларның исемнәрен белә. Сөйләм башка балалар белән аралашуда тулы канлы чарага әверелә.

• Зурлар белән аралашырга омтыла, һәм хәрәкәтләрдә, һәм гамәлләрдә актив рәвештә аларга охшарга тырыша; бала зурлар гамәлләрен кабатлап күрсәтә торган уеннар барлыкка килә. Зурлар тәкъдим иткән уенга эмоциональ тартыла, уен кагыйдәләрен кабул итә.

• Яшьтәшләре белән кызыксына; аларның эш-гамәлләрен күзәтә һәм аларга охшарга тырыша. Яшьтәшләре белән аларга комачауламый гына янәшә уйный белә. Зур булмаган төркемнәр белән уртак уеннарга карата кызыксыну күрсәтә.

• Әйләнә-тирә табигать дөньясы белән кызыксына, ел фасылларына кагылышлы күзәтүләрдә кызыксынып катнаша.

• Шигырьләргә, җырларга һәм әкиятләргә, рәсемнәр карауга кызыксыну белдерә, музыка тавышына хәрәкәтләр ясарга омтыла; төрле мәдәният һәм сәнгать әсәрләренә эмоциональ мөнәсәбәтен белдерә.

• Курчак театры геройлары гамәлләрен аңлап күзәтә; театральләштерелгән һәм сюжетлы-рольле уеннарда катнашырга теләк белдерә.

• Продуктив эшчәнлек белән (рәсем ясау, әвәләү, конструкцияләү, аппликация) кызыксына.

• Балага эре моторика хас, ул төрле төрдәге хәрәкәтләрне үзләштерергә омтыла (йөгерү, үрмәләү, атлап чыгу һ.б.). Гади эчтәлекле, катлаулы булмаган хәрәкәтле уеннарда кызыксынып катнаша.

Мәктәпкәчә белем бирүне тәгәлләү этабында максат ориентирлары

• Бала төп мәдәни чараларны, эшчәнлек ысулларын үзләштерә, эшчәнлекнең төрле төрләрендә — уенда, аралашуда, танып белү-тикшеренү эшчән- легендә, конструкцияләүдә һ.б да инициатива һәм мөстәкыйльлек күрсәтә; үзенә шөгыль төрен, уртак эшчәнлек буенча катнашучыларны сайлап алырга сәләтле.

• Бала дөньяга, хезмәтнең төрле төрләренә, башка кешеләргә һәм үз- үзенә карата уңай мөнәсәбәткә ия, аңа үзенең урынын белү хас; яшьтәшләре һәм зурлар белән актив аралаша, уртак уеннарда катнаша.

• Килешүләргә, башкаларның ихтыяҗлары һәм хисләре белән исәпләшергә, аларның уңышсызлыкларын бүлешергә һәм уңышларына сөенергә сәләтле, үз хисләрен, шул исәптән үзенә ышаныч хисен дөрес белдерә, каршылыкларны

чишәргә тырыша. Төрле мәсьәләләр буенча үз позициясен аңлатырга һәм якларга сәләтле.

- Уртак эшчәнлектә хезмәттәшлеккә һәм лидерлык, һәм башкару функцияләрен дә үтәргә сәләтле.
- Барлык кешеләрнең дә, социаль чыгышлары, нинди этник төркемгә керүләренә, дини һәм башка инануларына, физик һәм психик үзенчәлекләренә карамастан, тигез икәнен аңлый.
- Башка кешеләргә карата эмпатиягә ия, мохтаҗларга ярдәмгә килергә әзер тора.
- Башкаларны тыңлый белә һәм башкаларның да үзен аңлауларына омтыла.
- Баланың хыялга бирелүе үсешкә ирешкән, ул эшчәнлекнең төрле төрләрендә, һәм барыннан да элек уенда, гамәлгә ашырыла; уенның төрле формаларын һәм төрләрен уйный белә, шартлы һәм чынбарлыктагы хәлләрне аера ала; төрле кагыйдәләрне һәм социаль нормаларны үтәргә сәләтле. Килеп туган төрле хәлләрне тотып ала һәм аларны дөрес бәяли белә.
- Бала сөйләм теленә шактый оста, үзенең уйларын һәм теләкләрен белдерә, сөйләмне үзенең уйларын, хисләрен һәм теләкләрен аңлату өчен, аралашу вакытында сөйләм тезмәләре төзү, сүзләрдә авазларны аерып карау өчен куллана ала, балада грамоталылыкның алшартлары формалаша.
- Балада эре һәм вак моторика үскән; ул хәрәкәтчән, түзем, төп хәрәкәтләрне ясый белә, үз хәрәкәтләрен тикшерә һәм алар белән идарә итә ала.
- Бала ихтыяр көчен җыярга сәләтле, эшчәнлекнең төрле төрләре вакытында социаль тәртип нормаларын һәм кагыйдәләрен үти ала, өлкәннәр һәм яшьтәшләре белән мөнәсәбәтләрдә иминлекне саклау тәртибе кагыйдәләрен һәм шәхси гигиена күнекмәләрен үти ала.
- Башланган эш өчен җаваплылык сизә.
- Кызыксынучанлык күрсәтә, өлкәннәргә һәм яшьтәшләренә сораулар бирә, сәбәп-нәтиҗә бәйләнешләре белән кызыксына, табигать күренешләренә һәм кешеләр кылган гамәлләргә карата мөстәкыйль рәвештә аңлатмалар табарга тырыша; күзәтергә, экспериментлар ясарга һәвәс. Үзе турында, табигый һәм үзе яшәгән социаль дөнья турында башлангыч белемнәргә ия, балалар әдәбияты әсәрләре белән таныш, тере табигать, табигать белеме, математика, тарих һ.б. өлкәләр буенча элементар күзаллаулары бар; эшчәнлекнең төрле төрләре буенча, үзенең белем һәм күнекмәләренә таянып, карарлар кабул итүгә сәләтле.
- Яңалыкны кабул итәргә әзер, ягъни белем алуга, алга таба мәктәптә, институтта укуга карата уңай мотивациягә омтылыш күрсәтә.
- Тормышка (аның төрле формаларында) хөрмәт белән карый һәм әйләнә-тирә мохит турында кайгырта.

- Әйләнә-тирә дөньяның матурлыгына, халык сәнгате һәм профессиональ сәнгать әсәрләренә (музыкага, биюгә, театраль эшчәнлеккә, рәссамлык эшчәнлегенә һ.б.ш.) эмоциональ бәя бирә.
- Патриотик хисләр кичерә, үз иле, аның казанышлары белән горурлана, аның географик төрлелеге, күпмилләтлелеге, иң мөһим тарихи вакыйгалары хакында күзаллаулары бар.
- Үзе, гаилә, традицион гендер юнәлешләрен дә эченә алган традицион гаилә кыйммәтләре хакында беренчел күзаллауларга ия, үз җенесенә һәм капма-каршы җенескә карата ихтирамлы.
- Гомуми кабул ителгән элементар нормаларны үти, «нәрсә яхшы, нәрсә начар» булуы турында беренчел күзаллауларга ия, яхшы гамәлләр кылырга омтыла; өлкәннәрне хөрмәт итә һәм кечкенәләр турында кайгырта.
- Сәламәт яшәү рәвеше турында башлангыч күзаллауларга ия. Сәламәт яшәү рәвешен кыйммәт буларак кабул итә.

Программаны үзләштерүнең нәтиҗәләрен бәяләү системасы

МББ ФДББС белән ярашлы рәвештә максат ориентирлары турыдан-туры, шул исәптән педагогик диагностика (мониторинг) рәвешендә дә, бәяләүгә алынмый һәм аларны балаларның реаль казанышлары белән формаль чагыштыру өчен нигез була алмый. Алар балаларның әзерлегенә һәм белем бирү эшчәнлегенә карата кабул ителгән таләпләргә туры килә торган объектив бәяләмәнең асылы булып тормый. Программаны үзләштерү арадаш аттестацияләр һәм тәрбияләнүчеләрнең йомгаклау аттестациясен уздыру белән кушылып китми.

МБﾁнең ФДББСннан күренгәнчә, максат ориентирлары идарә итү бурычларын хәл иткәндә турыдан-туры нигез була алмыйлар. Әлеге бурычларга түбәндәгеләр керә:

- педагогик кадрларны аттестацияләү;
- белем бирүнең сыйфатын бәяләү;
- балаларның соңгы, шулай ук арадаш үсеш дәрәҗәсен, шул исәптән мониторинг кысаларында бәяләү (шул исәптән күзәтүгә яисә балаларның нәтиҗәгә ирешүен тикшерүнең башка ысулларына нигезләнгән методлар кулланып тестлар уздыру формасында);
- максат ориентирларын биремне үтәүнең сыйфат күрсәткеченә кертү ярдәмендә муниципаль (дәүләт) биремнәренең башкарылуын бәяләү;
- оешма хезмәткәрләре хезмәтенә түләүнең стимуллаштыручы фондын билгеләү.

Әмма педагог үз эше барышында һәрбер баланың индивидуаль үсеш траекториясен булдырырга тиеш. Моның өчен педагогка үз эшен бәяләүнең балалар белән иң уңайлы рәвештә үзара бәйләнеш булдырырга ярдәм итүче инструментарие кирәк.

Тәкъдим ителгән Программаны үзләштерү нәтиҗәләрен бәяләү системасында мәктәпкәчә белем бирүнең сыйфатын бәяләүне аңлауның үзгәрүе белән бәйле заманча тенденцияләр чагылыш таба.

Беренче чиратта, игътибарны әкренләп объектив (тестлар уздыру) якын килүдән аутентик бәяләү ягына күчерү турында сүз бара. Тамырлары белән стандартлаштырылган тест традицияләренә китеп, объектив якын килү кысаларында тикшеренүләр махсус бурычларны хәл итү барышында балалардагы аерымлыкларны (еш кына җитешсезлекләрне) билгеләүгә юнәлтелгән иде. Әлеге тестлар килеп чыккан нәтиҗәләрне норма белән чагыштырырга мөмкинлек тудыра, шуның белән һәрбер баланың үз яшьтәшләре белән чагыштырганда үсеше турында мәгълүмат бирә. Шунлыктан мондый тестлар педагогик хәвефлелек төркеменә керергә тиешле балаларны ачыклауда киң кулланыла.

Әлеге ысулның төп җитешсезлеге шунда: ясалма биремнәр еш кына балаларның көндәлек тормышыннан шактый ерак, шуңа күрә алар мәктәпкәчә яшьтәге балаларның реаль мөмкинлекләрен тулысынча чагылдыра алмыйлар. Тест ысулы балаларның социаль даирәсе үзенчәлекләрен исәпкә алмый, һәм аның нәтиҗәләренә корылган фаразлар да шактый шартлы.

Аутентик бәяләүнең нигезендә түбәндәге принциплар ята.

Беренчедән, асылда ул махсус биремнәрне үтәү нәтиҗәсенә түгел, баланың реаль тәртибен анализлауга карап корыла. Мәгълүмат турыдан-туры баланың тәртибен күзәтү ярдәмендә туплана. Күзәтү нәтиҗәләрен педагог гадәти тестларда куллана торган, мәктәпкәчә яшьтәге баланың реаль тормышына кагылышы аз булган уйлап чыгарылган ситуацияләрдә түгел, табигый мохиттә (уеннар вакытында, режим моментлары барышында, дәресләрдә) таба.

Икенчедән, әгәр тестларны махсус өйрәтелгән профессиональ белгечләр (психологлар, медицина хезмәткәрләре һ.б.) уздырса, аутентик бәяне исә бала белән озак вакыт булган, аның тәртибен яхшы белгән өлкәннәр куя ала. Бу очракта педагог тәҗрибәсе бәяләп бетергесез.

Өченчедән, аутентик бәя югары дәрәҗәдә структурлашкан.

Ниһаять, әгәр тестлар ярдәмендә бәя кую очрагында ата-аналар алынган мәгълүматларның мәгънәсен һәрвакытта да аңлап бетермәсәләр һәм шуңа да еш кына балаларга тест уздыруга тискәре мөнәсәбәт күрсәтсәләр, аутентик бәяләү

вакытында җаваплар аларга аңлаешлы. Ата- аналар теге яисә бу сорауга җавап эзләгәндә педагогның партнерлары булып китәргә мөмкин.

Педагогик диагностика

Мәктәпкәчә белем бирү программасын гамәлгә ашыру балаларның индивидуаль үсешен бәяләүне күздә тота. Мондый бәяләү педагогик хезмәткәр тарафыннан педагогик диагностика (мәктәпкәчә яшьтәге балаларның индивидуаль үсешенә педагогик гамәлләрнең нәтиҗәлелеген бәяләү белән бәйле һәм аларны алга таба планлаштыруның нигезендә ятучы бәя бирү) кысаларында уздырыла.

Педагогик диагностика балаларның гадәти һәм махсус оештырылган эшчәнлектә активлыгын күзәтү барышында үткәрелә. Педагогик диагностика өчен инструментарий — балалар үсешен күзәтү карталары, алар һәрбер баланың индивидуаль динамикасын һәм үсеш перспективаларын түбәндәгеләр барышында билгеләргә мөмкинлек бирә:

- яшьтәшләре һәм өлкәннәр белән аралашулар (контакт урнаштыру һәм аны дәвам итү, уртак карарлар кабул итү, каршылыкларны хәл итү, лидерлык һ.б. ысуллары ничек үзгәрә);
- уен эшчәнлеге;
- танып белү эшчәнлеге (балаларның сәләтләре, танып белү активлыгы үсеше ничек бара);
- проект эшчәнлеге (балаларның инициативалылыгы, җаваплылыгы һәм автономиясе үсеше ничек бара, үз эшчәнлеген планлаштыру һәм оештыру күнекмәсе ничек үсә);
- сәнгати эшчәнлек;
- физик эшчәнлек.

Педагогик диагностика нәтиҗәләре фәкать түбәндәге белем бирү бурычларын хәл итү өчен кулланыла ала:

1. белем бирүне индивидуальләштерү (шул исәптән балага булышлык күрсәтү, аның белем бирү траекториясен булдыру яисә аның үсеш үзенчәлекләренә профессиональ төзәтмә кертү);
2. балалар төркеме белән эшне оптимальләштерү.
3. Белем бирү эшчәнлеге барышында балаларның индивидуаль динамикасын бәяләү һәм үз гамәлләренә төзәтмә кертү өчен педагоглар диагностик ситуацияләр булдырырга тиеш.

II. ЭЧТӘЛЕК ӨЛЕШЕ

2.1. 2 яшьтән алып мәктәп яшенә кадәрге балаларның үсеш юшәлешләрнә туры килгән белем бирү эшчәнлеге

2–7 яшьлек балалар белән психологик-педагогик эш эчтәлеге «Социаль-коммуникатив үсеш», «Танып белү үсеше», «Сөйләм үсеше», «Сәнгати- эстетик үсеш», «Физик үсеш» белем бирү өлкәләре буенча бирелә. Эшнең эчтәлеге мәктәпкәчә яшьтәге балаларның, аларның яшь һәм индивидуаль үзенчәлекләрен искә алып, төрле яклап үсешенә юнәлтелгән. Балаларның физик, интеллектуаль һәм шәхси сыйфатларын формалаштыру буенча психологик-педагогик эш бурычлары белем бирүнең һәрбер өлкәсенең үзгә- леген чагылдыра торган бурычлар белән, мәҗбүри психологик тәэмин итү белән беррәттән, барлык белем бирү өлкәләрен үзләштерү барышында интеграцияле хәл ителә.
Бу очракта программаның мәгариф бурычларын хәл итү турыдан-туры белем бирү эшчәнлеге кысаларында гына түгел, режимлы моментлар барышында да — өлкәннәр һәм балаларның уртак эшчәнлегендә дә, мәктәпкәчә яшьтәгеләрнең мөстәкыйль эшчәнлегендә дә карала.

2.1.1. «Социаль- коммуникатив» белем бирү өлкәсе

«Социаль-коммуникатив үсеш, әхлакый һәм рухи кыйммәтләрне кертеп, җәмгыятьтә кабул ителгән нормаларны һәм кыйммәтләрне үзләштерүгә; баланың өлкәннәр һәм яшьтәшләре белән аралашуын һәм үзара бәйләнешен үстерүгә; мөстәкыйльлеген, максатчанлыгын һәм үз гамәлләрен үзе җайга салуын булдыруга; социаль һәм эмоциональ интеллектны, киң күңеллелекне, хәлгә керә белүне үстерүгә, яшьтәшләре белән уртак эшчәнлеккә әзерлек формалаштыруга, Оешмадагы балалар һәм өлкәннәр бергәлеге һәм үз гаиләләренеке булу хисен һәм аларга ихтирамлы мөнәсәбәт тәрбияләүгә; хезмәтнең һәм иҗатның төрле төрләренә уңай караш формалаштыруга; көнкүрештә, социумда, табигатьтә үз-үзеңне имин тоту нигезләрен булдыруга юнәлтелгән»[1]

Төп максатлар һәм бурычлар

Социальләштерү, аралаша белү сыйфатларын үстерү, әхлак тәрбиясе. Җәмгыятьтә кабул ителгән нормалар һәм кыйммәтләрне үзләштерү, балада рухи һәм әхлакый сыйфатлар тәрбияләү, аны үз гамәлләрен һәм яшьтәшләре гамәлләрен дөрес бәяли белергә өйрәтү.

Баланың өлкәннәр һәм яшьтәшләре белән аралашуын һәм үзара бәйләнешләрен үстерү, социаль һәм эмоциональ интеллектны, киң күңеллелекне, хәлгә керә белүне, әйләнә-тирәдәгеләргә ихтирамлы һәм дустанә мөнәсәбәтне үстерү.
Балаларда уртак эшчәнлеккә әзер булучанлык тәрбияләү, уртак фикергә килү, яшьтәшләре белән конфликтларны мөстәкыйль рәвештә хәл итәргә өйрәтү.
Бала гаиләдә һәм берләшмәдә. «Мин» образын, үз гаиләсенеке һәм оешмадагы балалар һәм өлкәннәр бергәлегенеке булу хисе һәм аларга ихтирамлы мөнәсәбәт тәрбияләү; үзенең аерым җенескә каравын (гендер аерымлыгы), аерым гаиләнеке булуын аңлау формалаштыру.
Үз-үзеңә хезмәт күрсәтү, мөстәкыйльлек, хезмәт тәрбиясе. Үз-үзеңә хезмәт күрсәтү күнекмәләрен үстерү; мөстәкыйльлек, максатка юнәлгәнлек һәм үз гамәлләрен үзе җайга сала белү сәләте тәрбияләү.

Культура-гигиена күнекмәләрен тәрбияләү.
Хезмәтнең һәм иҗатның төрле төрләренә уңай фикердә булуны формалаштыру, хезмәткә уңай мөнәсәбәт, хезмәт итүгә теләк тәрбияләү.
Үз хезмәтенә, башка кешеләр хезмәтенә һәм аның нәтиҗәсенә хөрмәт белән карау тәрбияләү. Йөкләнгән бурычны (эшне ахырына җиткерә белү сәләте һәм теләге, аны җиренә җиткереп башкару омтылышы) үтәүгә җаваплы карарга өйрәтү.
Өлкәннәр хезмәте, аның җәмгыятьтәге һәм һәр кешенең тормышындагы урыны хакында беренчел күзаллаулар булдыру.
Куркынычсызлык нигезләрен формалаштыру. Көнкүрештә, социумда, табигатьтә куркынычсызлык тәртибе турында беренчел күзаллаулар формалаштыру. Куркынычсызлык кагыйдәләрен үтәүгә аңлы мөнәсәбәт тәрбияләү.
Кешегә һәм әйләнә-тирә мохиткә куркыныч янау ихтималы булган хәлләргә карата сак мөнәсәбәт формалаштыру.
Кайбер типик хәвефле хәлләр һәм шул хәлләрдә үз-үзеңне тоту ысуллары турында күзаллаулар формалаштыру.

Юл хәрәкәте куркынычсызлыгы кагыйдәләре турында элементар күзаллаулар формалаштыру; бу кагыйдәләрне үтәүнең зарурлыгына карата аңлы мөнәсәбәт тәрбияләү.

Икенче кече яшьтәгеләр төркеме (2 яшьтән 3 яшькә кадәр)

Табигатьтә куркынычсызлык кагыйдәләрен үтәү. Табигатьтә үз-үзеңне тотуның элементар кагыйдәләре белән таныштыру (белмәгән хайваннарга якын килмәү, аларны сыйпамау, котыртмау; үсемлекләрне өзмәү һәм аларны авызга капмау һ.б.).

Юлларда куркынычсызлык кагыйдәләрен үтәү. Машиналар, урам, юл турында беренчел күзаллаулар формалаштыру. Транспорт чараларының кайбер төрләре белән таныштыру.

Үз тормыш эшчәнлегеңнең куркынычсызлыгы. Предметлар дөньясы һәм предметлар белән хәвефсез эш итү кагыйдәләре белән таныштыру.
«Ярый-ярамый», «куркыныч» төшенчәләре белән таныштыру.
Ком һәм су белән уйнаганда куркынычсызлык кагыйдәләре турында күзаллаулар формалаштыру (суны эчмәскә, ком ыргытмаска һ.б.).

Кечкенәләр төркеме
(3 яшьтән 4 яшькә кадәр)

Табигатьтә куркынычсызлык кагыйдәләрен үтәү. Терек һәм терек булмаган табигатьтәге иң гади үзара бәйләнешләр турында күзаллаулар формалаштыру. Табигатьтә үз-үзеңне тоту кагыйдәләре белән таныштыру (үсемлекләрне тиктомалдан өзмәү, агач ботакларын сындырмау, хайваннарга тимәү һ.б.).

Юлларда куркынычсызлык кагыйдәләрен үтәү. Әйләнә-тирәдә ориентлашу күнекмәләрен киңәйтү. Балаларны юл хәрәкәте кагыйдәләре белән таныштыру.

Юлның йөри торган өлешен, тротуарны аера белергә, светофорның яшел, сары һәм кызыл сигналларының мәгънәсен аңларга өйрәтү.
Юлларда куркынычсызлык турында беренчел күзаллаулар формалаштыру (юл аркылы өлкән кешенең кулына тотынып чыгу).
Машина йөртүченең эше белән таныштыру.

Үз тормыш эшчәнлегеңнең куркынычсызлыгы. Өйдәге куркыныч чыганаклар (кайнар плитә, үтүк һ.б.) белән таныштыру. Бина эчендә имин хәрәкәт итү күнекмәләре формалаштыру (баскычтан саклык белән, култыксаларга тотынып төшү һәм менү; ишекләрне ишек тоткасыннан тотып ачу һәм ябу).

Вак предметлар белән уйнаганда кагыйдәләрне үти белүне формалаштыру (предметларны колакка, борынга тыкмау; аларны авызга капмау).
Ярдәм сорап өлкәннәргә мөрәҗәгать итә белүне ныгыту.
Ком, су, кар белән уйнаганда куркынычсызлык күнекмәләре формалаштыру.

Уртанчылар төркеме (4 яшьтән 5 яшькә кадәр)

Табигатьтә куркынычсызлык кагыйдәләрен үтәү. Хайваннар һәм үсемлекләр дөньясының күптөрлелеге, терек булмаган табигать күренешләре белән таныштыруны дәвам итү.

Хайваннар һәм үсемлекләр белән үзара тәэсир итешү ысуллары, табигатьтә үз-үзеңне тоту кагыйдәләре турында элементар күзаллаулар формалаштыру.
«Ашарга яраклы», «ашарга яраксыз», «дару үләннәре» төшенчәләрен аңлауны формалаштыру.
Куркыныч бөҗәкләр һәм агулы үсемлекләр белән таныштыру.
Юлларда куркынычсызлык кагыйдәләрен үтәү. Күзәтүчәнлек, балалар бакчасында бина эчендә һәм участокта, якын-тирәдә ориентлаша белү сәләтен үстерү.
«Урам», «юл», «урам чаты», «юл чаты», «җәмәгать транспорты тукталышы» төшенчәләре һәм урамда үз-үзеңне тотуның элементар кагыйдәләре белән таныштыруны дәвам итү. Балаларны юл хәрәкәте кагыйдәләрен үтәүнең зарур булуын аңлауга китерү.
Балаларның светофорның кирәклеге һәм полицейскийның эше турындагы белемнәрен ачыклау.
Балаларны шәһәр транспортының төрләре, аларның тышкы күренешләренең һәм кулланылышының үзенчәлекләре белән таныштыру («Ашыгыч ярдәм», янгын сүндерү машинасы, Гадәттән тыш хәлләр министрлыгы (МЧС) машинасы, «Полиция», трамвай, троллейбус, автобус).

Юл хәрәкәте билгеләре: «Җәяүлеләр өчен юл аркылы чыгу урыны»,
«Җәмәгать транспорты тукталышы» белән таныштыру.
Җәмәгать транспортында үз-үзеңне культуралы тоту күнекмәләре формалаштыру.

Үз тормыш эшчәнлегеңнең куркынычсызлыгы. Уеннар вакытында үз-үзеңне хәвефсез тоту кагыйдәләре белән таныштыру. Тормышка һәм сәламәтлеккә куркыныч тудыручы хәлләр турында сөйләү.

Көнкүреш приборларының (тузан суырткыч, электр чәйнеге, үтүк һ.б.) кирәклеге, эше һәм алардан файдалану кагыйдәләре белән таныштыру.

Өстәл приборларыннан (чәнечке, пычак), кайчыдан файдалану күнекмәләрен ныгыту.

Велосипедта йөрү кагыйдәләре белән таныштыру.

Таныш булмаган кешеләр янында үз-үзеңне тоту кагыйдәләре белән таныштыру.

Балаларга янгын сүндерүчеләр эше, янгыннарның килеп чыгу сәбәпләре һәм янгын вакытында үз-үзеңне тоту кагыйдәләре турында сөйләү.

Зурлар төркеме (5 яшьтән 6 яшькә кадәр)

Табигатьтә куркынычсызлык кагыйдәләрен үтәү. Экологик культура һәм табигатьтә куркынычсызлык кагыйдәләре нигезләрен формалаштыру.

Табигатьтә бар нәрсәнең үзара бәйләнештә булуы, хайваннар һәм үсемлекләр дөньясына зыян китермәү өчен кешенең бу үзара бәйләнешне бозарга тиеш түгеллеге турында төшенчәләр формалаштыру.

Терек булмаган табигать күренешләре (яшенле яңгыр, күк күкрәү, яшен, салават күпере), яшенле яңгыр вакытында үз-үзеңне тоту кагыйдәләре белән таныштыру.

Балаларны бәрелгәндә һәм бөҗәкләр тешләгәндә беренче ярдәм күрсәтү кагыйдәләре белән таныштыру.

Юлларда куркынычсызлык кагыйдәләрен үтәү. Балаларның юл элементлары (машина юлы, җәяүлеләр өчен юл аркылы чыгу урыны, тротуар), транспорт хәрәкәте, светофор эше турындагы белемнәрен ачыклау.

Балалар бакчасына якын урнашкан урамнар һәм балалар яши торган урамнарның исемнәре белән таныштыру.

Юл хәрәкәте кагыйдәләре, җәяүлеләр һәм велосипедчылар хәрәкәте кагыйдәләре белән таныштыру.

«Балалар», «Трамвай тукталышы», «Автобус тукталышы», «Җәяүлеләр өчен юл аркылы чыгу урыны», «Беренче медицина ярдәме күрсәтү пункты»,
«Туклану пункты», «Машина кую урыны», «Керү тыела», «Юл эшләре», «Велосипед юлы» дигән юл билгеләре белән таныштыруны дәвам итү.

Үз тормыш эшчәнлегеңнең куркынычсызлыгы. Кешенең тереклек эшчәнлеге иминлеге нигезләрен ныгыту.

Елның төрле фасылларында уен вакытында (сулыкларда коену, велосипедта йөрү, чанада, тимераякта, чаңгыда шуу һ.б.) куркынычсызлык кагыйдәләре белән таныштыруны дәвам итү.
Көнкүрештәге хәвеф чыганаклары (электр приборлары, газ плитәсе, үтүк һ.б.) турындагы белемнәрне киңәйтү. Көнкүреш предметларыннан хәвефсез файдалану күнекмәләрен ныгыту.
Балаларның янгын сүндерүчеләр, янгыннарның сәбәпләре, янгын вакытында үз-үзеңне тотуның элементар кагыйдәләре турындагы белемнәрен ачыклау. Коткару хезмәте — МЧС эше белән таныштыру. Бик кирәк булган очракта өлкәннәрнең «01», «02», «03» телефоннары буенча шалтыратулары турындагы белемнәрне ныгыту.
Ярдәм сорап өлкәннәргә мөрәҗәгать итә белү күнекмәләре формалаштыру.
Баланы үз исемен, фамилиясен, яшен, өй адресын, телефонын атарга өйрәтү.

Мәктәпкә әзерлек төркеме (6 яшьтән 7 яшькә кадәр)

Табигатьтә куркынычсызлык кагыйдәләрен үтәү. Экологик культура нигезләрен формалаштыру.

Табигатьтә үз-үзеңне тоту кагыйдәләре белән таныштыруны дәвам итү. Кызыл китап, хайваннар һәм үсемлекләр дөньясының аңа кертелгән аерым вәкилләре белән таныштыру.
Табигатьнең яшенле яңгыр, күк күкрәү, яшен, салават күпере, давыл кебек күренешләре турындагы күзаллауларны ачыклау һәм киңәйтү, кешенең шундый шартларда үз-үзен тоту кагыйдәләре белән таныштыру.

Юлларда куркынычсызлык кагыйдәләрен үтәү. Балаларның юл төзелеше, юл хәрәкәте турындагы белемнәрен системалаштыру. «Мәйдан», «бульвар», «проспект» төшенчәләре белән таныштыру.

Юл йөрүнең кисәтүче, тыючы һәм мәгълүмат бирүче билгеләре белән таныштыруны дәвам итү.

Балаларны юл йөрү кагыйдәләрен үтәүнең зарурлыгын аңлауга китерү. Балаларның ЮХИДИ эше турындагы күзаллауларын киңәйтү.

Урамда һәм җәмәгать транспортында үз-үзеңне тоту культурасы тәрбияләү.

Балалар бакчасына якын булган җирлек чикләрендә ориентлашуны үстерү. Җирлек схемасында өйдән балалар бакчасына юлны таба белүне формалаштыру.

Үз тормыш эшчәнлегеңнең куркынычсызлыгы. Балаларда файдалы һәм кирәкле көнкүреш предметларының алардан белмичә файдаланганда зыян китерү һәм бәла-казага сәбәпче булуы ихтималы турында күзаллаулар формалаштыру (электр приборлары, газ плитәсе, инструментлар һәм көнкүреш предметлары). Көнкүреш предметлары белән куркынычсыз эш итү кагыйдәләрен ныгыту.

Елның төрле фасылларында уен вакытында (сулыкларда коену, велосипедта йөрү, чанада, тимераякта, чаңгыда шуу һ.б.) үз-үзеңне тоту кагыйдәләрен ныгыту.

Балаларны саклык чараларын үтәү зарурлыгын аңлауга китерү, куркынычны җиңү өчен үз мөмкинлекләрен бәяләргә өйрәтү.

Балаларда «Өйдә ялгыз калу», «Югалу», «Адашу» очракларында үз-үзләрен тоту күнекмәләре формалаштыру. Ярдәм сорап өлкәннәргә мөрәҗәгать итә белү сәләте формалаштыру.

Балаларның Гадәттән тыш хәлләр министрлыгы, янгын сүндерү хезмәте, ашыгыч ярдәм хезмәте эше турындагы белемнәрен киңәйтү. Янгын сүндерүчеләр эше, янгын вакытында үз-үзеңне тоту кагыйдәләре турындагы белемнәрен ачыклау. Бик кирәк булган очракта өлкәннәрнең «01», «02», «03» телефоннары буенча шалтыратулары турындагы белемнәрне ныгыту.

Баланың үз исемен, фамилиясен, яшен, өй адресын, телефонын атый белүен ныгыту.

2.1.2. «ТАНЫП БЕЛҮ ҮСЕШЕ» белем бирүөлкәсе

«Танып белү үсеше баланың мәнфәгатьләре, кызыксынучанлыгы һәм танып белү омтылышы үсешен; танып белү гамәлләре, аңы формалашуын; хыялы һәм иҗади активлыгы үсешен; үзе, башка кешеләр, әйләнә-тирәдә- ге объектлар, әйләнә-тирәдәге объектларның үзлекләре һәм үзара бәйләнешләре (форма, төс, үлчәм, материал, яңгыраш, ритм, темп, микъдар, сан, өлеш һәм бөтенлек, тирәлек һәм вакыт, хәрәкәт һәм тыныч халәт, сәбәпләр һәм нәтиҗәләр һ.б.), туган җир һәм Туган ил турындагы беренчел күзаллаулары, халкыбызның социомәдәни кыйммәтләре, Ватаныбызның традицияләре һәм бәйрәмнәре, кешеләрнең уртак һәм гомуми йорты буларак Җир планетасы, аның табигатенең үзенчәлекләре, дөньядагы илләрнең һәм халыкларның күптөрлелеге турындагы күзаллаулары формалашуын күз алдында тота»[1].

Төп максатлар һәм бурычлар

Элементар математик күзаллаулар формалаштыру. Элементар математик күзаллаулар, әйләнә-тирә объектларының төп сыйфатлары һәм бәйләнешләре: форма, төс, үлчәм, микъдар, сан, өлеш һәм бөтенлек, тирәлек һәм вакыт турындагы беренчел күзаллаулар формалаштыру.

Танып белү-тикшеренү эшчәнлеген үстерү. Балаларның танып белү омтылышын үстерү, тирәлектә ориентлашу тәҗрибәсен киңәйтү, сиземләү үсеше, кызыксынучанлык һәм танып белү нигезен үстерү; танып белү гамәл- ләрен, аңны формалаштыру; хыялны һәм иҗади активлыкны үстерү; әйләнә-тирә объектлары, әйләнә-тирә объектларының үзлекләре һәм үзара бәйләнешләре (форма, төс, үлчәм, материал, яңгыраш, ритм, темп, сәбәпләр һәм нәтиҗәләр һ.б.) турында беренчел күзаллаулар формалаштыру.

Аңга кабул итүне, игътибарны, хәтерне, күзәтүчәнлекне, әйләнә-тирә предметларының һәм күренешләренең үзенчәлекле, мөһим билгеләрен анализлау, чагыштыру, аерып күрсәтү, предметлар һәм күренешләр арасындагы иң гади бәйләнешләрне ачыклау, иң гади гомумиләштерүләр ясый белү сәләтен үстерү.

Предметлы тирәлек белән таныштыру. Предметлы тирәлек белән таныштыру (предметның аталышы, функциясе, кулланылышы, сыйфатлары); предметны кеше фикерләве һәм хезмәт нәтиҗәсе буларак кабул иттерү.

Предметлы тирәлекнең күптөрлелеге, кешенең, тормышны җайлырак һәм уңайлырак итеп, үзе һәм башка кешеләр өчен предметлы тирәлек тудыруы, аны үзгәртүе һәм камилләштерүе турында беренчел күзаллаулар формалаштыру. Предметлар дөньясы һәм табигый дөнья арасындагы сәбәп- нәтиҗә бәйләнешен ачыклый белү сәләтен үстерү.

Социаль дөнья белән таныштыру. Әйләнә-тирә социаль мохите белән таныштыру, балаларның белем дәрәҗәсен киңәйтү, дөньяның тулай картинасын формалаштыру. Туган җир һәм Туган ил турында беренчел күзаллаулар, халкыбызның социомәдәни кыйммәтләре, илебезнең традицияләре һәм бәйрәмнәре турында күзаллаулар формалаштыру. Гражданлык мөнәсәбәтен формалаштыру; Ватанга мәхәббәт, аның казанышлары белән горурлану, патриотик хисләр тәрбияләү. Кешеләрнең уртак һәм гомуми йорты буларак Җир планетасы, дөньядагы илләрнең һәм халыкларның күптөрлелеге турында элементар күзаллаулар формалаштыру.

Табигать дөньясы белән таныштыру. Табигать һәм табигать күренешләре белән таныштыру. Табигать күренешләре арасындагы сәбәп-нәтиҗә бәйләнешләрен ачыклый белү сәләтен үстерү. Җир планетасының табигый күптөрлелеге турында беренчел күзаллаулар формалаштыру. Элементар экологик күзаллаулар формалаштыру. Кешенең табигатьнең бер өлеше булуын, аның табигатьне сакларга һәм якларга тиешлеген, табигатьтә бар нәрсәнең дә үзара бәйле булуын, кешенең Җирдәге тормышының күп очракта әйләнә-тирә дөнья белән бәйлелеген аңлауны формалаштыру. Табигатьтәүз-үзеңне дөрес тоту күнекмәләре формалаштыру. Табигатькә карата мәхәббәт, аны саклау теләге тәрбияләү.

Психологик-педагогик эш эчтәлеге

Элементар математик күзаллаулар формалаштыру

Икенче кече яшьтәгеләр төркеме (2 яшьтән 3 яшькә кадәр)

Микъдар. Балаларны бертөрле предметлар төркеме формалаштыруга җәлеп итү. Предметлар микъдарын аерырга өйрәтү (бер — күп).

Зурлык. Балаларның игътибарын контраст зурлыктагы предметларга һәм аларны сөйләмдә билгеләүгә җәлеп итү (зур йорт — кечкенә йорт, зур кур- чак — кечкенә курчак, зур туплар — кечкенә туплар һ.б.).

Форма. Предметларны формасы буенча аерырга һәм аларны атарга өйрәтү (шакмак, кечкенә кирпеч, шар һ.б.).

Тирәлектә ориентлашу. Балаларда әйләнә-тирәне (балалар бакчасындагы төркем бүлмәләре һәм участок) практик үзләштерү тәҗрибәсе туплауны дәвам итү.

Үз гәүдәңнең өлешләрендә (баш, йөз, куллар, аяклар, җилкә) ориентлашу тәҗрибәсен киңәйтү.

Тәрбияче артыннан билгеле бер юнәлештә хәрәкәтләнергә өйрәтү.

Кечкенәләр төркеме (3 яшьтән 4 яшькә кадәр)

Микъдар. Төркем предметларының гомуми билгесен күрә белүне үстерү (барлык туплар йомры, боларның барысы да кызыл, боларның барысы да зур һ.б.).

Бертөрле предметлар төркеме төзергә һәм алар арасыннан аерым предметларны аерып алырга; «күп», «бер», «берәрләп», «берәү дә юк» төшенчәләрен аерырга; тирәлектә бер һәм берничә бертөрле предметны табарга; «Ничә?» соравын аңларга; җавап биргәндә «күп», «бер», «берәү дә юк» сүзләрен кулланырга өйрәтү.

Элементларны (предметларны) капма-каршы кую нигезендә предметларның ике тигез (тигез булмаган) төркемен чагыштыру. Эзлекле рәвештә бер төркем предметларын икенче төркем предметлары өстенә һәм янына кую алымнары белән таныштыру; «Болар тигезме?», «Кайсы күбрәк (азрак)?» сорауларын аңларга; сорауларга «Мин һәр түгәрәккә гөмбә куйдым. Түгәрәкләр күбрәк, ә гөмбәләр азрак» яки «Түгәрәкләр гөмбәләр санынча» кебек җөмләләр кулланып җавап бирергә өйрәтү.

Кечерәк төркемгә бер (җитмәгән) предмет өстәп яки зуррак төркемнән бер (артык) предметны алып, ике ысул белән тигез булмаган төркемнәрне тигезләргә өйрәтү («2 куянга 1 куян өстәдек, 3 куян булды һәм чыршылар да өчәү. Чыршылар һәм куяннар саны бертигез — 3 һәм 3» яки: «Чыршылар күбрәк (3), ә куяннар азрак (2). 1 чыршыны алып куйдык, хәзер чыршылар да 2 булды. Чыршылар һәм куяннар саны тигезләште: 2 һәм 2».

Күпсанлы төркемнән предметларны санап чыгу; үрнәкләре яки кушылган (бирелгән) сан буенча 5 саны чикләрендә билгеле бер санда предметларны кую, китерү (4 әтәч санап ал, 3 куян алып кил).

Төркемдәге предметлар бер-берсеннән төрле ераклыкта урнашканда, алар зурлыклары, урнашу рәвеше буенча бер-берсеннән аерылып торган халәттә санау-исәпләү нигезендә предмет төркемнәренең тигезлеген (тигез булмавын) билгеләү.

Зурлык. Ике предметны зурлыклары (озынлык, киңлек, биеклек) буенча чагыштыра белүне камилләштерү, шулай ук ике предметны бер-берсе өстенә яки янына кую юлы белән аларны калынлыклары буенча чагыштырырга өйрәтү; сыйфатлар кулланып, чагыштыру нәтиҗәләрен сөйләмдә чагылдыру (озынрак — кыскарак, киңрәк — таррак, биегрәк — тәбәнәгрәк, калынрак — юкарак яки озынлык, киңлек, биеклек, калынлык буенча тигез (бертөрле)).

Предметларны зурлыкның ике билгесе буенча чагыштырырга өйрәтү (кызыл тасма яшеленнән озынрак һәм киңрәк, сары шарф зәңгәреннән кыскарак һәм таррак).

Төрле озынлыктагы (киңлектәге, биеклектәге), калынлыктагы 3–5 предмет арасындагы зурлык чагыштырмаларын билгеләү, бу предметларны билгеле бер эзлеклелектә — зурлык кими яки үсә бару тәртибендә урнаштыру. Балаларның актив сөйләменә предметларның зурлык чагыштырмаларын белдерүче төшенчәләр кертү («бу (кызыл) манара — арада иң биеге, бу (кызгылт-сары) манара тәбәнәгрәк, бу (алсу) манара тагын да тәбәнәгрәк, ә бу (сары) манара — арада иң тәбәнәге» һ.б).

Форма. Балаларның геометрик фигуралар — түгәрәк, квадрат, өчпочмак, шулай ук шар, куб турындагы күзаллавын үстерү. Күрү һәм тою-хәрәкәт анализаторлары ярдәмендә фигураларның үзенчәлекле билгеләрен (почмаклар булу һәм булмау, тотрыклылык, хәрәкәтчәнлек һ.б.) аерырга өйрәтү. Түгәрәк, квадрат, өчпочмак белән чагыштырып, балаларны турыпочмаклык белән таныштыру. Балаларны турыпочмаклыкны, аның элементларын — почмакларын һәм якларын аерырга һәм атарга өйрәтү.

Фигураларның төрле зурлыкта була алулары турында күзаллау формалаштыру: зур — кечкенә куб (шар, түгәрәк, квадрат, өчпочмак, турыпочмаклык).

Предметларның формасын билгеле геометрик фигуралар белән тиңләштерергә өйрәтү: тәлинкә — түгәрәк, яулык — квадрат, туп — шар, тәрәзә, ишек — турыпочмаклык һ.б.

Тирәлектә ориентлашу. Үзеннән читкә таба тирәлек юнәлешләрен билгеләү, билгеләнгән юнәлештә (алга — артка, уңга — сулга, югарыга — түбәнгә) хәрәкәтләнү күнекмәләрен камилләштерү, предметларның үзеңә карата урынын билгеләү.

Бер яки берничә предметны азрак санлы предметлар төркеменә өстәү яки күбрәк санлы предметлар төркеменнән бер предметны алу юлы белән предметлары тигез булмаган төркемнәрне тигезләргә өйрәтү.

Зурлык. Контраст һәм бертөрле зурлыктагы предметларны чагыштыру; предметларны чагыштырганда өстенә һәм янына кую алымнарын кулланып, бирелгән зурлык билгесе (озынлык, киңлек, биеклек, гомуми зурлык) буенча бер предметны икенчесенә карата үлчәү, чагыштыру; чагыштыру нәтиҗәләрен сүзләр белән билгеләү (озын — кыска, озынлык буенча бертөрле (тигез), киң — тар, киңлек буенча бертөрле (тигез), биек — тәбәнәк, биеклек буенча бертөрле (тигез), зур — кечкенә, зурлык буенча бертөрле (тигез).

Форма. Балаларны геометрик фигуралар: түгәрәк, квадрат, өчпочмак белән таныштыру. Күрү һәм капшау нәтиҗәсендә әлеге фигураларның формасын тикшерергә өйрәтү.

Тирәлектә ориентлашу. Үз гәүдәсенең төрле өлешләре урнашуда ориентлашу һәм әгъзаларының үзенә карата юнәлешләрен аера белүне үстерү: өстә — аста, алда — артта, уңда — сулда. Уң һәм сул кулларны аера белү.

Вакыт буенча ориентлашу. Тәүлекнең контраст өлешләрендә ориентлашырга өйрәтү: көн — төн, иртә — кич.

Уртанчылар төркеме (4 яшьтән 5 яшькә кадәр)

Микъдар һәм исәп. Балаларга күплекнең («күп») төрле сыйфатлы элементлардан: төрле төстәге, зурлыктагы, формадагы предметлардан тору ихтималы турында күзаллау мөмкинлеге бирү; предметларны парлап урнаштыру нигезендә (санамыйча гына) күплекләрнең тигезлеген яки тигез булмавын ачыклау нәтиҗәсендә аларның өлешләрен чагыштырырга өйрәтү. Балаларның сөйләменә «Биредә түгәрәкләр күп, аларның бер өлеше — кызыл, икенчеләре зәңгәр төстә; кызыл түгәрәкләр зәңгәрләренә караганда күбрәк, зәңгәр түгәрәкләр кызылларына караганда азрак» яки «кызыл һәм зәңгәр түгәрәкләр саны бертигез» гыйбарәләрен кертү.

Исәпләү кагыйдәләрен кулланып, 5 кә кадәр санарга өйрәтү (күрсәтеп башкару нигезендә): саннарны тәртип буенча атау; һәр санны санала торган төркемдәге бер предмет белән бәйләү; соңгы санны саналган барлык предметларга карата куллану, мәсәлән: «Бер, ике, өч — барлыгы өч түгәрәк». Предметларның 1–2, 2–2, 2–3, 3–3, 3–4, 4–4, 4–5, 5–5 саннары белән аталган ике төркемен чагыштыру.

Тәртип буенча санау турында күзаллау формалаштыру, микъдар һәм тәртип саннарын дөрес кулланырга, «Ничә?», «Исәп буенча ничәнче?», «Ничәнче урында?» сорауларына җавап бирергә өйрәтү.

«Бирeдә бер, ике куян, ә монда бер, ике, өч чыршы. Чыршылар куяннарга караганда күбрәк; 2 гә караганда 3 күбрәк, 3 кә караганда 2 азрак» дип санау нигезендә төркемнәрнең тигез яки тигез булмавы турында күзаллау формалаштыру.
Предметларның урнашуын сүзләр белән билгеләү (каршымда — өстәл, уң ягымда — өстәл, сул ягымда — тәрәзә, артымдагы киштәләрдә — уенчыклар).
Тирәлек чагыштырмалары белән таныштыру: ерак — якын (йорт якында урнашкан, ә каен еракта үсә).
Вакыт буенча ориентлашу. Балаларның тәүлек өлешләре, аларның характерлы үзенчәлекләре, эзлеклелеге (иртә — көндез — кич — төн) турындагы күзаллауларын киңәйтү.
«Кичә», «бүген», «иртәгә» сүзләренең мәгънәләрен аңлату.

Зурлар төркеме (5 яшьтән 6 яшькә кадәр)

Микъдар һәм исәп. Төрле сыйфатлы элементлардан (төрле төстәге, зурлыктагы, формадагы, кулланылыштагы предметлардан; тавышлардан, хәрәкәтләрдән) күплекләр (предмет төркемнәре) төзергә өйрәтү; күплекләрне өлешләргә таркату һәм шул өлешләрне яңадан кушу; тулай күплек һәм аның һәр өлеше арасындагы бәйләнешне ачыклау, күплекнең өлештән зуррак, ә өлешнең тулай күплектән азрак (кечерәк) булуын аңлау; санау-исәпләү һәм бер элементны (предметны) икенчесе белән тиңләштерү нигезендә күплекнең төрле өлешләрен чагыштыру; күплекнең зур (кечкенә) өлешен яки аларның тигезлеген ачыклау.
10 га кадәр санарга өйрәнү; эзлекле рәвештә 5 тән 10 га кадәр чикләрдә һәр санның ясалуы белән таныштыру (әсбап нигезендә).
10 га кадәрге чикләрдә конкрет күплекләрне чагыштыру нигезендә янәшә торучы саннарны чагыштыру; кечерәк күплеккә бер предмет өстәп яки зуррак күплектән бер предметны алып, тигезсезлектән тигезлек (тигезлектән тигезсезлек) булдыру («8 дән 7 кечерәк, әгәр 7 гә бер предмет өстәсәк, 8, тигез була»; «7 дән 8 зуррак, әгәр 8 предметтан бер предметны алсак, 7 шәр, тигез була»).
Янәшә торган саннарның чагыштырмаларын аңлау сәләте формалаштыру (5<6 дан 1 гә, 6>5 тән 1 гә).
Зур күплектән предметларны үрнәкләре һәм билгеләнгән сан буенча санап аерып алу (10 чикләрендә).
Туры һәм кире тәртиптә санау тәртибен камилләштерү (10 чикләрендә).
Предметларны капшап санау, авазларны, хәрәкәтләрне үрнәкләре һәм билгеләнгән сан буенча санау һәм кабатлау (10 чикләрендә).

0 дән 9 га кадәр саннар белән таныштыру.
10 чикләрендә тәртип буенча санау белән таныштыру, «Ничә?», «Ничәнче?», «Нинди?» сорауларын аерырга һәм аларга дөрес җавап бирергә өйрәтү. Тигезлек турында күзаллау формалаштыруны дәвам итү: төрле предметлардан торган төркемнәрдә тигез микъдар булуын ачыклау; төркемнәрне санау-исәпләү һәм чагыштыру нигезендә санлы мәгънәләрне дөрес гомумиләштерү (биредә 5 әтәч, 5 курчак, 5 машина — барлык уенчыклар да тигез санда — 5 әр).
Балаларны санның предметларның зурлыгына, предметлар арасындагы арага, формага, предметларның урнашуына, шулай ук санау-исәпләүнең юнәлешенә (уңнан сулга, сулдан уңга таба, теләсә кайсы предметтан башлап) бәйле булмавын аңларга өйрәтү.
Конкрет материал мисалында 5 чикләрендә санның берәмлекләрдән торган микъдар составы белән таныштыру: 5 — бер, тагын бер, тагын бер, тагын бер һәм тагын бер.
Зурлык. Төрле озынлыктагы (биеклектәге, киңлектәге) яки калынлыктагы 5–10 предмет арасындагы зурлык чагыштырмаларын ачыкларга өйрәтү: зурлыклары буенча үсә (кими) бару тәртибендә урнаштырып, предметлар- ны системалаштыру; сөйләмдә предметларның урнашу тәртибен һәм алар арасындагы зурлык чагыштырмасын чагылдыру: «Алсу тасма — иң киңе, шәмәхә тасма — бераз таррак, кызыл тасма тагын да таррак, ләкин ул сары тасмадан киңрәк, ә яшел тасма сарысыннан һәм барлык башка тасмалардан да таррак» һ.б.
Зурлык (озынлык, киңлек, биеклек) буенча ике предметны өченчесе (шартлы үлчәү берәмлеге), чагыштырылучы предметларның берсенә тиң предмет ярдәмендә чагыштыру.
Күз үлчәмен, үрнәк итеп алынган предметтан озынрак (кыскарак), биегрәк (тәбәнәгрәк), киңрәк (таррак) һәм аңа тиң предметларны эзләп таба белү сәләтен үстерү.
Предметны (кәгазь бите, тасма, түгәрәк, квадрат һ.б.) берничә (ике, дүрт) тигез өлешкә бүлеп булуны аңлауны формалаштыру. Бүлгәннән соң барлыкка килгән өлешләрне атарга, бербөтенне һәм өлешләрне чагыштырырга, бербөтен предметның аның барлык өлешләреннән зуррак, ә өлешнең бербөтеннән кечерәк булуын аңларга өйрәтү.
Форма. Түгәрәк һәм турыпочмаклык белән чагыштыру нигезендә балаларны овал белән таныштыру.
Дүртпочмаклык турында күзаллау булдыру: квадрат һәм турыпочмаклыкның дүртпочмаклык төрләре булуын аңлауга ирешү.

Балаларда геометрик күрү үткенлеге: предметларны формалары буенча анализлау һәм чагыштыру, якын-тирәдәге бертөрле һәм төрле формадагы предметларны: турыпочмаклык рәвешендәге китапларны, картинаны, одеялны, өстәл капкачларын, овал рәвешендәге поднос һәм зур тәлинкәне, түгәрәк әйберләрдән тәлинкәләрне һ.б. таба белүне үстерү.

Тирәлектә ориентлашу. Тирәлектә ориентлашуны камилләштерү; тирәлектәге чагыштырмалар мәгънәсен аңлау (өстә — аста; алда (алдында) — артта (артында), сулда — уңда, арасында, янәшәсендә, янында); сигналлар буенча үзгәртүләр белән, шулай ук билгеләр — хәрәкәт юнәлешләре күрсәткечләре (алга, артка, сулга, уңга һ.б.) буенча билгеләнгән юнәлештә хәрәкәт итү; тирәлектәге кешеләр һәм предметлар арасында үзеңнең урыныңны ачыклау: «Мин Алсу һәм Гөлназ арасында, Мансур артында, Гүзәлдән арттарак (аның артында), Нәҗия алдында, Аяз янында басып торам», сөйләмдә предметларның үзара торышын күрсәтү: «Курчактан уңда куян утыра, ә курчактан сулда ат басып тора, артта — аю баласы, ә алда — машина».

Кәгазь битендә ориентлашырга өйрәтү (уңда — сулда, өстә — аста, уртада, почмакта).

Вакыт буенча ориентлашу. Балаларда иртә, кич, көн һәм төннең тәүлек тәшкил итүе турында күзаллау булдыру.

Конкрет мисалларда төрле вакыйгаларның эзлеклелеген билгеләргә өйрәтү: элегрәк (башта) нәрсә булды, соңрак (аннары) нәрсә булды; бүген кайсы көн, кичә нинди көн булуын, иртәгә кайсы көн булачагын ачыклау.

Мәктәпкә әзерлек төркеме (6 яшьтән 7 яшькә кадәр)

Микъдар һәм исәп. Күплек турында гомуми күзаллаулар: билгеләнгән нигезләр буенча күплекләр формалаштыру, күплекнең предметлары аерым билгеләре буенча аерылучы өлешләрен күреп ала белү сәләте формалаштыру.

Күплекләрне берләштерергә, тулыландырырга, күплектән аның бер өлешен яки аерым өлешләрен алырга өйрәтү. Предметларны санау-исәпләү, аларның парларын төзү яки предметларны уклар белән бәйләү нигезендә күплекнең аерым өлешләре, шулай ук тулай күплек һәм аның һәр өлеше арасындагы бәйләнешләрне ачыклау.

10 чикләрендә микъдар һәм тәртип буенча санау күнекмәләрен камилләштерү. Саннар белән гамәлләр башкармыйча гына 20 чикләрендә санау белән таныштыру.

Икенче дистә саннары белән таныштыру. Натураль рәт саннары арасындагы чагыштырманы аңлауны (6 дан 7 1гә зуррак, 7 дән 6 1 гә кечерәк), һәр санны 1 гә кечерәйтә һәм зурайта белүне ныгыту (10 чикләрендә).

Саннарны уңай һәм кире тәртиптә санарга (телдән), аталган яки цифра белән билгеләнгән санның алдындагы һәм артындагы саннарны, төшеп калган санны атарга өйрәтү.

10 чикләрендә саннар составы белән таныштыру.
Санны ике кечерәк санга бүләргә һәм ике кечерәк саннан зур сан төзергә өйрәтү (10 чикләрендә, күрсәтмә әсбап нигезендә).
1, 5, 10 тиенлек, 1, 2, 5, 10 сумлык акчалар белән таныштыру (акчаларны аеру, туплау һәм ваклау).
Күрсәтмә әсбаплар нигезендә кушу (зурга кечкенә кушыла) һәм алу (киметүче калдыктан кечерәк) гамәлләре буенча гади математик мәсьәләләр төзергә һәм чишәргә өйрәтү; мәсьәләләрне чишкәндә гамәл билгеләре: кушу/плюс (+), алу/ минус (–) һәм тигезлек (=) билгеләрен куллану.
Зурлык. Санау берәмлеге буларак бер генә түгел, берничә предмет яки предмет өлеше кабул ителгән зурлык буенча санарга өйрәтү.
Предметны (кәгазь, тукыма һ.б.) бөкләү юлы белән, шулай ук шартлы зурлыкны кулланып, предметны 2–8 һәм күбрәк тигез өлешләргә бүлү; бербөтеннең өлешләрен дөрес билгеләү (ярты, ике өлешнең берсе (икедән бер), дүрт өлешнең икесе (дүрттән ике) һ.б.); бербөтеннең һәм өлешнең, өлешләр зурлыгының чагыштырмасын ачыклау; бербөтеннең өлешләрен һәм билгеле өлешләр буенча бербөтенне таба белү.
Балаларда башлангыч үлчәү күнекмәләре формалаштыру. Шартлы үлчәү берәмлеге (шакмаклы кәгазь) ярдәмендә предметларның озынлыгын, киңлеген, биеклеген (туры сызык кисемтәләре) үлчәргә өйрәтү.
Шартлы үлчәү берәмлеге ярдәмендә балаларны сыек һәм бөртекле матдәләр күләмен үлчәргә өйрәтү.
Предметларның авырлыгы һәм аны үлчәү ысуллары турында күзаллаулар булдыру. Учка салып үлчәү юлы белән предметларның авырлыгын чагыштыру (авыррак — җиңелрәк). Үлчәү белән таныштыру.
Үлчәү нәтиҗәсенең (предметларның озынлыгы, авырлыгы, күләме) шартлы үлчәү берәмлеге зурлыгына бәйле булуы турындагы күзаллауны үстерү.
Форма. Билгеле геометрик фигураларны, аларның элементларын (түбәләр, почмаклар, яклар) һәм башка кайбер үзлекләрен белүне ачыклау.
Күппочмаклык (өчпочмак һәм дүртпочмаклык мисалында), туры сызык, туры сызык кисемтәсе турында күзаллау булдыру[1].
Тирәлектә урнашуларына бәйсез рәвештә фигураларны танырга, яссылыкта сурәтләргә, урнаштырырга, зурлыклары буенча тәртипкә салырга, классификацияләргә, төс, форма, зурлык буенча төркемләштерергә өйрәтү.
Геометрик фигураларны модельләштерү; берничә өчпочмактан — күппочмаклык, берничә кечкенә квадраттан — бер зур турыпочмаклык, түгәрәк өлешләреннән — түгәрәк, дүрт кисемтәдән — дүртпочмаклык, ике кыска кисемтәдән бер зур

кисемтә һ.б. төзергә өйрәтү; телдән тасвирлау һәм харак- терлы үзлекләрен санап чыгудан фигуралар конструкцияләү; фигуралардан үзең уйлаганча тематик композицияләр төзү.
Предметларның гомуми формасын һәм аларның аерым өлешләрен анализлау; контурлы үрнәкләр, тасвирлаулар, күзаллаулар буенча аерым өлешләрдән катлаулы формалы предметларны яңадан ясау.
Тирәлектә ориентлашу. Чикләнгән территориядә (кәгазь бите, уку тактасы, дәфтәр, китап бите һ.б.) ориентлашуга өйрәтү; предметларны һәм аларның сурәтләрен билгеләнгән юнәлештә урнаштыру, сөйләмдә аларның тирәлектә урнашуын чагылдыру (өстә, аста, өстәрәк, астарак, сулда, уңда, сулдарак, уңдарак, сулдагы өске (уңдагы аскы) почмакта, алда, артта, арасында, янәшә, янәшәсендә һ.б.).
План, схема, маршрут, карта белән таныштыру.
Тирәлектә объектлары арасындагы бәйләнешләрне рәсем, план, схема рәвешендә модельләштерү сәләтен үстерү.
Объектларның тирәлектәге бәйләнешләрен һәм аларның тирәлектәге хәрәкәтен белдерүче иң гади график мәгълүматны «укырга» өйрәтү: сулдан уңга, уңнан сулга, астан өскә, өстән аска; шартлы билгеләргә (тамгалар һәм символлар) ориентлашып, тирәлектә мөстәкыйль хәрәкәт итү.
Вакыт буенча ориентлашу. Балаларда вакыт турында элементар күзаллаулар: аның узучанлыгы, периодиклыгы, кире кайтмаслыгы, атнаның барлык көннәренең, айларның, ел фасылларының эзлеклелеге турында күзаллаулар булдыру.
Сөйләмдә «башта», «аннары», «кадәр», «соң», «элегрәк», «соңрак», «шул ук вакытта» төшенчәләрен кулланырга өйрәтү.
«Вакытны тою», вакытны саклау, үз эшчәнлегеңне вакытка туры китереп көйли белү сәләтен үстерү; аерым вакыт интерваллары дәвамлылыгын (1 минут, 10 минут, 1 сәгать) аеру.
Сәгатькә карап, вакытны 1 сәгатькә кадәр төгәллек белән билгеләргә өйрәтү.

Танып белү-тикшеренү эшчәнлеген үстерү

Икенче кече яшьтәгеләр төркеме (2 яшьтән 3 яшькә кадәр)

Танып белү-тикшеренү эшчәнлеге. Балаларны әйләнә-тирә тормышның төрле объектларын өйрәнүнең гомумиләштерелгән ысуллары белән таныштыру. Кызыксынучанлыкны стимуллаштыру. Балаларны өлкәннәр белән бергә башкарыла торган эксперименталь характердагы практик танып белү гамәлләренә тартыпкертү.
Сиземләүне үстерү. Аңга кабул итүнең барлык төрләренә эзлекле рәвештә кушылу барышында эшчәнлекнең төрле төрләрендә балаларның турыдан-туры сиземләү тәҗрибәсен баету эшен дәвам итү. Предметларның төсен, зурлыгын,

формасын аерып күрсәтеп, аларны тикшерергә булышу; предмет белән танышу процессында аның буенча кулларны хәрәкәтләндерү теләге уяту (предметның өлешләре буйлап кулларны йөртү, аларны сыпыру һ.б.).

Дидактик уеннар. Дидактик материал белән уеннар вакытында балаларның сиземләү тәҗрибәсен баету (төрле зурлыктагы 5–8 божрадан торган кечкенә пирамидалар (манаралар); «Геометрик мозаика» (түгәрәк, өчпочмак, квадрат, турыпочмаклык); киселә торган рәсемнәр (2–4 өлешле), җыела торган шакмаклар (4–6 данә) һ.б); аналитик сәләтләрне (бертөрле предметларны берәр билгеләре — төс, форма, зурлык буенча чагыштыра, бәйли, төр- кемләштерә, тәңгәлләштерә һәм аера белүне) үстерү.

Игътибар һәм хәтерне («Нәрсә юкка чыкты?» һ.б.), ишетеп аера белүне («Бу нәрсә тавышы?» һ.б.); тотып сиземләүләрне, температура аерымлыкларын («Хикмәтле капчык», «Җылы–салкын», «Җиңел–авыр» һ.б), кулларның вак хәрәкәтләрен (төймәле, ыргаклы, молнияле, шнурлы уенчыклар һ.б.) үстерүгә юнәлтелгән дидактик уеннар оештыру.

Кечкенәләр төркеме (3 яшьтән 4 яшькә кадәр)

Танып белү-тикшеренү эшчәнлеге. Балаларны махсус эшләнгән эталоннар системасы, аңга кабул итү гамәлләре ярдәмендә әйләнә-тирә дөньяның төрле объектларын тикшерүнең гомумиләштерелгән ысулларына өйрәтү. Тикшеренү гамәлләрен файдалануны стимуллаштыру.

Балаларны өлкәннәр белән бергә башкарылучы, өйрәнелүче объектның элек яшерен булган үзлекләре ачыла торган, эксперименталь характердагы практик танып белү гамәлләренә тарту.

Эшчәнлекнең бурычына һәм алгоритмы эчтәлегенә тәңгәл гамәлләр башкарырга тәкъдим итү. Өлкән кеше ярдәмендә модельләштерү характерындагы гамәлләр куллану.

Сиземләү үсеше. Балаларның сиземләү тәҗрибәсен баету, бу тәҗрибәне сөйләмдә беркетү сәләтен үстерү. Аңга кабул итүне камилләштерү (барлык сизү-тою органнарын актив рәвештә эшкә җигеп). Образлы күзаллауларны үстерү (предметларны сыйфатлаганда эпитетлар һәм чагыштырулар кулланып).

Балаларны предметларның төсе, формасы, зурлыгы, тоемланучы үзлекләре (җылы, салкын, каты, йомшак, йомшак йонлы һ.б.) белән таныштыру өчен шартлар тудыру; төрле музыка кораллары, туган телдәге сөйләм яңгырашын кабул итү сәләтен үстерү.

Төс, форма, зурлыкны предметларның үзләренә бер төрле үзлекләре буларак аерып ала белү сәләтен ныгыту; охшаш предметларны тоемланучы берничә билге: зурлык, форма, төс буенча төркемләштерү.

Балаларга формалар аталышын әйтеп биру (түгәрәк, өч почмаклы, туры почмаклы һәмквадрат).
Дидактик уеннар. Предметларны төсләре һәм зурлыклары буенча сайлап алу (зур, уртача һәм кечкенә; 2–3 төс); билгеле бер эзлеклелектә 2–3 төсне чиратлаштырып, зурлыклары буенча кечерәя барган бөҗралардан кечкенә пирамида җыю; 4–6 өлештән рәсем җыю.

Уртанчылар төркеме (4 яшьтән 5 яшькә кадәр)

Танып белү-тикшеренү эшчәнлеге. Балаларны махсус эшләнгән сиземләү эталоннары системасы ярдәмендә төрле объектларны тикшерүнең гомумиләштерелгән ысуллары белән таныштыруны дәвам итү, аңга кабул итү гамәлләрен үзләштерүгә булышу. Яңа объектны гамәли тикшерү процессында аның турында мәгълүматлар ала белү сәләте формалаштыру.
Эшчәнлекнең бурычына һәм тәкъдим ителүче алгоритмына тәңгәл эзлекле гамәлләр башкаруны формалаштыру. Танып белү-тикшеренү эшчәнлегендә өлкән кеше тарафыннан тәкъдим ителгән модельләрне аңларга һәмфайдаланырга өйрәтү.
Сиземләүне үстерү. Эшчәнлекнең төрле төрләрендә сиземләүне үстерү эшен дәвам итү. Балаларны предметларның һәм объектларның киң даирәсе, аларны тикшерүнең яңа ысуллары белән таныштырып, сиземләү тәҗрибәсен баету. Предметларны һәм объектларны тикшерүнең элегрәк булдырылган күнекмәләрен ныгыту.
Барлык сиземләү органнарын (тоемлау, күрү, ишетү, тәм тою, ис сизү) актив файдалану юлы белән балаларның аңга кабул итүен камилләштерү. Сиземләү тәҗрибәсен һәм алынган тәэсирләрне сөйләмдә ныгытуны баету.
Геометрик фигуралар (түгәрәк, өчпочмак, квадрат, турыпочмаклык, овал), төсләр (кызыл, зәңгәр, яшел, сары, кызгылт-сары, шәмәхә, ак, соры) белән таныштыруны дәвам итү.
Тоюны үстерү. Капшау, кагылу, сыпыру нәтиҗәсендә төрле материаллар белән таныштыру, тоюларны сыйфатлап (шома, салкын, йомшак йонлы, каты, чәнечкеле һ.б.) башкарыла.
Эшчәнлекнең төрле төрләре процессында образлы рәвештә аңга кабул итү нигезендә образлы күзаллаулар формалаштыру.
Предметлар сыйфатының гомум кабул ителгән үзлекләре (төс, форма, зурлык, авырлык һ.б.) буларак эталоннардан файдалануны үстерү; предметларны 1–2 сыйфатлары (төс, зурлык, материал һ.б.) буенча сайлап алу.
Проектлау эшчәнлеге. Проектлау-тикшеренү эшчәнлегендә беренчел күнекмәләрне үстерү, бу эшчәнлекнең нәтиҗәләрен рәсмиләштерүдә һәм аларны яшьтәшләргә тәкъдир итү өчен шартлар тудыруда ярдәм күрсәтү. Ата-аналарны балаларның тикшеренү эшчәнлегендә катнашуга җәлеп итү.

Дидактик уеннар. Предметларның тышкы билгеләрен чагыштыру, аларны төркемләштерү күнекмәләрен камилләштереп, балаларны предметларның үзлекләре турындагы күзаллауларны ныгытуга юнәлтелгән уеннарга өйрәтү; өлешләрдән бербөтен төзү (шакмаклар, мозаика, пазллар).
Балаларның тою, ишетү, тәм тою сиземләүләрен камилләштерү («Капшап (тәм буенча, яңгыраш буенча) ачыкла»). Күзәтүчәнлекне һәм игътибарны үстерү («Нәрсә үзгәрде?», «Йөзек кемдә?»).
Балаларга иң гади өстәл уеннары («Домино», «Лото») кагыйдәләрен үзләштерергә булышу.

Зурлар төркеме (5 яшьтән 6 яшькә кадәр)

Танып белү-тикшеренү эшчәнлеге. Махсус сиземләү эталоннары системасы ярдәмендә объектларны тикшерүнең гомумиләштерелгән ысулларыннан, аңга кабул итү гамәлләреннән файдалану күнекмәләрен ныгыту.
Танып белү гамәлләренең төрле чараларын кулланып, объектлар һәм күренешләр системалары арасындагы функциональ элемтәләрне һәм бәйләнешләрне ачыклау теләге уяту. Яшерен үзлекләрне ачу өчен мөстәкыйль рәвештә эксперименталь характердагы гамәлләр куллануга булышлык итү. Яңа объектны тикшерү процессында аның турында мәгълүмат ала белү сәләте ныгыту.
Балаларның тәкъдим ителүче алгоритмга тәңгәл рәвештә эш итә белү сәләте үстерү. Үз эшчәнлегеңнең алгоритмын билгели белү сәләте; өлкән кеше ярдәмендә модельләр төзү һәм аларны танып белү-тикшеренү эшчәнлегендә файдалана белү формалаштыру.
Сиземләүне үстерү. Сиземләү: күрү, ишетү, тоемлау, ис сизү, тәм тою органнарын эшкә җигеп, аңга кабул итүне, предметларның үзлекләрен һәм бәйләнешләрен (төс, форма, зурлык, тирәлектә урнашу һ.б.) аера белү сәләте үстерү.
Спектр төсләре: кызыл, кызгылт-сары, сары, яшел, күк, зәңгәр, шәмәхә (хроматик төсләр) һәм ак, соры, кара (ахроматик төсләр) белән таныштыруны дәвам итү. Төсләрне ачыклык һәм куелык буенча аерырга, аларны дөрес атарга өйрәтү. Балаларга төс төсмерләренең спектрда урнашу үзенчәлекләрен күрсәтү.
Төрле геометрик фигуралар белән таныштыруны дәвам итү, эталоннар сыйфатында яссылыклы һәм күләмле формалар кулланырга өйрәтү.
Төрле формадагы предметларны тикшерә белү күнекмәләре формалаштыру; тикшерү вакытында кулларны предмет өслеге буйлап хәрәкәтләндерү. Предметларның фактурасы турындагы күзаллауларны киңәйтү (шома, йомшак йонлы, кытыршы һ.б.). Күз үлчәвен камилләштерү.

Кызыклы тәҗрибәләр, фокуслар күрсәтеп, иң гади экспериментларга җәлеп итеп, танып белү-тикшеренүгә карата кызыксыну үстерү.

Проектлау эшчәнлеге. Балалар тарафыннан өч типтагы — тикшеренү, иҗади һәм норматив проектлар гамәлгә ашырылсын өчен шартлар тудыру.

Тикшеренү тибындагы проектлау эшчәнлеген үстерү. Проектларны тәкъдим итүне оештыру. Балаларда проект авторлыгы турында күзаллаулар формалаштыру.

Иҗади типтагы проектлау эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен шартлар тудыру. (Бу яшьтә иҗади проектлар индивидуаль характерда була.)

Норматив типтагы проектлау эшчәнлеге үсешенә булышлык итү. (Норматив проектлау эшчәнлеге — балалар тарафыннан балалар коллективында үз-үзеңне тоту нормаларын һәм кагыйдәләрен эшләүгә юнәлтелгән проектлау эшчәнлеге.

Дидактик уеннар. Балаларны 2–4 кешелек төркемчәләргә берләштереп, дидактик уеннар оештыру; уен кагыйдәләрен үтәргә өйрәтү.

Уеннарда балаларның хәтерен, игътибарын, күзаллавын, фикерләвен сөйләмен, сиземләү сәләтен үстерү. Предметларны чагыштырырга, аларның билгеләрендәге мөһим булмаган аермаларны (төс, форма, зурлык, матери- ал) күреп алырга, предметларны гомуми билгеләре буенча берләштерергә, өлешләрдән букенне төзергә (җыела торган шакмаклар, мозаика, пазллар), предметларның урнашуындагы үзгәрешләрне (алда, артта, уңда, сулда, астында, өстендә, уртасында, янда) билгеләргә өйрәтү.

Төрле дидактик уеннар һәм уенчыклар (халык, электрон, компьютер уеннары һәм уенчыклары һ.б.) белән эш итү теләге формалаштыру.

Балаларда уен гамәленә карата эмоциональ-уңай тәэсир булдырып, аларда уенда мөстәкыйльлеккә омтылыш уяту.

Төркемле уеннарда кагыйдәләргә буйсынырга өйрәтү. Иҗади мөстәкыйльлек тәрбияләү. Дуслык хисе, дисциплиналылык кебек сыйфатлар формалаштыру. Уен-ярышларда намуслы көндәшлек культурасы тәрбияләү.

Мәктәпкә әзерлек төркеме (6 яшьтән 7 яшькә кадәр)

Танып белү-тикшеренү эшчәнлеге. Махсус эшләнгән сиземләү эталоннары системасы һәм аңга кабул итү гамәлләре ярдәмендә объектларны тикшерүнең гомумиләштерелгән ысуллары характерын һәм эчтәлеген камилләштерү, танып белү бурычына тәңгәл рәвештә аларны оптималь сайлап алу. Объектлар һәм күренешләр системалары арасындагы элемтәләрне

һәм бәйләнешләрне, төрле чаралар кулланып, мөстәкыйль рәвештә ачыклау өчен шартлар тудыру. Объектларның яшерен үзлекләрен ачуга юнәлтелгән
эксперименталь характердагы гамәлләрнең асылын камилләштерү.
Эшчәнлекнең шартларына һәм максатларына тәңгәл рәвештә кирәкле мәгълүматны алу ысулын ачыклый белү сәләте камилләштерү.
Тәкъдим ителүче алгоритмга тәңгәл рәвештә мөстәкыйль эш итү сәләтен үстерү; максат кую, үзеңә тиешле алгоритмны төзү; нәтиҗәнең һәм максатның бер-берсенә туры килмәвен табу; үз эшчәнлегеңә төгәллек кертү. Балаларны мөстәкыйль рәвештә модельләр төзергә һәм аларны танып белү-тикшеренү эшчәнлегендә файдаланырга өйрәтү.

Сиземләүне үстерү. Күрү, ишетү, ис сизү, тоемлау, тәм тою, сиземләү-моториканы үстерү.

Кул һәм күз координациясен камилләштерү; эшчәнлекнең төрле төрләрендә кулларның вак хәрәкәтләрен үстерү.
Игътибарны предметларның һәм күренешләрнең сыйфатларын иң нечкә дәрәҗәдә аеруга юнәлтеп, аларны күзәтә белүне үстерү (текәлеп карау, колак салып тыңлау).
Аңга кабул итү процессында предметларның берничә сыйфатын аерып алырга өйрәтү; предметларны форма, зурлык, төзелеш, тирәлектә урнашу, төс буенча чагыштыру; үзенчәлекле детальләрне, төсләрнең һәм төсмерләрнең үзара матур ярашуын, төрле авазларны (музыкаль, табигатьтәге авазлар һ.б.) аерып алу.
Предметларны гомуми сыйфатлары (форма, зурлык, төзелеш, төс) буенча классификацияләү күнекмәләрен камилләштерү.

Балаларның хроматик һәм ахроматик төсләр турындагы белемнәрен ныгыту.

Проектлау эшчәнлеге. Проектлау эшчәнлегенең барлык (тикшеренү, иҗади, норматив) типларын үстерү.

Тикшеренү проектлау эшчәнлегендә игътибарны мәгълүмат чыганакларының нәтиҗәлелеген анализлауга юнәлтә белү сәләте формалаштыру. Проектны яшьтәшләр даирәсендә тикшерүне хуплау.
Индивидуаль һәм төркем белән башкарыла торган иҗади проектлау эшчәнлегенә булышлык итү.
Норматив проектлар өстендә эшләгәндә әлеге проектларга охшаш ситуацияләрдә гамәлдәге нормалар бозылган очракта барлыкка килүләре ихтимал булган хәлләрне һәм тискәре нәтиҗәләрне балалар белән тикшерүне хуплау. Балаларга хәлне, аның төп мәгънәләрен символик һәм образлы рәвештә чагылдыруда ярдәм итү.

Дидактик уеннар. Балаларны төрле дидактик уеннар (лото, мозаика, шырпы тартыш (бирюлки) һ.б.) уйнарга өйрәтүне дәвам итү. Уеннар оештыру, алып баручы ролен башкару сәләтен үстерү.
Үз гамәлләреңне алып баручының һәм уенда катнашучыларның гамәлләре белән килештерергә өйрәтү.
Уенда тапкырлык күрсәтә, куелган бурычны мөстәкыйль рәвештә хәл итә белү сыйфатларын үстерү.
Балаларны кайбер дидактик уеннарны («Шаулавычлар», «Кыштырдагычлар» һ.б.) иҗат итүгә тарту. Сиземләү сәләтен үстерү һәм ныгыту.
Уенда мәктәпкә әзерләү өчен кирәкле сыйфатлар — үз-үзеңне ирекле тоту, ассоциатив-образлы һәм логик фикерләү, күзаллау, танып белү активлыгы чагылышына һәм үсешенә булышлык итү.

Предметлы тирәлек белән таныштыру

Икенче кече яшьтәгеләр төркеме (2 яшьтән 3 яшькә кадәр)

Балаларда якын тирәлек предметларына карата кызыксыну тудыру: уенчыклар, савыт-саба, өс киеме, аяк киеме, йорт җиһазы, транспорт чаралары. Балаларда предметларның төсен, зурлыгын, нинди материалдан (кәгазь, агач, тукыма, балчык) эшләнүен атау теләге уяту; таныш предметларны (төрле баш киемнәре, бияләйләр, аяк киемнәре һ.б.) чагыштыру, тәңгәл предметларны сайлап алу (шундыйны ук тап, парлап сайла), аларны куллану ысулы буенча төркемләштерү (чынаяктан эчәләр һ.б.). Предметларны төрлечә куллану ысулларын ачу.
Баланың предметлар белән эш итү ихтыяҗын гамәлгә ашыруына булышлык итү. Бер үк төрле аталучы предметлар арасындагы охшашлыкларны һәм аерымлыкларны ачыкларга өйрәтү (бертөрле көрәкләр; кызыл туп — зәңгәр туп; зур шакмак — кечкенә шакмак). Балаларда предметларның үзлекләрен атау теләге уяту: зур, кечкенә, йомшак, йомшак йонлы һ.б.
Балалар сүзлегендә гомумиләштерүче төшенчәләр барлыкка килүгә булышлык итү (уенчыклар, савыт-саба, өс киеме, аяк киеме, йорт җиһазы һ.б.).

Кечкенәләр төркеме
(3 яшьтән 4 яшькә кадәр)

Балаларны якын тирәлек предметлары (уенчыклар, йорт кирәк-яраклары, транспорт төрләре), аларның функцияләре һәм кулланылышлары белән таныштыруны дәвам итү.
Йорт кирәк-яракларының кайбер үзенчәлекләрен (өлешләр, зурлыклар, форма, төс) аерып алу, төзелеш һәм функция арасындагы бәйләнешләрне ачыклау теләге уяту. Ниндидер өлешнең булмавының предметны, аны файдалану мөмкинлеген бозуын аңлау.
Балаларның материал (агач, кәгазь, тукыма, балчык) үзлекләре (ныклык, катылык, йомшаклык) турындагы күзаллауларын киңәйтү. Иң гади тәҗрибәләрне кертеп (бата — батмый, ертыла — ертылмый), предметларны тикшерү ысулларына ия булуга булышлык итү. Яхшы таныш предметларны төркемләштерергә (чәй, өстәл (ашханә), кухня савыт-сабасы) һәм классификацияләргә (савыт-саба — өс киеме) тәкъдим итү.
Балаларга бер төрле предметларның кеше кулы белән эшләнүе (савыт-саба, йорт җиһазы һ.б.), башкаларының табигать тарафыннан булдырылуы (таш, күркәләр) турында сөйләү. Кешенең үзенең һәм башкаларның тормышы өчен кирәкле предметлар (йорт җиһазы, өс киеме, аяк киеме, савыт-саба, уенчыклар һ.б.) ясавын, эшләвен аңлауны формалаштыру.

Уртанчылар төркеме (5 яшьтән 6 яшькә кадәр)

Балаларның әйләнә-тирә дөнья объектлары турындагы күзаллауларын киңәйтү өчен шартлар тудыру. Балаларга эшчәнлекнең төрле төрләрендә (уенда, хезмәттә, рәсем ясаганда, аппликация эшләгәндә һ.б.) кирәк булган предметлар турында сөйләү. Балаларның җәмәгать транспорты (автобус, поезд, самолет, теплоход) турындагы белемнәрен киңәйтү.
Балаларны предметларның билгеләре белән таныштыруны дәвам итү, аларда предметларның төсен, формасын, зурлыгын, авырлыгын ачыклау теләге уяту. Предметларның нинди материаллардан (пыяла, металл, резина, күн, пластмасса) эшләнүе, аларның үзлекләре һәм сыйфатлары турында сөйләү. Предметны билгеле бер материалдан (машиналар корпусын — металлдан, шинны — резинадан һ.б.) эшләүнең максатка ярашлы булуын аңлату.

Уенчык һәм көнкүреш кирәк-яраклары тарихы мисалында кеше хезмәте төрләренең һәм көнкүрешнең үзгәрүе турында элементар күзаллаулар формалаштыру.

Зурлар төркеме (5 яшьтән 6 яшькә кадәр)

Балаларның предметлар дөньясы турындагы күзаллауларын баетуны дәвам итү. Таныш булмаган предметларның кирәклеген аңлату. Көнкүрештә кеше хезмәтен җиңеләйтүче (кофетарткыч, миксер, иттарткыч һ.б.), комфорт тудыручы (бра, картиналар, келәм һ.б.) предметлар турында күзаллау фор- малаштыру. Предметның ныклыгы һәм чыдамлылыгы ул ясалган предметның үзлекләреннән һәм сыйфатларыннан бәйле булуын аңлату. Предметлар ясалган материалларны мөстәкыйль рәвештә ачыклау, предметларның үзлекләрен һәм сыйфатларын — өслекнең структурасын һәм температурасын, катылык — йомшаклыкны, уалучанлык — ныклыкны, ялтырауны, яңгыравыклыкны характерлау сәләтен үстерү.

Предметларны чагыштыру (кулланылыш, төс, форма, материал буенча), аларны классификацияләү (савыт-саба — фарфор, пыяла, керамика, пластмасса) теләге тудыру.

Теләсә кайсы әйбернең күп кешеләр хезмәте белән эшләнүен сөйләү («Өстәл каян килгән?», «Китап ничек барлыкка килгән?» һ.б.). Предметларның үткәне, бүгенгесе һәм киләчәге бар.

Мәктәпкә әзерлек төркеме (6 яшьтән 7 яшькә кадәр)

Балаларның предметлар дөньясы турындагы күзаллауларын киңәйтүне һәм аларга төгәллек кертүне дәвам итү. Транспорт төрләре (җир өсте, җир асты, һава, су транспорты) турындагы күзаллауларны баету. Производствода кеше хезмәтен җиңеләйтүче предметлар (компьютер, роботлар, станоклар һ.б.); бинада һәм урамда комфорт һәм уңайлык тудыручы объектлар турында күзаллаулар формалаштыру. Балаларда кешенең үзе һәм башкалар өчен предметларны үзгәртүен, камилләштерүен, шул рәвешчә тормышны уңайлырак һәм комфортлырак итүен аңлау теләге тудыру. Балаларның предметларны эшләү, булдыру турындагы күзаллауларын киңәйтү.

Кулдан эшләнгән предметларга һәм табигать объектларына соклану хисе тудыру.

Табигать бирмәгәнне кешенең үзе булдыруын, ясавын аңлауны формалаштыру (кешенең канатлары юк, ул самолет булдырды; буе озын булмаганга кран, баскыч ясады һ.б.). Предметлы тирәлекне кеше аңы иҗаты буларак кабул итүгә булышу.
Предметларның мөһим сыйфатламалары, төрле материалларның үзлекләре һәм сыйфатлары турындагы күзаллауларны тирәнәйтү. Кешеләрнең материалларны табулары-чыгарулары һәм җитештерүләре (агач, металл, тукыма) турында сөйләү, өлкән кешенең ролен аңлауга китерү. Предметларны тикшерүнең төрле ысулларын (өстәп кую, кушып кую, микъдар буенча чагыштыру һ.б.) куллану теләген тудыру.

Психологик-педагогик эш эчтәлеге

Социальләштерү, аралашуны үстерү, әхлакый тәрбия

Икенче кече яшьтәгеләр төркеме (2 яшьтән 3 яшькә кадәр)

Балаларда яшьтәшләре даирәсендә үз-үзләрен тоту тәҗрибәсе формалаштыру, аларда яшьтәшләренә карата ярату (симпатия) хисләре тәрби- яләү. Яшьтәшләр белән дустанә мөнәсәбәтләр тәҗрибәсе тупланууга булышу, киң күңеллелек тәрбияләү (балаларның игътибарын иптәшенә карата кайгыртучанлык күрсәткән балага юнәлтү, кызгану, хәлгә керә белүне хуплау).
Дорфалыкка, комсызлыкка карата тискәре мөнәсәбәт тәрбияләү; ызгышмыйча уйнау, бер-береңә ярдәм итү һәм уңышлар, матур уенчыклар булуга бергәләп шатлана белү сыйфатын үстерү.
Әдәпле мөгаләмәнең элементар күнекмәләрен тәрбияләү: сәламләү, саубуллашу, үтенеч белән тыныч кына, «рәхмәт» һәм «рәхим итегез» сүзләрен кулланып мөрәҗәгать итү. Бүлмәдә һәм урамда үз-үзеңне тыныч тоту сәләтен формалаштыру: шауламау, йөгереп йөрмәү, өлкән кеше кушканны үтәү.
Ата-анага һәм якын кешеләргә карата игътибарлы мөнәсәбәт һәм мәхәббәт тәрбияләү. Балаларны өлкән кешенең сүзен бүлдермәскә өйрәтү, өлкән кеше мәшгуль булганда көтеп тора белү сыйфатын формалаштыру.

Кечкенәләр төркеме (3 яшьтән 4 яшькә кадәр)

Балалар бакчасында, өйдә, урамда үз-үзеңне тәртипле тоту күнекмәләрен ныгыту. Нәрсәнең яхшы һәм нәрсәнең начар булуы турында элементар карашлар формалаштыруны дәвам итү.

Балаларны әхлакый тәрбияләү өчен шартлар тәэмин итү. Яшьтәшен кызгану, аны кочаклау, аңа ярдәм итү омтылышларын хуплау. Әйләнә- тирәдәгеләргә карата игътибарлы, кайгыртучан мөнәсәбәт формалаштыруга ярдәм итүче уен ситуацияләре булдыру. Балаларны тыныч, кычкырмыйча аралашырга өйрәтү.
Бер-береңә карата дустанә мөнәсәбәт, иптәшең белән бүлешә белү, яхшы һәм начар гамәлләрне дөрес бәяләү тәҗрибәсе формалаштыру.
Тату яшәргә, уенчыклардан һәм китаплардан бергә файдаланырга, бер-береңә ярдәм итәргә өйрәтү.
Балаларны әдәплелеккә гадәтләндерү (сәламләргә, саубуллашырга, ярдәм өчен рәхмәт белдерергә өйрәтү).

Уртанчылар төркеме (4 яшьтән 5 яшькә кадәр)

Баланың әхлак нормаларын үтәүгә: үзара ярдәмләшүгә, кыерсытылган кешенең хәленә керүгә һәм кыерсытучының гамәлләре белән ризалашмауга карата шәхси мөнәсәбәте; гадел булган, яшьтәшенең үтенеченә юл куйган (шакмакларны тигез бүлгән) кешенең гамәлләрен хуплау формалашуга булышлык итү.
Балалар арасында дустанә мөнәсәбәтләр формалаштыру буенча эшне дәвам итү; балаларның игътибарын бер-берсенең яхшы гамәлләренә юнәлтү.
Коллектив уеннарга, үзара яхшы мөнәсәбәтләр кагыйдәләренә өйрәтү. Тыйнаклык, ярдәмчеллек, гадел, көчле һәм кыю булу теләге тәрбияләү; ямьсез гамәл өчен оят хисе кичерергә өйрәтү.
Сәламләү, саубуллашу, мәктәпкәчә учреждение хезмәткәрләрен исемнәре һәм әтиләренең исемнәре белән атау, өлкәннәр сөйләшүенә катышмау, үз үтенечеңне әдәпле итеп җиткерү, күрсәтелгән хезмәт өчен рәхмәт белдерү зарурлыгы турында балаларның исләренә төшереп тору.

Зурлар төркеме (5 яшьтән 6 яшькә кадәр)

Балалар арасында дусларча мөнәсәбәтләр; бергәләп уйнау, эшләү, шөгыльләнү гадәте; өлкәннәрне яхшы гамәлләр белән сөендерү омтылышы; мөстәкыйль рәвештә уртак кызыклы шөгыльләр таба белү сәләте тәрбияләү.
Әйләнә-тирәдәгеләргә ихтирамлы мөнәсәбәт тәрбияләү.

Кечкенәләр турында кайгыртырга, аларга булышырга, көчсезрәкләрне якларга өйрәтү. Хәлгә керү, ярдәмчеллек кебек сыйфатлар формалаштыру.

Тыйнаклык, әйләнә-тирәдәгеләр турында кайгырту, ярдәмгә һәм игътибар билгеләренә карата рәхмәтле була белү сыйфатлары тәрбияләү.

Үз гамәлләреңне һәм яшьтәшләрнең гамәлләрен бәяли белү сәләте формалаштыру. Балаларның әйләнә-тирәгә карата үз мөнәсәбәтләрен белдерү, моның өчен мөстәкыйль рәвештә төрле сөйләм чаралары табу омтылышын үстерү.

Җәмәгать урыннарында үз-үзеңне тоту кагыйдәләре; балалар бакчасындагы, өйдәге бурычлар турындагы карашларны киңәйтү.

Балалар телен әдәпле сүзләр (исәнмесез, сау булыгыз, рәхим итегез, гафу итегез, рәхмәт һ.б.) белән баету. Сөйләмдә фольклор (мәкальләр, әйтемнәр, такмазалар һ.б.) куллануга теләк уяту. Әхлаклылык нигезләре формалашуда туган телнең әһәмиятен күрсәтү.

Мәктәпкә әзерлек төркеме (6 яшьтән 7 яшькә кадәр)

Балалар арасында дустанә мөнәсәбәтләр тәрбияләү; бергәләп уйнау һәм эшләү өчен мөстәкыйль рәвештә берләшү, сайлап алынган эш белән мөстәкыйль шөгыльләнү, уртак фикергә килү, бер-береңә ярдәм итә белү сыйфатларын үстерү.

Оешканлык, дисциплиналылык, коллективизм, өлкәннәргә карата ихтирам тәрбияләү.

Кечкенәләргә, өлкән яшьтәге кешеләргә карата кайгыртучан мөнәсәбәт тәрбияләү, аларга ярдәм итәргә өйрәтү.

Хәлгә керү, ярдәмчеллек, гаделлек, тыйнаклык кебек сыйфатлар формалаштыру.

Ихтыяр сыйфатларын: үз теләгеңне чикләү, үз-үзеңне тотуның билгеләнгән нормаларын үтәү, үз гамәлләреңдә уңай мисалга таяну сыйфатларын үстерү.

Әйләнә-тирәдәгеләргә карата ихтирамлы мөнәсәбәт тәрбияләү. Әңгәмәдәшне тыңлый белү, ихтыяҗ булмаганда аны белдермәү сыйфатын формалаштыру. Үз фикереңне тыныч кына яклый белүне формалаштыру.

Сүзлекне телдәге әдәплелек формулалары белән баету (сәламләү, саубуллашу, үтенечләр, гафу үтенүләр).

Балаларның үз бурычлары турындагы карашларын барыннан да элек мәктәпкә әзерләнү белән бәйле рәвештә киңәйтү.

Бала гаиләдә һәм берләшмәдә

Икенче кече яшьтәгеләр төркеме (2 яшьтән 3 яшькә кадәр)

«Мин» образы. Балаларда үзләре балалар бакчасына йөри башлауга бәйле рәвештә аларның социаль статусы үзгәрү (яше үсү) турында элементар карашлар формалаштыру; үз исемен әйтә белүне ныгыту.

Һәр балада, барлык балаларны яраткан кебек үк, аны яратулары, аның турында кайгыртулары хакында инанганлык формалаштыру; баланың мәнфәгатьләренә, аның ихтыяҗларына, теләкләренә, мөмкинлекләренә карата ихтирамлы мөнәсәбәт белдерү.

Гаилә. Ата-анага, якын кешеләргә карата игътибарлы мөнәсәбәт тәрбияләү. Үз гаиләсе әгъзаларының исемнәрен әйтә белүен хуплау.

Балалар бакчасы. Балалар бакчасының уңай яклары, аның өй белән уртаклыклары (җылы, уңайлыклар, ярату һ.б.) һәм өйдәге халәттән аерымлыклары (дуслар, уенчыклар, мөстәкыйльлек күбрәк һ.б.) турындагы карашларны үстерү.

Балаларның игътибарын аларның нинди чиста, якты бүлмәдә уйнауларына, ул бүлмәдә матур уенчыкларның күп булуына, кроватьлардагы урын-җирнең җыйнак итеп җыештырылуына юнәлтү. Һавага чыккач, балаларның игъ- тибарын матур үсемлекләргә, участокның уйнау һәм ял итү өчен уңайлы итеп җиһазландырылуына юнәлтү.

Төркем бүлмәсендә, участокта ориентлаша белүне үстерү.

Кечкенәләр төркеме (3 яшьтән 4 яшькә кадәр)

«Мин» образы. Эзлекле рәвештә «Мин» образын формалаштыру. Балаларга төрле, турыдан-туры аларга кагылышлы мәгълүматлар (син — малай, синең күзләрең соры, син уйнарга яратасың һ.б.), шул исәптән үткәннәре турындагы (йөри, сөйләшә белми идең; шешәдән ашадың) һәм алардагы үзгәрешләр (хәзер үзеңне өстәл янында дөрес тота, рәсем ясый, бии беләсең; «әдәпле» сүзләр беләсең) турындагы мәгълүматларны җиткерү.

Гаилә. Бала белән аның гаилә әгъзалары турында әңгәмә кору (исемнәре ничек, нәрсә эшлиләр, бала белән ничек уйныйлар һ.б.).

Балалар бакчасы. Балаларда балалар бакчасына карата уңай мөнәсәбәт формалаштыру. Аларның игътибарын төркем бүлмәсенең, чишенү бүлмәсенең матур бизәлешенә һәм уңайлы җиһазландырылуына юнәлтү (якты төстәге стеналар,

матур пәрдәләр, уңайлы йорт җиһазлары, яңа уенчыклар, китаплар почмагында матур рәсемле китаплар җыйнак итеп тезеп куелган).
Балаларны уеннар һәм дәресләр уздырыла торган участокның җиһазландырылуы һәм бизәлеше белән таныштыру, аның матурлыгына, уңайлыкларына, корылмаларның якты төсмерләрдә төрле төсләргә буялуына басым ясау.
Балаларның игътибарын төрле үсемлекләргә, аларның төрле-төрле булуына һәм матурлыгына юнәлтү.
Балаларны төркем тормышына җәлеп итү, төркемдә чисталык һәм тәртип саклау омтылышы тәрбияләү, уенчыкларга, китапларга, шәхси әйберләргә һ.б. карата сакчыл мөнәсәбәт формалаштыру. Бергәлек, балалар бакчасы өчен һәр баланың мөһимлеге хисен формалаштыру.
Балалар бакчасының бүлмәләрендә һәм участогында иркен ориентлаша белү сәләтен камилләштерү.
Балалар бакчасы хезмәткәрләренә (музыка җитәкчесе, шәфкать туташы, мөдир, өлкән тәрбияче һ.б.), аларның хезмәтенә карата ихтирамлы мөнәсәбәт формалаштыру; аларның исемнәрен һәм әтиләренең исемнәрен исләренә төшереп тору.

Уртанчылар төркеме (4 яшьтән 5 яшькә кадәр)

«Мин» образы. Баланың үсүе һәм үсеше, аның үткәне, хәзергесе һәм киләчәге турында күзаллаулар («мин кечкенә идем, мин үсәм, мин зур булачакмын») формалаштыру. Балаларда аларның хокуклары (уйнарга, дустанә мөнәсәбәткә, яңа белемнәргә һ.б.) һәм балалар бакчасындагы төркемдәге, өйдәге, урамдагы бурычлары (мөстәкыйль ашау, киенү, уенчыкларны җыеп кую һ.б.) турындагы беренчел күзаллауларны формалаштыру. Һәр балада аның яхшы булуы, аны яратулары турында инанганлык формалаштыру.
Беренче гендер күзаллауларын формалаштыру (малайлар көчле, кыю; кызлар мөлаем, нәфис).

Социаль дөнья белән таныштыру
Икенче кече яшьтәгеләр төркеме (2 яшьтән 3 яшькә кадәр)

Үзләре яшәгән шәһәрнең (поселокның) исемен балаларның исләренә төшереп тору.
Өлкән якын кешеләре хезмәтенә карата кызыксыну уяту. Кайбер хезмәт гамәлләрен белү һәм атап әйтү теләге тудыру (тәрбияче ярдәмчесе савыт-саба юа, бүлмәне җыештыра, ашарга китерә, сөлгеләрне алыштыра һ.б.). Өлкәннәрнең хезмәт сөючән булулары, хезмәт сөючәнлекнең аларга хезмәт гамәлләрен уңышлы башкарырга ярдәм итүе турында сөйләү.

Кечкенәләр төркеме (3 яшьтән 4 яшькә кадәр)

Мини-спектакльләр һәм тамашалар, шулай ук балалар әдәбияты әсәрләрен сәхнәләштереп уйналган уеннар аша театр белән таныштыру.
Якын тирәлек (шәһәр / поселок инфраструктурасының төп объектлары): йорт, кибет, поликлиника, парикмахерская белән таныштыру.
Балаларга аларга аңлаешлы һөнәрләр (тәрбияче, тәрбияче ярдәмчесе, музыка җитәкчесе, табиб, сатучы, пешекче, шофер, төзүче) турында сөйләү, хезмәт гамәлләре, хезмәт нәтиҗәләре турындагы күзаллауларны киңәйтү һәм баету. Балаларның игътибарын кешенең аңа хезмәттә ярдәм итә торган шәхси (яхшылык теләүче, игътибарлы) һәм эшлекле (хезмәт сөючән, җыйнак) сыйфатларына юнәлтү.
Туган җиргә карата кызыксыну һәм аның турында беренчел күзаллаулар формалаштыру: үзләре яшәгән шәһәрнең (поселокның) исемен балаларның исләренә төшерү; ял көннәрендә кайда булулары (паркта, скверда, балалар шәһәрчегендә) турында сөйләү теләге тудыру һ.б.

Уртанчылар төркеме (4 яшьтән 5 яшькә кадәр)

Җәмәгать урыннарында үз-үзеңне тоту кагыйдәләре турындагы күзаллауларны киңәйтү.
Балаларны җәмәгать транспорты (автобус, поезд, самолет, теплоход) турындагы белемнәрен киңәйтү.
Мәктәп турында беренчел күзаллаулар формалаштыру.
Мәдәни күренешләр (театр, цирк, зоопарк, вернисаж), аларның атрибутлары, аларда эшләүче кешеләр, үз-үзеңне тоту кагыйдәләре белән таныштыруны дәвам итү.
Шәһәрдәге һәм авыл җирендәге тормыш һәм хезмәт үзенчәлекләре турында элементар күзаллаулар булдыру (балаларның үз тәҗрибәсенә таянып). Төрле һөнәрләр (шофер, почта таратучы, сатучы, табиб һ.б.) белән таныштыруны дәвам итү; хезмәт гамәлләре, хезмәт кораллары, хезмәт нәтиҗәләре турындагы күзаллауларны киңәйтү һәм баету.
Балаларны акча, аннан файдалану мөмкинлекләре белән таныштыру. Туган якка мәхәббәт хисе тәрбияләүне дәвам итү; балаларга туган шәһәрләренең (поселокның) иң матур, истәлекле урыннары турында сөйләү.
Балаларда дәүләт бәйрәмнәре турында аларга аңлаешлы күзаллаулар булдыру.
Россия армиясе, Ватаныбызны саклаучы сугышчылар (чик сакчылары, диңгезчеләр, очучылар) турындасөйләү.

Зурлар төркеме (5 яшьтән 6 яшькә кадәр)

Балаларның һөнәрләр турындагы күзаллауларын баету.

Уку-укыту оешмалары (балалар бакчасы, мәктәп, колледж, югары уку йорты), кеше эшчәнлеге өлкәләре (фән, сәнгать, җитештерү, авыл хуҗалыгы) турындагы күзаллауларны киңәйтү.

Мәдәни күренешләр (цирк, китапханә, музей һ.б.), аларның атрибутлары, җәмгыять тормышындагы әһәмияте, алар белән бәйле һөнәрләр, үз-үзеңне тоту кагыйдәләре белән таныштыруны дәвам итү.

Акча, аның функцияләре (хезмәт өчен түләү, сатып алуларда исәп-хисап чарасы), гаилә бюджеты һәм мөмкинлекләре белән таныштыруны дәвам итү. Сәнгать әсәрләре (сынлы сәнгать, дөнья халыкларының мифлары һәм легендалары) белән таныштыру, кешеләрнең төрле заманнардагы тормыш рәвешен (өс киемнәре, кирәк-яраклар, традицияләр һ.б.) реконструкцияләү аша кешелек тарихы (Борынгы заман, Урта гасырлар, хәзерге җәмгыять) турында элементар күзаллаулар формалаштыру.

Балаларга тәрбияче, укытучы, табиб, төзүче, авыл хуҗалыгы, транспорт, сәүдә, элемтә хезмәткәрләре һ.б. һөнәрләр; алар хезмәтенең мөһимлеге; хезмәтне җиңеләйтү өчен төрле техникадан файдалану турында сөйләү. Хезмәт кешесенең шәхси һәм эшлекле сыйфатлары турында сөйләү.

Иҗади һөнәр кешеләренең: рәссамнарның, язучыларның, композиторларның, халык декоратив-гамәли сәнгате осталарының хезмәте; алар хезмәтенең нәтиҗәләре (картиналар, китаплар, ноталар, гамәли сәнгать предметлары) белән таныштыру.

Хезмәте өчен кешегә карата рәхмәт хисләре тәрбияләү.

Туган җир турындагы күзаллауларны киңәйтү. Балаларга туган якның истәлекле урыннары, мәдәнияте, традицияләре; үз төбәген данлаган кешеләр турында сөйләү.

Балаларның Туган ил, дәүләт бәйрәмнәре (8 Март, Ватанны саклаучылар көне, Җиңү көне, Яңа ел һ.б.) турындагы күзаллауларын киңәйтү.

Россия Федерациясенең (Россиянең) зур, күпмилләтле ил булуы турында күзаллаулар формалаштыру. Балаларга Мәскәүнең Ватаныбызның төп шәһәре, башкаласы булуы турында сөйләү. Россиянең флагы һәм гербы, гимнының көе белән таныштыру.
Балаларның Россия армиясе турындагы күзаллауларын киңәйтү. Ватанны саклаучыларга карата мәхәббәт хисе тәрбияләү. Ватанны, аның тынычлыгын һәм иминлеген саклауның авыр, әмма мактаулы бурыч булуы, сугыш елларында ерак бабаларыбызның, бабайларның һәм әтиләребезнең ничек итеп батырларча сугышулары һәм илебезне дошманнан саклаулары турында сөйләү. Балалар бакчасына хәрбиләрне, балаларның якын туганнары арасыннан ветераннарны чакыру. Балалар белән бергә сугыш тематикасы яктыртылган картиналар, репродукцияләр, альбомнар карау.

Мәктәпкә әзерлек төркеме (6 яшьтән 7 яшькә кадәр)

Китапханәләр, музейлар белән таныштыруны дәвам итү.
Балаларның алга таба уку турындагы күзаллауларын тирәнәйтү, мәктәп, колледж, югары уку йортының үзенчәлеге турында элементар белемнәр формалаштыру (мөмкин булганда мәктәпкә бару, укытучылар һәм укучылар белән танышу һ.б.).
Балаларның кеше эшчәнлеге өлкәләре (фән, сәнгать, җитештерү һәм хезмәт күрсәтү өлкәсе, авыл хуҗалыгы) турында хәбәрдарлыгын, бала, аның гаиләсе, балалар бакчасы һәм, гомумән алганда, җәмгыять тормышы өчен бу өлкәләрнең мөһимлеге турындагы күзаллауны киңәйтү.
Эксперимент һәм гамәли эшчәнлек аша балалар өчен югарыда саналган өлкәләрнең һәрберсендәге һөнәри эшчәнлек элементлары белән танышу мөмкинлеге тудыру (су, һава, магнит белән иң гади экспериментлар уздыру һәм бу экспериментларны аңлату; коллектив панно яки рәсем иҗат итү, нәрсә булса да әзерләү; кечкенәләр төркемен һавада йөреп керергә әзерләргә булышу; ашарга яраклы үсемлек үстерү, йорт хайваннарын карау).
Төрле һөнәр ияләре турындагы күзаллауларны киңәйтүне дәвам итү. Балаларга хезмәт кешесенә карата тулаем караш тәкъдим итү: җаваплылык, пөхтәлек, кул хезмәте белән төрле матди һәм рухи кыйммәтләр тудыра белү. Икътисад элементлары турындагы күзаллауларны киңәйтү (акча, аның тарихы, җәмгыять өчен әһәмияте, гаилә бюджеты, кешеләрнең тәэмин ителү дәрәҗәсе төрле булу, азрак тәэмин ителгән кешеләргә ярдәм итү зарурлыгы, хәйриячелек).

Җирнең эволюциясе (Җирнең барлыкка килүе, үсемлекләр һәм хайваннар дөньясы эволюциясе), кешенең табигать дөньясындагы һәм социаль дөньядагы урыны, төрле расаларның килеп чыгышы һәм биологик яктан нигезле булуы турында элементар күзаллаулар формалаштыру.

Сәнгать әсәрләре (сынлы сәнгать, скульптура, дөнья халыкларының мифлары һәм легендалары) белән танышу, уен һәм эшчәнлекнең нәтиҗәле төрләре аша кешелек тарихы турында элементар күзаллаулар формалаштыру. Балаларга Җирнең уртак йортыбыз булуы, Җирдә күп кенә төрле илләр барлыгы; дөньяда барлык халыклар белән тату яшәүнең, аларның мәдәниятен, йолаларын һәм традицияләрен хөрмәт итүнең мөһим булуы турында сөйләү.

Үзеңнең кешелек бергәлегендә булуың, башка илләрдәге балаларның балачагы иреге турында элементар ка- рашлар формалаштыру., дөньяда балаларның хокуклары (Бала хокуклары Декларациясе), бала хокукларын саклау белән шөгыльләнүче илебез оешмалары һәм халыкара оешмалар (опека органнары, ЮНЕСКО) турындагы күзаллауларны киңәйтү.

Туган як турындагы күзаллауларны киңәйтү. Балалар яшәгән төбәктәге истәлекле урыннар белән таныштыруны дәвам итү.

Гаилә. Балаларның гаилә, аның әгъзалары турындагы күзаллауларын тирәнәйтү. Туганлык мөнәсәбәтләре турында беренчел күзаллаулар булдыру (улы, әнисе, әтисе, кызы һ.б.).

Баланың өйдәге тормышта нинди бурычлары (уенчыкларны җыеп кую, табын әзерләүдә булышу һ.б.) булуы турында кызыксыну.

Балалар бакчасы. Балаларны балалар бакчасы һәм аның хезмәткәрләре белән таныштыруны дәвам итү. Балалар бакчасы бүлмәләрендә ориентлаша белү сәләтен камилләштерү. Балаларда әйберләргә карата сакчыл мөнәсәбәтне ныгыту, әйберләрне тиешенчә файдаланырга, аларны урыннарына куярга өйрәтү.

Балалар бакчасы традицияләре белән таныштыру. Баланың үзе турында коллектив әгъзасы сыйфатында күзаллауларын ныгыту, башка балалар белән бергәлек хисен үстерү. Балалар бакчасында төркемне һәм залны, участокны бизәүдәге үзгәрешләрне (затлы, матур уенчыкларның, балалар рәсемнәренең күркәмлеге һ.б.) күрә белү сәләтен формалаштыру. Фикер алышуга һәм мөмкин кадәр төркемне бизәүдә катнашуга, төркемнең символикасын һәм традицияләрен булдыруга җәлеп итү.

Зурлар төркеме (5 яшьтән 6 яшькә кадәр)

«Мин» образы. Баланың үсү белән бәйле позициясе үзгәрү (кечкенәләр өчен җаваплылык, зурларга, шул исәптән өлкән яшьтәгеләргә карата ихтирам һәм аларга ярдәм итү һ.б.) турындагы күзаллауларын киңәйтү. Символик һәм образлы чаралар аша баланың үзе турында үткән, хәзерге һәм киләчәк чорларга карата күзаллауларын тирәнәйтү.

Традицион гендер күзаллауларын киңәйтү. Үз җенесеннән һәм капма-каршы җенестән булган яшьтәшләренә карата ихтирамлы мөнәсәбәт тәрбияләү.

Гаилә. Баланың гаилә һәм аның тарихы турындагы күзаллауларын тирәнәйтү. Гаилә тарихына таянып иң гади шәҗәрә төзергә өйрәтү.

Әти-әнисенең кайда эшләүләре, алар хезмәтенең җәмгыять өчен мөһим булуы турындагы күзаллауларны тирәнәйтү. Балаларның төрле гаилә бәйрәмнәрен әзерләүдә булдыра алган кадәр катнашуын хуплау. Өйдәге көн- дәлек даими бурычларны башкарырга өйрәтү.

Балалар бакчасы. Якын тирәлеккә: балалар бакчасына, балалар яшәгән өйгә, балалар бакчасы участогына һәм башкаларга карата кызыксыну формалаштыруны дәвам итү. Төрле бүлмәләрнең үзенчәлекле бизәлешенә игътибарны юнәлтү.

Бүлмәләр бизәлешендәге үзгәрешләрне күрә белү сәләтен үстерү, шул үзгәрешләрнең сәбәпләрен аңлатырга һәм күреп алынган үзгәрешләр буенча бизәлешнең мөмкин булган вариантлары хакында үз тәкъдимнәрен кертү турындагы фикер белдерергә өйрәтү. Балаларны әйләнә-тирәне бәяләүгә этәрү.

Төркемдә чисталык һәм тәртип саклау, төркем бүлмәсен сәнгать әсәрләре, рәсемнәр белән бизәү омтылышы уяту. Төркем бүлмәсен, залны бәйрәмнәр уздыру өчен бизәүгә җәлеп итү. Балалар тарафыннан ясалган эшләнмәләрне, рәсемнәрне, аппликацияләрне (кошлар, күбәләкләр, кар бөртекләре, яфраклы ботаклар һ.б.) куллану теләге уяту.

Баланың үзе турында коллектив әгъзасы сыйфатында күзаллауларын киңәйтү, уртак проект эшчәнлегендә катнашу, башка яшь төркемнәрендәге балалар белән бергә эш итү, булдыра алганча мәктәпкәчә учреждение тормышында катнашу аша аның актив тормыш позициясен формалаштыру. Ба- лалар бакчасында уздырылучы чараларга (спектакльләр, спорт бәйрәмнәре һәм күңел ачулар, балалар эшләре күргәзмәләрен әзерләү һ.б.), шул исәптән, әти-әниләре белән бергә, тарту.

Мәктәпкә әзерлек төркеме (6 яшьтән 7 яшькә кадәр)

«Мин» образы. Шәхеснең вакытка бәйле перспективасы, яшь үзгәрү белән кешенең позициясе үзгәрү (бала балалар бакчасына йөри, укучы бала укый, өлкән кеше эшли, олы яшьтәге кеше үз тәҗрибәсен башка буыннарга тапшыра) турындагы күзаллауны үстерү. Баланың үзе турында үткән, хәзерге һәм киләчәк чорларга карата күзаллауларын тирәнәйтү.

Традицион гендер күзаллауларын ныгыту, малайларда һәм кызларда аларның җенесләренә хас сыйфатларны үстерүне дәвам итү.

Гаилә. Туган ил тарихы контекстында балаларның гаилә тарихы турындагы күзаллауларын киңәйтү (ил тарихының төрле чорларында һәр буынның роле). Балаларга бабаларының, әбиләренең, әти-әниләренең сугышчан бүләкләре турында сөйләү.

Өй адресын һәм телефонын, әти-әниләренең үз исемнәре һәм әтиләренең исемнәрен, аларның һөнәрләрен белүне ныгыту.

Балалар бакчасы. Якын тирәлек турындагы күзаллауларны киңәйтүне дәвам итү (балалар бакчасы бүлмәләренең, участогының, паркның, скверның бизәлеше). Балаларны әйләнә-тирәнең таң калдырырлык компонентларын (стеналарның матур төскә буялуы, йорт җиһазлары, участокның бизәлеше һ.б.) аерып күрсәтергә өйрәтү.

Балаларны мәктәпкәчә учреждениенең үсешне тәэмин итүче тирәлеген (мини-музейлар, күргәзмәләр, китапханәләр, конструкторлык остаханәләре һ.б.) булдыруга җәлеп итү; әйләнә-тирәне эстетик бәяләү, бәяләмә бирү, үз фикереңне нигезли белү сәләте формалаштыру.

Кечерәк яшьтәгеләр төркемнәрен һәм әти-әниләрне колачлаган проект эшчәнлегендә, булдыра алганча мәктәпкәчә оешма тормышында катнашу (кечерәк мәктәпкәчә яшьтәге балаларны адаптацияләү, балалар бакчасын- дагы һәм аннан читтәге бәйрәмнәргә, чыгышларга, ярышларга әзерләнү һ.б.) аша балаларда үзләре турында коллективның актив әгъзасы сыйфатында күзаллаулар формалаштыру.

Үз-үзеңә хезмәт күрсәтү, мөстәкыйльлек, хезмәт тәрбиясе

Икенче кече яшьтәгеләр төркеме (2 яшьтән 3 яшькә кадәр)

Культура-гигиена күнекмәләре тәрбияләү. Пычрануга карап һәм ашау алдыннан (башта өлкән кеше контролендә, соңрак мөстәкыйль рәвештә) кулларны юу, битне һәм кулларны шәхси сөлге белән корытып сөртү гадәте формалаштыру. Өлкән кеше ярдәмендә үз-үзен тәртипкә китерергә, индивидуаль предметлардан (кульъяулык, салфетка, сөлге, тарак, чүлмәк) файдаланырга өйрәтү.

Ашаганда кашыкны дөрес тотарга өйрәтү.

Үз-үзеңә хезмәт күрсәтү. Балаларны билгеле бер тәртиптә киенергә һәм чишенергә; өлкән кешенең беркадәр ярдәме белән өс, аяк киемнәрен салырга (алдагы төймәләрне чишү, ябышучан каптырмаларны ычкындыру); өстән салган киемнәрне билгеле бер тәртиптә төреп куярга өйрәтү. Пөхтәлеккә өйрәтү.

Иҗтимагый-файдалы хезмәт. Балаларны иң гади хезмәт гамәлләре башкаруга җәлеп итү: өлкән кеше белән бергә һәм аның контролендә ипи савытларын (ипиесез килеш), салфетка савытларын урнаштыру, кашыклар кую һ.б.

Уен бүлмәсендә тәртип сакларга, уеннар төгәлләнгәч уен материалын урыннарына куярга өйрәтү.

Өлкәннәр хезмәтенә ихтирам. Балаларның өлкәннәр эшчәнлегенә карата кызыксынуын хуплау. Өлкән кешенең нәрсә һәм ничек эшләвенә (ничек итеп үсемлекләрне (су сибә) һәм хайваннарны (ашата) карый; урам себерүче ничек итеп ишегалдын себерә, кар көри; балта остасы ничек итеп беседка ясый һ.б.), аның ни өчен теге яки бу гамәлләр башкаруына игътибар юнәлтү. Кайбер хезмәт гамәлләрен танырга һәм атарга өйрәтү (тәрбияче ярдәмчесе савыт-саба юа, ашарга китерә, сөлгеләрне алыштыра).

Кечкенәләр төркеме (3 яшьтән 4 яшькә кадәр)

Культура-гигиена күнекмәләре. Культура-гигиена күнекмәләрен камилләштерү, ашау, юыну вакытында үз-үзеңне тотуның иң гади күнекмәләрен формалаштыру.

Балаларны үзләренең тышкы кыяфәтләрен карарга, сабыннан дөрес файдаланырга, кулларны, битне, колакларны пөхтә итеп юарга; юынганнан соң корытып сөртенергә, сөлгене урынына эләргә, тарактан һәм кульъяулыктан файдаланырга өйрәтү.

Табын артында үз-үзеңне тотуның элементар күнекмәләрен формалаштыру: аш һәм чәй кашыкларыннан, чәнечкедән, салфеткадан дөрес файдалану, ипине вакламау, ризыкны авызны ябып чәйнәү, авыз тулы булганда сөйләшмәү.

Үз-үзеңә хезмәт күрсәтү. Балаларны мөстәкыйль рәвештә билгеле бер тәртиптә киенергә һәм чишенергә өйрәтү (киемне кию һәм салу, төймәләрне чишү һәм төймәләү, кием предметларын төреп, элеп кую һ.б.). Пөхтәлек саклау, киемдәге тәртипсезлекне күреп алу һәм өлкәннәрнең аз гына ярдәме белән аны тәртипкә китерә белү күнекмәләре тәрбияләү.

Иҗтимагый-файдалы хезмәт. Булдыра алганча хезмәттә катнашу теләге, зур булмаган кыенлыкларны җиңәргә өйрәтү тәрбияләү. Балаларда өлкәннәр кушканны мөстәкыйль рәвештә үтәү теләге уяту: дәрес уздыру өчен материаллар (кечкенә пумалалар, әвәләү өчен такталар һ.б.) әзерләү, уеннан соң уенчыкларны, төзелеш материалларын урыннарына кую.

Балалар бакчасы бүлмәсендә һәм участогында тәртип һәм чисталык саклауга өйрәтү.

Елның икенче яртысында балаларда ашханәдә дежур тору өчен кирәкле күнекмәләр (төшке ашка табын әзерләү; кашыклар кую, ипи савытлары (иписез килеш), тәлинкәләр, чынаяклар урнаштыру һ.б.) формалаштыра башлау.

Табигатьтәге хезмәт. Табигать почмагында һәм участокта үсемлекләрне һәм хайваннарны карау-тәрбияләүдә катнашу теләге тәрбияләү: өлкән кеше ярдәмендә балыклар, кошлар ашату, бүлмәдәге һәм түтәлләрдәге үсемлекләргә су сибү, суган утырту, яшелчәләр җыю, сукмакларда кар көрәү, эскәмияләрне кардан чистарту.

Өлкәннәр хезмәтенә ихтирам. Өлкәннәр хезмәтенә карата уңай мөнәсәбәт формалаштыру. Балаларга аларга аңлаешлы һөнәрләр (тәрбияче, тәрбияче ярдәмчесе, музыка җитәкчесе, табиб, сатучы, пешекче, шофер, төзүче) турында сөйләү, хезмәт гамәлләре, хезмәт нәтиҗәләре турындагы күзаллауларны киңәйтү һәм баету.

Таныш һөнәр ияләренә карата ихтирам тәрбияләү. Өлкәннәргә ярдәм итү теләге уяту, аларның хезмәте нәтиҗәләренә карата сакчыл мөнәсәбәт тәрбияләү.

Уртанчылар төркеме (4 яшьтән 5 яшькә кадәр)

Культура-гигиена күнекмәләре. Балаларда пөхтәлек, үзләренең тышкы кыяфәтләрен кайгырту гадәте тәрбияләүне дәвам итү.

Мөстәкыйль рәвештә юыну, пычрануга карап, ашау алдыннан, бәдрәфтән чыккач кулларны сабынлап юу гадәте тәрбияләү.

Тарак, кулъяулыктан файдалану, йөткергәндә һәм төчкергәндә читкә борылу, авызны һәм борынны кулъяулык белән каплау гадәтен ныгыту.

Пөхтә ашау: ризыкны азлап алу, яхшылап чәйнәү, тавыш-тын чыгармыйча ашау, өстәл приборларыннан (кашык, чәнечке), салфеткадан дөрес файдалану, ашаганнан соң авызны чайкау күнекмәләрен камилләштерү.

Үз-үзеңә хезмәт күрсәтү. Үзлектән киенү, чишенә белү күнекмәләрен камилләштерү. Өс киемен җыйнак итеп төрергә һәм эләргә, өлкән кеше ярдәмендә аны тәртипкә китерергә (чистарту, киптерү) өйрәтү. Җыйнак һәм пөхтә булу теләге тәрбияләү.

Үз эш урынын мөстәкыйль рәвештә әзерләргә, рәсем, әвәләү, аппликация дәресләре тәгәлләнгәч аны җыештырырга (кечкенә банкаларны, пумалаларны юу, өстәлне сөртү һ.б.) өйрәтү.

Иҗтимагый-файдалы хезмәт. Балаларда хезмәткә карата уңай мөнәсәбәт, хезмәт теләге тәрбияләү. Кушылган биремгә карата җаваплылык мөнәсәбәте (эшне ахыргача җиткерә белү һәм җиткерү теләге, аны яхшы башкару омтылышы) формалаштыру.

Индивидуаль һәм коллектив йөкләмәләрне башкару, үз хезмәтенең башкалар өчен әһәмиятен аңлау тәрбияләү; тәрбияче ярдәмендә коллектив эшне бүлешү турында килешенү, уртак биремне вакытында башкарып чыгу турында кайгырту формалаштыру. Иптәшләренә, өлкән кешеләргә ярдәм итү инициативасын хуплау.

Балаларны мөстәкыйль рәвештә балалар бакчасының төркем бүлмәсендә һәм участогында тәртип сакларга өйрәтү: төзелеш материалын, уенчыкларны урыннарына җыеп кую; тәрбиячегә китапларны, тартмаларны ябыштырырга булышу.

Балаларны ашханәдә мөстәкыйль рәвештә дежурлык вазифаларын башкарырга өйрәтү: җыйнак итеп ипи савытларын, тәлинкәләре белән чынаякларны, тирән тәлинкәләрне урнаштыру, салфетка савытларын, өстәл приборларын (кашыклар, чәнечкеләр, пычаклар) кую.

Табигатьтәге хезмәт. Балаларның үсемлекләрне һәм хайваннарны карау- тәрбияләү теләген хуплау; үсемлекләргә су сибү, балыкларны ашату, суэчергечләрне юу, аларга су салу, улакка азык салу (тәрбияче катнашында).

Балаларны язгы, җәйге һәм көзге чорларда булдыра алганча яшелчә бакчасында һәм чәчәклектә эшләүгә (орлыклар чәчү, су сибү, уңышны җыю), кышкы чорда кар көрәүгә җәлеп итү.

Балаларны кошларга кышкы чорда ашату өчен үлән үстерүгә; кышлаучы кошларны ашатуга җәлеп итү.

Тәрбиячегә хезмәт эшчәнлегендә кулланылучы җиһазларны тәртипкә китерүдә (чистарту, киптерү, тиешле урынга илтү) булышу омтылышын формалаштыру.

Өлкәннәр хезмәтенә ихтирам. Балаларны, игътибарларын якын кешеләре хезмәтенең әһәмиятенә юнәлтеп, аларның һөнәрләре белән таныштыру. Әти-әниләренең һөнәрләренә карата кызыксыну формалаштыру.

Зурлар төркеме (5 яшьтән 6 яшькә кадәр)

Культура-гигиена күнекмәләре. Балаларда тәннең чисталыгын, киемнең, чәчнең пөхтәлеген карау; мөстәкыйль рәвештә тешләрне чистарту, юыну, кирәклектән чыгып кулларны юу, тырнакларның чисталыгын карау; йөткергәндә һәм төчкергәндә авызны һәм борынны кульяулык белән каплау гадәтен формалаштыру.

Үзенең тышкы кыяфәтендәге җитешсезлекне күреп ала белергә өйрәтү һәм мөстәкыйль рәвештә тәртипкә китерү күнекмәләрен ныгыту Ашау культурасын: өстәл приборларыннан (чәнечке, пычак) дөрес файдалану; өстәл янында дөрес утырып, пөхтә, тавышланмыйча ашау; үтенеч белән мөрәҗәгать итү, рәхмәт белдерү күнекмәләрен камилләштерү.

Үз-үзеңә хезмәт күрсәтү. Тиз, җыйнак киенү һәм чишенү, үз шкафында тәртип саклау (өс киемен билгеле урынга төреп кую), урын-җирне пөхтә итеп җыештыру күнекмәләрен ныгыту.

Материалларны һәм әсбапларны дәрескә мөстәкыйль рәвештә һәм үз вакытында әзерли белергә, тәрбияче тарафыннан дәрес уздыру өчен әзерләнгән материалларны мөстәкыйль рәвештә урнаштырырга, аларны җыеп куярга, пумалаларны һәм буяу савытларын, палитраны юарга, өстәлләрне сөртергә өйрәтү.

Иҗтимагый-файдалы хезмәт. Балаларда хезмәткә карата уңай мөнәсәбәт, хәлдән килерлек хезмәт йөкләмәләрен башкару теләге тәрбияләү. Балаларга аларның хезмәтенең мөһимлеген аңлату.

Уртак хезмәт эшчәнлегендә катнашу теләге тәрбияләү. Хезмәтнең төрле төрләрендә кирәкле сәләтләр һәм күнекмәләр формалаштыру. Мөстәкыйльлек һәм җаваплылык, башланган эшне ахырына җиткерә белү тәрбияләү. Хезмәтнең төрле төрләрен башкарганда иҗадилык һәм инициативалылыкны үстерү.

Балаларны эшнең аеруча бәрәкәтле алымнары белән таныштыру. Хезмәт эшчәнлеге культурасы, материалларга һәм инструментларга карата сакчыл мөнәсәбәт тәрбияләү.

Үз эшенең нәтиҗәсен бәяләргә өйрәтү (өлкән кеше ярдәмендә).

Балалар арасында дустанә мөнәсәбәтләр; бергәләп уйнау, эшләү, шөгыльләнү гадәте тәрбияләү. Бер-береңә ярдәм итү теләген үстерү.

Балаларда уку-өйрәнү эшчәнлеге алшартлары (элементлары) формалаштыру. Игътибарны, куелган бурычны (нәрсә эшләргә), аны башкару ысулларын (ничек эшләргә) аңлауны үстерүне дәвам итү; түземлелек тәрбияләү; ахыргы нәтиҗәгә ирешү өчен үҗәтлек, максатка омтылучанлык күрсәтергә өйрәнү.
Балаларны төркемдә зурларга тәртип саклауда булышырга: уенчыкларны, төзелеш материалын һ.б. сөртеп куярга өйрәтүне дәвам итү.
Балалар бакчасы участогында тәртип урнаштыру (сукмакларны себерү һәм чүптән, кышкы чорда кардан чистару, комлыкта комга су сибү һ.б.) күнекмәләрен формалаштыру.
Ашханәдә дежурлык вазифаларын: табын әзерләү, ашаганнан соң өстәлне җыештыруны намуслы башкарырга өйрәтү.
Табигатьтәге хезмәт. Табигать почмагында хайваннарны һәм үсемлекләрне карау-тәрбияләү белән бәйле төрле йөкләмәләрне; табигать почмагында дежурлык вазифаларын (бүлмә үсемлекләренә су сибү, туфракны йомшарту һ.б.) башкару теләген хуплау.
Балаларны табигатьтә өлкәннәргәярдәмитүгәһәмхәлдәнкилерлек эшкә: көзен — яшелчә бакчасында уңышны җыеп алуга, орлык җыюга, чәчәкле үсемлекләрне грунттан табигать почмагына күчереп утыртуга; кышын —агач кәүсәләренә һәм куаклыкларга таба кар көрәүгә, кошлар һәм җәнлекләр (табигать почмагында яшәүчеләр) өчен үлән үстерүгә, тамыразыклар утыртуга, кардан сыннар һәм корылмалар төзүгә; язда туфрак йомшартуга, түтәлләргә һәм клумбаларга су сибүгә җәлеп итү.
Өлкәннәр хезмәтенә ихтирам. Балаларның өлкәннәр хезмәте, хезмәтнең нәтиҗәләре, иҗтимагый әһәмияте турындагы күзаллауларын киңәйтү. Кеше куллары белән эшләнгән әйберләргә карата сакчыл мөнәсәбәт формалаштыру. Балаларда кешеләргә карата хезмәтләре өчен рәхмәтле булу хисе тәрбияләү.

Мәктәпкә әзерлек төркеме (6 яшьтән 7 яшькә кадәр)

Культура-гигиена күнекмәләре. Тиз һәм дөрес юыну, шәхси сөлге белән корытып сөртенү, тешләрне дөрес чистарту, ашаганнан соң авызны чайкау, кулъяулыктан һәм тарактан файдалану гадәте тәрбияләү.
Балаларның өстәл приборларыннан пөхтә файдалану; табын артында үз-үзләрен дөрес тоту; үтенеч белән мөрәҗәгать итү, рәхмәт белдерү күнекмәләрен ныгыту.
Өс һәм аяк киемнәренең чисталыгын карап тору, тышкы кыяфәттәге тәртипсезлекне күреп алу һәм тәртипкә китерү, иптәшенә әдәплегенә итеп киеменә, чәченә төзәтенү кирәклеген җиткерү күнекмәләрен ныгыту.

Үз-үзеңә хезмәт күрсәтү. Үзлектән һәм тиз генә киенү һәм чишенү, киемнәрне шкафка төреп кую, аяк киемен урынына кую, кирәк булганда юеш әйберләрне киптерү, аяк киемен карап тоту (юу, сөртү, чистарту) күнекмәләрен ныгыту.
Йокыдан торгач, урын-җирне мөстәкыйль рәвештә, тиз һәм пөхтә итеп җыештыру күнекмәләрен ныгыту.
Мөстәкыйль рәвештә һәм үз вакытында дәрес уздыру өчен материаллар һәм әсбаплар әзерләү, әйткәнне көтмичә, үзенең эш урынын җыештыру.
Иҗтимагый-файдалы хезмәт. Хезмәт сәләтләре һәм күнекмәләре формалаштыруны, хезмәт сөючәнлек тәрбияләүне дәвам итү. Балаларны кушылганны тырышып, пөхтә итеп үтәргә, материалларны һәм предметларны сакларга, эштән соң аларны урыннарына алып куярга өйрәтү.
Башкалар белән тигез дәрәҗәдә уртак хезмәт эшчәнлегендә катнашу теләге, әйләнә-тирәдәгеләр өчен файдалы булу омтылышы, коллектив хезмәт нәтиҗәләренә сөенү тәрбияләү. Мөстәкыйль рәвештә бергәләп уй- нау һәм эшләү өчен берләшү, бер-береңә ярдәм итү сыйфатын үстерү.
Хезмәт эшчәнлеген планлаштыру, кирәкле материалларны сайлап алу, катлаулы булмаган эшләнмәләр ясау күнекмәләрен ныгыту. Балаларны төркемдә һәм участокта тәртип сакларга; уенчыкларны, төзелеш материалын сөртергә һәм юарга, тәрбияче белән бергә китапларны һәм уенчыкларны (шул исәптән балалар бакчасында кечерәк яшьтәгеләр төркемнәрендә тәрбияләнүчеләр китапларын һәм уенчыкларын) төзәтергә өйрәтүне дәвам итү. Балалар бакчасы участогында мөстәкыйль рәвештә тәртип урнаштырырга: сукмаларны себерергә һәм чүптән, кышын кардан чистартырга, комлыктагы комга су сибәргә; бәйрәмнәр алдыннан участокны бизәргә өйрәтүне дәвам итү.
Балаларны ашханәдә дежурлык вазифаларын намуслы башкарырга: тулысынча табын әзерләргә һәм ашаганнан соң өстәлләрне сөртергә, идәнне себерергә өйрәтү.
Уку эшчәнлегенә карата кызыксыну һәм мәктәптә уку теләге тәрбияләү. Уку эшчәнлеге күнекмәләре (тәрбиячене игътибар белән тыңлау, ул тәкъдим иткән план буенча эшләү, шулай ук үз гамәлләреңне планлаштыру, куелган бурычны башкару, үз эшчәнлегеңнең нәтиҗәләрен дөрес бәяләү) формалаштыру.
Табигатьтәге хезмәт. Табигать почмагында мөстәкыйль рәвештә һәм җаваплылык тоеп дежурлык вазифаларын башкару күнекмәләрен ныгыту: бүлмә үсемлекләренә су сибү, туфракны йомшарту, улакларны юу, балыклар, кошлар өчен азык әзерләү һ.б.
Балаларда табигатьтәге хезмәткә карата кызыксыну тәрбияләү, аларны хәлдән килерлек эшкә: көзен — яшелчә бакчасында уңышны җыеп алуга, орлыклар җыюга, чәчәкләрнең суганчаларын, бүлбеләрен казып алуга, түтәлләр казуга, чәчәкле

үсемлекләрне грунттан табигать почмагына күчереп утыртуга; кышын — агач кәүсәләренә һәм куаклыкларга таба кар көрәүгә, кошлар һәм хайваннар (табигать почмагында яшәүчеләр) өчен үлән үстерүгә, тамыразыклар утыртуга, тәрбияче ярдәмендә бәйрәмнәр уздыру өчен чәчәкләр үстерүгә; язын — яшелчә бакчасында һәм чәчәклектә җир казуга, орлыклар (яшелчәләр, чәчәкләр орлыклары) чәчүгә, үсентеләрне туфракка утыртуга; җәен туфрак йомшартуга, чүп утауга һәм үсемлекләрнең төпләрен өюгә, түтәлләргә һәм клумбаларга су сибүгә җәлеп итү.

Өлкәннәр хезмәтенә ихтирам. Өлкәннәр хезмәте, алар хезмәтенең җәмгыять өчен әһәмияте турындагы күзаллауларны киңәйтү. Хезмәт кешеләренә хөрмәт тәрбияләү. Балаларны туган авыл, шәһәр (поселок) белән бәйле һөнәрләр белән таныштыруны дәвам итү.

Төрле һөнәрләргә, аерым алганда әти-әниләрнең һөнәрләренә һәм эш урыннарына карата кызыксынуны үстерү.

Куркынычсызлык нигезләрен формалаштыру

Тирәлек турындагы белемнәрне киңәйтү нигезендә патриотик һәм интернациональ хисләр, Ватанга карата мәхәббәт хисе тәрбияләү. Ватаныбыз — Россия турындагы күзаллауларны тирәнәйтү һәм аларга төгәллек кертү. Балаларның илдә барган вакыйгаларга карата кызыксынуын хуплау, ил казанышлары белән горурлану хисе тәрбияләү.

Россия флагы, гербы һәм гимны турындагы белемнәрне ныгыту (гимн бәйрәм яки башка тантаналы вакыйгалар вакытында башкарыла; гимн яңгыраганда барысы да торып баса, ирләр һәм малайлар баш киемнәрен салалар).

Россия Федерациясенең (Россиянең) зур, күпмилләтле ил булуы турындагы күзаллауларны үстерү. Төрле милләт кешеләренә һәм аларның йолаларына карата хөрмәт тәрбияләү.

Россиянең төп шәһәре, башкаласы Мәскәү турындагы күзаллауларны киңәйтү.

Дәүләт бәйрәмнәре турындагы белемнәрне киңәйтү. Балаларга Ю.А.Гагарин һәм космосның башка геройлары турында сөйләү.

Россия армиясе турындагы белемнәрне тирәнәйтү. Ватанны саклаучыларга, һәлак булган сугышчылар истәлегенә карата хөрмәт тәрбияләү (балалар белән бергә обелискларга, һәйкәлләргә чәчәкләр салу һ.б.).

Табигать дөньясы белән таныштыру

Икенче кече яшьтәгеләр төркеме (2 яшьтән 3 яшькә кадәр)

Балаларны табигатьнең аңлаешлы күренешләре белән таныштыру. Натурада, рәсемнәрдә, уенчыкларда йорт хайваннарын (мәчене, этне, сыерны, тавыкны һ.б.) һәм аларның балаларын танырга, аларны атап әйтергә өйрәтү. Рәсемдә кайбер кыргый хайваннарны (аюны, куянны, төлкене һ.б.) тану һәм аларны атау.

Балалар белән бергә участокта кошларны һәм бөҗәкләрне, аквариумдагы балыкларны күзәтү; кошларны ашату.

Тышкы күренешләреннән яшелчәләрне (помидор, кыяр, кишер һ.б.) һәм җиләк-җимешләрне (алма, груша һ.б.) аерырга өйрәтү.

Балаларга елның төрле фасылында табигатьнең матурлыгын күрергә булышу.

Хайваннарга карата мәрхәмәтле мөнәсәбәт тәрбияләү. Табигать белән үзара тәэсир итешү нигезләренә өйрәтү (үсемлекләрне һәм хайваннарны аларга зыян китермичә карау; һава торышы шартларына карап киенү).

Сезонлы күзәтүләр

Көз. Балаларның игътибарын табигатьтәге көзге үзгәрешләргә юнәлтү: суытты, агачлардагы яфраклар саргайдылар һәм коелалар. Көз көне күп кенә яшелчәләрнең һәм җиләк-җимешләрнең өлгерүе турында күзаллаулар формалаштыру.

Кыш. Табигатьтәге кышкы күренешләр турында күзаллаулар формалаштыру: салкынайтты, кар ява. Кышкы күңел ачуларга җәлеп итү (таудан чана шуу, кар атышып уйнау, кар бабай әвәләү һ.б.).

Яз. Табигатьтәге язгы үзгәрешләр турында күзаллаулар формалаштыру: җылытты, кар эри; гөрләвекләр барлыкка килде, үләннәр, бөҗәкләр; бөреләр бүртте.

Җәй. Табигатьтәге үзгәрешләрне күзәтү: якты кояш, эссе, күбәләкләр оча.

Кечкенәләр төркеме (3 яшьтән 4 яшькә кадәр)

Табигатьтәге иң гади үзара бәйләнешләрне аңлый белү сәләте формалаштыру (үсемлек үссен өчен аңа су сибәргә кирәк һ.б.).

Балаларның үсемлекләр һәм хайваннар турындагы күзаллауларын киңәйтү. Балаларны йорт хайваннары һәм аларның балалары, үз-үзен тотышларының һәм тукланууларының үзенчәлекләре белән танышуны дәвам итү.

Балаларны аквариум балыклары һәм декоратив кошлар (дулкынлы попугайлар, кенәриләр һ.б.) белән таныштыру.
Кыргый хайваннар (аю, төлке, тиен, керпе һ.б.), җир-су хайваннары (бака мисалында) турындагы күзаллауларны киңәйтү.
Участокта очрый торган кошларны (ала карга, күгәрчен, песнәк, чыпчык, кызылтүш һ.б.) күзәтергә, аларны кышын ашатырга өйрәтү.
Балаларның бөҗәкләр (күбәләк, май коңгызы, камка, энә карагы һ.б.) турындагы күзаллауларын киңәйтү.
Тышкы күренешләре буенча яшелчәләрне (кыяр, помидор, кишер, шалкан һ.б.), җимешләрне (алма, груша, персик һ.б.), җиләкләрне (кура җиләге, карлыган һ.б.) аерырга һәм атап әйтергә өйрәтү.
Әлеге җирлектәге үсемлекләр — агачлар, чәчәк атучы үләнчел үсемлекләр (тузганак, үги ана яфрагы һ.б.) турында элементар күзаллаулар булдыру.
Бүлмә гөлләренең (фикус, яран һ.б.) ничек үсүен күрсәтү. Үсемлекләр үссен өчен җир, су һәм һава кирәклеге турында күзаллаулар булдыру.
Бер-бер артлы килүче ел фасылларының характерлы үзенчәлекләре, өлкәннәрнең һәм балаларның тормышында һәм эшчәнлегендә бу үзенчәлекләргә бәйле үзгәрешләр белән таныштыру.
Суның (ага, түгелә, җылына, суына), комның (коры — коела, юеш — ябыша), карның (салкын, ак, җылыда эри) үзлекләре турында күзаллаулар булдыру.
Алынган тәэсирләрне сөйләмдә һәм эшчәнлекнең нәтиҗәле төрләрендә чагылдырырга өйрәтү.
Табигатьтә үз-үзеңне тоту кагыйдәләре белән таныштыру (кирәкмәскә үсемлекләрне өзмәү, агачларның ботакларын сындырмау, хайваннарга тимәү һ.б.).

Сезонлы күзәтүләр

Көз. Табигатьтәге үзгәрешләрне күрергә өйрәтү: салкынрак була башлады, яңгырлар ява, кешеләр җылы киемнәрен кияләр, яфраклар төсләрен үзгәртә һәм коела башлыйлар, кошлар җылы якларга очып китәләр.
Көз көне яшелчәләр һәм җиләк-җимешләр уңышын җыю турындагы күзаллауларны киңәйтү. Иң күп таралган яшелчәләрне һәм җиләк-җимешне тышкы күренешләре, тәмнәре, формалары буенча аерырга һәм атап әйтергә өйрәтү.
Кыш. Кышкы табигатьнең характерлы үзенчәлекләре турындагы күзаллауларны киңәйтү (салкын, кар ява; кешеләр кышкы киемнәрен кияләр). Участокка очып килүче кошларны күзәтүне оештыру, аларны ашату. Кышкы табигатьнең матурлыгын күрергә өйрәтү: агачлар карлы киемдә, мамыктай йомшак кар, үтә күренмәле боз кисәкләре һ.б.; таудан чана шуууда, кардан әйберләр әвәләүдә, кар корылмаларны бизәүдә катнашу.

Яз. Язгы табигатьнең характерлы үзенчәлекләре белән таныштыруны дәвам итү: кояш яктырак яктырта, кар эри башлый, көпшәкләнә, үлән үсте, агачлар яфрак ярды, күбәләкләр һәм май коңгызлары күренә.
Балаларның табигатьтәге иң гади бәйләнешләр турындагы күзаллауларын киңәйтү: кояш җылыта башлады — җылыта төште — үлән пәйда булды, кошлар сайрый башлады, кешеләр җылы киемнәрен җиңелчә киемнәргә алыштырдылар.
Чәчәкле үсемлекләрнең һәм яшелчәләрнең эре орлыкларын ничек итеп түтәлләргә утыртуларын күрсәтү.
Җәй. Табигатьтәге җәйге үзгәрешләр турындагы күзаллауларны киңәйтү: эссе, якты кояш, үсемлекләр чәчәк ата, кешеләр су коена, күбәләкләр оча, ояларда кошчыклар пәйда була.
Җимеш бакчасы һәм яшелчә бакчасы үсемлекләре турында элементар белемнәр бирү. Җәй көне күп кенә җимешләрнең, яшелчәләрнең һәм җиләкләрнең өлгерүе турындагы белемнәрне ныгыту.

Уртанчылар төркеме (4 яшьтән 5 яшькә кадәр)

Балаларның табигать турындагы күзаллауларын киңәйтү.
Йорт хайваннары, декоратив балыклар (вуалькойрык һәм телескоптан тыш, алтын балыклар, кәрәкә һ.б.), кошлар (попугайлар, кенәриләр һ.б.) белән таныштыру.
Балаларны сөйрәлүчеләр классы вәкилләре (кәлтә, ташбака), аларның тышкы кыяфәтләре һәм хәрәкәтләнү ысуллары (кәлтә озынча буйлы, аның озын койрыгы бар, ул койрыгын өзеп калдырырга мөмкин; кәлтә бик тиз йөгерә) белән таныштыру.
Балаларның кайбер бөҗәкләр (кырмыска, күбәләк, коңгыз, камка) турындагы күзаллауларын киңәйтү.
Җимешләр (алма, груша, слива, персик һ.б.), яшелчәләр (помидор, кыяр, кишер, чөгендер, суган һ.б.) һәм җиләкләр (кура җиләге, карлыган, крыжовник һ.б.), гөмбәләр (майлы гөмбәләр, баллы гөмбәләр, ал гөмбәләр һ.б.) турындагы күзаллауларны киңәйтү.
Балаларның үләннәр һәм бүлмә гөлләре (кына гөле, фикус, хлорофитум, яран, бегония, примула һ.б.) турындагы белемнәрен ныгыту; аларны карау ысуллары белән таныштыру.
Агачларның 3–4 төрен (чыршы, нарат, каен, усак һ.б.) танырга һәм атап әйтергә өйрәтү.
Тәҗрибә эшчәнлеге процессында балаларның ком, балчык һәм ташның үзлекләре турындагы күзаллауларын киңәйтү.
Участокка очып килүче кошларны (ала карга, күгәрчен, песнәк, чыпчык, кызылтүш һ.б.) күзәтүне оештыру, кышын аларны ашату.

Балаларның кешеләр, хайваннар, үсемлекләр яшәеше өчен иң кирәкле шартлар (һава, су, туклану һ.б.) турындагы күзаллауларын ныгыту.
Балаларны табигатьтәге үзгәрешләрне күрергә өйрәтү. Үсемлекләрне һәм хайваннарны саклау турында сөйләү.

Сезонлы күзәтүләр

Көз. Балаларны табигатьтәге үзгәрешләрне күрергә һәм атап әйтеп бирергә өйрәтү: салкынайтты, явым-төшемнәр, җил, яфраклар коелу, җимешләр һәм тамыразыклар өлгерә, кошлар көньякка очып китәләр.
Терек һәм терек булмаган табигать күренешләре арасындагы иң гади бәйләнешләрне ачыклау (салкынайтты — күбәләкләр, коңгызлар юкка чыкты; чәчәкләр сулды һ.б.).
Үсемлек орлыкларын җыюда катнашуга җәлеп итү.
Кыш. Балаларны табигатьтәге үзгәрешләрне күрергә өйрәтү, көзге һәм кышкы пейзажларны чагыштыру.
Кошларның урамда һәм табигать почмагында үз-үзләрен тотышын күзәтү.
Кошларның кардагы эзләрен карау һәм чагыштыру. Кышлаучы кошларга ярдәм итү, аларны атап әйтү.
Балаларның салкында суның бозга, боз сөңгеләренә әверелүе, бозның һәм карның җылы бүлмәдә эрүе турындагы күзаллауларын киңәйтү.
Кышкы күңел ачуларда катнашуга җәлеп итү: таудан чанада шуу, чаңгыда йөрү, кардан әйберләр әвәләп ясау.
Яз. Балаларны ел фасылын танырга һәм атап әйтергә өйрәтү; яз билгеләрен аерып күрсәтү: кояш җылырак яктырта башлады, агачларда бөреләр бүртте, үлән пәйда булды, умырзаялар чәчәк атты, бөҗәкләр пәйда булды.
Балаларга яз көне күп кенә бүлмә гөлләренең чәчәк атуы турында сөйләү. Балаларда язгы чорда җимеш һәм яшелчә бакчаларында башкарыла торган эшләр турында күзаллаулар формалаштыру. Орлыклар чәчүне һәм аларның шытуын күзәтергә өйрәтү.

Балаларны яшелчә бакчасындагы һәм чәчәклектәге эшләргә җәлеп итү.
Җәй. Балаларның табигатьтәге җәйге үзгәрешләр турындагы күзаллауларын киңәйтү: чиста зәңгәр күк йөзе, кояш якты яктырта, эсселек, кешеләр җиңелчә киенгән, кызыналар, су коеналар.
Эшчәнлекнең төрле төрләре процессында балаларның ком, су, ташлар һәм балчыкның үзлекләре турындагы күзаллауларын киңәйтү. Җәй көне күп кенә җимешләрнең, гөмбәләрнең өлгерүе; хайваннарның балалары үсә төшү турындагы белемнәрне ныгыту.

Зурлар төркеме (5 яшьтән 6 яшькә кадәр)

Балаларның табигать турындагы күзаллауларын киңәйтү һәм аларга төгәллек кертү. Күзәтергә өйрәтү, кызыксынучанлык үстерү.
Якын-тирәлектәге үсемлекләр: агачлар, куаклыклар һәм үләнчел үсемлекләр турындагы күзаллауларны ныгыту. «Урман», «болын» һәм «бакча» төшенчәләре белән таныштыру.
Бүлмә гөлләре белән таныштыруны дәвам итү.
Үсемлекләрне карарга-үстерергә өйрәтү. Үсемлекләрнең вегетатив үрчү ысуллары турында сөйләү.
Йорт хайваннары, аларның гадәтләре, кешедән бәйле булулары турындагы күзаллауларны киңәйтү.
Балаларны табигать почмагында яшәүчеләрне карарга-тәрбияләргә өйрәтү.
Балаларның кыргый хайваннар турындагы күзаллауларын киңәйтү: кайда яшиләр, ничек азык табалар һәм кышкы йокыга әзерләнәләр (керпе көзге яфраклар эченә күмелә, аюлар өндә кышлыйлар). Кошлар турындагы күзаллауларны киңәйтү (карлыгач, сыерчык һ.б. мисалында).
Балаларда сөйрәлүчеләр (кәлтә, ташбака һ.б.) һәм бөҗәкләр (бал корты, озынборын, чебен һ.б.) турында күзаллаулар булдыру.
Ел фасылларының, тәүлек өлешләренең чиратлашуы һәм аларның кайбер сыйфатлары турында күзаллаулар формалаштыру.
Балаларны туган як табигатенең күптөрлелеге; төрле климатик зоналар- дагы үсемлекләр һәм хайваннар белән таныштыру.
Кешенең үз тормышында судан, комнан, балчыктан һәм ташлардан ничек файдалануын күрсәтү.
Табигать белән таныштыру процессында матур әдәбият, музыка әсәрләрен, халык сынамышларын файдалану.
Кешенең табигатьнең бер өлеше булуы, аның табигатьне сакларга һәм якларга тиешлеге турында күзаллаулар формалаштыру.
Табигать белән аралашу процессында үз сәламәтлегеңне ныгытырга өйрәтү.
Табигать күренешләре арасындагы сәбәп-нәтиҗә бәйләнешләрен ачыкларга өйрәтү (сезон — үсемлекләр — кешеләр хезмәте).

Терек һәм терек булмаган табигатьнең үзара тәэсир итешүен күрсәтү. Кояшның һәм һаваның кеше, хайваннар һәм үсемлекләр яшәешендә әһәмияте турында сөйләү.

Сезонлы күзәтүләр

Көз. Көннең салкынаюы һәм кыскаруының ничек итеп үсемлекләр, хайваннар, кешеләр тормышын үзгәртүе турындагы күзаллауларны ныгыту.

Балаларны кайбер хайваннарның ничек итеп кышка әзерләнүләре (бакалар, кәлтәләр, ташбакалар, керпеләр, аюлар йокыга талалар, куяннар төс алыштыралар, кайбер кошлар (казлар, үрдәкләр, торналар) җылы якларга очып китәләр).

Кыш. Балаларның кышкы табигатьнең үзенчәлекләре (салкыннар, туңдырулар, кар явулар, көчле җилләр), шәһәрдә, авылда кешеләр эшчәнлегенең үзенчәлекләре турындагы белемнәрен киңәйтү һәм баету. Табигать күренеше — томан белән таныштыру.

Яз. Балаларның табигатьтәге язгы үзгәрешләр турындагы белемнәрен киңәйтү һәм баету: кар эри, елгалар җәелә, кошлар киләләр (кайталар), үлән һәм чәчәкләр, күләгәле урынга караганда, кояшлы якта тизрәк үсеп чыгалар.

Кошларның (ала каргаларның һ.б.) оялавын күзәтү.

Җәй. Җылылыкның, кояш яктысының кешеләр, хайваннар һәм үсемлекләр яшәешенә йогынтысы турындагы күзаллауларны киңәйтү һәм баету (табигать «чәчәк ата», җиләкләр, җимешләр, яшелчәләр күп; җәнлекләр, кошлар һәм аларның балалары өчен азык күп).

Ашарга яраклы һәм ашарга яраксыз гөмбәләр турында күзаллаулар булдыру (ашарга яраклылар — майлы гөмбәләр, баллы гөмбәләр, әтәч гөмбәләре һ.б.; ашарга яраксызлар — чебен гөмбәсе, ялган баллы гөмбә һ.б.).

Мәктәпкә әзерлек төркеме (6 яшьтән 7 яшькә кадәр)

Балаларның агачлар, куаклыклар, үләнчел үсемлекләр; болын, бакча, урман үсемлекләре турындагы белемнәрен киңәйтү һәм аларга төгәллек кертү. Балаларның бүлмә гөлләренең яшәү шартлары турындагы күзаллауларын конкретлаштыру. Аларның вегетатив (чыбыкчадан, яфрактан, мыекчадан) үрчү ысуллары белән таныштыру. Балаларны үсемлекнең торышы һәм әйләнә-тирәлек шартлары арасындагы бәйләнешләрне ачыкларга өйрәтүне дәвам итү. Дару үләннәре (бака яфрагы, кычыткан һ.б.) турындагы күзаллауларны киңәйтү.

Йорт кошлары, кышлаучы һәм күчмә кошлар; йорт хайваннары һәм табигать почмагында яшәүчеләр турындагы белемнәрне киңәйтү һәм системалаштыру.

Балаларда кыргый хайваннар һәм аларның әйләнә-тирә мохиткә яраклашу үзенчәлекләре турында тулырак күзаллаулар булдыру.

Балаларның имезүчеләр, җир-су хайваннары һәм сөйрәлүчеләр турындагы белемнәрен киңәйтү. Бөҗәкләр турындагы күзаллауларны киңәйтү. Алар тормышының үзенчәлекләре белән таныштыру (кырмыскалар, бал кортлары, шөпшәләр зур гаиләләр булып яшиләр; кырмыскалар — кырмыска ояларында, бал кортлары агач куышларында, умарталарда яшиләр. Җир-су хайваннарының һәм сөйрәлүчеләрнең үз дошманнарыннан саклануларының кайбер формалары белән таныштыру (мәсәлән, тузбаш дошманнарын ысылдап куркыта һ.б.).

Күбәләкләрне (кәбестә күбәләге, кычыткан күбәләге, тавис күзе һ.б.) һәм коңгызларны (камка, бызылдавык һ.б.) тышкы кыяфәтләреннән аерырга һәм дөрес итеп атап әйтергә өйрәтү. Бөҗәкләрне хәрәкәтләнү ысулы буенча чагыштырырга өйрәтү (очалар, сикерәләр, шуышалар).

Туган як белән кызыксынуны үстерү. Авылда яшәүчеләр (игенчеләр, механизаторлар, урманчылар һ.б.) хезмәтенә хөрмәт тәрбияләү.

Табигать фасыллары турындагы күзаллауларны гомумиләштерергә һәм системалаштыруга өйрәтү.

Матдәләрнең каты хәлдән сыек хәлгә һәм киресенчә күчеше турында күзаллаулар формалаштыру. Табигатьнең бәс, боз яву, томан, яңгыр кебек күренешләрен күзәтү.

Үзеңнең табигатькә мөнәсәбәтеңне хикәяләү һәм эшчәнлекнең нәтиҗәле төрләре аша белдерә белүне ныгыту. Табигатьтә бар нәрсәнең үзара бәйләнештә икәнлеген аңлату.

Табигать күренешләре арасындагы сәбәп-нәтиҗә бәйләнешләрен ачыкларга өйрәтү (әгәр бөҗәкләр — үсемлекләрне серкәләндерүчеләр юкка чыкса, үсемлекләрнең орлыклары булмый һ.б.).

Балаларны Җирдә кеше тормышының күп очракта әйләнә-тирә мохиткә бәйле булуын аңлауга китерү: чиста һава, су, урман, туфрак кеше тормышында һәм сәламәтлегендә уңай яктан чагыла.

Табигатьтә үз-үзеңне дөрес тота белүне ныгыту (табигать матурлыгына соклану, зыян китермичә генә үсемлекләрне һәм хайваннарны күзәтү).

Ел фасыллары турында альбом төзү: рәсемнәр, фотосурәтләр, балалар рәсемнәрен һәм хикәяләрен сайлап туплау.

Сезонлы күзәтүләр

Көз. Балаларның сентябрьнең көзнең беренче ае булуы турындагы белемнәрен ныгыту. Көз билгеләрен күрергә өйрәтү (суытты; җир туңдырудан катыланды; күлләвекләр бозланды; яфраклар коела; туфракта сыкы).

Куакларны кисүне күрсәтү, ни өчен болай эшләү турында сөйләү. Бакча үсемлекләрен (настурция, кашкарыйлар) чүлмәкләргә күчереп утыртуга җәлеп итү.
Төрле әйберләр ясау өчен табигый материаллар (орлыклар, күркәләр, имән чикләвекләре, яфраклар) җыярга өйрәтү.
Кыш. Балаларның табигатьтәге сезонлы үзгәрешләр (иң кыска көннәр һәм иң озын төннәр, суык, салкын, бозлавык һ.б.) турындагы күзаллауларын баету.

Балаларның игътибарын кайбер агачларда (миләштә, чыршыда һ.б.) җимешләрнең озак саклануына юнәлтү. Моның кошлар өчен азык булуын аңлату.
Карның үзлекләрен билгеләргә өйрәтү (салкын, мамыктай йомшак, тарала, ябышучан һ.б.; дымлы авыр кардан корылмалар яхшырак ясала).
Балаларны февральдә һава торышы үзгәрүен күрергә өйрәтү (әле кояш яктырта, әле җил исә, әле кар ява, йортларның түбәләре кырыенда боз сөңгеләре барлыкка килә).
22 декабрьнең ел эчендәге иң кыска көн булуы турында сөйләү. Кошлар өчен солы утыртуга җәлеп итү.
Яз. Мәктәпкәчә яшьтәге балаларның язгы үзгәрешләр турындагы күзаллауларын киңәйтү (кояш ешрак яктырта, умырзаялар чәчәк ата; агачлардагы һәм куаклардагы бөреләр бүртә, бозлар ага башлый; үлән бакалары, гөбер- ле бакалар, кәлтәләр уяна; кошлар оялар кора; кычыткан күбәләкләре очып чыга; кырмыскалар пәйда була).
Термометр белән таныштыру (кайда — күләгәдә яки кояшка караган хәлдә булуга карап, терекөмеш баганасы тиз генә күтәрелергә һәм төшәргә мөмкин).
Ничек итеп агачлар һәм куаклар утыртуны, кисүне күзәтү.
Табигать почмагындагы үзгәрешләрне күрергә өйрәтү (бүлмә гөлләре яңа яфраклар чыгара башлыйлар, чәчәк аталар һ.б.); бүлмә гөлләрен күчереп, шулай ук чыбыкчадан үрчетү ысулы белән утырту. Балаларны Халыкара хатын-кызлар көненә багышлап чәчәкләр (лаләләр) үстерергә өйрәтү.
Балаларны халык сынамышлары белән таныштыру: «Озын боз сөңгеләре — озын язга», «Язда күп пәрәвез очса, җәй эссе булачак» һ.б.
Җәй. Балаларның табигатьтә бара торган үзгәрешләр турындагы күзаллауларын ачыклау (иң озын көннәр һәм иң кыска төннәр, җылы, эссе; коеп яуган яңгырлар, яшенле яңгырлар, салават күпере). Җәй көне үсемлекләргә үсү өчен иң уңай шартлар булуны аңлату, ягъни: үсәләр, чәчәк аталар һәм җимеш бирәләр.

Халык сынамышлары: «Яңгырдан соң чыккан салават күпере озак торса — һава бозылуга, тиз юкка чыкса — аяз көнгә», «Кичен озынборыннар куе күч булып очсалар — җылы булачак», «Баллы гөмбәләр чыкты — җәй бетте» белән таныштыру.
22 июньнең җәйге кояш торгынлыгы көне (елның иң озын көне: шул көннән башлап төннәр озая, ә көн кыскара бара) булуы турында сөйләү.
Кешеләрнең кырлардагы, җимеш һәм яшелчә бакчаларындагы хезмәте белән белән таныштыру.

Балалар бакчасы шартларында балаларның юл иминлеген саклау буенча проект

Проектның төре: танып белү эшчәнлеген киңәйтү

Проектның максаты: Балаларның һәм ата-аналарның юл йөрү кагыйдәләрен өйрәнүе һәм ныгытуы өчен шартлар тудыру.

Бурычлар:

- Зурлар һәм мәктәпкә әзерлек төркеме балалары белән юл йөрү кагыйдәләрен өйрәнү буенча төрле метод һәм алымнар кулланып эшнең нәтиҗәлелеген арттыру;
- Балаларның юлда йөрү кагыйдәләре буенча белемнәрен арттыру һәм тулыландыру;
- Балалар бакчасының әлеге юнәлеш буенча материаль- техник базасын ныгыту;
- Укыту-тәрбия эшен системалаштыру.

Көтелгән нәтиҗәләр:

- Балалар бакчасында балаларның тормыш куркынычсызлыгын саклау буенча эш оештыруга кирәкле шартлар тудыру;
- Балаларның тормыш куркынычсызлыгын саклау буенча ата-аналар, балалар бакчасы һәм ЮХИДИ хезмәткәрләре белән эшне координацияләү;
- Ата-аналарда балалар бакчасы проблемалары белән кызыксыну тудыру;
- Өлкән мәктәпкәчә яшьтәге балаларда кызыксынучанлык тәрбияләү;
- “Юлда йөрү күңелле бигрәк, юлда йөри белергә кирәк!” темасына ата-аналар һәм балалар өчен чаралар уздыру.

Эшнең эчтәлеге	**Җаваплы кешеләр**	**Үтәү вакыты**	**Нәтиҗәләр**
1 этап- әзерлек эшләре			
Балаларны юл йөрү кагыйдәләренә өйрәтү эшләренең планын төзү һәм раслау	Өлкән тәрбияче, тәрбиячеләр	Июнь - август	Еллык эшләрне планлаштыру һәм системалаштыру, җаваплы кешеләрне билгеләү
Тәрбиячеләрнең юл кагыйдәләренә өйрәтү буенча квалификация үстерү курслары узу	Тәрбиячеләр	План буенча	Тәрбиячеләрнең белем һәм тәҗрибәләре арту
Балалар бакчасы территориясендә юл йөрү кагыйдәләренә өйрәтү өчен мәйданчык оештыру	Зурлар һәм мәктәпкә әзерлек төркеме тәрбиячеләре	Июнь - август	Тәрбиячеләрнең иҗади мөмкинчелекләрен ачу;балаларның танып- белү эшчәнлеген арттыру
Ата-аналар җыелышында ЮХИДИ хезмәткәренең чыгыш ясавы	Балалар бакчасы мөдире	Октябрь	Ата-аналарның балалар катнашындагы юл һәләкатләре турында хәбәрдарлыгын арттыру
Балаларга юл билгеләре, транспорт төрләре, светофор турында иллюстрацияләр карау; әдәби әсәрләр уку	Тәрбиячеләр, махсус белгечләр	Сентябрь-октябрь	Балалар белән юл йөрү кагыйдәләрен ныгыту
Төркемнәрдә сюжетлы-рольле уеннар оештыру: “Гараж”, “Механиклар”, “Җәяүлеләр һәм машиналар” h.б.	Төркем тәрбиячеләре	Сентябрь-октябрь	Балалар белән юл йөрү кагыйдәләрен ныгыту

Юл йөрү кагыйдәләренә өйрәтү почмагын җиһазлау	Бакча мөдире, тәрбиячеләр	Сентябрь-октябрь	Балалар бакчасының материаль-техник базасын ныгыту
Ата-аналар өчен “Мәктәпкәчә яшьтәге балалар өчен велосипедта йөрү кагыйдәләре” темасына консультация ясау	Төркем тәрбиячеләре	Октябрь	Ата-аналарны балалар бакчасыннан тыш балалар белән эшләү өчен мәгълумати яктан баету
Тәрбиячеләр өчен “Мәктәпкәчә яшьтәге балаларны юл куркынычсызлыгы кагыйдәләренә өйрәтү” темасына консультация уздыру	Өлкән тәрбияче, Түгәрәк җитәкчесе, ЮХИДИ хезмәткәре	Октябрь	Тәрбиячеләрнең профессиональ үсешен тәэмин итү, белемнәрен күтәрү
Балалар бакчасында юл йөрү кагыйдәләренә өйрәтү буенча методик һәм әдәби китапларны барлау һәм тәртипкә китерү	Тәрбиячеләр, махсус белгечләр	Сентябрь-октябрь	Балалар бакчасының материаль-техник базасын ныгыту
Мәктәпкәчә яшьтәге балаларны юл куркынычсызлыгы кагыйдәләренә өйрәтү буенча эшне оштыру буенча норматив һәм методик документларны барлау, яңарту	Бакча мөдире, өлкән тәрбияче	Ел дәвамында	Балалар бакчасының норматив-хокукый һәм методик базасын ныгыту
Эшнең эчтәлеге	**Җаваплы кешеләр**	**Үтәү вакыты**	**Нәтиҗәләр**

2 этап- төп эшләр			
“Шәһәр буйлап сәяхәт” Балалар бакчасы мәйданчыгында зурлар һәм мәктәпкә әзерлек төркеме балалары белән уен- сәяхәт	Төркем тәрбиячеләре, физкультура инстр.	Сентябрь	Балаларның уен вакытында иҗади сәләтләрен, аралашу әдәбен үстерү
Гаиләләр арасында юл йөрү кагыйдәләренә өйрәтү буенча рәсемнәр һәм плакатлар күргәзмәсе	өлкән тәрбияче, тәрбиячеләр	Октябрь	Гаиләләр белән хезмәттәшлекне ныгыту, ата-аналарның активлыгын арттыру
Балаларның юл йөрү кагыйдәләре буенча башлангыч белем һәм күнекмәләрен тикшерү	өлкән тәрбияче, тәрбиячеләр	Сентябрь	Балаларның белем дәрәҗәсе турында мәгълумат туплау
Юл куркынычызлыгы кагыйдәләре бүлмәсенә экскурсия	Тәрбиячеләр, түгәрәк җитәкчесе	Октябрь	Балаларда күзәтүчәнлек, кызыксыну тәрбияләү
Балалар арасында рәсемнәр конкурсы “Минем яраткан урамым”, “Минем автомобилем”	Тәрбиячеләр, рәсем түгәрәге җитәкчесе	Ноябрь	Балаларның иҗади сәләтләрен үстерү
Төркемнәр арасында “Иң яхшы юл йөрү кагыйдәләренә өйрәтү почмагы” конкурсы уздыру	өлкән тәрбияче, тәрбиячеләр	Декабрь	Балаларны юл йөрү кагыйдәләренә өйрәтү буенча материал туплау
“Юллар чатында” мәктәпкә әзерлек төркеме балалары белән шәһәр	Тәрбиячеләр, физик	Октябрь	Балаларның белемнәрен практик

урамына экскурсия	культура инструкт.		ныгыту, тирәнәйтү
“Минем дусларым- юл билгеләре” Мәктәпкә әзерлек төркеме балалары өчен уен-викторина	Тәрбиячеләр, музыка җитәкчесе	Октябрь	Балаларның белемнәрен практик ныгыту, тирәнәйтү
Балалар бакчасы тәрбиячеләре өчен семинар- практикум үткәрү “Мәктәпкәчә яшьтәге балаларны юл куркынычсызлыгы кагыйдәләренә өйрәтү”	Бакча мөдире, өлкән тәрбияче	Ноябрь	Тәҗрибә уртаклашу
Район һәм шәһәр буенча юл куркынычсызлыгы буенча уздырылган конкурсларда катнашу	педколлектив	Ел дәвамында	Белемнәрне ныгыту, профессиональ осталыкны үстерү
Юл куркынычсызлыгы буенча педколлективта тренинг уздыру	Педагог- психолог	Декабрь	Үз-үзеңне юлда һәм транспортта дөрес тотарга һәм эш- гамәлләрне бәяләргә өйрәнү
Балаларны юл куркынычсызлыгына өйрәтү өчен дидактик уеннар күргәзмәсе	Тәрбиячеләр, өлкән тәрбияче	январь	Белемнәрне ныгыту, профессиональ осталыкны үстерү
“Юл билгеләре - минем дусларым” балалар белән юл билгеләренең рәсемнәрен ясау	Тәрбиячеләр, рәсем түгәрәге җитәкчесе	январь	Балаларның иҗади сәләтләрен үстерү

Шәһәр һәм республика буенча юл куркынычсызлыгы буенча уздырылган семинар- практикумнарда катнашу	педколлектив	Ел дәвамында	Белемнәрне ныгыту, профессиональ осталыкны үстерү
Ата-аналар һәм балалар катнашында “Сәламәтлек илендә юл йөрү кагыйдәләре” темасына “Исәнме” программасы буенча күңел ачу кичәсе уздыру	Тәрбиячеләр, музыка җитәкчесе	Февраль	Балаларның белемнәрен практик ныгыту, тирәнәйтү
Төрле материаллардан төрле автомобиль модельләрен ясау һәм алардан күргәзмә оештыру	Тәрбиячеләр, өлкән тәрбияче	Март	Балаларның иҗади сәләтләре, танып белү эшчәнлеге арту
“Светофор белән якыннан танышу” Иң якын урнашкан светофор янына экскурсия	Тәрбиячеләр, өлкән тәрбияче	Март	Балаларның белемнәрен практик ныгыту, тирәнәйтү
Балаларның юл йөрү кагыйдәләрен үзләштерүләренә йомгаклау диагностикасы үткәрү	өлкән тәрбияче, тәрбиячеләр	Апрель	Диагностика карталары, сораулар һәм күрсәтмәлек материал туплау
Ата-аналар җыелышында ЮХИДИ хезмәткәренең чыгыш ясавы “Балаларның җәйге ялын тыныч уздырыйк!”	Бакча мөдире, өлкән тәрбияче	Апрель	Ата-аналар белән эшкә балалар бакчасыннан тыш хезмәткәрләрне җәлеп итү

Тәрбиячеләр һәм түгәрәк җитәкчеләренең иҗади отчеты	Бакча мөдире, өлкән тәрбияче	Апрель	Белемнәрне ныгыту, профессиональ осталыкны үстерү
ЮХИДИ хезмәткәре җитәкчелегендә балалар бакчасы мәйданчыгында уен-ярыш “Иң яхшы шофёрлар һәм җәяүлеләр”	Бакча мөдире, өлкән тәрбияче	Май	Балаларны юлда һәм транспортта дөрес тотарга һәм эш- гамәлләрне бәяләргә өйрәтү
Проект нәтиҗәләре буенча педагогик киңәшмә уздыру	Бакча мөдире, өлкән тәрбияче	Май	Эш нәтиҗәләре буенча справка әзерләү
Уңай эш тәҗрибәсен уртаклашу, эш нәтиҗәләренә район һәм шәһәр күләмендә йомгаклау	Бакча мөдире, өлкән тәрбияче	Май	Эш тәҗрибәсе буенча материал туплау

2.1.3. «СӨЙЛӘМ ҮСЕШЕ» белем бирү өлкәсе

«Сөйләм үсеше аралашу һәм мәдәният чарасы буларак сөйләмгә ия булуны; актив сүзлекне баетуны; бәйләнешле, грамматик яктан дөрес диалогик һәм монологик сөйләмне; сөйләм иҗаты үсешен; сөйләмнең аваз һәм интонация культурасы, фонематик ишетү сәләте үсешен; китап культурасы, балалар әдәбияты белән танышуны, балалар әдәбиятының төрле жанрлары текстларын ишетеп аңлауны; укырга-язарга өйрәтүнең алшарты буларак авазлы аналитик-синтетик активлык формалашуны үз эченә ала»[1].

Төп максатлар һәм бурычлар

Сөйләм үстерү. Өлкәннәр һәм балалар белән ирекле аралашуны үстерү, тирә-юньдәгеләр белән үзара тәэсир итешүнең конструктив ысулларына һәм чараларына ия булу.

Балаларда сөйләм теленең барлык компонентларын: сөйләмнең грамматик төзелешен, бәйләнешле сөйләмне — аның диалогик һәм монологик формаларын үстерү; сүзлек запасы формалаштыру, сөйләмнең аваз культурасын тәрбияләү.

Тәрбияләнүчеләрнең гамәли рәвештә сөйләм нормаларына ия булуы.

Матур әдәбият. Укуга карата кызыксыну һәм мәхәббәт тәрбияләү; әдәби сөйләмне үстерү.

Матур әдәбият әсәрләрен тыңлау теләге һәм тыңлый белү, вакыйгалар барышын күзәтә белү сәләте тәрбияләү.

Психологик-педагогик эш эчтәлеге

Сөйләм үстерү

Икенче кече яшьтәгеләр төркеме (2 яшьтән 3 яшькә кадәр)

Үсешкә китерүче сөйләм мохите. Аралашу чарасы буларак сөйләм үстерүгә булышлык итү. Балаларга аларга яшьтәшләре һәм өлкәннәр белән аралашу мөмкинлеге биргән төрле йомышлар кушу («Чишенү бүлмәсенә күз сал да, миңа кем килүен әйт», «Алия ападан сорашып бел дә, миңа сөйләрсең»,

«Мансурны кисәтеп куй... Мансурга син нәрсә әйттең? Ә ул сиңа нәрсә дип җавап бирде?»). Яшәешнең өченче елы ахырына сөйләмнең балаларның бер-берсе белән тулы сыйфатлы аралашу чарасына әверелүенә ирешү. Балаларның бер-берсе

һәм тәрбияче белән аралашуында күрсәтмә мате- риал сыйфатында, мөстәкыйль рәвештә карау өчен рәсемнәр, китаплар, уенчыклар тәкъдим итү. Балаларга шул предметлар, шулай ук кызыклы вакыйгалар (мәсәлән, йорт хайваннарының гадәтләре һәм хәйләкәрлеге) турында сөйләү; рәсемнәрдә кешеләрнең һәм хайваннарның халәтләрен күрсәтү (шатлана, күңелсезләнә һ.б.).

Сүзлек формалаштыру. Балаларның якын тирәлектә ориентлашуын киңәйтү нигезендә сөйләмне аңлау сәләтен үстерү һәм сүзлекне активлаштыру.

Өлкәннәрнең сөйләмен күрсәтмәләрдән башка гына аңларга өйрәтү. Педагогның телдән күрсәтмәсе буенча балаларның предметларны аталыш- лары, төсләре, зурлыклары буенча эзләп таба белү сәләтен («Мәрьямгә ва- ренье вазасын алып килеп бир», «Кызыл карандашны ал», «Кечкенә аю ба- ласына җыр җырла»); предметларның урыннарын атый белү («Гөмбә өске киштәдә, югарыда», «Янәшә торалар»; кешеләрнең гамәлләрен һәм хайваннарның хәрәкәтен имитацияләү («Сиптергечтән ничек су сибүләрен күрсәт», «Аю баласы кебек йөр») күнекмәләрен үстерү.

Балаларның сүз байлыгын үстерү:

- уенчыклар, шәхси гигиена предметлары (сөлге, теш щеткасы, тарак, кулъяулык), өс киемнәре, аяк киемнәре, савыт-саба, йорт җиһазлары, йокы кирәк-яраклары (юрган, мендәр, җәймә, пижама), транспорт чаралары (автомашина, автобус), яшелчәләр, җимешләр, йорт хайваннары һәм аларның балалары аталышларын белдерүче исемнәр белән;
- хезмәт гамәлләрен (кер юу, дәвалау, су сибү), мәгънәләре буенча капма-каршы гамәлләрне (ачу — ябу, салу — кию, алу — кую), кешеләрнең үзара мөнәсәбәтләрен (булышу, кызгану, бүләк итү, кочаклау), кешеләрнең эмоциональ халәтен (елау, көлү, шатлану, үпкәләү) белдерүче фигыльләр белән;
- предметларның төсен, зурлыгын, тәмен, температурасын белдерүче сыйфатлар (кызыл, зәңгәр, татлы, ачы, зур, кечкенә, салкын, кайнар) белән;
- рәвешләр (якын, ерак, биек, тиз, караңгы, әкрен, салкын, эссе, тайгак) белән.

Үзләштерелгән сүзләрнең балаларның мөстәкыйль сөйләмендә кулланылуына булышлык итү.

Сөйләмнең аваз культурасы. Балаларны аерым торган сузык һәм тартык авазларны (сызгырулы, чыжылдаучы һәм сонор авазлардан тыш) ачык итеп әйтергә, аваз ияртемнәрен, сүзләрне һәм гади гыйбарәләрне (2–4 сүздән торган) дөрес итеп кабатларга өйрәтү.

Артикуляция һәм тавыш аппараты, сөйләм сулышы, тыңлау игътибары үсешенә булышлык итү.

Тавыш югарылыгы һәм көчен файдалана белү сәләтен формалаштыру («Пескәй, прес!», «Кем килде?», «Кем шакый?»).

Сөйләмнең грамматик төзелеше. Исемнәрне һәм алмашлыкларны фи- гыльләр белән яраштырырга, фигыльләрне киләчәк һәм үткән заманнарда кулланырга, аларны затлар буенча үзгәртергә, сөйләмдә бәйлекләр (эченә, эчендә, өстенә, өстендә, янында, артында, астында) кулланырга өйрәтү.

Кайбер сорау сүзләрен (кем, нәрсә, кайда) һәм 2–4 сүздән торган гыйбарәләрне («Песи-пескәй, кая киттең?») кулланырга өйрәтү.

Бәйләнешле сөйләм. Балаларга иң гади («Нәрсә?», «Кем?», «Нишли?») һәм катлаулырак («Өстенә нәрсә кигән?», «Нәрсә алып бара?», «Кемгә?», «Нинди?», «Кайда?», «Кайчан?», «Кая?») сорауларга җавап бирергә булышу.

2 яшь 6 айдан өлкәнрәк балаларның үз инициативалары яки тәрбияче соравы буенча рәсемдә сурәтләнгәннәр, яңа уенчык, үз тәҗрибәләренә таянып, берәр вакыйга турында сөйләргә омтылуларын хуплау.

Уен-инсценировкалар вакытында балаларны катлаулы булмаган гыйбарәләр кабатларга өйрәтү. 2 яшь 6 айдан өлкәнрәк балаларга яхшы таныш әкиятләрнең өзекләрен уйнап күрсәтергә ярдәм итү.

Зур булмаган хикәяләрне күрсәтмә әсбаплардан башка гына тыңларга өйрәтү.

Кечкенәләр төркеме (3 яшьтән 4 яшькә кадәр)

Үсешкә булышлык итүче сөйләм мохите. Кушканны үтәү аша (сора, ачыкла, ярдәмеңне тәкъдим ит, рәхмәт әйт һ.б.) балаларга үзләренә таныш өлкәннәр һәм яшьтәшләре белән аралашырга булышуны дәвам итү.

Балаларга төркем бүлмәсенә кергән өлкән кешегә мөрәҗәгать итү үрнәкләрен әйтеп күрсәтү («Рәхим итеп узыгыз» дип әйтегез», «Карыйсыгыз киләме...» дип тәкъдим итегез», «Безнең рәсемнәребез ошадымы?» дип сорагыз»).

Көнкүрештә, мөстәкыйль уеннарда балаларга сөйләм аша бер-берсе белән бергәләп эш итәргә, элемтәләр урнаштырырга булышу («Мөниргә шакмакларны зур машинага төяп күчерергә киңәш ит», «Сашага капканы киңрәк ясарга тәкъдим ит», «Сугышу оят! Син зур бит инде» дип әйт»).

Инициативалы сөйләм үстерү, якын-тирәлектәге предметлар турындагы күзаллауларны баету һәм ачыклау максатында балаларга мөстәкыйль рәвештә карау өчен рәсемнәр, китаплар, предмет җыелмалары тәкъдим итү.

Балаларны тәрбияченең тормышта булган кызыклы хәлләр турындагы хикәяләрен тыңларга өйрәтүне дәвам итү.
Сүзлек формалаштыру. Якын-тирәлек турындагы күзаллауларны баету нигезендә балаларның сүз запасын киңәйтүне һәм активлаштыруны дәвам итү. Өс киемнәре, аяк киемнәре, баш киемнәре, савыт-саба, йорт җиһазлары предметларының, транспорт төрләренең аталышларын һәм кулланылышын ачыклау.
Балаларны предметларның мөһим детальләрен һәм өлешләрен (күлмәктә — җиңнәр, яка, кесәләр, төймәләр), сыйфатларын (төс һәм аның төсмерләре, форма, зурлык), өслекнең үзенчәлекләрен (шома, йомшак, йонлы, кытыршы), кайбер материалларны һәм аларның үзлекләрен (кәгазь җиңел ертыла һәм җеби, пыяла предметлар ватыла, резина уенчыклар кысканнан соң элеккеге формага кайталар), урынны (тәрәзә артында, югарыда, еракта, шкаф астында) аера һәм әйтә белергә өйрәтү. Балаларның игътибарын охшаш максатларда файдаланылучы предметларга юнәлтү (тәлинкә — зур тәлинкә, урындык — утыргыч — эскәмия, тун — пальто — кайры тун). Гомумиләштерүче сүзләрне аңларга өйрәтү (өс киемнәре, савыт-саба, йорт җиһазы, яшелчәләр, җимешләр, кошлар һ.б.); тәүлек өлешләрен атау (иртә, көндез, кич, төн); йорт хайваннарын һәм аларның балаларын, яшелчәләрне һәм җимешләрне атау.
Сөйләмнең аваз культурасы. Балаларны сүзләрдәге сузык (а, ә, у, ү, и, о, ө, э) һәм кайбер тартык авазларны (п-б-т-д-к-г; ф-в; т-с-з-ц) ачык итеп әйтергә өйрәтүне дәвам итү.
Сөйләм-хәрәкәт аппаратының моторикасын, ишетеп кабул итүне, сөйләмне ишетүне һәм сөйләм сулышын үстерү, авазлар артикуляциясен ачыклау һәм ныгыту. Сөйләмнең дөрес темпын, интонация тәэсирен булдыру. Сүзләрне һәм кыска гыйбарәләрне ачык итеп әйтергә, табигый интонация белән тыныч сөйләргә өйрәтү.
Сөйләмнең грамматик төзелеше. Балаларны сыйфатларны исемнәр белән, сан, килеш буенча яраштырырга өйрәтүне дәвам итү; исемнәрне бәйлекләр (эченә, эчендә, өстенә, өстендә, астында, артында, янында) белән куллану. Балаларга сөйләмдә хайваннарны һәм аларның балаларын белдерүче исемнәрне берлек һәм күплек сан формаларында (үрдәк — үрдәк бәбкәсе — үрдәк бәбкәләре); исемнәрнең күплек сан формасын иялек килешендә (тасмаларның, матрешкаларның, китапларның, грушаларның, сливаларның) кулланырга булышу. Балаларның сүзләр иҗат итүенә грамматика белән актив эш итү этабы буларак карау, балаларга сүзнең дөрес формасын әйтеп бирү.
Җыйнак гади җөмләләргә (ия белән хәбәрдән генә торалар) аергычлар, тәмамлыклар, хәлләр кертү юлы белән җыйнак җөмләләрне җәенке җөмләләргә әверелдерергә ярдәм итү; тиңдәш кисәкләре булган җөмләләр төзү («Без зоопаркка барырбыз, анда фил, зебра һәм юлбарыс күрербез»).
Бәйләнешле сөйләм. Сөйләмнең диалогик төрен үстерү.

Балаларны предметлар, картиналар, иллюстрацияләр караганда; тере объектларны күзәткәндә; спектакльләр, мультфильмнар караганнан соң сөйләшүгә җәлеп итү.
Педагог белән диалог алып бару сәләтенә: бирелгән сорауны тыңларга һәм аңларга, аңа аңлаешлы итеп җавап бирергә, сөйләшүче өлкән кешене бүлдермичә нормаль темпта сөйләргә өйрәтү.
«Рәхмәт», «исәнмесез», «сау булыгыз», «хәерле төн» дип әйтү кирәклеге турында балаларның исләренә төшереп тору (гаиләдә, төркемдә).
Бер-берсе белән дустанә аралашырга булышу.
Үз тәэсирләреңне тәрбиячеләр һәм әти-әниләр белән бүлешү ихтыяҗы формалаштыру.

Уртанчылар төркеме (4 яшьтән 5 яшькә кадәр)

Үсешкә булышлык итүче сөйләм мохите. Балалар белән бергә алар өчен гадәти тирәлек чикләреннән читтәге предметлар, күренешләр, вакыйгалар турындагы сөйләшү.

Балалар сөйләгәнне тыңлау, аларның җавапларына төгәллек кертү, предмет, күренеш, торыш, гамәл үзенчәлеген төгәлрәк чагылдырган сүзләрне әйтеп җибәрү; фикерне логик рәвештә һәм аңлаешлы итеп белдерергә ярдәм итү.
Кызыксындыруны үстерүгә булышлык итү.
Балаларга яшьтәшләре белән дустанә аралашырга ярдәм итү, дусны ничек итеп шатландырырга, котларга мөмкин булуын, аның гамәлләренә карата ризасызлыкны ничек итеп тыныч кына белдерергә, ничек гафу үтенергә икәнлеген әйтеп тору.
Сүзлек формалаштыру. Якын тирәлек турындагы белемнәрне тирәнәйтү нигезендә балаларның сүз запасын тулыландыру һәм активлаштыру. Үз тәҗрибәләре аша таныш булмаган предметлар, күренешләр, вакыйгалар турындагы күзаллауларын киңәйтү.
Сөйләмдә предметлар, аларның өлешләре, алар эшләнгән материалларның атамаларын куллануны активлаштыру.
Сөйләмдә иң күп кулланылучы сыйфатларны, фигыльләрне, рәвешләрне, бәйлекләрне файдаланырга өйрәтү.
Балалар сүзлегенә һөнәрләрне белдерүче исемнәрне, хезмәт гамәлләрен сыйфатлаучы фигыльләрне кертү.
Балаларны предметның урынын (сулда, уңда, янәшә, янында, арасында), тәүлек вакытын ачыкларга һәм билгеләргә, аларны әйтә белергә өйрәтүне дәвам итү. Балалар тарафыннан еш кулланылучы күрсәтү алмашлыкларын һәм рәвешләрне (тегендә, шунда, шундый, шушы, бу) төгәлрәк мәгънәле сүзләр белән алыштырырга булышу; антоним сүзләр куллану (чиста — пычрак, якты — караңгы).
Гомумиләштерүче мәгънәле исемнәр кулланырга өйрәтү (йорт җиһазлары, яшелчәләр, хайваннар һ.б.).

Сөйләмнең аваз культурасы. Сузык һәм тартык авазларны дөрес әйтүне ныгыту, сызгырулы, чыжылдаучы һәм сонор (р, л) авазларны әйтергә өйрәнү. Артикуляция аппаратын үстерү.

Дикция өстендә эшләүне дәвам итү: сүзләрне һәм сүзтезмәләрне ачык итеп әйтүне камилләштерү.

Фонематик ишетү сәләтен үстерү: билгеле бер авазга башланучы сүзләрне яңгырашлары буенча аерырга һәм әйтергә өйрәтү.

Сөйләмнең интонация тәэсирен камилләштерү.

Сөйләмнең грамматик төзелеше. Балаларда җөмләдә сүзләрне яраштыру, сөйләмдә бәйлекләрне дөрес куллана белү сәләте формалаштыруны дәвам итү, хайваннарның балаларын белдерүче исемнәрнең күплек сан формасын ясау (аналогия буенча), бу исемнәрне баш һәм төшем килешләрендә куллану (төлке балалары — төлке балаларын, аю балалары — аю балаларын); исемнәрнең иялек килешендәге күплек сан формасын дөрес куллану (чәнечкеләрнең, алмаларның, туфлиләрнең).

Татар телендә кайбер парлы әгъзалар (күзләр, куллар, аяклар) турында берлек сандагыча сөйләшү тәртибе белән таныштыру: «күзем йомыла», «кулым туңды», «аягым арыды» һ.б.

Яшәешнең бишенче елы өчен хас сүзләр иҗат итү күренешен хуплау, әдәпле генә итеп сүзнең гомуми кабул ителгән үрнәген әйтеп җибәрү.

Балаларда сөйләмдә тезмә кушма һәм иярченле кушма җөмләләрнең иң гади төрләрен актив куллану теләге тудыру.

Бәйләнешле сөйләм. Диалогик сөйләмне камилләштерү: әңгәмәдә катнашырга, тыңлаучылар өчен аңлаешлы итеп сорауларга җаваплар, сораулар бирергә өйрәтү.

Балаларны сөйли белергә өйрәтү: предметны, картинаны тасвирлау, таратылган дидактик материалны кулланып, бала үзе ясаган картина (күренеш) буенча хикәя төзергә өйрәтү.

Балалар белән әкиятләрдән иң тәэсирле һәм хәрәкәткә бай өзекләрне сөйләп күрсәтү буенча күнегүләр уздыру.

Зурлар төркеме (5 яшьтән 6 яшькә кадәр)

Үсешкә булышлык итүче сөйләм мохите. Аралашу чарасы буларак сөйләмне үстерүне дәвам итү. Балаларның әйләнә-тирә дөньяның күптөрлелеге турындагы күзаллауларны үстерү. Карау өчен халык кәсепчелеге эшлән- мәләрен, мини-коллекцияләр (открыткалар, маркалар, акчалар, билгеле бер материалдан эшләнгән уенчыклар җыелмалары), иллюстрацияле китаплар (шул исәптән төрле рәссамнарның рәсемнәре белән бизәлгән таныш әкиятләр), туган якның, Мәскәүнең истәлекле урыннары төшерелгән открыткалар, фотосурәтләр, картиналар (шул исәптән революциягә кадәрге Россия тормышы чагылдырылганнары) репродукцияләрен тәкъдим итү.

Баланың алган төрле тәэсирләрен педагог һәм башка балалар белән уртаклашу омтылышларын хуплау, алынган мәгълүмат чыганагын ачыклау (телетапшыру, якыннарының сөйләгәннәре, күргәзмәдә булу, балалар спектаклен карау һ.б.).

Көндәлек тормышта, уеннарда балаларга итагатьлелек белдерү формаларын (кичерүне үтенү, гафу үтенү, рәхмәт белдерү, комплимент әйтү) җиткерү. Балаларны бәхәсле мәсьәләләрне һәм низагларны сөйләм ярдәмендә: ышандыру, дәлилләү, аңлату юлы белән хәл итәргә өйрәтү.

Сүзлек формалаштыру. Балаларның сөйләм телен көнкүреш тирәлеге предметларын белдерүче исемнәр; предметларның үзлекләрен тасвирлаучы сыйфатлар; кешеләрнең үзара, хезмәткә карата мөнәсәбәтләрен белдерүче рәвешләр белән баету.

Сыйфатка туры килгән исемнәр (ак — кар, шикәр, акбур), охшаш мәгънәле сүзләр (шаян — наян — шук), капма-каршы мәгънәле сүзләр (көчсез — көчле, болытлы — кояшлы) табарга өйрәтү.

Балаларда сөйләмдә сүзләрне мәгънәләренә төгәл туры китереп кулланырга ярдәм итү.

Сөйләмнең аваз культурасы. Авазларны дөрес, ачык итеп әйтүне ныгыту. Артикуляция һәм яңгыраш буенча охшаш с – з, с – ц, ш – ж, ч –ц, с – ш, ж – з, л – р авазларын ишетү буенча аерырга һәм ачык итеп әйтергә өйрәтү.

Фонематик ишетү сәләтен үстерүне дәвам итү. Сүздә авазның урынын (башта, уртада, ахырда) билгеләргә өйрәтү.

Сөйләмнең интонация тәэсирен үзләштерү.

Сөйләмнең грамматик төзелеше. Җөмләләрдә сүзләрне: исемнәрне — саннар (биш груша, өч бала) һәм сыйфатларны исемнәр (яшел бака) белән яраштыру сәләтен камилләштерү. Балаларга сүздә басымның дөрес куелмавын, тартыклар чиратлашуындагы хатаны күрергә ярдәм итү, аны мөстәкыйль рәвештә төзәтү мөмкинлеге бирү.

Сүзләр ясалуның төрле ысуллары белән таныштыру (шикәр савыты, аяк киеме; майлы; кулъяулык; тәрбияче, укытучы, төзүче).

Тамырдаш сүзләр ясалышы буенча күнекмәләр үткәрү (аш — ашамлык — ашлык — ашау; баш — башлык — башлангыч — башта; чәчү — чәчүлек — чәчкеч).

Балаларга күплек сандагы исемнәрне баш килештә һәм төшем килешендә; боерык фигыльләрне; сыйфатларны һәм рәвешләрне чагыштыру дәрәҗәсендә; төрләнмәүче исемнәрне дөрес кулланырга булышу.

Үрнәк буенча гади һәм кушма җөмләләр төзергә өйрәтү.

Туры һәм кыек сөйләмнәрне куллана белү күнекмәләрен камилләштерү.

Бәйләнешле сөйләм. Әңгәмәне дәвам иттерү сәләтен үстерү. Сөйләмнең диалог формасын камилләштерү. Үз фикерен, иптәшенең җавабы белән килешү яки килешмәүне белдерү омтылышларын хуплау.

Сөйләмнең монолог формасын үстерү.
Зур булмаган әкиятләрне, хикәяләрне бәйләнешле, эзлекле һәм тәэсирле итеп кабат сөйләргә өйрәтү.
Предмет, сюжетлы картинаның эчтәлеге турында сөйләргә (план һәм үрнәк буенча), вакыйга эзлекле рәвештә үстерелгән рәсемнәр буенча хикәя төзергә өйрәтү.
Баланың үз тәҗрибәсендәге вакыйгаларга нигезләнеп хикәяләр төзү, әкиятләрнең ахырын үзенчә уйлап чыгару сәләтен үстерү.
Тәрбияче тәкъдим иткән темага иҗади характердагы кечерәк хикәяләр төзү сәләтен формалаштыру.

Мәктәпкә әзерлек төркеме (6 яшьтән 7 яшькә кадәр)

Үсешкә булышлык итүче сөйләм мохите. Балаларны — булачак укучыларны яңа белемнәр алу максатында инициатива күрсәтергә өйрәтү.

Аралашу чарасы буларак сөйләмне камилләштерү.

Балаларның үз күзләре белән нәрсә күрергә теләүләрен, нәрсә турында белергә теләүләрен, нинди өстәл уеннары һәм интеллектуаль уеннар уйнарга өйрәнергә теләүләрен, кайсы мультфильмнарны кабат һәм ни өчен карарга теләүләрен, нинди хикәяләрне (нәрсә турындагы) тыңлауга өстенлек бирүләрен һ.б. ачыклау.
Балаларның тәҗрибәсенә таянып һәм аларның теләкләрен исәпкә алып, мөстәкыйль рәвештә аңга кабул итү, алга таба тәрбияче һәм яшьтәшләре белән уртага салып тикшерү өчен күрсәтмә материаллар сайлап алу.
Балаларның әйткәннәренә төгәллек кертү, аларга объектны, хәлне төгәлрәк тасвирларга булышу; фаразлар әйтергә һәм фикерләрен тирәлектәгеләр өчен аңлаешлы бәян итәргә өйрәтү.
Үз фикереңне яклый белү сәләте формалаштыруны дәвам итү. Сөйләм этикеты формаларын үзләштерергә ярдәм итү.
Кызыклы фактлар һәм вакыйгалар турында балаларга эчтәлекле, тәэсирле итеп сөйләүне дәвам итү.
Балаларны фикерләү мөстәкыйльлегенә өйрәтү.
Сүзлек формалаштыру. Балаларның көнкүреш, табигать һәм җәмгыятькә кагылышлы сүз запасын баету эшен дәвам итү.
Балаларда сүзнең мәгънәсе белән кызыксыну теләге уяту.
Төрле сүз төркемнәрен мәгънәләренә һәм фикерне җиткерү максатына төгәл туры китереп куллана белү сәләтен камилләштерү.
Балаларга телнең сәнгатьле чараларын үзләштерергә ярдәм итү.

Сүзнең аваз культурасы. Ишетү һәм әйтелеш буенча туган телнең барлык авазларын аера белүне камилләштерү. Дикцияне камилләштерү: балаларны сүзләрне һәм сүзтезмәләрне табигый интонацияләр белән аңлаешлы һәм ачык әйтергә өйрәтү.
Фонематик ишетү сәләтен камилләштерү: билгеле бер аваз кергән сүзне аерып әйтергә, җөмләдә бу аваз булган сүзне табарга, сүздә авазның урынын билгеләргә өйрәтү.
Сөйләмнең интонация тәэсирен камилләштерү.
Сүзнең грамматик төзелеше. Балаларны җөмләдә сүзләрне яраштыруга өйрәтүне дәвам итү.

Тамырдаш сүзләр (үрнәк буенча), исемнәр, фигыльләр, чагыштыру һәм артыклык дәрәҗәләрендә сыйфатлар ясый белүне камилләштерү. Иярченле кушма җөмләләрне дөрес төзергә, аларның өлешләрен бәйләү өчен тел чаралары (өчен, дип, вакытта, чөнки, әгәр, әгәр дә һ.б.) кулланырга булышу.
Бәйләнешле сөйләм. Сөйләмнең диалог һәм монолог формаларын камилләштерүне дәвам итү.
Тәрбияче һәм бала, балалар арасында диалог алып бара белү сәләтен формалаштыру; дустанә һәм әдәпле әңгәмәдәшләр булырга өйрәтү, сөйләшеп аралашу культурасы тәрбияләү.
Әдәби текстларның эчтәлеген тулы һәм сәнгатьле итеп сөйләп бирергә, аларны уйнап күрсәтергә өйрәтүне дәвам итү.
Предметлар турында, картинаның эчтәлеге турында, вакыйга эзлекле рәвештә сурәтләнгән рәсемнәр буенча хикәяләр төзи белү сәләтен камилләштерү. Хикәянең планын төзергә һәм шул планнан чыкмаска ярдәм итү.
Үз тәҗрибәңә нигезләнеп хикәяләр төзи белү сәләте үстерү.
Бирелгән темага кыска әкиятләр иҗат итү сәләтен камилләштерүне дәвам итү.

Укырга-язарга өйрәтүгә әзерләү. Җөмлә турында күзаллаулар булдыру (грамматик билгеләмәдән башка).Җөмләләр төзү, гади җөмләләрне (теркәгечләрдән һәм бәйлекләрдән башка), эзлеклелекне күрсәтеп, сүзләргә бүлү буенча күнекмәләр уздыру.
Балаларны ачык иҗекләрдән торган ике иҗекле һәм өч иҗекле сүзләрне (без-дә, ча-на, бә-рәң-ге, ма-ши-на) өлешләргә бүләргә өйрәтү.
Иҗекләрдән сүзләр төзергә өйрәтү (телдән).
Гади сүзләрдә авазлар чиратлашуын аерырга өйрәтү.

Матур әдәбиятка тарту

Икенче кече яшьтәгеләр төркеме (2 яшьтән 3 яшькә кадәр)

Балаларга кече яшьтәгеләрнең икенче төркеме өчен программада каралган матур әдәбият әсәрләрен уку.

Балаларны халык җырлары, әкиятләр, автор әсәрләрен тыңларга өйрәтүне дәвам итү. Укуны уенчыклар, рәсемнәр, өстәл театры персонажлары һәм башка күрсәтмә чаралар белән чиратлаштыру, шулай ук матур әдәбият әсәрләрен күрсәтмә әсбаплардан башка тыңларга өйрәтү.

Зур булмаган шигъри әсәрләрне укуны уеннар белән чиратлаштыру. Тәрбияче таныш шигырьләрне укыганда балаларга сүзләрне, гыйбарәләрне әйтеп бетерү мөмкинлеге бирү.

Өлкән кеше ярдәмендә шигырь текстын тулысынча укып чыгу омтылышларын хуплау.

2 яшь 6 айдан өлкәнрәк балаларга таныш әкиятне уйнарга булышу.

Балаларны китаплардагы рәсемнәрне карарга тартуны дәвам итү. Таныш предметларны атау, тәрбияче соравы буенча аларны күрсәтү теләге тудыру, «Бу кем (нәрсә)?», «Нәрсә эшли?» сорауларын бирергә өйрәтү.

Кечкенәләр төркеме (3 яшьтән 4 яшькә кадәр)

Кечкенәләрнең беренче төркеме өчен программа тарафыннан тәкъдим ителгән таныш, балаларның яраткан әсәрләрен уку.

Яңа әкиятләр, хикәяләр, шигырьләр тыңлый, вакыйга үсешен күзәтә, әсәр геройларының кичерешләрен уртаклаша белү сәләте тәрбияләү. Балаларга персонажларның гамәлләрен һәм бу гамәлләрнең нәтиҗәләрен аңлату. Балаларга сүзләрне һәм әйтү өчен катлаулы булмаган гыйбарәләрне әйтеп бетерү мөмкинлеге биреп, укылган әсәрдән иң кызыклы, тәэсирле өзекләрне кабатлау.

Тәрбияче ярдәмендә халык әкиятләреннән кечерәк өзекләрне сәхнәләштерергә һәм уйнап күрсәтергә өйрәтү.

Балаларны яттан мәзәкләр һәм кечерәк шигырьләр сөйләргә өйрәтү. Китапларга карата кызыксынучанлык формалашуга булышуны дәвам итү.

Балалар белән даими рәвештә иллюстрацияләр карау.

---

[1] Балаларга уку өчен үрнәк әдәбият исемлеге Кушымтада тәкъдим ителә.

Уртанчылар төркеме (4 яшьтән 5 яшькә кадәр)

Балаларны әкиятләр, хикәяләр, шигырьләр тыңларга өйрәтүне дәвам итү; кечерәк һәм гади эчтәлекле санамышларны истә калдыру. Төрле алымнардан һәм педагогик ситуацияләрдән файдаланып, аларга әсәрнең эчтәлеген дөрес кабул итәргә, геройларның кичерешләрен уртаклашырга булышу.

Әсәргә карата шәхси мөнәсәбәт булдыруга булышлык итеп, бала соравы буенча әкияттән, хикәядән, шигырьдән аңа ошаган өзекне уку.

Әдәби әсәрдә сүзгә карата игътибар һәм кызыксыну саклау.

Китапка карата кызыксыну формалаштыру эшен дәвам итү. Балалар игътибарына таныш әсәрләрнең иллюстрацияле басмаларын тәкъдим итү. Ки- таптагы рәсемнәрнең мөһим булуын аңлату; китаптагы иллюстрацияләрне игътибар белән карап күп кенә кызыклы нәрсәләр турында белергә мөмкин булуын күрсәтү. Ю. Васнецов, Е. Рачев, Е. Чарушин тарафыннан бизәлгән китаплар белән таныштыру.

Зурлар төркеме (5 яшьтән 6 яшькә кадәр)

Балаларның матур әдәбиятка карата кызыксынуын үстерүне дәвам итү. Әкиятләрне, хикәяләрне, шигырьләрне игътибар һәм кызыксыну белән тыңларга; санамышларны, тизәйткечләрне, табышмакларны истә калдырырга өйрәтү. Зур күләмле әсәрләрне укуга (бүлекләп) карата кызыксыну тәрбияләү.

Әдәби әсәрләргә карата эмоциональ мөнәсәбәт формалаштыруга булышлык итү.

Балада әдәби персонажның конкрет гамәлен ничек кабул итүе турында сөйләү теләге тудыру. Балаларга әсәр геройларының үз-үзләрен тотышының яшерен мотивларын аңларга ярдәм итү.

Әкиятләрнең, хикәяләрнең, шигырьләрнең балаларга аңлаешлы жанр үзенчәлекләрен аңлатуны дәвам итү (укылган әсәргә таянып).

Нәфис сүзгә карата игътибарлылык тәрбияләү; аеруча ачык, истә калырлык тасвирлаулар, чагыштырулар, эпитетлар булган өзекләрне уку. Балаларны шигъри текстның ритмын һәм аһәңлелеген күңел биреп тыңларга өйрәтү. Шигырьләрне сәнгатьле итеп, табигый интонацияләр белән укырга, текстны рольләргә бүлеп укуда, сәхнәләштерүләрдә катнашырга булышлык итү.

Китаплар белән таныштыруны дәвам итү. Балаларның игътибарын китапның бизәлешенә, иллюстрацияләргә юнәлтү. Төрле рәссамнарның бер үк әсәргә ясалган иллюстрацияләрен чагыштыру. Балаларның кайсыларына өстенлек бирүләрен ачыклау.

Мәктәпкә әзерлек төркеме (6 яшьтән 7 яшькә кадәр)

Балаларның матур әдәбиятка карата кызыксынуын үстерүне дәвам итү. Әдәби багажны әкиятләр, хикәяләр, шигырьләр, табышмаклар, санамышлар, тизәйткечләр белән тулыландыру.

Китап геройларының хәленә керергә, аларның кичерешләрен уртаклашырга, үзен яраткан персонажы белән тәңгәлләштерергә сәләтле укучы тәрбияләү. Балаларда юмор хисе үстерү.

Балаларның игътибарын тәэсир итү чараларына (образлы сүзләр һәм гыйбарәләр, эпитетлар, чагыштырулар); әсәр теленең матурлыгын һәм сәнгатьлелеген тоярга булышу; шигъри сүзгә карата игътибарлылык тәрбияләү. Шигырь сөйләгәндә, тамашада катнашканда балаларның сәнгатьле сөйләм күнекмәләрен камилләштерүне дәвам итү (башкаруның эмоциональлеге, үз-үзеңне тотуның табигыйлеге, интонация, ишарә, мимика белән әдәби гыйбарә эчтәлегенә карата үз мөнәсәбәтеңне белдерә белү сәләте).

Балаларга төрле әдәби жанрлар — әкият, хикәя, шигырь арасындагы төп аермаларны аңлатырга ярдәм итү.

Балаларны танылган рәссамнарның иллюстрацияләре белән таныштыруны дәвам итү.

Балаларның сөйләм телен үстерү Хәзрәтова Ф.В., Зарипова З.М. тарафыннан редакцияләнгән УМК «Туган телдә сөйләшәбез» буенча тормышка ашырыла. 2012ел.,

УМК “Изучаем русский язык”С.М. Гаффарова, Ч.Р.Гаффарова, Г.З. Гарафиева (2013 ел) тарафыннан редакцияләнгән методик кулланмасы ярдәмендә балаларны режим моментларында һәм шөгыльләр вакытында рус теленә өйрәтү эше оештырыла.

2.1.4. «СӘНГАТИ-ЭСТЕТИК ҮСЕШ» белем бирү өлкәсе

«Сәнгати-эстетик үсеш сәнгать (сүз-тел сәнгате, музыкаль, сынлы сәнгать) әсәрләрен, табигать дөньясын кыйммәт-мәгънә ягыннан кабул итү һәм аңлау алшартлары үсешен; әйләнә-тирә дөньяга карата эстетик мөнәсәбәт барлыкка килүне; сәнгать төрләре турында элементар күзаллаулар формалашуны; музыканы, матур әдәбиятны, фольклорны аңга кабул итүне; әдәби әсәрләр персонажларының кичерешләрен уртаклашуны стимуллаштыруны; балаларның мөстәкыйль иҗади (сурәтләү, конструкцияләү-модельләү, му- зыкаль һ.б.) эшчәнлеген гамәлгә ашыруны күздә тота»[1].

Төп максатлар һәм бурычлар

Әйләнә-тирә чынбарлыкның эстетик ягына карата кызыксынучанлык, әйләнә-тирә дөнья предметларына һәм күренешләренә, сәнгать әсәрләренә карата эстетик мөнәсәбәт формалаштыру; нәфис-иҗади эшчәнлеккә карата кызыксынучанлык тәрбияләү.

Балаларның эстетик хисләрен, сәнгати кабул итүен, образлы күзаллауларын, хыялларын, иҗади сәләтләрен үстерү.

[1] МББ ФДББСның 2.6. пунктын кара.

Балалар иҗатын, мөстәкыйль иҗади (сурәтләү, конструкцияләү-модельләү, музыкаль һ.б.) эшчәнлеккә карата кызыксынуны үстерү; балаларның үз-үзләрен күрсәтү ихтыяҗын канәгатьләндерү.

.

Сәнгатькә тарту. Әдәби һәм музыкаль әсәрләрне, әйләнә-тирә дөньяның, сәнгать әсәренең матурлыгын эмоциональ бәяләүне үстерү.

Илебез һәм чит илләр сәнгатенең иң яхшы үрнәкләре белән таныштыру аша балаларны халык сәнгатенә һәм профессиональ сәнгатькә (сүз-тел, музыкаль, сынлы сәнгать, театр сәнгатенә, архитектурага) тарту; сәнгать әсәрләренең эчтәлеген аңлый белү сәләте тәрбияләү.

Сәнгатьнең төрләре һәм жанрлары, сәнгатьнең төрле төрләрендәге тәэсир итү чаралары турында элементар күзаллаулар формалаштыру.

Сурәтләү эшчәнлеге. Сурәтләү эшчәнлегенең төрле төрләренә карата кызыксынуны үстерү; рәсем ясау, әвәләү, аппликация, гамәли иҗат күнекмәләрен камилләштерү.

Сынлы сәнгать әсәрләре белән танышканда эмоциональ тоемлый белү сыйфатын тәрбияләү.

Коллектив эшләр башкарганда яшьтәшләре белән бергәләп эшләү теләге һәм эшли белү сыйфаты тәрбияләү.

Конструкцияләү-модельләү эшчәнлеге. Конструкцияләүгә тарту; конструкцияләү эшчәнлегенә карата кызыксынуны үстерү, конструкторларның төрле төрләре белән таныштыру.

Коллектив эшләү, үз эшләнмәләреңне гомуми ният кысаларында берләштерү, эшнең кайсы өлешен кем башкарачагы турында сүз куеша белү сыйфаты тәрбияләү.

Музыкаль эшчәнлек. Музыкаль сәнгатькә тарту; музыка сәнгатен кыйммәт-мәгънә ягыннан кабул итү һәм аңлау алшартларын үстерү; музыкаль культура нигезләрен формалаштыру, элементар музыкаль төшенчәләр, жанрлар белән таныштыру; музыка әсәрләре белән танышканда эмоциональ тоемлый белү сыйфатын тәрбияләү.

Музыкаль эшчәнлек өчен зарур сыйфатлар: шигъри һәм музыкаль тоем, ритм хисен, музыкаль хәтерне үстерү; җыр зәвыгы, музыкаль зәвык формалаштыру.

Музыкаль-сәнгати эшчәнлеккә карата кызыксыну тәрбияләү, эшчәнлекнең бу төрендәге күнекмәләрне камилләштерү.

Балалар музыкаль-нәфис иҗатын үстерү, балаларның мөстәкыйль иҗади эшчәнлеген гамәлгә ашыру; үз-үзләрен күрсәтү ихтыяҗын канәгатьләндерү.

Табигатьтәге, әйләнә-тирәдәге предметларны һәм күренешләрне тану һәм әдәбият, музыка, сынлы сәнгатьтәге сәнгати образлар белән атау теләге тудыру.

Сәнгать жанрларын һәм төрләрен аерырга өйрәтү: шигырьләр, проза, табышмаклар (әдәбият), җырлар, биюләр, музыка, картина (репродукция), скульптура (сынлы сәнгать), бина һәм корылма (архитектура).

Психологик-педагогик эш эчтәлеге

Сәнгатькә тарту

Икенче кече яшьтәгеләр төркеме (2 яшьтән 3 яшькә кадәр)

Сәнгати кабул итүне үстерү, музыкага һәм җырлауга, балаларга аңлаешлы сәнгать, әдәбият әсәрләрен тоемлый белү сыйфаты тәрбияләү.
Балалар белән бергә балалар әдәбияты әсәрләренә карата ясалган иллюстрацияләр карау. Рәсемнәрнең эчтәлеге буенча сорауларга җавап бирә белү күнекмәләрен үстерү.
Балаларның яшенә туры килгән халык уенчыклары белән таныштыру.
Балаларның игътибарын уенчыкларның характерына (күңелле, кызык һ.б.), формасына, төсләр белән бизәлешенә юнәлтү.

Кечкенәләр төркеме (3 яшьтән 4 яшькә кадәр)

Балаларның эстетик хисләрен, сәнгати кабул итүен үстерү, әдәби һәм музыкаль әсәрләргә, әйләнә-тирә дөньяның матурлыгына, халык сәнгате һәм профессиональ сәнгать әсәрләренә (китап иллюстрацияләре, халык кәсепчелеге эшләнмәләре, көнкүреш предметлары, өс киеме) карата уңай эмоциональ тоемлау барлыкка килүгә булышлык итү.
Балаларда сәнгать әсәрләренә тартылу уяту. Сәнгатьнең төрле төрләрендәге элементар тәэсир итү чаралары (төс, аваз, форма, хәрәкәт, ишарәләр) белән таныштыру, сәнгати образ аша сәнгать төрләрен аера белүгә китерү.
Балаларны курчак театрына, балалар эшләре күргәзмәсенә барырга әзерләү һ.б.

Уртанчылар төркеме (4 яшьтән 5 яшькә кадәр)

Балаларда сәнгатькә тартылуны, сәнгатькә карата кызыксынуны үстерү. Халык сәнгате һәм декоратив-гамәли сәнгать әсәрләрен караганда, музыкаль фольклор әсәрләрен тыңлаганда эстетик хисләр, эмоцияләр чагылышын хуплау.
Балаларны артист, рәссам, композитор һөнәрләре белән таныштыру.

Төп тәэсир итү чараларын (төс, форма, зурлык, ритм, хәрәкәт, ишарә, аваз (тавыш)) аерырга һәм әйтә белергә, шулай ук сурәтләү, музыкаль, конструкцияләү эшчәнлегендә үз нәфис образларын тудырырга өйрәтү.
Балаларны архитектура белән таныштыру. Алар яшәгән йортларның (балалар бакчасы, мәктәп, башка биналар) архитектура корылмалары икәнлеге; йортларның форма, биеклек, озынлык, катлар һәм подъездлары исәбе, тәрәзә рәвешләре һ.б. буенча төрле булуы турында карашлар формалаштыру.
Балалар бакчасы тирәсендә урнашкан төрле корылмаларга (бала һәм аның дуслары яшәгән йортлар, мәктәп, кинотеатр) карата кызыксыну уяту.
Балаларның игътибарын төрле биналарның охшашлыгына һәм аерымлыкларына җәлеп итү, мөстәкыйль рәвештә бинаның өлешләрен, аның үзенчәлекләрен аера белүне хуплау. Форма һәм төзелеш буенча охшаш биналарда аерымлыклар (ишекләр, тәрәзәләр һәм башка өлешләрнең формасы һәм зурлыгы) күрә белүне ныгыту.
Балаларның рәсемнәрдә, аппликацияләрдә чынбарлыктагы һәм әкияти корылмаларны сурәтләү омтылышын хуплау.
Музейга баруны оештыру (әти-әниләр белән бергә), музейның төре, вазифасы турында сөйләү.
Курчак театрына, күргәзмәләргә йөрүгә карата кызыксынуны үстерү. Балаларның китап, китап иллюстрациясе турындагы белемнәрен ныгыту. Язучылар һәм шагыйрьләр тарафыннан иҗат ителгән китапларны саклау үзәге буларак, китапханә белән таныштыру.
Халык иҗаты әсәрләре (мәзәкләр, әкиятләр, табышмаклар, җырлар, әйлән-бәйлән, мөрәҗәгать-такмаклар, халык гамәли-бизәлеш сәнгате эшләнмәләре) белән таныштыру.
Сәнгать әсәрләренә карата сакчыл мөнәсәбәт тәрбияләү.

Зурлар төркеме
(5 яшьтән 6 яшькә кадәр)

Музыкага, сынлы сәнгатькә, әдәбиятка, халык сәнгатенә карата кызыксыну формалаштыруны дәвам итү.
Эстетик хисләр, эмоцияләр, эстетик зәвык, сәнгать әсәрләрен эстетик кабул итүне үстерү, сәнгать әсәрләренең тәэсир итү чараларын аера белүне формалаштыру. Сәнгати образны аны сәнгатьнең төрле төрләрендә харак- терлаучы тәэсир итү чаралары белән тиңләштерергә, мөстәкыйль сәнгать эшчәнлеге өчен материал һәм әсбаплар сайларга өйрәтү.
Сәнгать әсәрләрен сәнгать төрләре (әдәбият, музыка, сынлы сәнгать, архитектура, театр) буенча аерып исемләү, төркемләштерә белүне формалаштыру. Сынлы сәнгать һәм музыка сәнгате жанрлары белән таныштыруны дәвам итү. Үзеңнең сурәтләү, музыкаль, театральләштерелгән эшчәнлегеңдә сәнгатьнең төрле төрләренең тәэсир итү чараларын аера һәм куллана белүне формалаштыру, сәнгати эшчәнлекнең төрле төрләре өчен кирәкле материалларны атау.

Сынлы сәнгатьнең төрле әсәрләре (И. Шишкин, И. Левитан, В. Серов, И. Грабарь, П. Кончаловский һ.б.) һәм рәссамнарның туган як табигатен сурәтләгән картиналары белән таныштыру. Графика (аның тәэсир итү чаралары) турындагы күзаллауларны киңәйтү. Балалар китапларын иллюстраци- ялләгән рәссамнар (Ю. Васнецов, Е. Рачев, Е. Чарушин, И. Билибин һ.б.) иҗаты белән таныштыру.
Архитектура белән таныштыруны дәвам итү. Төрле максатлардагы биналар — торак йортлар, кибетләр, театрлар, кинотеатрлар һ.б. булу турындагы белемнәрне ныгыту. Балаларның игътибарын бер төрле максаттагы архитектура корылмаларының охшашлыкларына һәм аерымлыкларына юнәлтү: форма, пропорцияләр (биеклек, озынлык, бизәкләр — декор һ.б.). Мәктәпкәчә яшьтәге балаларны бина конструкциясенең аның нинди максат белән төзелүенә: торак, йорт, театр, храм һ.б. төшендерү.

Күзәтүчәнлекне үстерү, биналарны игътибар белән карарга, аларга хас үзенчәлекләрне, пропорцияләренең, конструкцияләренең, бизәлеш детальләренең төрлелеген күрергә өйрәтү.
Әдәби әсәрләрне, экиятләрне укыганда балаларның игътибарын экияти өйләрнең (теремкәй, бияләй, тавык аякларындагы йорт), сарайларның тасвирлануына юнәлтү.
«Халык сәнгате», «халык сәнгате төрләре һәм жанрлары» төшенчәләре белән таныштыру. Балаларның халык сәнгате, фольклор, музыка һәм халык нәфис кәсепчелеге турындагы күзаллауларын киңәйтү.
Балаларда сәнгать әсәрләренә карата ихтирамлы мөнәсәбәт формалаштыру.

Мәктәпкә әзерлек төркеме (6 яшьтән 7 яшькә кадәр)

Эстетик кабул итүне, ритмны тоемлауны, сәнгати зәвыкны, тирәлеккә, сәнгатькә һәм нәфис эшчәнлеккә карата эстетик мөнәсәбәтне үстерү.
Классик сәнгатькә һәм халык сәнгатенә (музыкага, сынлы сәнгатькә, әдәбиятка, архитектурага) карата кызыксыну формалаштыру.
Сәнгати культура нигезләрен формалаштыру. Сәнгатькә карата кызыксыну үстерү. Иҗади эшчәнлек төре буларак сәнгать, аның төрләре (гамәли-бизәлеш, сынлы сәнгать, әдәбият, музыка, архитектура, театр, бию, кино, цирк) турындагы белемнәрне ныгыту.
Балаларның сынлы сәнгать турындагы белемнәрен киңәйтү, сынлы сәнгать әсәрләрен сәнгати кабул итүне үстерү. Балаларны нәкыш сәнгате әсәрләре белән таныштыруны дәвам итү: И. Шишкин («Арыш кыры», «Нарат ур- манында иртә»), И. Левитан («Алтын көз», «Март», «Яз. Зур су»), А. Саврасов («Каргалар кайтты»), А. Пластов («Көн уртасы», «Җәй», «Печән өсте»), В. Васнецов («Аленушка», «Баһадирлар», «Патша улы Иван Соры бүре өстендә») һ.б. Образлы тәэсир итү чараларын (форма, пропорцияләр, төс, характер- лы детальләр, позалар, хәрәкәтләр һ.б.) аерып күрсәтеп, кече формалы скульптура турындагы күзаллауларны баету.

Балалар китапларын иллюстрацияләнгән рәссамнар (И. Билибин, Ю. Васнецов, В. Конашевич, В. Лебедев, Т. Маврина, Е. Чарушин) иҗаты белән таныштыруны дәвам итү.
Халык гамәли-бизәлеш сәнгате (Гжель, Хохлома, Жостово, Мезень бизәкләре), керамик эшләнмәләр, халык уенчыклары белән таныштыруны дәвам итү.
Балаларны архитектура белән таныштыруны дәвам итү, биналарның төрле максатларда (торак йортлар, кибетләр, кинотеатрлар, балалар бакчалары, мәктәпләр һ.б.) булуы турындагы белемнәрне баету.
Бер төрле максаттагы архитектура корылмаларының охшашлыкларын һәм аерымлыкларын аера белүне үстерү. Конструкциянең бер төрле өлешләрен һәм детальләрнең үзенчәлекләрен аера белүне формалаштыру. Храм архитектурасы үзенчәлекләре белән таныштыру: гөмбәз, аркалар, бина әйләнәсе буенча арка поясы, барабан (гөмбәз астындагы түгәрәк өлеш) һ.б. Архитектура белән балалар яшәгән җирлекнең төбәк үзенчәлекләренә таянып таныштыру. Балаларга, сәнгатьнең һәр төрендәге кебек, архитектурада да бөтен дөньяга танылган ядкярләр: Россиядә — Кремль, Василий Блаженный соборы, Кышкы сарай, Исаакий соборы, Петергоф, Алтын бөҗра ядкярләре һ.б. булуы — аларның һәр шәһәрдә дә барлыгы турында сөйләү. Балаларның сәнгати эшчәнлектә архитектура корылмалары, әкияти корылма образларын чагылдыра белүен үстерү. Корылмаларның детальләрен (тәрәзә һәм ишек йөзлекләре, түбә контуры буенча челтәр кәрниз) сурәтләү омтылышын хуплау.

Балаларның иҗади эшчәнлек, аның үзенчәлекләре турындагы күзалауларын киңәйтү; сәнгати эшчәнлек төрләрен, сәнгать эшлеклеләре һөнәрләрен (рәссам, композитор, артист, биюче, җырчы, пианинода уйнаучы, скрипкачы, режиссер, театр директоры, архитектор һ.б.) белүен формалаштыру.
Эстетик хисләрен, эмоцияләрен, кичерешләрен; эшчәнлекнең төрле төрләрендә мөстәкыйль рәвештә нәфис образлар тудыру күнекмәләрен үстерү. Сәнгати эшчәнлек өчен кешенең сизү органнарының әһәмияте турында күзаллаулар формалаштыру, сизү органнарын сәнгать төрләре белән тиңләштерә белүне (музыканы тыңлыйлар, картиналарны карыйлар, шигырьләрне укыйлар һәм тыңлыйлар һ.б.) формалаштыру.
Сәнгать тарихы һәм сәнгать төрләре белән таныштыру; халык сәнгатен һәм профессиональ сәнгатьне аера белүне формалаштыру. Күргәзмәләргә, театрга, музейга, циркка баруны оештыру (әти-әниләр белән бергә).
Халык сәнгатенең, нәфис кәсепчелекнең төрлелеге турындагы күзаллауларны киңәйтү (материалларның төрле төрләре, илнең һәм дөньяның төрле төбәкләре).
Туган як сәнгатенә карата кызыксыну; сәнгать әсәрләренә карата мәхәббәт һәм сакчыл мөнәсәбәт тәрбияләү.
Балаларның үз теләкләре белән һәм өлкән кеше җитәкчелегендә сәнгати эшчәнлектә актив катнашуларын хуплау.

Мәктәпкәчә яшьтәге балаларны балчыктан кечкенә кисәкләр сындырып алырга; туры хәрәкәтләр ясап, балчык кисәген учлар арасында әвәләп таякчыклар әвәләргә; таякчыкның очларын тоташтырырга (балдак, клиндер, тәгәрмәч һ.б.) өйрәтү.

Сурәтләү эшчәнлеге

Икенче кече яшьтәгеләр төркеме (2 яшьтән 3 яшькә кадәр)

Балаларда карандаш, фломастер, пумала, буяулар, балчык белән эш итүгә карата кызыксыну тудыру.

Рәсем ясау. Мәктәпкәчә яшьтәге балаларның аңга кабул итүен үстерү, предметларның формаларын аерып күрсәтү, аларны контурлары буенча башта — бер, аннары икенче кул белән йөреп чыгу ярдәмендә сиземләү тәҗрибәсен баету.

Балаларга сайлау ирегe биреп, үзләренә таныш предметларны сурәтләргә этәрү.

Балаларның игътибарын карандашның очланган башын (фломастерны, пумала кылын) кәгазьдә йөрткәндә аның эз калдыруына юнәлтү. Карандашның кәгазь өслегендәге хәрәкәтен күзәтергә өйрәтү.

Балаларның игътибарын алар кәгазьдә сурәтләгән төрле сызыкларга, конфигурацияләргә җәлеп итү. Аларны нәрсә ясаулары, ясаганнарының нәрсәгә охшаш булуы турында уйланырга этәрү. Балаларда үзләре ясаган штрихларга һәм сызыкларга карап шатлану хисе тудыру. Балаларда ясалган сурәтне өстәмә детальләр белән тулыландыру; элегрәк ясалган штрихларны, сызыкларны, тапларны, формаларны аңлы рәвештә кабатлау теләге уяту. Тирәлектәге предметларны эстетик кабул итүне үстерү. Балаларны каран- дашларның, фломастерларның төсләрен аерырга, аларның исемен дөрес итеп әйтергә; төрле (озын, кыска, вертикаль, горизонталь, авыш) сызыклар сызгаларга, алар аркылы предметларга — кечкенә тасмаларга, яулыкларга, юлларга, инешләргә, боз сөңгеләренә, коймага һ.б. га охшатып сызыклар сызарга өйрәтү. Балаларны түгәрәк предметларны ясарга этәрү.

Рәсем ясаганда дөрес поза формалаштыру (җайлы утыру, кәгазь бите өстенә бик түбән иелмәү), буш кул сабый рәсем ясаган кәгазь битне тотып тора.

Материалларга сакчыл карарга, аларны дөрес кулланырга: рәсем ясап бетергәч урыннарына куярга, аңа кадәр пумаланы яхшылап юарга өйрәтү.

Карандаш һәм пумаланы җайлы итеп: өч бармак белән, карандашны очланган башыннан өстәрәк, пумаланы тимер очлыгыннан чак кына өстәрәк тотарга; пумаланың кылын манып буяу алырга, банка авызы кырыена кагылып артык буяудан арынырга өйрәтү.

Әвәләп ясау. Балаларда әвәләп ясауга карата кызыксыну тудыру. Пластик материаллар: балчык, пластилин, пластик масса белән таныштыру (балчыкка өстенлек биреп). Материаллар белән пөхтә эш итәргә өйрәтү.

Балаларны декоратив эшчәнлеккә тарту: тәрбияче кисеп биргән уенчыкларның (кошчык, кәҗә бәтие, ат һ.б.), һәм предметларның (тәлинкә, бияләйләр) силуэтларын Дымково бизәкләре белән бизәргә өйрәтү.
Сызыкларны, штрихларны, тапларны, буяуны ритмик рәвештә төшерергә өйрәтү (агачлардан яфраклар коела, яңгыр ява, «кар бөтерелә, бөтен урам ап-ак», «яңгыр, яңгыр, там, там, там...»)
Түгәрәк формалы предметлар (шар, алма, җиләк һ.б.) ясау өчен балчык кисәген әйләнүле хәрәкәт белән әвәләргә, учлар арасында кысып янчергә (көлчәләр, печенье, прәннекләр); бармаклар белән янчелгән балчык кисәге уртасында чокыр ясарга (миски, тәлинкә) өйрәтү. Әвәләп ясалган ике предметны — таякчыкны һәм шарны (шалтыравык яки гөмбә), ике шарны (аумас курчак) һ.б. ны бер предметка берләштерергә өйрәтү.
Балаларны балчыкны һәм әвәләп ясалган предметларны такта кисәгенә яки алдан әзерләп җәелгән клеенкага куярга өйрәтү.

Кечкенәләр төркеме (3 яшьтән 4 яшькә кадәр)

Эстетик кабул итүне үстерү; балаларның игътибарын тирәлектәге предметлар (уенчыклар), табигать объектлары (үсемлекләр, хайваннар) матурлыгына юнәлтү, шатлык хисе уяту.
Сурәтләү эшчәнлеге дәресләренә карата кызыксыну формалаштыру. Рәсем ясауда, әвәләп ясауда, аппликациядә, образ тәэсирлелеген чагылдырып, гади предметларны һәм күренешләрне сурәтләргә өйрәтү.
Предметны тикшерү процессына ике кулның да предмет өслегендәге хәрәкәтләрен кушу, предметны куллар белән тотуны кертү.
Табигать матурлыгын, сәнгать әсәрләрен (китап иллюстрацияләре, халык кәсепчелеге эшләнмәләре, көнкүреш предметлары, өс киеме) күзәтүдән уңай хисләр алырга өйрәтү.
Рәсемнәрдә, әвәләп ясауда аппликациядә индивидуаль һәм коллектив композицияләр тудырырга өйрәтү.
Рәсем ясау. Балаларга рәсемнәрендә әйләнә-тирәдәге предметларның һәм табигатьнең матурлыгын чагылдырырга тәкъдим итү (ак болытлар йөзгән зәңгәр күк йөзе, җилдә бөтерелеп җиргә коелучы төрле төстәге яфраклар; кар бөртекләре һ.б.).
Карандашны, пумаланы мускулларны киермичә һәм бармакларны ныгытып кысмыйча, дөрес тотарга өйрәтүне дәвам итү; кулның карандаш һәм пумала тотып иркен хәрәкәтләнүенә ирешү. Пумалага буяу алырга өйрәтү: аны пөхтә генә итеп кылы белән банкадагы буяуга тутырып ману, банка авызына җиңелчә генә кагылып, артык буяудан арыну, башка төстәге буяуга манганчы пумаланы яхшылап юу. Юылган пумаланы йомшак чүпрәк яки кәгазь салфетка белән корытырга өйрәтү.
Төсләрнең аталышын (кызыл, зәңгәр, яшел, сары, ак, кара) белүне ныгыту, төсмерләр (алсу, күксел, соры) белән таныштыру. Балаларның игътибарын сурәтләнүче предметка туры килгән төсне сайлауга юнәлтү.

Пөхтә эшләү күнекмәләре формалаштыру. Балаларның ясалган сурәткә карап шатлануына ирешү.

Төрле формадагы (квадрат, розетка һ.б.) кәгазь аппликациядә, геометрик формаларны һәм табигый материалларны формалары һәм төсләре буенча кабатлап һәм чиратлаштырып, предметлы һәм декоратив композицияләр төзергә өйрәтү. Предметларның формаларын һәм төсләрен белүне ныгыту. Ритм хисе үстерү.

Гади предметларны, туры сызыкларны (озын, кыска) төрле юнәлешләрдә сурәтләргә, аларны буярга (буйлар, тасмалар, юллар, койма, шакмаклы яулык һ.б.) өйрәтү. Балаларны төрле формадагы (түгәрәк, турыпочмаклык рәвешендәге) предметларны һәм төрле формалар һәм сызыклар катнашыннан торган предметларны (аумас курчак, кар бабай, чеби, арба, вагон һ.б.) сурәтләүгә җәлеп итү.

Бер предмет сурәтен кабатлап (безнең участоктагы чыршылар, аумас курчаклар саф һавада йөриләр) яки төрле предметларны, бөҗәкләрне һ.б. ны сурәтләп (үләндә коңгызлар һәм суалчаннар шуыша; колобок юлдан тәгәрәп бара һ.б.), катлаулы булмаган сюжетлы композицияләр төзи белү сәләте формалаштыру. Сурәтләрне битне тутырып урнаштырырга өйрәтү.

Әвәләп ясау. Әвәләп ясауга карата кызыксыну формалаштыру. Балаларның балчык, пластилин, пластик масса һәм әвәләп ясау ысуллары турындагы күзаллауларын ныгыту. Балчык кисәкләрен туры һәм әйләнүле хәрәкәт белән әвәләргә, әвәләүдән барлыкка килгән таякчык очларын тоташтырырга, шарны учлар белән янчергә өйрәтү. Балаларда очланган башлы таяк кулланып әвәләп ясалган предметларны бизәү теләге тудыру; бер-берсенә кысып беркетеп, 2–3 өлештән торган предметлар ясарга өйрәтү.

Балчыкны пөхтә куллану, балчык кисәкләрен һәм әвәләп ясалган предметларны такта кисәгенә кую тәртибен ныгыту.

Балаларны берничә өлештән торган предметларны (аумас курчак, чеби, пирамида һ.б.) әвәләп ясарга өйрәтү. Әвәләп ясалган фигураларны коллектив композициягә берләштерергә тәкъдим итү (аумас курчаклар әйлән-бәйлән әйләнәләр, алмалар тәлинкәдә ята һ.б.).

Аппликация. Балаларны аппликация сәнгатенә тарту, эшчәнлекнең бу төренә карата кызыксыну формалаштыру. Башта, сурәт (бала тарафыннан уйланыла яки тәрбияче тарафыннан тәкъдим ителә) хасил итеп, кәгазь битенә (билгеле бер тәртиптә) төрле формадагы, зурлыктагы, төстәге әзер детальләрне куеп чыгарга, аннары аларны ябыштырырга өйрәтү.

Җилемне пөхтә кулланырга өйрәтү, аны кечкенә пумала белән юка гына итеп ябыштырылачак фигураның арткы ягына сылау (махсус әзерләнгән клеенка өстендә); җилем сыланган ягы белән кәгазь битенә кую һәм ныгытып салфетка белән кысып тору.

Тиешле төсләрне һәм төсмерләрне табу өчен буяуларны кушарга өйрәтү. Рәсем ясауда, аппликациядә төрле төсләр куллану теләген үстерү, игътибарны әйләнә-тирә дөньяның күптөрле булуына юнәлтү.
Карандаш, пумала, фломастер, төсле акбурны дөрес тоту; сурәтләр ясаганда аларны куллана белү күнекмәләрен ныгыту.

Уртанчылар төркеме (4 яшьтән 5 яшькә кадәр)

Балаларның сынлы сәнгатькә карата кызыксынуын үстерүне дәвам итү. Рәсем ясау, әвәләп ясау, кисеп алу һәм ябыштыру тәкъдимнәрен эмоцио- наль яктан уңай кабул итү булдыру.
Эстетик кабул итү, образлы күзаллаулар, хыял, эстетик хисләр, сәнгати иҗат сәләтләре үстерүне дәвам итү.
Предметларны җентекләп карый һәм өйрәнү (шул исәптән куллар ярдәмендә дә) күнекмәләре формалаштыруны дәвам итү.
Иҗади үсеш нигезе буларак, балаларның сынлы сәнгать турындагы күзаллауларын баету (балалар әдәбияты әсәрләренә иллюстрацияләр, нәкыш сәнгате әсәрләре репродукцияләре, халык бизәлеш сәнгате, кече формалы скульптура һ.б.). Рәсем ясау, әвәләп ясау, аппликациягә хас тәэсир итү чараларын аерырга һәм кулланырга өйрәтү.
Рәсем ясауда, әвәләп ясауда, аппликациядә коллектив әсәрләр иҗат итү күнекмәләре формалаштыруны дәвам итү.
Рәсем ясаганда дөрес утыру: бөкрәймәү, өстәл өстенә, мольбертка таба бик түбән иелмәү; үзеңне киеренке тотмыйча, иркен утыру күнекмәләрен ныгыту. Балаларны пөхтәлеккә: үз эш урынын тәртиптә тотуга, эш беткәч ба- рысын да өстәлдән җыеп алуга өйрәтү.
Башка балаларның эшләрен бәяләгәндә дусларча киң күңеллелек күрсәтергә өйрәтү.
Рәсем ясау. Балаларда аерым предметларны ясау, бер үк предметларны кабатлап (аумас курчаклар саф һавада йөриләр, кышын безнең участоктагы агачлар, чебиләр үләндә йөриләр) һәм алар янына башкаларын өстәп (кояш, кар ява һ.б.) сюжетлы композицияләр төзи белү сәләте формалаштыруны дәвам итү.
Предметларның формасы (түгәрәк, овал, квадрат, турыпочмаклык рәвешендә, өч почмаклы), өлешләрнең зурлыгы, урыны турында күзаллаулар формалаштыру һәм ныгыту.
Сюжетны чагылдырганда, балаларга сурәтләрне кәгазь битенә вакыйга эчтәлегенә һәм вакыйгага кертелгән объектларга туры китереп урнаштырырга ярдәм итү. Балаларның игътибарын предметларның зурлык буенча чагыштырмаларына юнәлтү: агач биек, куак агачтан тәбәнәгрәк, чәчәкләр куактан тәбәнәгрәк.

Балаларның тирәлектәге предметларның һәм табигать объектларының төсләре һәм төсмерләре турындагы күзаллауларын ныгытуны һәм баетуны дәвам итү. Инде билгеле төсләргә һәм төсмерләргә яңаларын өстәү (коңгырт, кызгылт-сары, сыек).
Әвәләп ясалган эшләнмәләрне стека ярдәмендә бизәкләү омтылышын хуплау.
Пөхтә әвәләү алымнарын ныгыту.
Аппликация. Аппликациянең эчтәлеген катлауландырып һәм төрле сурәтләр иҗат итү мөмкинлекләрен киңәйтеп, аппликациягә карата кызыксыну тәрбияләү.
Балаларда кайчыны дөрес тоту һәм аны файдалана белү күнекмәләре формалаштыру. Туры сызык буенча иң элек кыска, аннары озын буйлар кисү күнекмәсен формалаштырудан башлап, фигуралар кисеп алырга өйрәтү. Буйлардан төрле предметлар (койма, эскәмия, баскыч, агач, куак һ.б.) сурәтләрен төзергә өйрәтү. Почмакларны түгәрәкләү юлы белән квадраттан түгәрәк формалар һәм турыпочмаклыктан овал формалар кисеп алырга өйрәтү; бу алымны аппликациядә яшелчәләр, җимешләр, җиләкләр, чәчәкләр һ.б. сурәтләрен ясау өчен куллану.
Төсләрне ничек табу мөмкинлеге турында күзаллау формалаштыру.

Балаларны рәсемнәрне — пумала, карандаш белән, сызыкларны һәм штрихларны бер генә юнәлештә (өстән аска яки сулдан уңга таба) сызып буярга өйрәтү; буяуны, штрихларны ритмлы хәрәкәтләр белән бөтен форма буенча, контур чикләреннән чыкмыйча төшерү; калын сызыкларны пумаланың бар киңлеге белән, нәзек сызыкларны һәм нокталарны кыл очы белән генә төшерү. Башка төстәге буяу куллану алдыннан пумаланы чиста итеп юу тәртибен ныгыту. Ел ахырына балаларда, карандашка басымны үзгәртеп, төснең сыек һәм куе төсмерләрен таба белүне формалаштыру.
Катлаулы предметлар (курчак, куян һ.б.) рәсемнәрен ясаганда, аларның өлешләрен дөрес урнаштыра һәм бу өлешләрне үлчәм буенча яраштыра белүне формалаштыру.
Декоратив рәсем ясау. Дымково, Филимоново бизәкләре мотивлары буенча декоратив композицияләр ясарга өйрәтүне формалаштыруны дәвам итү. Матурлыкны эстетик кабул итүне үстерү һәм Дымково, Филимоново бизәлешләре стилендәге бизәкләр иҗат итү өчен үрнәк сыйфатында шул бизәлешләрдәге эшләнмәләрне файдалану (бизәкләү өчен балалар әвәләп ясаган уенчыклар һәм кәгазьдән кисеп алынган уенчык силуэтлары кулланылырга мөмкин).

Балаларны Городец эшләнмәләре белән таныштыру. Городец бизәлеше элементларын (чәчәк бөреләре, роза чәчәкләре, яфраклар) аерырга өйрәтү; бизәлештә кулланылган төсләрне аерып ала һәм атап әйтә белергә өйрәтү.
Әвәләп ясау. Балаларның әвәләп ясауга карата кызыксынуын үстерүне дәвам итү; балчыктан (пластилиннан, пластик массадан) әвәләп ясау күнекмәләрен камилләштерү. Моннан алдагы төркемнәрдә үзләштерелгән әвәләп ясау алымнарын ныгыту; яньчелгән шарның барлык кырыйларын чеметкәләп, аз гына тышка сузып чыгарырга, балчык кисәгенең аерым өлешләрен сузып озынайтырга, вак детальләрне (мәче баласының колакларын, кошчыкның томшыгын) чеметкәләп ясарга өйрәтү. Әвәләп ясалган предмет- ның, фигураның өслеген бармаклар белән шомартырга өйрәтү.
Куыш эчле форма булдыру өчен шарның, цилиндрның үзәген батырып эчкә кертү алымнарына өйрәтү. Стека (махсус таякчык) куллану алымнары белән таныштыру.

Аппликациядә әзер формалардан җыелучы предметларның (чын һәм хыялдагы кошлар, хайваннар, чәчәкләр, бөҗәкләр, йортлар) санын артты- ра бару. Балаларны әлеге формаларны ике яки дүрт өлешкә (түгәрәкне — ярымтүгәрәкләргә, чирекләргә; квадратны өчпочмакларга һ.б.) кисеп, үзгәртергә өйрәтү.
Пөхтә итеп кисү һәм ябыштыру күнекмәләрен ныгыту. Активлык һәм иҗадилык чагылышын хуплау.

Зурлар төркеме (5 яшьтән 6 яшькә кадәр)

Балаларның сурәтләү эшчәнлегенә карата кызыксынуын үстерүне дәвам итү. Сизү органнарын — күрү, ишетү, ис сизү, тоемлау, тәм тоюны үстереп, сиземләү тәҗрибәсен баету; предметларның һәм табигать объектларының төп формалары турындагы белемнәрне ныгыту.
Эстетик кабул итүне үстерү, әйләнә-тирә дөньяның матурлыгын күзәтергә өйрәтү. Предметларны һәм күренешләрне аңга кабул итү процессында фикерләү операцияләрен — анализлауны, чагыштыра һәм охшата белүне (нәрсәгә охшаган) үстерү, предметларның һәм аларның өлешләренең охшашлыгын, аерымлыкларын ачыклау, гомуми һәм үзенчәлекле билгеләрне аеру, гомумиләштерү. Сурәттә предметларның төп үзлекләрен (форма, зурлык, төс) генә түгел, үзенчәлекле детальләрен, предметларның һәм аларның өлешләренең зурлык, биеклек, бер-берсенә карата урнашулары буенча чагыштырмаларын күрсәтергә өйрәтү.

Табигать күренешләрен һәм объектларын күзәтү, аларны җентекләп карау (бирелеп тыңлау), алардагы үзгәрешләрне (мәсәлән, акрын гына йөзүче болытларның формасы һәм төсе ничек үзгәрүен, чәчәкнең таҗының ничек итеп иртән ачылуын һәм кичен ябылуын, кояш астында һәм күләгәдә предметлар яктыртылышының ничек үзгәрүен) күрә белүне үстерү.
Сурәттә предметларның төп үзлекләрен (форма, зурлык, төс), үзенчәлекле детальләрен, предметларның һәм аларның өлешләренең зурлык, биеклек, бер-берсенә карата урнашулары буенча чагыштырмаларын чагылды- рырга өйрәтү.
Табигать күренешләрен күзәтү, аларның динамикасын, акрын гына йөзүче болытларның формасын һәм төсен күзәтә белүне үстерү.
Сурәтләү күнекмәләрен һәм осталыгын камилләштерү, сәнгати иҗат сәләтләрен формалаштыру.
Форманы, төсне, пропорцияләрне тоюны үстерү.
Халык гамәли бизәлеш сәнгате (Городец, Полхов-Майдан, Гжель) белән таныштыруны дәвам итү, халык уенчыклары (Городец, Богородское матрешкалары) турындагы күзаллауларны киңәйтү.
Балаларны милли гамәли бизәлеш сәнгате (төбәк үзенчәлекләре нигезендә); гамәли бизәлеш сәнгатенең башка төрләре (фарфор һәм керамик эшләнмәләр, кече формалы скульптура) белән таныштыру. Балаларның бизәү иҗатын үстерү.
Сюжетлы рәсем ясау. Балаларны әйләнә-тирә дөнья һәм әдәби әсәрләр темаларына («Колобок кемне очраткан?», «Ике саран аю баласы», «Чыпчык төшке ашны кайда ашаган?» һ.б.) сюжетлы композицияләр иҗат итәргә өйрәтү (коллектив иҗатны) үстерү.
Үз эш урыныңны оештыру, дәресләр өчен кирәкле әйберләрне әзерли белү; пөхтә эшләү, материалларны бәрәкәтле куллану, эш урынын чисталыкта тоту, эш беткәч аны тәртипкә китерү күнекмәләре формалаштыру.
Балаларның эшләрне (рәсемнәр, әвәләп ясалган әйберләр, аппликацияләрне) карау, ирешелгән нәтиҗәгә шатлану, сурәтләрнең тәэсирле чагылышларын аерып күрсәтә белү сәләтен камилләштерү.
Предметлы рәсем ясау. Рәсемдә предметлар, объектлар, әкият һәм әдәби әсәр персонажлары образларын чагылдыру күнекмәләрен камилләштерне дәвам итү. Балаларның игътибарын предметларның форма, зурлык, өлешләрнең пропорцияләре буенча аерымлыкларына юнәлтү; аларда бу аерымлыкларны рәсемнәрдә чагылдыру теләге тудыру.
Кәгазь битендә предметларның тирәлектә урнашуын чагылдырырга өйрәтү, балаларның игътибарын предметларның яссылыкта төрлечә урнаша алуларына (басып тору, яту, торышны үзгәртү: тере затлар хәрәкәтләнергә, позаларын үзгәртергә, агач җилле көндә бөгелергә мөмкин һ.б.) юнәлтү.

Композиция корырга булышлык итү: предметны кәгазь битендә аның пропорцияләрен исәпкә алып урнаштыру (әгәр предмет биеклеккә таба сузынкы булса, аны кәгазь битендә вертикаль хәлдә урнаштыру; әгәр ул киңлеккә сузылса, мәсәлән, бик үк биек булмаган, әмма озын йорт, горизонталь хәлдә урнаштыру). Төрле сурәтләү материаллары (төсле карандашлар, гуашь, акварель, төсле акбурлар, пастель, сангина, күмерле карандаш, фломастерлар, төрле пумалалар һ.б.) белән рәсем ясау ысулларын һәм алымнарын ныгыту.

Рәсемне буяганда аны пычратучы тупас сызыклар калмасын өчен, предмет контурларын гади карандаш белән, аңа җиңелчә генә басым биреп ясау күнекмәләрен булдыру.

Акварель белән аның үзенчәлекләренә (төснең үтә күренмәлеге һәм җиңеллеге, бер төстән икенчесенә салмак күчеш) туры китереп эш итәргә өйрәтү.

Пумала белән төрле ысуллар кулланып эш итәргә: калын сызыкларны пумаланың бар киңлеге белән, нәзек сызыкларны очы белән генә; төс салганда пумаланы кәгазьгә тулысынча орындырып, вак тапларны пумала очы белән ясарга өйрәтү.

Билгеле булган төсләр турындагы белемнәрне ныгыту, яңа төсләр (шәмәхә) һәм төсмерләр (күк, алсу, куе яшел, сирень төсе) белән таныштыру, төсне тоемлау сәләтен үстерү. Яңа төсләр һәм төсмерләр булдыру өчен буяуларны кушарга (гуашь кулланганда) һәм, буяуга су өстәп, төсне сыекландырырга (акварель кулланганда) өйрәтү. Карандаш белән рәсем ясаганда, карандашка басымны үзгәртеп, төснең төсмерләрен бирергә өйрәтү. Карандаш белән эш иткәндә, карандашка басымны төрлечә үзгәртеп, балалар төснең өч төсмерен бирә алалар.

Әвәләп ясаган сында образ үзенчәлеген чагылдырырга, кеше һәм хайваннар сыннарын хәрәкәттә ясарга, предметларның кечерәк төркемнәрен катлаулы булмаган сюжетларга (коллектив композицияләрдә) берләштерергә өйрәтү: «Тавык һәм чебиләр», «Ике саран аю баласы сыр таптылар», «Балалар һавада йөриләр».

Композиция төзү күнекмәләрен үстерү, рәсемнәрне кәгазь битенең аскы өлеше буйлап, бөтен битне тутырып урнаштырырга өйрәтү.

Балаларның игътибарын сюжеттагы барлык предметларның зурлык чагыштырмасына юнәлтү (йортлар зур, агачлар биек һәм тәбәнәк; кешеләр йортлардан кечерәк, әмма болында үсүче чәчәкләрдән зуррак). Рәсемдә предметларны бер-берсен каплап тормаслык итеп урнаштырырга өйрәтү (йорт каршында үсүче һәм өлешчә аны каплап торучы агачлар һ.б.)

Декоратив рәсем ясау. Балаларны халык кәсепчелеге эшләнмәләре белән таныштыруны дәвам итү, Дымково һәм Филимоново уенчыклары һәм аларның бизәлешләре турындагы белемнәрне тирәнәйтү; халык декоратив бизәлеше мотивлары буенча сурәтләр ясарга тәкъдим итү, шул бизәлешнең төсләр җыелмасы һәм композиция элементлары белән таныштыру, кулланылучы элементларның тагын да күптөрлерәк булуына ирешү. Городец бизәлеше, аның төсләр бирелеше, декоратив төсләр (кагыйдә буларак, чиста тоннар түгел, бәлки төсмерләр) табу үзенчәлеге белән таныштыруны дәвам итү, бизәү өчен зиякләр (оживки) кулланырга өйрәтү.

Полхов-Майдан бизәлеше белән таныштыру. Городец һәм Полхов-Майдан бизәлешләрен балаларның иҗади эшенә кертү, бизәлешнең әлеге төрләре үзенчәлекләрен үзләштерергә ярдәм итү. Җирле бизәлеш сәнгате белән таныштыру. Гжель, Городец, Полхов-Майдан бизәлешләре мотивлары буенча бизәкләр төзергә өйрәтү: үзенчәлекле элементлар (чәчәк бөреләре, чәчәкләр, яфраклар, үләннәр, мыекчалар, бөтеркәләр, зиякләр) белән таныштыру.

Кәгазь битләрендә халык эшләнмәләре (поднос, тоз савыты, чынаяк, розетка һ.б.) рәвешендәге бизәкләр ясарга өйрәтү.

Бизәк төшерү эшчәнлегендә иҗатны үстерү өчен декоратив тукымалар куллану. Балаларга өс һәм баш киемнәре (калфак, яулык, свитер һ.б.), көнкүреш предметлары (тастымал, сөлге) рәвешендәге кәгазьләр бирү.

Бизәкләрне ритм белән урнаштырырга өйрәтү. Кәгазь силуэтларга һәм күләмле фигураларга бизәк төшерергә тәкъдим итү.

Әвәләп ясау. Балаларны балчыктан, пластилиннан һәм пластик массадан әвәләп ясау үзенчәлекләре белән таныштыруны дәвам итү.

Таныш предметларны (яшелчәләр, җимешләр, гөмбәләр, савыт-саба, уенчыклар) натурадан карап һәм күзаллау буенча әвәләп, аларга хас үзенчәлекләрне чагылдыра белүне үстерү. Балчык кисәгеннән һәм пластилин- нан тасма ысулы белән савыт-саба әвәләп ясарга өйрәтүне дәвам итү.

Предметларны пластик, конструкцияләү һәм катнаш ысуллар белән әвәләп ясау күнекмәләрен ныгыту. Форма өслеген шомартырга, предметларны тотрыклы итәргә өйрәтү.

Гамәли иҗат. Кәгазь белән эшли белүне камилләштерү: битне төрле юнәлештә дүрт өлешкә бүлү; әзер өлге буенча эшләү (башлык, кечкенә көймә, кечкенә өй, кесә).

Кәгазьдән күләмле фигуралар ясау күнекмәләрен ныгыту: квадрат рәвешендәге битне берничә тигез өлешкә бүлү, бөгелгән сызык урыннарны тигезләү, шул сызыклар буенча кисемнәр ясау (йорт, кәрзин, шакмак).

Балаларда әдәби әсәр геройларын күзаллау буенча әвәләп ясый белү сәләте формалаштыру (Аю һәм Колобок, Төлке һәм Куян баласы, Машенька һәм Аю һ.б.). Иҗатны, инициативаны үстерү.

Декоратив әвәләп ясау. Балаларны декоратив әвәләп ясау үзенчәлекләре белән таныштыруны дәвам итү. Халык гамәли бизәлеш сәнгате предметларына карата кызыксыну һәм эстетик мөнәсәбәт формалаштыру.
Халык уенчыклары типлары (Дымково, Филимоново, Каргополь эшләнмәләре һ.б.) буенча кошларны, хайваннарны, кешеләрне әвәләп ясарга өйрәтү.
Бизәлеш сәнгате предметларын бизәкләр белән матурлау сәләте формалаштыру. Эшләнмәләргә гуашь кулланып бизәк төшерергә, аларны әвәләп ясалган детальләр һәм чокырайтылган рельеф белән бизәргә, стека кулланырга өйрәтү.
Образ тудыру өчен кирәк булганда, әвәләп ясалган сурәттәге тигез булмаган урыннарны шомарту өчен, бармакларны суга манып алырга өйрәтү.
Аппликация. Балаларның сурәтләр иҗат итә белүен ныгыту (кәгазьне кыска һәм озын буйларга бүлеп кисү; квадратлардан — түгәрәкләр, турыпочмаклыклардан оваллар кисеп алу, бертөрле геометрик фигураларны икен- чәләренә үзгәртү: квадратны — ике-дүрт өчпочмакка, турыпочмаклыкны буйларга, квадратларга яки кечкенә турыпочмаклыкларга әверелдерү), шул фигуралардан төрле предметларның сурәтләрен яки декоратив композицияләр төзү.
Гармун рәвешендә бөкләнгән кәгазьдән — бертөрле фигуралар яки аларның детальләрен, урталай бөкләнгән кәгазьдән симметрияле сурәтләр (стакан, ваза, чәчәк һ.б.) кисеп алу. Тәэсирле образ тудыру максатында өзеп (ертып) алу алымына өйрәтү.
Предметлы һәм сюжетлы композицияләр иҗат итү, аларны сурәтләрне баетучы детальләр белән тулыландыру теләге тудыру.
Материалларга карата пөхтәлек һәм сакчыл мөнәсәбәт формалаштыру.

Балаларның табигый материаллардан (күркәләр, ботаклар, җиләкләр) һәм башка материалдан (кәтүкләр, тышы төсле тимерчыбык, буш тартмалар һ.б.) уенчыклар, сувенирлар ясау күнекмәләрен ныгыту.
Мөстәкыйль рәвештә сюжетлы-рольле уеннар өчен уенчыклар (кечкенә флаглар, сумкалар, башлыклар, салфеткалар һ.б.); әти-әниләр, балалар бакчасы хезмәткәрләре өчен сувенирлар, чыршы уенчыклары ясау күнекмәләре формалаштыру.
Балаларны дәресләр һәм мөстәкыйль эшчәнлек өчен әсбаплар (тартмалар, санау материалы) эшләүгә, китапларны, өстәл уеннарын ремонтлауга җәлеп итү.
Балаларның материалларны сакчыл һәм рациональ файдалана белүен ныгыту.

Мәктәпкә әзерлек төркеме (6 яшьтән 7 яшькә кадәр)

Балаларда сурәтләү эшчәнлегенә карата тотрыклы кызыксыну формалаштыру. Сиземләү тәҗрибәсен баету, предметлар белән танышу процессына кулларның предмет буйлап хәрәкәтен кертү.
Образлы эстетик кабул итүне, образлы күзаллауны үстерүне, эстетик фикерләү формалаштыруны дәвам итү; иптәшләрнең эшләренә карата дусларча һәм ихтирамлы мөнәсәбәтнең мәҗбүрилегенә игътибар юнәлтеп, бала үзе һәм аның яшьтәшләре тарафыннан иҗат ителгән сурәтләрне нигезле һәм тәфсилле бәяләргә өйрәтү.
Әйләнә-тирә предметларына һәм күренешләренә, сәнгать әсәрләренә, сәнгати иҗат эшчәнлегенә карата эстетик мөнәсәбәт формалаштыру.
Мөстәкыйльлек тәрбияләү; тәэсир итү чараларын кулланып, элегрәк рәсем ясауда, әвәләп ясауда, аппликациядә үзләштерелгән ысулларны актив һәм иҗади кулланырга өйрәтү.
Балаларны натурадан карап рәсем ясарга өйрәтүне дәвам итү; анализлау сәләтен, предметларны чагыштыра белүне, һәр предметның үзенчәлекләрен аера белүне үстерү; предметларны аларның формасын, зурлыгын, төзелешен, пропорцияләрен, төсен, композициясен чагылдырып сурәтләү күнекмәләрен камилләштерү.
Коллектив иҗатны үстерүне дәвам итү. Килешеп эш итү, эшнең кайсы өлешен кем башкарачагы, аерым сурәтләрнең ничек итеп гомуми картинага берләшәчәге турында сүз куешу омтылышы тәрбияләү.
Үз эшләреңнең кимчелекләрен күрә һәм аларны төзәтә белүне формалаштыру; иҗат ителә торган образның тагын да тәэсирлерәк булуына ирешү өчен өстәмәләр кертү.
Предметлы рәсем ясау. Предметларны хәтер буенча һәм натурадан карап сурәтләү күнекмәләрен камилләштерү; күзәтүчәнлек, предметларның характерлы үзенчәлекләрен күрү һәм аларны рәсем чаралары (форма, пропорцияләр, кәгазь битендә урнаштыру) белән чагылдыра белүне үстерү.

Сурәтләү техникасын камилләштерү. Күзәтү астында кулның ирекле, бер үк вакытта төгәл, салмак һәм ритмлы хәрәкәтләрен үстерү. Балалар рәсем ясаганда кулланырга мөмкин булган материаллар җыелмасын киңәйтү (гуашь, акварель, коры һәм майлы пастель, сангина, күмерле карандаш, гельле ручка һ.б.). Тәэсирле образ тудыру өчен бер үк рәсемдә төрле материалларны берләштерергә тәкъдим итү. Таныш материаллар белән эшләүнең яңа ысулларына (мәсәлән, юеш катлам өстендә акварель белән рәсем ясау); сурәтләнәчәк картина өчен фон әзерләүнең төрле ысулларына (акварель һәм гуашь белән рәсем ясаганда фон төп сурәт иҗат ителгәнче әзерләнә; пастель һәм төсле карандашлар белән рәсем ясаганда фон башта ук яки төп сурәт иҗат ителгәч булдырыла) өйрәтү.

Сызыклы рәсем ясаганда карандаш белән иркен эш итү күнекмәләрен формалаштыруны дәвам итү, түгәрәк сызыклар, бөтеркәләр ясаганда төрле юнәлешләрдә (ботактан һәм бөтеркәнең очыннан ботакка таба, вертикаль һәм горизонталь рәвештә) кулның салмак борылышларын башкарырга өй- рәтү, озын сызыкларны, зур формаларны ясаганда — бөтен кул белән, кечкенә формаларны һәм вак детальләрне, кыска сызыклар, штрихлар, үлән (Хохлома), зияк (Городец) һ.б. ясаганда, бармаклар белән генә эш итәргә өй- рәтү.

Иҗат ителгән сурәтнең һәм форманы чагылдыруның, сызыкларның салмаклыгы һәм кушылуы яки аларның нечкәлеге, сызыклар һәм таплар урнашуының нәфислеге, ритмлылыгы, рәсемнең тигез буялышы матурлыгын күрергә; төснең тигез буяу һәм карандашка басымны көйләү нәтиҗәсендә барлыкка килгән салмак төсмерләр күчешләрен тоемларга өйрәтү.

Предметларның чынбарлыктагы төсләренә, декоратив бизәкләргә, әкият сюжетларына таянып, төсләрнең һәм төсмерләрнең төрлелеге турындагы күзаллауны үстерү; төсләр һәм төсмерләр табарга өйрәтү.

Балаларны эзлекле рәвештә ике төсмерне үз эченә алган (яшькелт-сары, зәңгәрсу-күк) яки табигый төсләргә тәңгәл (кура җиләге төсе, персик төсе һ.б.) төсләрне күрсәтә белүгә китерү. Аларның игътибарын предметларның төсе үзгәрүчәнлеккә (мәсәлән, үсү процессында помидорлар яшел булалар, өлгергәч кызаралар) юнәлтү. Һава торышы үзгәргәндә табигатьтә төс үзгәрүен күрергә өйрәтү (кояшлы көндә күк йөзе зәңгәр, болытлы көндә соры төстә). Рәсемнең төсләр җыелмасын баету максатында төсләр аша кабул итү сәләтен үстерү.

Балаларны төсләрнең төсмерләрен аерырга һәм аларны рәсемдә чагылдырырга өйрәтү, тирә-юньдәге предметларны һәм күренешләрне төс аша кабул итә, аларны күзәтә һәм чагылдыра белү сәләтен үстерү (яңа гына пәйда булган яфраклар сыек яшел төстә, тузганакларның сабаклары сыек яшел, яфраклары куе яшел һ.б.).

Сюжетлы рәсем ясау. Балаларны кәгазь битендә сурәтләрне аларның реаль урынына карап (рәсем ясаучыга якынрак яки аңарданераграк; битнең астагы читенә якынрак — алгы план, аннан ераграк — арткы план) урнашты- рырга; сурәтләнүче предметларның зурлыклары арасындагы аерымлыкларны (агач биек, чәчәк агачтан тәбәнәгрәк; чыпчык баласы кечкенә, ала карга зур һ.б.) чагылдырырга өйрәтү. Рәсем композициясен төзү; кешеләрнең һәм хайваннарның хәрәкәт итүен, җилдән бөгелгән үсемлекләрнең торышын чагылдыра белү күнекмәләре формалаштыру. Рәсемнәрдә халык әкиятләренең, шулай ук автор әсәрләренең (шигырьләрнең, әкиятләрнең, хикәяләрнең) сюжетларын чагылдыра белү; тема, композиция һәм төсләр берелешен сайлауда мөстәкыйльлек күрсәтү формалаштыруны дәвам итү.

Декоратив рәсем ясау. Балаларның декоратив иҗатын үстерүне; аларга инде таныш һәм әлегә яңалык булган халык бизәлеш сәнгате мотивлары буенча (Городец, Гжель, Хохлома, Жостово, Мезень) бизәкләр ясарга өйрәтүне дәвам итү. Балаларны билгеле бер халык бизәлеш сәнгате төренең төсләр җыелмасын аерырга һәм чагылдырырга өйрәтү. Төрле

формадагы кәгазь битләрендә, предмет һәм уенчык силуэтларында композицияләр төзү күнекмәләрен ныгыту; балалар тарафыннан әвәләп ясалган уенчык- ларга бизәктөшерү.

Халык сәнгатенең теге яки бу төре нигезендә декоратив композиция төзегәндә, шул төр өчен хас бизәк элементлары һәм төсләр җыелмасы куллану күнекмәләрен ныгыту.

Әвәләп ясау. Балалар иҗатын үстерү; предметлар, табигать объектлары, әкият персонажлары образларын иҗат итү өчен, элек үзләштерелгән төрле алымнарны иркен кулланырга өйрәтү; төп өлешнең һәм башка өлешләрнең формасын, шул өлешләрнең пропорцияләрен, сурәтләнүче объектларның позасын, аларга хас үзенчәлекләрне чагылдырырга өйрәтүне дәвам итү; форма өслеген бармаклар хәрәкәте һәм стека белән эшкәртү.

Кешегә һәм хайваннарга хас хәрәкәтләрне чагылдыру, тәэсирле образлар иҗат итү (кошчык канатларын күтәрде, очарга әзерләнде; кәҗә бәтие сикерә-сикерә бара, кыз бии; балалар гимнастика ясыйлар — коллектив композиция) күнекмәләре формалаштыруны дәвам итү.

Балаларны ике-өч фигурадан скульптур төркемнәр төзергә өйрәтү, композицияне тоемлау, предметларның пропорцияләрен, аларның зурлыклары чагыштырмасын, позалар, хәрәкәтләр, детальләр төгәллеген күрсәтә белү осталыгын үстерү.

Декоратив әвәләп ясау. Декоратив әвәләп ясау күнекмәләрен камилләштерүне дәвам итү; әвәләп ясауның төрле ысулларын (өстәп әвәләү, чокырайтылган рельеф) файдаланырга, стека кулланырга өйрәтү. Балчыктан әвәләп ясаганда пластинага бизәк төшерергә, стека белән бизәк ясарга; балчыктан, төрле төстәге пластилиннан предметлы һәм сюжетлы, индивидуаль һәм коллектив композицияләр иҗат итәргә өйрәтү.

Аппликация. Натурадан карап һәм күзаллау буенча предметлы һәм сюжетлы сурәтләр ясарга өйрәтүне дәвам итү: композиция хисен үстерү (сурәтләнүче предметларның пропорцияләренә туры килгән форматтагы кәгазь битендә фигураларны матур итеп урнаштырырга өйрәтү).

Төрле формадагы кәгазь битләрендә геометрик һәм үсемлек элементларыннан бизәкләр һәм декоратив композицияләр төзү; балалар күзаллавынча һәм халык сәнгате мотивлары буенча кошларны, хайваннарны сурәтләү күнекмәләрен үстерү.

Икегә бөкләнгән кәгазьдән симметрияле предметлар; гармун рәвешендә бөкләнгән кәгазьдән берничә предмет яки аларның өлешләрен кисеп алу алымнарын ныгыту.

Образлар иҗат иткәндә кәгазьдән кисеп алуның, өзеп (ертып) алуның, сурәтләрне ябыштыруның (тулысынча яки, күләм иллюзиясе тудырып, өлешчә җилем сылап) төрле алымнарын куллануны хуплау, башта рәсемнең өлешләре һәм детальләре формаларын карандаш белән җиңелчә билгеләп, сурәтләүнең мозаика ысулына өйрәтү. Төсне, колоритны, композицияне тоемлауны үстерүне дәвам итү. Иҗат чагылышларын хуплау.

Гамәли иҗат: кәгазь һәм катыргы белән эшләү. Турыпочмаклы, квадрат, түгәрәк формалы кәгазьне төрле юнәлешләрдә бөкли белү күнекмәсен ныгыту (пилотка); төрле фактуралы кәгазь куллану, өлге ярдәмендә билгеләп чыгу; кызыклы уенчыклар (физкультурачы аю баласы, чукучы әтәч һ.б.) ясау. Төсле кәгазь буйларыннан предметлар (келәм, җәймә, китап тоткычы) ясый белүне; уенчыклар, сувенирлар, бәйрәмгә костюм детальләре һәм бизәмәләр эшләгәндә төсләрне һәм аларның төсмерләрен сайлый белүне формалаштыру. Үрнәктән файдалана белүне формалаштыру. Балаларның оригами техникасында күләмле уенчыклар иҗат итә белү күнекмәләрен
формалаштыру.

Гамәли иҗат: тукыма белән эшләү. Энәгә җеп саплау, җепне төенли белүне; төймә, элгеч тегеп кую; энәне алга атлатып, иң гади әйберләрне (орлыклар өчен кечкенә капчык, курчаклар өчен алъяпкыч, энә мендәрчеге) тегә белүне формалаштыру. Төрле фактуралы тукыма кисәкләре (күбәләк өчен ефәк, куян өчен байка һ.б.) кулланып аппликация ясау, акбур белән контур сызу һәм уйланылган сюжет буенча кисеп алу күнекмәләрен ныгыту.

Гамәли иҗат: табигый материал белән эшләү. Имән чикләвекләреннән, күркәләрдән, җимеш төшләреннән, үләннән, ботаклардан, тамырлардан кеше, хайван, кош фигуралары иҗат итү; образның тәэсирлелеген чагылдыру, гомуми композицияләр төзү («Урман аланы», «Әкият геройлары») кү- некмәләрен ныгыту. Фантазияне, хыялны үстерү.

Балаларның материаллардан пөхтә һәм сакчыл файдалана белү күнекмәләрен ныгыту.

Конструкцияләү-модельләү эшчәнлеге

Икенче кече яшьтәгеләр төркеме (2 яшьтән 3 яшькә кадәр)

Өстәл өстендә һәм идәндә төзелеш материалы белән уйнау процессында балаларны детальләр (шакмак, кечкенә кирпеч, өч кырлы призма, пластина, призма), яссылыкта төзелеш формаларының урнашу вариантлары белән таныштыру.

Балаларны үрнәк буенча элементар корылмалар төзергә өйрәтүне дәвам итү, мөстәкыйль рәвештә нәрсәдер төзү теләген хуплау.

Тирәлек тирәнлеге чагыштырмаларын аңлауга булышлык итү. Корылмаларның масштабларына туры килгән өстәмә сюжетлы уенчыкларны файдаланырга өйрәтү (кечкенә гаражлар өчен кечкенә машиналар һ.б.).

Уен тәгәлләнгәннән соң барлык әйберләрне урыннарына алып куярга өйрәтү.

Балаларны иң гади пластмасса конструкторлар белән таныштыру. Өлкәннәр белән бергә манаралар, йортлар, машиналар конструкцияләргә өйрәтү.

Балаларның мөстәкыйль рәвештә төзү теләген хуплау.

Җәйге чорда, табигый материаллар (ком, су, имән чикләвекләре, ташлар һ.б.) кулланып, төзелеш уеннары уйнауга булышлык итү.

Кечкенәләр төркеме (3 яшьтән 4 яшькә кадәр)

Балаларны төзелгән корылмаларны иң гади анализлауга этәрү. Конструкцияләү күнекмәләрен камилләштерү, төп төзелеш детальләрен (шакмаклар, кечкенә кирпечләр, пластиналар, цилиндрлар, өч кырлы призмалар) аерырга, исемләп атарга һәм кулланырга, элегрәк белгәннәрне (өскә кую, янга бастырып кую, янга кую) файдаланып, яңа корылмалар төзергә, корылмаларда төрле төстәге детальләрне файдаланырга өйрәтү. Төзелеш нәтиҗәләренә карата шатлык хисе тудыру.
Кечкенә кирпечләрне, пластиналарны вертикаль хәлдә (рәткә тезеп, әйләнә буенча, дүртпочмаклык периметры буенча), бер-берсенә терәп, билгеле бер ара калдырып (койма, капка) куярга, урнаштырырга өйрәтү. Башка детальләр өстәп (капка баганалары өстенә — өч кырлы призмалар, баганалар янәшәсенә шакмаклар кую һ.б.), балаларда конструкция вариантларын иҗат итү теләге тудыру. Корылмаларны ике ысул — бертөрле детальләрне икенчеләре белән алыштыру яки аларны биеклеккә, озынлыкка өстәп төзү юлы белән үзгәртергә (тәбәнәк һәм биек манара, кыска һәм озын поезд) өйрәтү. Баланың үзе уйлаганча корылмалар төзү теләген үстерү. Балаларны корылмалар төзеп уйнарга, аларны сюжет буенча берләштерергә өйрәтү: юл һәм йортлар — урам; өстәл, урындык, диван — курчаклар өчен йорт җиһаз- лары.
Балаларны уйнаганнан соң детальләрне пөхтә-җыйнак итеп тартмаларга салып куярга өйрәтү.

Уртанчылар төркеме (4 яшьтән 5 яшькә кадәр)

Балаларның игътибарын үзләре яшәгән йортлар һәм балалар бакчасы тирәсендә урнашкан төрле биналарга һәм корылмаларга юнәлтү. Һавага чыккач уйналган уеннар процессында, балалар белән бергә машиналар, ав- тобуслар һәм транспортның башка төрләрен күзәтү, аларның төрле өлешләрен аерып карау, формаларының иң зур өлешкә карата ничек урнашуларын ачыклау.
Балаларда төзелеш детальләрен (куб, пластина, кечкенә кирпеч, борыс) аера һәм атап әйтә белү сәләтен үстерүне дәвам итү; аларны конструкция үзлекләрен (тотрыклылык, форма, зурлык) исәпкә алып кулланырга өйрәтү. Балаларның нинди охшаш корылмалар күрүләрен исләренә төшерергә тәкъдим итеп, ассоциатив бәйләнешләрне ачыклый белүләрен үстерү.

Корылма үрнәген анализларга өйрәтү: төп өлешләрне аерып күрсәтү, аларны зурлык һәм форма буенча аеру һәм чагыштыру, бу өлешләрнең бер-берсенә карата пространствода урнашуларын билгеләү (йортларда — стеналар, өстә — түшәм, түбә; автомобильдә — кабина, кузов һ.б.).
Корылмаларны мөстәкыйль рәвештә үлчәргә (биеклек, озынлык һәм киңлек буенча), тәрбияче тарафыннан бирелгән конструкция принцибын сакларга («Шундый ук, әмма биек йорт төзе») өйрәтү.
Эре һәм вак төзелеш материалларыннан корылмалар төзергә, корылмаларны төзү һәм бизәү өчен төрле төстәге детальләр кулланырга өйрәтү.
Кәгазьдән конструкцияләүгә өйрәтү: якларын һәм почмакларын бер-бер- сенә тәңгәлләштереп, туры почмаклы кәгазь битен урталай бөкләү (альбом, участокны бизәү өчен флаглар, котлау открыткасы), төп формага детальләр (йортка— тәрәзәләр, ишекләр, морҗа; автобуска— көпчәкләр; урындыкка— җилкә терәге) ябыштыру.
Балаларны табигый материаллардан: кайрыдан, ботаклардан, яфраклардан, күркәләрдән, каштаннардан, чикләвек кабыгыннан, саламнан әйберләр (көймәләр, керпеләр һ.б.) ясарга тарту. Өлешләрне беркетү өчен җилем, пластилиннан файдаланырга, әйберләр ясаганда кәтүкләр, төрле зурлыктагы тартмалар һ.б. кулланырга өйрәтү.

Зурлар төркеме (5 яшьтән 6 яшькә кадәр)

Балаларда үзләре төзи торган һәм әйләнә-тирәдә күргән корылмалар арасында бәйләнеш урнаштыра алу сәләтен; төрле корылмалар һәм конструкцияләр (йортлар, спорт һәм уен җиһазлары һ.б.) төзү күнекмәләрен үстерүне дәвам итү.
Конструкцияләрнең төп өлешләрен һәм үзенчәлекле детальләрен аерырга өйрәтү.
Мөстәкыйльлекне, иҗатны, инициативаны, дустанә мөнәсәбәтне хуплау. Тәрбияче тарафыннан эшләнгән әйберләрне һәм корылмаларны анализларга булышу; анализ нигезендә конструктив чишелеш табу һәм үз корылмаңны төзүне планлаштыру.
Яңа детальләр: формалары һәм зурлыклары буенча төрле пластиналар, борыслар, цилиндрлар, конуслар һ.б. белән таныштыру. Бер детальне икенчеләре белән алыштырырга өйрәтү.
Бер үк объектның төрле зурлыктагы һәм конструкцияле корылмаларын төзи белүне формалаштыру.
Рәсем буенча төзергә, мөстәкыйль рәвештә кирәкле төзелеш материалын сайлап алырга өйрәтү.
Коллектив эшләү, үз эшләнмәләреңне (эшләнгән әйберләреңне) уртак нияткә яраштырып берләштерү, эшнең кайсы өлешен кем башкарачагы турында сүз куеша белүне үстерүне дәвам итү.

Мәктәпкә әзерлек төркеме (6 яшьтән 7 яшькә кадәр)

Төрле биналарга һәм корылмаларга (торак йортлар, театрлар һ.б.) карата кызыксыну формалаштыру. Аларның үзенчәлекләрен конструкцияләү эшчәнлегендә чагылдыру теләген хуплау.

Объект конструкциясен күрергә һәм аның төп өлешләрен, шул өлешләрнең функциональ кулланылышын анализларга өйрәтү.

Булган корылмаларны анализлау нигезендә балаларга мөстәкыйль рәвештә аерым конструктив чишелешләр табарга тәкъдим итү.

Коллектив эшләү күнекмәләрен — вазифаларны бүлешү, бер-береңә комачауламыйча, уртак ният буенча эшләү күнекмәләрен ныгыту.

Төзелеш материалыннан конструкцияләү. Балаларны, кулланылыш максатларына карап, бер үк объектның төрле конструкцияләрен (җәяүлеләр күпере, транспорт күпере) төзергә өйрәтү. Төзелеш өчен нинди детальләрнең күбрәк туры килүен, максатка ярашлырак рәвештә аларны ничек итеп берләштереп кулланырга кирәклеген ачыклау; корылманы төзү процессын планлаштыру сәләтен үстерүне дәвам итү.

Бер тема белән берләштерелгән корылмалар (урам, машиналар, йортлар) төзергә өйрәтүне дәвам итү.

Конструктор детальләреннән конструкцияләү. Төрле пластмасса конструкторлар белән таныштыру. Рәсемнәр, тәрбиячене телдән бирелгән инструкциясе, үз теләге буенча төрле модельләр (биналар, самолетлар, поездлар һ.б.) төзергә өйрәтү.

Балаларны детальләре штифтлар (башсыз кадаклар) белән беркетелүче агач конструктор белән таныштыру.

Рәсем һәм тәрбиячене телдән бирелгән инструкциясе буенча төрле кон- струкцияләр (йорт җиһазы, машиналар) төзергә өйрәтү.

Бер тема белән берләштерелгән конструкцияләр (балалар мәйданчыгы, машиналар кую урыны) төзергә өйрәтү.

Конструкцияләрне сүтәргә өйрәтү (пластмасса конструкторларда).

Музыкаль эшчәнлек[1]

Икенче кече яшьтәгеләр төркеме (2 яшьтән 3 яшькә кадәр)

Музыкага карата кызыксыну, музыканы тыңлау, кушылып җырлау, иң гади бию хәрәкәтләре башкару теләге тәрбияләү.

[1] Музыкаль репертуар үрнәге Кушымтада тәкъдим ителә.

Тыңлау. Балаларны тыныч һәм дәртле җырларны, төрле характердагы музыкаль пьесаларны игътибар белән тыңларга, нәрсә (кем) турында җырлауны аңларга һәм эшчәнлеккә карата эмоциональ мөнәсәбәт белдерергә өйрәтү.
Авазларны югарылык буенча (кыңгырауның, фортепианоның, металлофонның югары һәм түбән яңгырашы) аерырга өйрәтү.
Җырлау. Балаларда кушылып җырлаганда һәм җырлаганда активлык тудыру. Җырдагы фразаларны кушылып җырлау күнекмәләрен үстерү (тәрбияче белән бергә эшләнә). Акрынлап аерым җырларга өйрәтү.
Музыкаль-ритмик хәрәкәтләр. Хәрәкәтләр аша музыканы кабул итүнең эмоциональлеген һәм образлылыгын үстерү. Өлкәннәр күрсәткән хәрәкәтләрне (чәбәкләү, тыпырдау, ярымчүгәләү, кул чукларын селкетү һ.б.) кабатлау күнекмәләре формалаштыруны дәвам итү. Балаларны хәрәкәтне музыка башлангач башларга һәм тәмамлангач төгәлләргә; образлар тудырырга (кошчык оча, куян сикерә, камыт аяклы аю баласы бара) өйрәтү. Йөрү һәм йөгерүне (аяк очына басып, тын гына; аякларны биек һәм аз гына күтәреп; туры галоп белән), түгәрәктә һәм сибелеп бию хәрәкәтләре башкару, музыканың характеры яки җыр эчтәлеге үзгәрүгә карап, хәрәкәтләрне үзгәртү күнекмәләрен камилләштерү.

Кечкенәләр төркеме (3 яшьтән 4 яшькә кадәр)
Балаларда музыканы эмоциональ кабул итү тәрбияләү.
Өч музыкаль жанр — җыр, бию, марш белән таныштыру. Музыкаль хәтерне үстерүгә булышлык итү. Таныш җырларны, пьесаларны танып алу сәләте, музыканың характерын (күңелле, дәртле, тыныч) тоемлау, аңа эмоциональ мөнәсәбәт белдерү формалаштыру.
Тыңлау. Музыкаль әсәрне ахырынача тыңлап бетерергә, музыка характерын аңларга, әсәрдә ничә өлеш булуын белергә һәм ачыкларга өйрәтү.

Октава — септима чикләре эчендә авазларны югарылык буенча аеру, көй яңгырашындагы үзгәрешләрне (көчле, акрын) тою сәләтен үстерү.

Төрле музыкаль уенчыклар, балалар музыка уен кораллары (музыкаль чүкеч, шарманка, шалтыравык, барабан, шөлдерле барабан, металлофон һ.б.) яңгырашын аеру сәләтен камилләштерү.

Җырлау. Җырлау күнекмәләрен үстерүгә: ре (ми) — ля (си) диапазонында булышлык итү, көчәнмичә, башкаларның барысы белән бер темпта җырлау, сүзләрне чиста һәм ачык итеп әйтү, җыр характерын (күңелле, озын, йомшак, аһәңле) чагылдыруга булышлык итү.

Җыр иҗаты. «Әлли-бәлли» иҗекле бишек җырларының, «лә-лә» иҗекле күңелле җыр көйләренең ахырын җырлап бетерергә өйрәтү. Үрнәк буенча күңелле һәм моңлы җырлар иҗат итү күнекмәләрен формалаштыру.

Музыкаль-ритмик хәрәкәтләр. Музыканың ике өлешле формасына һәм аның яңгырау көченә (көчле, акрын) тәңгәл рәвештә хәрәкәт итәргә; музыка яңгырый башлауны һәм аның тәмамлануын тоюны белдерергә өйрәнү.

Төп хәрәкәтләр (йөрү һәм йөгерү) күнекмәләрен камилләштерү. Башкалар белән бергә һәм ялгыз гына атлап йөрергә, музыка астында җиңел, салмак һәм тиз темпта йөгерергә өйрәтү.

Бию хәрәкәтләрен башкару сыйфатын яхшырту: чиратлаштырып, ике аяк һәм бер аяк белән тыпырдау.

Парлап бөтерелү, туры галоп башкару, музыкаль әсәрнең темпына һәм ритмына карап, предметлар, уенчыклар белән һәм алардан башка музыка астында хәрәкәтләнә белү күнекмәләрен үстерү.

Уен һәм әкият образларын тәэсирле һәм эмоциональ чагылдыруны үстерүгә булышлык итү: аю килә, песи яшеренеп бара, тычкан балалары йөгерешә, куян сикерә-сикерә бара, әтәч йөри, чебиләр бөртекләр чүплиләр, кошчыклар очалар һ.б.

Бию-уен иҗаты. Бию көйләре астында бию хәрәкәтләрен мөстәкыйль башкаруны стимуллаштыру. Сурәтләнүче хайваннарның холкын чагылдыручы хәрәкәтләрне төгәлрәк башкарырга өйрәтү.

Балалар музыка уен коралларында уйнау. Балаларны кайбер балалар музыка уен кораллары — сыбызгы, металлофон, кыңгырау, шөлдерле барабан, шалтыравык, барабан, шулай ук аларның яңгырашы белән таныштыру.

Мәктәпкәчә яшьтәге балаларны балалар бәрмә музыка уен коралларында уйнарга өйрәтү.

Уртанчылар төркеме
(4 яшьтән 5 яшькә кадәр)

Балаларда музыкага карата кызыксыну, аны тыңлау теләге тәрбияләү, музыкаль әсәрләрне хис аша кабул итү тәрбияләү.

Музыкаль тәэсирләрне баету, музыка культурасы нигезләрен алга таба үстерүгә булышлык итү.
Тыңлау. Музыканы тыңлау культурасы (игътибарны башка нәрсәгә юнәлтмәү, әсәрне ахырынача тыңлап бетерү) күнекмәләре формалаштыру.
Музыканың характерын тоемларга, таныш әсәрләрне танып алырга, тыңланган әсәрдән туган тәэсирләреңне белдерергә өйрәтү.
Музыкаль әсәрнең тәэсир итү чараларын тоярга өйрәтү: акрын, көчле, салмак, тиз. Авазларны югарылык буенча аеру сәләтен үстерү (секста, септима чикләре эчендә югары, түбән).
Җырлау. Балаларны тәэсирле итеп җырларга өйрәтү, сузып, хәрәкәтчән, бертавышка (беренче октавадагы ре — си чикләре эчендә) җырлый белү күнекмәләре формалаштыру. Кыска музыкаль фразалар арасында тын алуны камилләштерү. Көйне чиста җырларга, фразалар ахырын йомшартырга, сүзләрне ачык итеп әйтергә, музыканың характерын чагылдырып, тәэсирле итеп җырларга өйрәтү. Музыка уен коралларына кушылып һәм алардан башка җырларга өйрәтү (тәрбияче ярдәмендә).

Җыр иҗаты. Бишек җыры көен мөстәкыйль иҗат итәргә һәм көйләп бирелгән сорауларга («Синең исемең ничек?», «Пескәй, сиңа ни кирәк?», «Син кайда?») җавап бирергә өйрәтү. Бирелгән текстка импровизация белән көй чыгару сәләте формалаштыру.

Музыкаль-ритмик хәрәкәтләр. Балаларда музыка характерына тәңгәл рәвештә ритмик хәрәкәтләнү күнекмәсе формалаштыруны дәвам итү.

Музыканың ике яки өч кисәкле формасына карап, мөстәкыйль рәвештә хәрәкәтләрне үзгәртергә өйрәтү.
Бию хәрәкәтләрен камилләштерү: туры галоп, «пружинка», ялгыз һәм парлашып бөтерелү.
Балаларны биюләрдә һәм әйлән-бәйләндә, һәм парлап биегәндә түгәрәк буенча хәрәкәт итәргә, аяк очына һәм үкчәгә басарга, кулларны ритмик чәбәкләргә, иң гади төрдәге башкача хәрәкәтләрне (түгәрәктән чыгып сибелү һәм кабат түгәрәккә басу), сикереп алуларны башкарырга өйрәтү.
Балаларда төп хәрәкәтләр (йөрү: «тантаналы», тыныч, «серле»; йөгерү: җиңелчә, ашкынулы) күнекмәләрен камилләштерүне дәвам итү.
Бию-уен иҗаты. Мимика һәм пантомима (шат һәм боек куян, хәйләкәр төлке, ачулы бүре һ.б.) кулланып, музыка-уен күнегүләрен (яфрак бөтерелә, кар бөртекләре төшә) эмоциональ-образлы башкаруны үстерүгә булышлык итү.
Җырларны сәхнәләштерергә һәм кечерәк музыкаль спектакльләр куярга өйрәтү.

Балалар музыка уен коралларында уйнау. Иң гади көйләрне агач кашыклар, шалтыравыклар, барабан, металлофон кулланып уйнау күнекмәләре формалаштыру.

Зурлар төркеме (5 яшьтән 6 яшькә кадәр)

Музыкага карата кызыксыну һәм мәхәббәт, аны тоя белү сәләтен үстерүне дәвам итү.
Классик музыка, халык көйләре һәм хәзерге заман музыкасы белән таныштыру нигезендә музыка культурасын формалаштыру.
Балаларның музыкаль сәләтләрен: тавыш югарылыгын, ритмлы, тембрлы, динамикалы ишетү мөмкинлекләрен үстерүне дәвам итү.
Җырлау, музыка астында хәрәкәтләр ясау, балалар музыка уен коралларында уйнау һәм импровизацияләү күнекмәләрен алга таба үстерүгә; балаларның иҗади активлыгына булышлык итү.
Тыңлау. Музыкаль әсәрләрнең жанрларын (марш, бию, җыр) аерырга өйрәтү.
Музыкаль хәтерне көйләрне әсәрнең аерым өлешләре (кереш, йомгак, музыкаль фраза) буенча тану аша камилләштерү.
Квинта чикләре эчендә авазларның югарылыгын, яңгырашлары буенча музыка уен коралларын (клавишлы-бәрмә һәм кыллы: фортепиано, скрипка, виолончель, балалайка) аеру күнекмәләрен камилләштерү.
Җырлау. Җырлау күнекмәләре, беренче октавадагы «ре»дан икенче октавадагы «до»га кадәрге диапазонда җиңел аваз белән җырлау, җыр башлану алдыннан, музыкаль фразалар арасында тын алу, сүзләрне аермачык әйтү, җырны үз вакытында башлау һәм тәгәлләү, көйнең характерын эмоциональ чагылдыру, салмак, кычкырып һәм акрын җырлау күнекмәләре формалаштыру.
Аерым гына, музыкага ияреп һәм музыкадан башка җырлау күнекмәләрен үстерүгә булышлык итү.
Мөстәкыйльлек күрсәтүгә һәм төрле характердагы җырларны иҗади башкаруга булышлык итү.
Җыр музыкаль зәвыгын үстерү.
Җыр иҗаты. Бирелгән текстка импровизация белән көй чыгарырга өйрәтү.
Балаларны төрле характердагы көйләр: йомшак бишек җыры көе, дәртле яки күтәренке марш, салмак вальс, күңелле бию көе иҗат итәргә өйрәтү.
Музыкаль-ритмик хәрәкәтләр. Ритм хисе, хәрәкәтләр аша музыка характерын, музыканың эмоциональ-образлы эчтәлеген чагылдыру сәләтен үстерү.

Тирәлектә иркен ориентлашырга, иң гади төрдәге күчешләрне башкарырга, мөстәкыйль рәвештә салмак темптан тиз яки акрын темпка күчәргә, музыкаль фразага тәңгәл рәвештә хәрәкәтләрне үзгәртергә өйрәтү.
Бию хәрәкәтләрен башкару күнекмәләрен (сикергәндә чиратлаштырып аякларны алга ташлау; чүгәләп, алга күчеп адым ясау, бөтерелү; аякны алга сузып чүгү) формалаштыруга булышлык итү.
Түгәрәк уен җырлы биюләре, шулай ук башка халыкларның биюләре белән таныштыру.
Җырларны сәхнәләштерү күнекмәләрен үстерүне дәвам итү; төрле уеннарда әкияти хайваннарны һәм кошларны (ат, кәҗә, төлке, аю, куян, торна, козгын һ.б.) гәүдәләндерергә өйрәтү.
Музыкаль-уен һәм бию иҗаты. Бию иҗатын үстерү; иҗатта мөстәкыйльлек күрсәтеп, биюләр өчен хәрәкәтләр уйлап чыгарырга, бию композициясен төзергә өйрәтү.
Мөстәкыйль рәвештә җырның эчтәлеген чагылдыручы хәрәкәтләр уйлап чыгарырга өйрәтү.
Җырларның, әйлән-бәйләннәрнең эчтәлеген сәхнәләштерү теләге уяту.
Балалар музыка уен коралларында уйнау. Балаларны иң гади көйләрне балалар музыка уен коралларында уйнарга; гомуми динамиканы һәм темпны саклап, таныш җырларны индивидуаль рәвештә һәм кечерәк төркемнәр белән башкарырга өйрәтү.
Балалар иҗатын үстерү, аларны актив мөстәкыйль гамәлләргә дәртләндерү.

Мәктәпкә әзерлек төркеме (6 яшьтән 7 яшькә кадәр)

Балаларның музыка культурасын үстерү, сәнгати зәвык тәрбияләүне дәвам итү.
Балаларны музыкаль тәэсирләр белән баетуны дәвам итү, төрле характердагы музыка башкарылганда ачык эмоциональ тойгылар кичерүләренә булышлык итү.
Тавыш югарылыгын, ритмлы, тембрлы, динамикалы ишетү сәләтен камилләштерү.
Җырлау тавышы аппараты формалашуга, музыкага ияреп хәрәкәт итү күнекмәләрен үстерүгә булышлык итү.
Балалар музыка уен коралларында уйнарга өйрәтү. Элементар музыкаль төшенчәләр белән таныштыру.
Тыңлау. Квинта — терция чикләре эчендә авазларны югарылык буенча кабул итү күнекмәләрен үстерүне; балаларны музыкаль тәэсирләр белән баету һәм музыкаль зәвык формалаштыруны дәвам итү, музыкаль хәтерне үстерү. Фикерләү, фантазия, хәтер, ишетү сәләтен үстерүгә булышлык итү.

Элементар музыкаль төшенчәләр (темп, ритм); музыкаль жанрлар (опера, концерт, симфоник концерт), композиторлар һәм музыкантлар иҗаты белән таныштыру.

Балаларны Россия Федерациясенең Дәүләт гимны көе белән таныштыру.

Җырлау. Җырлау тавышы аппаратын һәм вокаль-ишетү координациясен камилләштерү.

Җырларны беренче октаваның «до»сыннан икенче октаваның «ре»сына кадәр чикләр эчендә тәэсирле башкаруның гамәли күнекмәләрен ныгыту; тын алырга һәм аны фраза ахырынача саклап торырга өйрәтү; артикуляциягә (дикциягә) игътибар юнәлтү.

Музыкага ияреп яки аннан башка мөстәкыйль, аерым һәм коллектив белән җырлау күнекмәләрен ныгыту.

Җыр иҗаты. Үрнәк сыйфатында халык җырларын файдаланып, мөстәкыйль рәвештә көйләр чыгарырга; таныш җырларны, музыкаль пьесаларны һәм биюләрне файдаланып, үрнәк буенча һәм үрнәктән башка гына, бирелгән темага мөстәкыйль рәвештә көйләр импровизацияләүгә өйрәтү.

Музыкаль-ритмик хәрәкәтләр. Бию хәрәкәтләре күнекмәләрен, биюдә эмоциональ-образлы эчтәлекне чагылдырып, музыка характеры белән тәңгәл рәвештә тәэсирле һәм ритмик хәрәкәтләнү күнекмәләрен үстерүгә булышлык итү.

Милли биюләр (рус, татар, белорус, украин биюләре һ.б.) белән таныштыру. Бию-уен иҗатын үстерү; җырларны, театраль күренешләрне (постановкаларны) сәхнәләштергәндә төрле образларны сәнгатьле итеп башкару күнекмәләрен формалаштыру.

Музыкаль-уен һәм бию иҗаты. Музыкаль башкару эшчәнлегенең аңлаешлы төрләрендә (оркестрда уйнау, җырлау, бию хәрәкәтләре һ.б.) балаларның иҗади активлыгы үсешенә булышлык итү.

Аерым характердагы музыка буенча импровизацияләүгә өйрәтү (чаңгычы, тимераякта йөгерүче, җайдак, балыкчы; хәйләкәр песи һәм ачулы кәҗә бәтие һ.б.). Җырның эчтәлеген чагылдыручы хәрәкәтләр уйлап чыгарырга, күзалланган предметлар белән образ тудырырга өйрәтү. Хәрәкәтләрдә музыкаль образларны чагылдыру ысулларын мөстәкыйль рәвештә эзләргә өйрәтү.

Музыка сәләтен формалаштыру; активлык һәм мөстәкыйльлек чагылышына булышлык итү.

Балалар музыка уен коралларында уйнау. Төрле музыка уен кораллары башкаруында һәм оркестр өчен эшкәртүдә музыкаль әсәрләр белән таныштыру. Металлофонда, курайда, сыбызгыда, бәрмә һәм электр музыка уен коралларында, халык музыка уен коралларында — шалтыравыкларда, өчпочмакларда уйнарга; музыкаль әсәрләрне оркестрда һәм ансамбльдә уйнарга өйрәтү.

2.1.5. «Физик үсеш» белем бирү өлкәсе

«Физик үсеш балалар эшчәнлегенең түбәндәге төрләрендә тәҗрибә булдыруны үз эченә ала: хәрәкәтләнү, шул исәптән координация һәм сыгылмалылык кебек физик сыйфатларны үстерүгә юнәлтелгән, организмның терәк- хәрәкәт системасын дөрес формалаштыруга, тигезлек саклауга, хәрәкәтне координацияләүгә, кулларның эре һәм вак моторикасына булышлык итүче, шулай ук төп хәрәкәтләре дөрес һәм организмга зыян салмаслык итеп башкарылган атлап йөрү, йөгерү, җиңелчә сикерүләр, ике якка да борылулар кебек күнегүләрне эшләү белән бәйле хәрәкәт эшчәнлеге; спортның кайбер төрләре турында башлангыч күзаллаулар формалашу; кагыйдәләре белән бергә хәрәкәтчел уеннарны үзләштерү; хәрәкәтләнү өлкәсендә максатчанлык һәм үз-үзеңне көйләү формалашу; сәламәт яшәү рәвеше кыйммәтләре формалашу, шул яшәү рәвешенең элементар нормаларын һәм кагыйдәләрен үзләштерү.

Төп максатлар һәм бурычлар

Сәламәт яшәү рәвеше турында башлангыч күзаллаулар формалаштыру.

Физик культура. Балаларның сәламәтлеген саклау һәм ныгыту; акыл һәм физик мөмкинлекләрен арттыру, талчыгуны искәртү.

Гармонияле физик үсешне тәэмин итү, төп хәрәкәт төрләрендә сәләт һәм күнекмәләрне камилләштерү, хәрәкәтләрнең матурлыгына, нәзакәтлелегенә, ирешү, гәүдәнең дөрес тотышын формалаштыру.

Көндәлек хәрәкәтләнү эшчәнлеге ихтыяҗы формалаштыру. Хәрәкәтләнү эшчәнлегендә инициативалылык, мөстәкыйльлек һәм иҗат, үз-үзеңне контрольдә тоту, хәрәкәтләр башкарганда үз-үзеңне бәяләү сыйфатларын үстерү.

Хәрәкәтле уеннарда һәм спорт уеннарында, физик күнегүләрдә катнашуга карата кызыксынуны, мөстәкыйль хәрәкәтләнү эшчәнлегендә активлыкны үстерү; спортка карата кызыксыну һәм мәхәббәт тәрбияләү.

Психологик-педагогик эш эчтәлеге
Сәламәт яшәү рәвеше турында башлангыч күзаллаулар формалаштыру
Икенче кече яшьтәгеләр төркеме (2 яшьтән 3 яшькә кадәр)

Балаларда кешенең тормышы һәм эшчәнлеге өчен төрле органнарның әһәмияте турында күзаллаулар формалаштыру: күзләр — күрер өчен, колаклар — ишетер өчен, борын — ис тояр өчен, тел — тәмне татыр өчен, куллар — эләктерер, тотар, кагылу өчен; аяклар — басып тору, сикерү, йөгерү, йөрү өчен; баш — уйлар, хәтердә калдырыр өчен.

Кечкенәләр төркеме (3 яшьтән 4 яшькә кадәр)

Сизү органнарын (күзләр, авыз, борын, колаклар) аеру һәм атап әйтә белүне үстерү, аларның организмдагы роле һәм аларны ничек саклау һәм карау турында күзаллау булдыру.
Файдалы һәм зыянлы ризык; кеше сәламәтлеге өчен файдалы яшелчәләр һәм җимешләр, сөт ризыклары турында күзаллау булдыру.
Иртәнге зарядка, уеннар, физик күнегүләрнең яхшы кәеф тудырулары; йокы ярдәмендә көч яңару турында күзаллау формалаштыру.
Балаларны организмның төрле органнарын һәм системаларын ныгытучы күнегүләр белән таныштыру. Чыныгуның кирәклеге турында күзаллау булдыру.
Сәламәтлекнең кыйммәтле булуы турында күзаллау булдыру; сәламәт яшәү рәвеше алып бару теләге формалаштыру.
Үз-үзеңне ничек хис итү турында өлкәннәргә җиткерү, дәваланырга кирәклекне аңлый белү формалаштыру.
Көндәлек тормышта гигиена һәм пөхтәлек күнекмәләрен саклау һәм үтәү ихтыяҗын формалаштыру.

Уртанчылар төркеме (4 яшьтән 5 яшькә кадәр)

Балаларны кеше гәүдәсенең төрле өлешләре һәм сизү органнары белән таныштыруны дәвам итү.
Кеше тормышы һәм сәламәтлеге өчен гәүдә өлешләренең һәм сизү органнарының әһәмияте турында күзаллау формалаштыру (куллар күп кенә файдалы эшләр эшли; аяклар хәрәкәтләнергә ярдәм итә; авыз сөйли, ашый; тешләр чәйни, тел чәйнәргә, сөйләргә ярдәм итә; тире тоя; борын сулый, исләрне сизә; колаклар ишетә).
Туклану режимын үтәү, туклану өчен яшелчәләр һәм җимешләр, башка файдалы ризыклар куллану ихтыяҗы тәрбияләү.

Кеше өчен кирәкле матдәләр һәм витаминнар турында күзаллау формалаштыру. Сәламәтлек өчен йокының, гигиена процедураларының, хәрәкәтләрнең, чыныгуның мөһимлеге турындагы күзаллауларны киңәйтү.
Балаларны «сәламәтлек» һәм «авыру» төшенчәләре белән таныштыру. Бала башкарган эшнең аның сәламәтлегенә йогынты ясавын аңларга өйрәтү («Мин тешләремне чистартам — димәк, алар ныклы һәм сәламәт булачак», «Мин урамда аякларымны чылаттым, һәм миңа салкын тиде»).
Бәрелгәндә үз-үзеңә элементар ярдәм күрсәтү, авырганда, имгәнгәндә ярдәм сорап өлкәннәргә мөрәҗәгать итү күнекмәләре формалаштыру.
Сәламәт яшәү рәвеше; кеше организмы өчен физик күнегүләрнең әһәмияте турында күзаллаулар формалаштыру. Организмның төрле органнарын һәм системаларын ныгыту өчен физик күнегүләр белән таныштыруны дәвам итү.

Зурлар төркеме (5 яшьтән 6 яшькә кадәр)

Кеше организмының эшчәнлек үзенчәлекләре һәм бөтенлеге турындагы күзаллауларны киңәйтү. Балаларның игътибарын алар организмының һәм сәламәтлегенең үзенчәлекләрендә туплау («Миңа апельсин ашарга ярамый — миндә аллергия», «Миңа күзлек кияргә кирәк»).
Сәламәт яшәү рәвешенең мөһим компонентлары (дөрес туклану, хәрәкәтләнү, йокы һәм кояш, һава һәм су — безнең иң яхшы дусларыбыз) һәм сәламәтлекне җимерүче факторлар турындагы күзаллауларны киңәйтү. Кеше сәламәтлегенең дөрес туклануданн; сизенү тойгыларына нигезләнеп продуктларның сыйфатын ачыклый белүеннән бәйле булуы турында күзаллаулар формалаштыру.
Гигиена һәм көндәлек режимның кеше сәламәтлеге өчен әһәмияте турындагы күзаллауларны киңәйтү.
Авыру кешене карау кагыйдәләре турында күзаллаулар формалаштыру (аның турында кайгырту, шауламау, аның үтенечләрен һәм кушканнарын үтәү). Авыру кешенең хәленә керү хисе тәрбияләү. Үз-үзеңне хис итүне тасвирлый белүне формалаштыру.
Балаларны сәламәт кешенең мөмкинлекләре белән таныштыру. Балаларда сәламәт яшәү рәвеше ихтыяҗы формалаштыру. Физик культурага һәм спортка карата кызыксыну, физик культура һәм спорт белән шөгыльләнү теләге тәрбияләү.
Олимпия хәрәкәте тарихыннан аңлаешлы мәгълүматлар белән таныштыру. Куркынычсызлык техникасы нигезләре, спорт залында һәм спорт мәйданчыгында үз-үзеңне тоту кагыйдәләре белән таныштыру.

Мәктәпкә әзерлек төркеме (6 яшьтән 7 яшькә кадәр)

Балаларның рациональ туклану (ризык күләме, ашау эзлеклелеге, туклануда төрлелек, су эчү режимы) турындагы күзаллауларын киңәйтү.

Кеше тормышында хәрәкәтләнү активлыгының әһәмияте турында күзаллаулар; үз органнарыңны һәм системаларыңны ныгыту өчен махсус физик күнегүләр ясый белүне формалаштыру.
Актив ял итү турында күзаллаулар формалаштыру.
Чыныгу кагыйдәләре һәм төрләре, чыныктыручы процедураларның файдасы турындагы күзаллауларны киңәйтү.
Кеше тормышында кояш яктысының, һаваның һәм суның роле, аларның сәламәтлеккә йогынтысы турындагы күзаллауларны киңәйтү.

Физик культура
Икенче кече яшьтәгеләр төркеме (2 яшьтән 3 яшькә кадәр)

Гәүдәнең тотрыклы халәтен, дөрес торышын саклый белү күнекмәләре формалаштыру.
Куллар һәм аякларны үзара көйле, иркен хәрәкәт иттереп, бер-береңә бәрелмичә йөрергә һәм йөгерергә өйрәтү. Күрү ориентирларына таянып, билгеле бер юнәлеш буенча бергәләп хәрәкәт итәргә, барганда һәм йөгергәндә, педагог күрсәтмәсе буенча, хәрәкәт итүнең юнәлешен һәм рәвешен үзгәртергә өйрәтү.
Шуышырга, үрмәләргә, туп белән төрлечә эш итәргә (тотып алу, тотып тору, күчерү, кую, ыргыту, тәгәрәтү) өйрәтү.
Алга хәрәкәт ясап, ике аяк белән урында сикерергә, ике аяк белән урыннан этелеп озынлыкка сикерергә өйрәтү.
Хәрәкәтле уеннар. Балаларда тәрбияче белән бергәләп гади эчтәлекле, катлаулы булмаган хәрәкәтле уеннар уйнау теләге үстерү. Балаларның төп хәрәкәтләрне (йөрү, йөгерү, ыргыту, тәгәрәтү) камилләштерә торган уеннар уйнау күнекмәләре үсешенә булышлык итү. Хәрәкәтләрнең тәэсирлелегенә, кайбер персонажларның иң гади гамәлләрен чагылдыра белергә (куян балалары кебек сикерү; чебиләр кебек бөртекләр чүпләү һәм су эчү һ.б.) өйрәтү.
Кечкенәләр төркеме (3 яшьтән 4 яшькә кадәр)

Төрле хәрәкәт төрләрен камилләштерүне дәвам итү. Балаларны аякларны шапылдатмыйча, башларны имичә, кул һәм аякларның дөрес координациясен саклап иркен йөрергә һәм йөгерергә өйрәтү. Бергәләп эш итәргә гадәтләндерү. Берәрләп колоннага, шеренгага тезелергә, түгәрәкләп басарга, тезелүләр вакытында үз урыныңны табарга өйрәтү.

Биеклектән, бер урында, алга таба сикергәндә ике аяк белән көчле итеп этелергә һәм җиргә дөрес төшәргә; урыннан озынлыкка һәм биеклеккә сикергәндә, ком тутырылган кечкенә капчыкларны, 15–20 см диаметрлы тупларны ыргытканда дөрес башлангыч торыш алырга өйрәтү.

Тәгәрәткәндә, ыргытканда тупларны көчле итеп этеп җибәрә белү күнекмәләрен ныгыту. Тупны берьюлы ике кул белән тотып алырга өйрәтүне дәвам итү.

Үрмәләгәндә аркылы борыска тотынырга өйрәтү. Шуыша белү күнекмәләрен ныгыту.

Утырганда, басып торганда, хәрәкәтләнгәндә, тигезлек буенча күнегүләр башкарганда гәүдәнең дөрес торышын сакларга өйрәтү.

Чанада шуарга, өч көпчәкле велосипедка утырырга, шул велосипедта йөрергә һәм аннан төшәргә өйрәтү.

Балаларны чаңгыларны кияргә һәм салырга, чаңгыда йөрергә, чаңгыларны урынына куярга өйрәтү. «Йөгер», «тот», «тукта» сигналларына һ.б. га хәрәкәт белән җавап бирергә; хәрәкәтле уеннарда кагыйдәләрне үтәргә өйрәтү.

Физик күнегүләр башкарганда, хәрәкәтле уеннарда мөстәкыйльлек һәм иҗат сәләте үстерү.

Хәрәкәтле уеннар. Хәрәкәтләнү эшчәнлеге процессында балаларның активлыгын һәм иҗади омтылышын үстерү. Кагыйдәле уеннар оештыру.

Мөстәкыйль рәвештә тәгәрәткечләр, автомобильләр, арбалар, велосипедлар, туплар, шарлар белән уйнауны хуплау. Үрмәләү, шуышу күнекмәләрен; җитезлекне, хәрәкәтләрнең тәэсирлелеген һәм матурлыгын үстерү. Хәрәкәт төрләрен үзгәртү белән бергә уеннарга катлаулырак кагыйдәләр кертү.

Балаларда элементар кагыйдәләрне үтәү, хәрәкәтләрне яраштыру, тирәлектә ориентлашу күнекмәләре тәрбияләү.

Уртанчылар төркеме (4 яшьтән 5 яшькә кадәр)

Гәүдәнең дөрес торышын формалаштыру.

Балаларның хәрәкәтләнү күнекмәләрен, аларны мөстәкыйль хәрәкәтләнү эшчәнлегендә иҗади куллана белүен үстерү һәм камилләштерү.

Куллар һәм аякларның үзара яраштырылган хәрәкәтләре белән йөрү һәм йөгерү күнекмәләрен ныгыту һәм үстерү. Аяк очлары белән көчле этелеп, җиңел, ритмлы йөгерергә өйрәтү.

Шуышырга, шуышып керергә, предметлар аша шуышып чыгарга өйрәтү. Гимнастика стенкасының бер аралыгыннан икенчесенә (уңга, сулга) шуышып керергә өйрәтү.

Ике аяк белән урында һәм алга таба сикергәндә көчле итеп этелергә һәм җиргә дөрес төшәргә, тирәлектә ориентлашырга өйрәтү. Урыннан озын- лыкка һәм биеклеккә сикергәндә этелүне кулларны селтәп җибәрү белән яраштырырга, җиргә төшкәндә тигезлек сакларга өйрәтү. Кыска сикергеч аша сикерергә өйрәтү.

Ыргытканда дөрес басу, тупны уң һәм сул кул белән җиргә бәреп кире кайтару, аны кул чугы белән ыргыту һәм тотып ала белү күнекмәләрен (күкрәккә терәмичә) ныгыту.

Ике көпчәкле велосипедта туры юнәлештә, әйләнә буенча йөрергә өйрәтү. Балаларны чаңгыда шуыштыру адымы белән йөрергә, борылышлар ясарга, тауга күтәрелергә өйрәтү.

Тезелеп басарга, хәрәкәт иткәндә ара сакларга өйрәтү.

Психофизик сыйфатларны: тизлек, чыдамлык, җитезлек һ.б. ны үстерү.

Хәрәкәтле уенда әйдәүче роль башкарырга, уен кагыйдәләрен үтәүгә аңлы карарга өйрәтү.

Хәрәкәтләнү эшчәнлеген оештыруның барлык төрләрендә балаларда оешканлык, мөстәкыйльлек, инициативалылык, яшьтәшләре белән дустанә мөнәсәбәтләр саклый белү сәләтен үстерү.

Хәрәкәтле уеннар.

Туплар, сикергечләр, кыршаулар һ.б. белән уйнаганда балаларның активлыгын үстерүне дәвам итү.

Тизлек, көч, җитезлек, тирәлектә ориентлашуны үстерү.

Таныш уеннарны оештырганда мөстәкыйльлек һәм инициативалылык тәрбияләү.

Сигнал буенча гамәлләр башкаруга гадәтләндерү.

Балаларда ярыш элементлары булган уеннарда, уен-эстафеталарда катнашу теләге тәрбияләү.

Спорт уеннарына һәм күнегүләренә өйрәтү.

Мәктәпкә әзерлек төркеме (6 яшьтән 7 яшькә кадәр)

Көндәлек хәрәкәтләнү эшчәнлеге ихтыяҗы формалаштыру. Эшчәнлекнең төрле төрләрендә гәүдәнең дөрес торышын саклау күнекмәләре тәрбияләү.

Төп хәрәкәтләрне башкаруның табигыйлегенә, җиңеллегенә, төгәллегенә, тәэсирлелегенә ирешә барып, аларның техникасын камилләштерү.

Йөргәндә һәм йөгергәндә бирелгән темпны саклый белүне ныгыту. Йомшак өслеккә, йөгереп килеп озынлыкка һәм биеклеккә сикергәндә, йөгереп килүне этелү белән яраштырырга өйрәтү.

Ыргытканда кул чугының актив хәрәкәтләнүенә ирешү.
Гимнастика стенкасында диагональ буенча бер аралыктан икенчесенә шуышып керергә өйрәтү.
Урында һәм хәрәкәт вакытында тиз арада тезелергә, колоннада, шеренгада, түгәрәктә тигезләнергә; күнегүләрне ритмлы, тәрбияче тарафыннан күрсәтелгән темпта башкарырга өйрәтү.
Психофизик сыйфатларны: көчне, тизлекне, чыдамлыкны, җитезлекне, сыгылмалылыкны үстерү.
Балаларны статик (урында) һәм динамик (хәрәкәттә) тигезлек саклауга өйрәтүне, хәрәкәтләрне координацияләүне һәм тирәлектә ориентлашуны үстерүне дәвам итү.
Спорт хәрәкәтләре башкару күнекмәләрен ныгыту.
Мөстәкыйль рәвештә физкультура инвентареның, спорт формасының торышын күз уңында тотарга, аларны карап, төзек тотуда актив катнашырга өйрәтү.
Бала шәхесенең төрле яклап үсешен тәэмин итү: сабырлык, үз дигәнендә торучанлык, тәвәккәллек, кыюлык, оешканлык, инициативалылык, мөстәкыйльлек, иҗади омтылыш, фантазия тәрбияләү.
Балаларны мөстәкыйль рәвештә хәрәкәтле уеннар оештырырга, үз уеннарын, уен вариантларын уйлап чыгарырга, хәрәкәтләрне аралаштырырга өйрәтүне дәвам итү.
Физик культурага һәм спортка, спорт өлкәсендәге аерым казанышларга карата кызыксынуны хуплау.
Хәрәкәтле уеннар. Балаларны психофизик сыйфатлар: җитезлек, көч, тизлек, чыдамлык, сыгылмалылыкны үстерүгә, хәрәкәтләрне координацияләүгә, тирәлектә ориентлашырга булышлык итүче төрле хәрәкәтле уеннарны (шул исәптән ярыш элементлары булган уеннарны) файдаланырга; яшьтәшләре белән бергә мөстәкыйль рәвештә таныш хәрәкәтле уеннар оештырырга, үз нәтиҗәләрен һәм иптәшләренең нәтиҗәләрен гадел бәяләргә өйрәтү.
Иҗади омтылыш күрсәтеп, уеннарның вариантларын уйлап чыгарырга, хәрәкәт төрләрен аралаштырырга өйрәтү.
Спорт уеннары һәм күнегүләренә (бура уены, бадминтон, баскетбол, өстәл теннисы, хоккей, футбол) карата кызыксынуны үстерү.

Зурлар төркеме
(5 яшьтән 6 яшькә кадәр)

Гәүдәнең дөрес торышын; хәрәкәтләрне аңлы рәвештә башкару күнекмәләре формалаштыру.
Балаларның хәрәкәтләнү күнекмәләрен камилләштерү. Тизлек, көч, чыдамлылык, сыгылмалылыкны үстерү.
Терәктән көчле итеп этелеп җиңел йөрү һәм йөгерү күнекмәләрен ныгыту.
дөрес йөгереп килергә, этелергә һәм җиргә төшәргә, озын сикергеч аша йомшак өслеккә сикерергә, җиргә төшкәндә тигезлек сакларга өйрәтү.
Ыргытканда селтәнүне ыргыту белән яраштырырга, тупны бер кул белән ыргытырга һәм тотып алырга, урында һәм атлап барганда аны уң һәм сул кул белән бәреп кире кайтарырга өйрәтү.
Чаңгыда шуыштыру адымы белән йөрергә, сөзәк тауга күтәрелергә, таудан төшәргә, ике көпчәкле велосипедта йөрергә, бер (уң һәм сул) аяк белән этелеп самокатта йөрергә өйрәтү. Тирәлектә ориентлашырга өйрәтү.
Спорт уеннары элементларына, ярыш элементлары булган уеннарга, уен-эстафеталарга өйрәтү.
Физик күнегүләр белән шөгыльләнү өчен өлкәннәргә физкультура инвентаре әзерләргә, аны урынына кире алып куярга булышырга гадәтләндерү.
Балаларның спортның төрле төрләренә карата кызыксынуын хуплау, аларга илнең спорт тормышы вакыйгалары турындагы кайбер мәгълүматларны җиткерү.
Хәрәкәтле уеннар. Балаларны, инициатива һәм иҗадилык күрсәтеп, мөстәкыйль рәвештә таныш уеннар оештырырга өйрәтүне дәвам итү.

ПРОГРАММАНЫ ГАМӘЛГӘ АШЫРУНЫҢ ФОРМАЛАРЫН, ЫСУЛЛАРЫН, АЛЫМНАРЫН ҺӘМ ЧАРАЛАРЫН ТАСВИРЛАУ

ПРОГРАММАНЫ ГАМӘЛГӘ АШЫРУНЫҢ ПСИХОЛОГИК-ПЕДАГОГИК ШАРТЛАРЫ

Белем бирү тирәлеген гомуми оештыру үзенчәлекләре

Үсешкә китерүче һәм бала өчен эмоциональ яктан уңайлы белем бирү мохите тудыру мәктәпкәчә белем бирү программасын гамәлгә ашыруның иң мөһим шарты булып тора. Балалар бакчасында булу балага шатлык китерергә, ә белем бирү ситуацияләре мавыктыргыч булырга тиеш.

Иң мөһим белем бирү ориентирлары:

• балаларның эмоциональ иминлеген тәэмин итү;

• балаларның башка кешеләргә карата дустанә һәм игътибарлы мөнәсәбәтен формалаштыру өчен шартлар тудыру;

• балалар мөстәкыйльлеген (инициативалылыкны, автономия һәм җаваплылыкны) үстерү;

• балаларның эшчәнлекнең төрле төрләрендә формалашучы сәләтләрен үстерү.

Әлеге максатларны гамәлгә ашыру өчен педагогларга түбәндәгеләр тәкъдим ителә:

• бала шәхесенә карата ихтирам күрсәтү, аның белән һәм башка педагоглар белән үзара мөнәсәбәтләрнең демократик стилен үстерү;

• баланың үз өстенә җаваплылык алу һәм башка кешеләргә карата үз итү хисләрен белдерү өчен шартлар тудыру;

• килеп туган низагларны балалар белән бергә тикшерү, аларны хәл итәргә булышу, гомуми кагыйдәләр булдыру, бер-береңә карата ихтирам күрсәтергә өйрәтү;

• балалар белән тормышның мөһим мәсьәләләрен тикшерү, баланың үз позициясен белдерүен стимуллаштыру;

• балаларның игътибарын кешеләрнең үз карашлары һәм кыйммәтләре буенча бер-берсеннән аерылып торуларына юнәлтү, моның аларның үз- үзләрен тотышына ничек йогынты ясавын тикшерү;

• ата-аналар (законлы вәкилләр) белән Оешма педагогларының эшчәнлеге юнәлтелгән, шул эшчәнлек ирешергә тиешле ориентирларны тикшерү, гаилә әгъзаларын әлеге максатларга ирешү буенча бергәләп эш итүгә тарту. Мәгариф оешмасында мәктәпкәчә белем бирү системасы баланың уены һәм танып белү активлыгы үсешенә төбәлгән булырга тиеш. Оешмада

инициативалылык, күңел күтәренкелеге, кызыксынучанлык һәм яңаны белү омтылышы кебек сыйфатлар чагылсын өчен шартлар тудырылырга тиеш.

Белем бирү мохитен дөрес оештыру үз-үзеңә ышаныч, тормышка карата оптимистик караш үсешен стимуллаштыра, ялгышуга хокук бирә, танып белү мәнфәгатьләрен формалаштыра, хезмәттәшлек итәргә әзер булуны һәм башка кешегә авыр хәлдә ярдәм итүне хуплый, ягъни баланың уңышлы рәвештә социальләшүен һәм аның шәхесе үсешен тәэмин итә.

Балалар тарафыннан өйрәнелүче темалар белем бирү эшенең максатларына — баланың сәләтләрен һәм инициативасын үстерүгә, мәктәпкәчә яшьтәге балага аңлаешлы мәдәни чараларны (күрсәтмә модельләрне һәм сим- волларны) үзләштерүгә ирешү өчен материал булып тора. Шунлыктан белем бирү программасы гомер буе барачак уку-өйрәнү сәләте (lifelonglearning) булдыруны, шул ук вакытта чынбарлыкка карата аңлы һәм иҗади мөнәсәбәттә булуны таләп иткән хәзерге җәмгыятьтә балаларны тормышка әзерләүнең нигезенә әверелә.

Балалар бакчасында балага яхшы таныш көн дә кабатлана торган хәлләр тәрбия-белем бирү әһәмиятенә ия: һавада йөргәндә һәм режим моментлары вакытында бала үзенә һәм башкаларга карата мөнәсәбәтләр булдыра, инициативалы булырга һәм карарлар кабул итәргә, үзенең фикерләвен һәм хыялын файдаланырга өйрәнә.

Психологик-педагогик шартлар оештыруда педагогның роле

Баланың эмоциональ иминлеген тәэмин итү

Баланың эмоциональ иминлеген тәэмин итүгә аның индивидуальлеген ихтирам итү, аның эмоциональ халәтенә карата игътибарлылык, аның үз дәрәҗәсен белү хисен хуплау хисабына ирешелә. Мәктәпкәчә учреждениедә педагоглар һәр бала үзен бәяләүләрен һәм аны ничек бар шулай кабул итүләрен; аны тыңлаячакларын һәм аңлаячакларын хис итәрлек атмосфера булдырырга тиешләр.

Төркемдә эмоциональ иминлек тәэмин итү өчен педагог түбәндәгеләрне эшләргә тиеш:

• балалар белән дустанә, гаепләүләрсез һәм янауларсыз аралашу;

• балаларны игътибар белән тыңлау, аларның хисләрен аңлауны күрсәтү, аларның кичерешләрен һәм фикерләрен уртаклашырга булышу;

• балаларга үз-үзеңне тотуның конструктив вариантларын табарга булышу;

• балалар төрле мәдәни чаралар (уен, рәсем, хәрәкәт һ.б.) ярдәмендә алар өчен шәхси-мөһим, шул исәптән балалар бакчасында булган вакыйгаларга карата үз мөнәсәбәтләрен белдерә алган ситуацияләр тудыру;

Баланың эмоциональ иминлеген тәэмин итү өчен предмет-тирәлек мохите оештыру үзенчәлекләре. Балаларның эмоциональ иминлеген тәэмин итү өчен балалар бакчасындагы халәт өйдәгечә диярлек булырга тиеш, шундый очракта балалар ул шартларга тизрәк күнегәләр, үз эмоцияләрен иркен белдерәләр. Балалар бакчасының балалар өчен каралган барлык бүлмәләре бала үзен уңайлы һәм иркен хис итәрлек итеп җиһазландырылырга тиеш. Уңайлы шарт — бала өчен җайлы һәм ышанычлы, ул кызыклы, яраткан эше белән шөгыльләнә алган мохит. Мохитнең уңайлылыгы балага уңай йогынты ясаучы эмоцияләр, якты һәм кабатланмас тойгылар тудыручы сәнгати-эстетик бизәлеш белән тулыландырыла. Шундый эмоцияләр тудыручы мохиттә булу киеренкелектән, йомыклыктан, артык борчулардан арынуга булышлык итә, бала алдында шөгыль төрен, материаллар, урын-тирәлек сайлау мөмкинлекләре ача.

Дустанә, игътибарлы мөнәсәбәтләр формалаштыру

Балаларда кешеләргә карата дустанә, игътибарлы мөнәсәбәт тәрбияләү педагог үзе балаларга карата дустанә һәм игътибарлы булган, туган низагларны конструктив рәвештә хәл итәргә булышкан очракта гына мөмкин.
Балаларда кешеләргә карата дустанә мөнәсәбәт формалаштыру өчен педагог:

- үзара тәэсир итешүнең балалар өчен аңлаешлы кагыйдәләрен билгеләргә;
- кагыйдәләрне тикшерү, балаларның аларны ачыклау ситуациясен тудырырга;
- мәктәпкәчә яшьтәге өлкәнрәк балаларның яңа формалар һәм кагыйдәләр булдыру инициативасын проблемалы ситуацияләрне җайга салу өчен балалар бергәләп кагыйдәләр тәкъдим иткәндә хупларга тиеш.

Мөстәкыйльлекне үстерү

Мөстәкыйльлекне үстерү ике якны адаптив (гамәлдәге социаль нормаларны аңлау һәм аларга тәңгәл рәвештә эш итә белү һәм актив (мөстәкыйль карарлар кабул итү әзерлеге) якларны үз эченә ала.Программаны гамәлгә ашыру барышында мәктәпкәчә яшьтәге балалар үз теләк-максатларын булдыруда һәм гамәлгә ашыруда позитив социаль тәҗрибә алалар. Балалар яңалыкны, шул исәптән көн дәвамындагы үз тор- мышларын планлаштырганда яңа нәрсәне сынап карау омтылышларының өлкәннәр тарафыннан хупланачагын тоярга тиешләр. Бу белем бирү ситуациясе балалар мәнфәгатьләрен исәпкә алып булдырылган очракта мөмкин. Мәктәпкәчә яшьтәге балалар тормышындагы үзгәрешләр исәпкә алынып, балалар төркеменең белем бирү траекториясе үзгәрергә ихтимал.

Кешенең мөстәкыйльлеге (инициативалылык, автономия, җаваплылык) өлкәннәр шартлар тудырганда, нәкъ менә мәктәпкәчә яшьтә формалаша.
Балаларның мөстәкыйльлеген формалаштыру өчен педагог белем бирү мохитен алар түбәндәге гамәлләр башкара алырлык итеп төзергә тиеш:

- шәхси тәҗрибәгә таянып, төрле объектлар, шул исәптән үсемлекләр белән экспериментлар ясарга өйрәнү;
- көн дәвамында яшьтәшләре һәм төрле яшьтәгеләр төркемнәрендә булу;
- уен тирәлеген уен ситуацияләренә ярашлы рәвештә үзгәртү яки конструкцияләү;
- шәхси гамәлләрдә һәм аңлаешлы карарлар кабул иткәндә автоном хәлдә булу.

Балалар инициативасына булышлык итү өчен, педагоглар даими рәвештә мәктәпкәчә яшьтәге балалар түбәндәге күнекмәләрне үзләштерерлек ситуацияләр тудырырга тиеш:

- өлкән кеше катнашында яшьтәшләре белән мөһим вакыйгалар турында фикер алышырга;
- сайлап алырга һәм шул сайланышны нигезләргә (мәсәлән, балаларга аларның сайланышын теркәүнең махсус ысулларын тәкъдим итәргә мөмкин);
- үзләренең инициативасын (ниятләр, тәкъдимнәр һ.б.) белдерергә һәм аны нигезләргә;
- үзләренең индивидуаль һәм кечерәк төркемдәге, командадагы гамәлләрен планлаштырырга;
- үзләренең гамәлләрен индивидуаль рәвештә һәм кечерәк төркемдә, командада бәяләргә.

Барлык балалар бәйрәмнәрнең балалар инициативасын исәпкә алып оештырылуы һәм балалар иҗат иткән әсәрләрне һәм тәкъдир итүләрне импровизацияләүләрне үз эчләренә алулары мөһим.

Мөстәкыйльлекне үстерү өчен предмет-тирәлек мохите оештыру үзенчәлекләре. Мохит вариантлы булырга, балалар сайлап алырга теләгән төрле мәйданчыклардан (остаханәләр, тикшеренү мәйданчыклары, сәнгать студияләре, китапханәләр, уен урыннары, лабораторияләр һ.б.) торырга тиеш. Предмет-тирәлек мохите, балаларның мәнфәгатьләренә һәм проектларына тәңгәл рәвештә, ким дигәндә берничә атнага бер тапкыр үзгәрергә тиеш. Көн дәвамында балалар үз теләкләре буенча активлык тирәлеге (мәйдан- чык) сайлап алсыннар өчен вакыт билгеләү зарур.

Ирекле уен эшчәнлеген үстерү өчен шартлар тудыру

Уен — мәктәпкәчә яшьтә беренче барлыкка килгән иң әһәмиятле кыйммәтләрнең формаларның берсе. Уйнаганда, кагыйдәләрне аңларга һәм аларны иҗади үзгәртергә өйрәнеп, бала дөньяны бөтен тулылыгы белән — мәгънәләр һәм нормалар җәһәтендә иркен һәм хозурланып үзләштерә.

Ирекле уен эшчәнлеген үстерү өлкәннәр ярдәмен таләп итә. Бу очракта, балаларның яшенә, уен эшчәнлегенең үсеш дәрәҗәсенә, ситуация характерына һ.б. га карап, педагогның уендагы роле төрлечә булырга мөмкин. Педагог уенда актив катнашучы ролендә дә, игътибарлы күзәтүче ролендә дә чыгыш ясарга мөмкин.

Уен эшчәнлеген үстерү максатында педагоглар түбәндәгеләрне башкара белергә тиешләр:

- көн дәвамында балаларның ирекле уены өчен шартлар тудыру;
- балаларга ярдәм кирәкле уен ситуацияләрен ачыклау;
- уйнаучы балаларны күзәтү, уенда көннең кайсы вакыйгалары чагылуын аңлау;
- уен эшчәнлеге үсеш алган балаларны уен сәләте аз үскән балалардан аеру;
- уен үзгәрешсез барган очракта анық белән читләтеп җитәкчелек итү (мәсәлән, яңа идеяләр яки балалар идеяләрен гамәлгә ашыру ысулларын тәкъдим итү).

Моннан тыш педагоглар балаларның субкультурасын — балаларның аеруча типик рольләрен һәм уеннарын белергә, аларның әһәмиятен аңларга тиешләр.

Тәрбиячеләр уен һәм эшчәнлекнең башка төрләре арасында үзара бәйләнеш урнаштырырга тиешләр. Эчке сәбәпләр аркасында барлыкка килгән уен, өйрәтүне оештыру чарасы булудан бигрәк — балаларның үзкыйммәтле эшчәнлеге.

Уен эшчәнлеген үстерү өчен предметлы тирәлек мохите оештыру үзенчәлекләре. Уен мохите балалар активлыгын стимуллаштырырга һәм балаларның агымдагы мәнфәгатьләренә һәм инициативасына тәңгәл рәвештә даими яңартылырга тиеш. Балалар өчен уен мохитен булдыруда һәм яңартуда катнашу мөмкинлеге тудырылырга тиеш. Ата-аналарда да аны камилләштерүгә үз өлешләрен кертү мөмкинлеге булырга тиеш.

Танып белү эшчәнлеген үстерү өчен шартлар тудыру

Бала әйләнә-тирә дөньяны мөһим һәм кызыклы тикшерү белән мәшгуль булганда өйрәтү аеруча нәтиҗәле була. Бу тикшерү барышында бала мөстәкыйль рәвештә һәм өлкән кеше ярдәмендә ачышлар ясый. Педагог, балаларның мәгълүматны

үзләштерүе белән генә чикләнмичә, балаларның танып белү активлыгы ачылу ихтималы булган ситуацияләр булдырырга тиеш. Танып белү үсешен стимуллаштыручы (ягъни балалардан аңга кабул итүне, фикерләүне, хыялны, хәтерне үстерүне таләп итүче) ситуацияләр балаларның көндәлек тормышында — һавада йөргәндә, ашаганда, йокларга яткырганда, киенгәндә, бәйрәмгә әзерләнгәндә һ.б. шартларда һәрдаим туып тора.

Балаларның танып белү активлыгын педагог түбәндәге ысуллар һәм юллар белән стимуллаштырырга мөмкин:

• балаларга даими рәвештә мәгълүматны кабатлауны гына түгел, фикерләүне таләп иткән сораулар тәкъдим итеп;

• балаларга даими рәвештә ачык, иҗади сораулар, шул исәптән төрле җаваплар бирелергә мөмкин булган проблемалы-каршылыклы ситуацияләр тәкъдим итеп;

• фикерләшү вакытында булышу-хуплау атмосферасын тәэмин итеп;

• теге яки бу ситуацияне тикшергәндә балаларга карар кылу буенча тәгаенләнү мөмкинлеге биреп;

• балаларның бер үк мәсьәлә буенча төрле караш белдерүе мөмкин булган фикер алышулар оештырып, фикерләрнең тәңгәл килмәвен күрергә ярдәм итеп;

• балаларның бәхәсләр барышын үзгәртүе ихтимал булган карашларын истә тотып фикер алышу оештырып;

• балаларга үз фикерләрендәге ялгышларны табарга ярдәм итеп;

• бәхәсләр оештырырга булышып;

• балалар өчен мәсьәләне хәл итү кыен булган очракларда өстәмә чаралар (хәрәкәтләндерү чаралары, образлы чаралар, шул исәптән күрсәтмә модельләр һәм символлар) тәкъдим итеп.

Танып белү эшчәнлеген үстерү өчен предмет-тирәлек мохите оештыру үзенчәлекләре. Мохит бай эчтәлекле булырга, балага актив тикшеренү һәм мәсьәләләрне хәл итү өчен мөмкинлекләр тудырырга, заманча материалларны (конструкторлар, сиземләү формалаштыру өчен материаллар, тәҗрибәләр үткәрү өчен җыелмалар һ.б.) үз эченә алырга тиеш.

Проектлау эшчәнлеген үстерү өчен шартлар тудыру

Мәктәпкәчә яшьләрдә балаларда үз уй-теләкләрен, ниятләрен булдыру һәм үз проектларын гәүдәләндерү тәҗрибәсе барлыкка килергә тиеш. Мәктәпкәчә яшьләрдә балалар тикшеренү, иҗади һәм норматив проектларны ниятләргә һәм гамәлгә ашырырга мөмкиннәр.

Проектлау эшчәнлеген үстерү максатында группада балаларны проектлау гамәленә рухландыручы һәм бу гамәлне хуплаучы ачык атмосфера булдырырга кирәк. Проектлау эшчәнлеге өчен даими рәвештә вакыт билгеләү, проектларны тәкъдир итү (презентацияләү) өчен шартлар тудыру зарур.

Проектлау эшчәнлеген үстерү максатында педагоглар түбәндәгеләрне башкарырга тиеш:

- балаларның кызыксынуын тудыручы, тикшеренүгә омтылышны стимуллаштыручы проблемалы ситуацияләр булдыру;
- балаларның төрле ситуацияләрдә килеп туган сорауларына карата игътибарлы булу; балалар тарафыннан бирелгән сорауларга җавап йөзеннән даими рәвештә проектта каралган белем бирү ситуацияләрен тәкъдим итү;
- балалар автономиясен хуплау: балаларга үз проект чишелешләрен күрсәтергә тәкъдим итү;
- үз ниятләрен башкарганда балаларга үз эшчәнлекләрен планлаштырырга ярдәм итү;
- балалар тарафыннан тәкъдим ителгән проект чишелешләрен тикшергәндә, күрсәтелгән һәр вариантның яңалыгына басым ясап, аларның идеяләрен хуплау;
- балаларга алар тарафыннан тәкъдим ителгән чишелеш вариантларын чагыштырырга, вариантны сайлауны нигезләргә булышу.

Проектлау эшчәнлеген үстерү өчен предмет-тирәлек мохите оештыру үзенчәлекләре. Балаларның тикшеренү һәм иҗат эшчәнлегенә стимуллаштырып, аларга күп санда мавыктыргыч материаллар һәм җиһазлар тәкъдим итәргә кирәк. Табигать һәм әйләнә-тирә — тәрбиячеләрнең һәм балаларның уртак тикшеренү эшчәнлегендә файдаланырга мөмкин булган күп кенә күренешләрне һәм объектларны үз эчләренә алган тикшеренү тирәлегенең мөһим элементлары.

Үз мөмкинлекләреңне сәнгать чаралары аша күрсәтү өчен шартлар тудыру

Мәктәпкәчә яшьләрдә балалар вакыйгаларны фикерләү һәм төрле мәдәни чаралар — сызыклар, төс, форма, аваз (тавыш), хәрәкәт, сюжет һ.б. ярдәмендә шул вакыйгаларга карата үз мөнәсәбәтләрен белдерү тәҗрибәсе алырга тиешләр.

Балалар үз мөмкинлекләрен сәнгать чаралары аша күрсәтергә өйрәнсеннәр өчен, педагог түбәндәгеләрне башкарырга тиеш:

• көн дәвамында балалар үз эшләрен иҗат итәргә мөмкин булган вакытны планлаштыру;

• эшчәнлекнең иҗади төрләре белән шөгыльләнгәндә кабул итү һәм хуплау атмосферасы булдыру.

• шөгыль өчен кирәкле техник күнекмәләрне үзләштерергә ярдәм итү һәм булышу;

• балаларның иҗади эшләре бертөрле булмаслык, аларның ниятләрен чагылдырырлык биремнәр тәкъдим итү;

• уй-теләкләрне, ниятләрне гәүдәләндерүдә һәм моның өчен кирәкле чаралар сайлауда балалар инициативасын яклау;

• мәктәпкәчә яшьтәге балалар үз иҗади эшләрен төрле төркемнәрдәге балалар һәм ата-аналар игътибарына тәкъдим итәрлек вакыйгалар, чаралар, проектлар күргәзмәләре оештыру.

Үз мөмкинлекләреңне күрсәтү өчен сәнгать чаралары аша предмет-тирәлек мохите оештыру үзенчәлекләре. Белем бирү мохите кирәкле материаллар булуын, эшчәнлекнең төрле төрләре: сынлы сәнгать, музыка уен коралларында уйнау, җырлау, конструкцияләү, актерлык осталыгы, бию, һөнәрләрнең төрле төрләре, агачтан, балчыктан әйберләр ясау һ.б. белән шөгыльләнү мөмкинлеген тәэмин итәргә тиеш.

Физик үсеш өчен шартлар тудыру

Физик үсеш балалар сәламәтлеге өчен бик тә мөһим, чөнки ул аларның тумыштан хәрәкәткә омтылышын гамәлгә ашыру мөмкинлеге бирә. Балаларның бердәйлеге, «Мин» образы үсеше баланың физик үсеше, аның җитезлеге, хәрәкәтчәнлеге, активлыгы белән тыгыз бәйләнгән.

Балаларның физик үсешен стимуллаштыру өчен түбәндәгеләр мөһим:

• көн саен балаларга актив хәрәкәтләнү мөмкинлеге бирү;

• балаларны куркынычсызлык кагыйдәләренә өйрәтү;

• эмоциональ кабул итүнең хәрәкәтләнү өлкәсендә барлык балаларның (шул исәптән бик үк актив булмаганнарның) активлыгы чагылышына булышлык итүче дустанә атмосферасын булдыру;

• физик үсеше төрле дәрәҗәдәге балаларга рәхәтләнеп йөгерергә, үрмәләргә, сикерергә ярдәм итүче төрле өйрәтү алымнарын куллану.

2 **Физик үсеш өчен предмет-тирәлек мохите оештыру үзенчәлекләре.** Мохит балаларның физик активлыгын, үзләре теләгәнчә хәрәкәтләнү, танып белү теләген стимуллаштырырга, хәрәкәтле уеннарга рухландырырга тиеш. Хәрәкәтле, шул исәптән

махсус оештырылмаган уеннар барышында балалар уен һәм спорт җиһазларыннан файдалану мөмкинлегенә ия булырга тиешләр. Уен мәйданчыгында эре моторика үсеше өчен шартлар тудырылган булырга тиеш.

3 Уен тирәлеге (мәйданчыкта да, бүлмәләрдә дә) үзгәрүчән булырга (уенга карап үзгәрергә, хәрәкәтләнү активлыгы өчен җитәрлек урын бирелергә) тиеш.

2.2. БАЛАЛАР БАКЧАСЫНЫҢ ГАИЛӘ БЕЛӘН БАГЛАНЫШЛАРЫ

Төп максатлар һәм бурычлар

Гаилә белән конструктив багланышлар үстерү бала шәхесенең тулы үсешен тәэмин итүнең иң мөһим шарты булып тора.

Төп максат — тәрбияләнүчеләрнең гаиләләре белән җаваплы үзара мөнәсәбәтләр формалаштыру һәм ата-аналарның компетентлыгын (бала тәрбияләү белән бәйле төрле типтагы социаль-педагогик ситуацияләрне хәл итә алу сәләтен) үстерү өчен кирәкле шартлар тудыру; ата-аналарның ихтирамлы һәм аңлаулы мөнәсәбәткә, балалар бакчасы тормышында катнашуга хокукын тәэмин итү.

Ата-аналарга һәм тәрбиячеләргә үзара мөнәсәбәтләрдә субординациядән, монологизмнан арыну, бер-берләрен гаепләү гадәтеннән баш тарту, бер-берләрен үз проблемаларын хәл итү чарасы итеп түгел, ә тигез хокуклы партнерлар, хезмәттәшләр итеп күрә белү зарур.

Балалар бакчасының гаилә белән багланышларының төп бурычлары:

- педагогларның һәм ата-аналарның балаларны тәрбияләү, өйрәтү-укыту, үсешләренә ирешү, балалар бакчасында һәм гаиләдә төрле эшчәнлекне оештыру шартларына кагылышлы төрле мәсьәләләргә карата мөнәсәбәтләрен өйрәтү;
- педагогларны һәм ата-аналарны балалар бакчасында һәм гаиләдә тәрбияләүнең иң отышлы тәҗрибәсе, шулай ук мәктәпкәчә яшьтәге балаларны гаиләдә һәм җәмгыятьтә тәрбияләүдә туган кыенлыклар белән таныштыру;
- балаларны тәрбияләүнең һәм өйрәтү-укытуның актуаль мәсьәләләре, балалар бакчасының һәм гаиләнең әлеге мәсьәләләрне хәл итү мөмкинлекләре турында бер-берләренә җиткереп тору.
- балалар бакчасында педагогларның һәм ата-аналарның балалар белән үзара конструктив тәэсир итешүе үсешенә булышлык итүче, эчтәлеге һәм формасы буенча төрле булган хезмәттәшлеге өчен шартлар тудыру;
- тәрбияләнүчеләрнең гаиләләрен районда (шәһәрдә, өлкәдә, республикада) оештырыла торган, педагоглар белән бергә уздырылучы чараларда катнашуга җәлеп итү;
- баланың төрле омтылышларына һәм ихтыяҗларына карата игътибарлы мөнәсәбәт күрсәткән ата-аналарны хуплау, әлеге ихтыяҗларны гаиләдә канәгатьләндерү өчен кирәкле шартлар тудыру.

Гаилә белән ике арадагы багланышларның төп юнәлешләре һәм формалары

Үзара арадашлык һәм мәгълүмат алмашу

Үзара уңышлы багланышлар балалар бакчасы бала гаиләсенең тәрбия мөмкинлекләре белән таныш, ә гаилә баланы тәрбияләү ышанып тапшырылган мәктәпкәчә белем бирү оешмасы турында хәбәрдар булган очракта гына урнашырга мөмкин. Бу багланышлар бала үсешендә бер-береңә кирәкле ярдәм күрсәтергә, тәрбияләүдә гомуми мәсьәләләрне хәл итү өчен булган педагогик ресурсларны тартырга мөмкинлек бирә.

Тәрбия потенциалын ике яклап тирәнтен аңлау өчен әңгәмәләр уздыру, анкеталар төзү, иншалар язу белән бергә махсус оештырылучы социаль-педагогик диагностика; педагогларның тәрбияләнүчеләр гаиләләрендә булулары; балалар бакчасында ачык ишекләр көннәре оештыру; балаларны тәрбияләүче якларның казанышлары һәм кыенлыклары белән танышуга юнәлтелгән төрле җыелыш-очрашулар зур әһәмияткә ия.

Беренче җыелыш-очрашуларның максаты — педагогларның гаиләләр белән һәм тәрбияләнүчеләр гаиләләренең үзара, гаиләләрнең педагоглар белән төрле яклап танышуы. Аралашудагы киртәләрдән арыну өчен, ата- аналарда уңай эмоцияләр тудыручы, педагоглар белән ышанулы мөнәсәбәтләр үстерүгә юнәлтелгән махсус алымнар («Дистанция сайла», «Ассоциацияләнгән рәт», «Фотосурәтләр теле», «Туктаусыз сөйләшү» һ.б.) куллану артык булмас. Шундый җыелышларны ел дәвамында уздыру, һәр җыелышта үз мәсьәләләреңне хәл итә бару урынлы.

Тәрбияләүче өлкән кешеләрнең бер-берләренә даими рәвештә балаларның балалар бакчасындагы һәм гаиләдәге тормышыннан төрле фактларны, һәм кәефе, эчке һәм тышкы халәте, үзен ничек хис итүе, балалар — өлкәннәр (шул исәптән балалар — ата-аналар) мөнәсәбәтләре турында хәбәр итеп торулары зарур.

Әлеге хәбәрләшү турыдан-туры аралашу аша (әңгәмәләр, консультацияләр барышында, җыелышларда, конференцияләрдә) яки читләтеп, төрле чыганаклардан — стендлардан, газеталардан, журналлардан (кулдан язып, электрон чыганакта), гаилә календарьларыннан, төрле буклетлардан, интернет-сайтлардан (балалар бакчасы, мәгариф идарәсе органнары сайтларыннан) мәгълүмат алу, шулай ук язышу (шул исәптән электрон чыганаклар аша) нәтиҗәсендә гамәлгә ашырыла.

Стендлар. Стендларда стратегик (күпьеллык) һәм тактик (еллык) мәгълүмат урнаштырыла. Стратегик мәгълүматка балалар бакчасы үсешенең ерак һәм уртача перспективага исәпләнгән максатлары, гамәлгә ашырылучы белем бирү программасы, мәктәпкәчә учреждениенең инновацион проектлары, шулай ук белем бирү буенча өстәмә хезмәтләр турындагы хәбәрләр керә. Тактик мәгълүматлар педагоглар һәм аларның графиклары, көндәлек режим, төркемдә бер елга исәпләнгән тәрбия-белем бирү эшенең бурычлары һәм эчтәлеге турындагы хәбәрләрне үз эченә ала. Тәрбияләүче өлкәннәрнең зур кызыксынуын тудыручы оператив стенд мәгълүматларына төркемдә (балалар бакчасында, районда) көтелә торган яки булып узган вакыйгалар: акцияләр, конкурслар, репетицияләр, күргәзмәләр, очрашулар, уртак проектлар, ял көннәрендәге экскурсияләр һ.б. турындагы хәбәрләр керә. Мәгълүматның бу төре тиз искергәнгә күрә,аны даими рәвештә яңартып торырга кирәк.

Стенд мәгълүматлары, әгәр аларны әзерләүдә ата-аналар катнашса, ул мәгълүматлар гаиләнең хәбәрләр җәһәтендәге мәнфәгатьләренә җавап бирсә, алар структура буенча уңышлы урнашсалар һәм эстетик яктан уңышлы бизәлсәләр (фотосурәтләр һәм иллюстратив материал кулланыла), ата- аналарда күбрәк кызыксыну уята.

Мәгълүмат (бигрәк тә оператив мәгълүмат) тәрбияләүче өлкәннәргә үз вакытында барып ирешсен өчен, аны балалар бакчасы сайтында, шулай ук гаилә календарьларында кабатлау мөһим.

Тәрбияләүче өлкәннәрнең өзлексез белем алуы

Хәзерге тиз үзгәрүчән дөньяда ата-аналар һәм педагоглар өзлексез рәвештә үз белемнәрен күтәрергә тиешләр.

Ата-аналарның белемлелеге төшенчәсенә карата халыкара бергәлек балаларны карау һәм тәрбияләү, гаилә мөнәсәбәтләрен гармонияләштерү, гаиләдә һәм җәмгыятьтә ата-аналар ролен башкару өчен кирәкле белемнәр- не, юнәлешләрне һәм сәләтләрне

баетуны күздә тота. Ата-аналарның белемлелеген балаларны ничек тәрбияләргә кирәклеген өйрәтүче императив принципта түгел, шәхес үзәген үстерү принцибы буенча оештыру мөһим.
Ата-аналарны укыту-агарту функцияләрен балалар бакчасы гына түгел, аның партнерлары, шул исәптән ата-аналар җәмәгатьчелеген берләштерүче оешмалар да башкара. Хокукый, гражданлык, нәфис-эстетик, милли-патриотик, медицина өлкәсенә караган белемнәрнең әһәмияте торган саен арта бара. Тәрбияләүче өлкәннәрне мәктәпкәчә яшьтәге балаларны тәрбия итү өлкәсендәге фәнни казанышлар һәм алдынгы тәҗрибә белән таныштыруга юнәлтелгән фәнни агарту эшчәнлегенең актуальлеге саклана.
Өлкәннәр нинди генә мәдәни-агарту программасын сайламасыннар, өстәмә белемнәрнең ата-аналарны һәм белгечләрне үзлекләреннән үсешкә, камилләшүгә юнәлдерүе мөһим.
Белем күтәрүнең төп формалары сыйфатында конференцияләр (шул исәптән онлайн-конференцияләр дә), ата-аналар җыелышлары (балалар бакчасы, район, шәһәр, өлкә күләмендә үткәрелүче җыелышлар), ата-аналар һәм педагогларның укулары файдаланыла ала.

Ата-аналарга аларның белемлелеген тәэмин итүче партнерлар (социаль педагог, психолог, өлкән тәрбияче, ата-аналар төркеме белән багланышларның формаларын һәм эчтәлеген сайлау хокукы бирү, аларны «ата-аналар мәктәбе»нең белем бирү программалары эчтәлеген планлаштыруда һәм формалаштыруда катнашуга җәлеп итү әһәмиятле.

Ата-аналарның белемен күтәрү программаларын түбәндәге принциплардан чыгып төзү һәм гамәлгә ашыру мөһим:

- максатчанлык — ата-аналар белемен күтәрүнең максатларына һәм өстенлекле бурычларына юнәлдерелгәнлек;
- адреслылык — ата-аналарның белем алу ихтыяҗларын исәпкә алу;
- аңлаешлылык — ата-аналарның программада каралган уку материалын үзләштерү мөмкинлекләрен исәпкә алу;
- индивидуальләштерү — ата-аналарның белемнәре һәм сәләтләренең дәрәҗәсеннән чыгып, укытуның эчтәлеген, алымнарын һәм программаның үзләштерелү темпларын үзгәртү;
- кызыксынучы якларның (педагогларның һәм ата-аналарның) белем күтәрү программаларының эчтәлегенә һәм аңа төзәтмәләр кертүгә кагылышлы карарларны тәкъдим итүдә, тикшерүдә һәм кабул итүдә катнашуы. Ата-аналарны укытуның төп формалары: лекцияләр, семинарлар, мастер-класслар, тренинглар, проектлар, уеннар.

Мастер-класслар. Мастер-класс — белгечнең, ата-аналарның игътибарын бала тәрбияләүнең актуаль мәсьәләләренә һәм аларны хәл итү чараларына юнәлтү максатында, үз һөнәри осталыгын күрсәтү-тәкъдим итүенең (презентацияләвенең) аерым бер формасы. Әйтелгән өлкәләрдә эшләүче ата-аналар үзләре дә шундый ук белгечләр булырга мөмкин. Мастер-класс әзерләүдә гамәли һәм күрсәтмә алымнарга зур әһәмият бирелә. Мастер-класс балалар бакчасы хезмәткәрләре, ата-аналар, чакырылган белгечләр (рәссам, режиссер, эколог һ.б.) тарафыннан оештырылырга мөмкин.

Тренинг (Б.Д. Карвасарский билгеләмәсе буенча) — үз-үзеңне танып белү һәм үз-үзеңне көйләү-тәртипкә китерү күнекмәләрен, уку-укытуны һәм кешеләр арасындагы багланышларны, аралашу һәм һөнәри сәләтләрне үстерүгә юнәлтелгән психотерапия, психокоррекция һәм укыту-өйрәтү алымнары җыелмасы. Тренинг процессында ата-аналар актив рәвештә педагог-психолог тарафыннан махсус эшләнгән, үзләренең шәхес ресурсларын аңларга мөмкинлек бирүче ситуацияләргә җәлеп ителәләр. Тренингны ба- лалар бакчасы психологы да, чакырылган белгеч тә уздырырга мөмкин.

Педагоглар, ата-аналар, балаларның уртак эшчәнлеге

«Педагоглар—ата-аналар—балалар» триадасындагы күптөрле уртак эшчәнлекнең төп максаты — баланың асыл (базис) омтылышларын һәм ихтыяҗларын гына түгел, ата-аналарның һәм педагогларның да омтылышла- рын һәм ихтыяҗларын канәгатьләндерү.

Тәрбияләүче өлкәннәрнең уртак эшчәнлеге күптөрле традицион һәм инновацион формаларда оештырылырга мөмкин (акцияләр, ассамблеялар, музыка һәм шигърият кичәләре, гаилә белән мәдәният һәм сәнгать учреждениеләре тарафыннан, балалар бакчасы соравы буенча гаилә абонементы программалары нигезендә оештырылган тамашаларына бару; гаилә кунак бүлмәләре, фестивальләре, гаилә клублары, сорау һәм җавап кичәләре, салоннар, студияләр, бәйрәмнәр (шул исәптән гаилә бәйрәмнәре), һавада йөрүләр, экскурсияләр, проектлау эшчәнлеге, гаилә театры).

Уртак эшчәнлекнең әлеге формалары бала белән авторитар стильдә аралашуны өстен күрүче ата-аналарның һәм педагогларның үз-үзләрен тотышларына төзәтмәләр кертү; аларда балалар иҗатына карата кайгыртучан мөнәсәбәт тәрбияләү мөмкинлекләрен дә күздә тота.

Гаилә сәнгать студияләре — тәрбияләнүчеләрнең гаиләләрен педагог (рәссам, хореограф, актер) булышлыгында иҗат белән шөгыльләнү өчен берләштерүче үзенә бер үзенчәлекле сәнгать остаханәләре. Студиядә педагогның, балаларның һәм ата-аналарның үзара иҗади бәйләнешләре төрлечә: махсус оештырылган уртак дәресләр; ата-аналар өчен рәсем, нәкыш сәнгате, кул эшләре буенча мастер-класслар (ата-аналар сайлавы буенча); сәнгать белгечләре, рәссамнар, гамәли бизәлеш сәнгате осталары белән очрашулар; музейларга, сәнгать күргәзмәләренә бару формасында булырга мөмкин.

Гаилә бәйрәмнәре. Илебез тормышындагы истәлекле вакыйгаларга багышланган балалар бәйрәмнәре балалар бакчасы өчен традицион бәйрәмнәр булып торалар. Балалар бакчасындагы гаилә бәйрәме балаларның һәм тәрбияләүче өлкәннәрнең уртак иҗатын актуальләштерүче яңа форма тәшкил итә.

Балалар бакчасындагы гаилә бәйрәме — педагогларны һәм тәрбияләнүчеләрнең гаиләләрен берәр вакыйга уңаеннан берләштерүче үзенә бер төрле көн. Әниләр көне, Әтиләр көне, Яңа ел, Җиңү көне, Халыкара гаилә көне (15 май), Бөтенроссия гаилә, мәхәббәт һәм тугрылык көне (8 июль) шундый үзгә көн итеп уздырылырга мөмкин. Балалар бакчасында татар шагыйрьләре Г.Тукай, М.Җәлилнең туган көннәре, Сабантуй, Нәүрүз бәйрәмнәре билгеләп үтелә.

Гаилә театры. Мәктәпкәчә иҗтимагый тәрбиянең бөтен тарихы буена театр эшчәнлеге гаилә тәҗрибәсен исәпкә алмыйча үстерелде. Гаилә белән партнерлык мөнәсәбәтләрен үстерү балаларның һәм өлкәннәрнең гаилә театры рәвешендәге театральләштерелгән эшчәнлеге үсеше өчен яңа мөмкинлекләр ача. Берничә гаиләнең һәм педагогларның (тәрбиячеләрнең, музыка җитәкчесенең һәм балалар бакчасының театр студиясе җитәкчесенең) иҗади берләшмәсе буларак, балалар бакчасында гаилә театры педагоглар катнашында гына түгел, мәдәният хезмәткәрләре (режиссер һәм театр актерлары) булышлыгы белән дә оештырылырга мөмкин.

Гаилә абонементы. Балалар бакчасы һәм аның якшәмбе (шимбә) гаилә абонементының алдан төзелгән программалары буенча сәнгать белән очрашу оештыручы партнерлары — сәнгать һәм мәдәният учреждениеләре гаилә өчен югары сәнгать белән очрашуның гаҗәеп мөмкинлекләрен тудыра ала. Программалар комплекслы һәм сәнгатьнең теге яки бу төренә багышланган аерым эчтәлекле булырга мөмкин. Мәсәлән, «Саумы, музыка!», «Театр исемле могҗиза», «Рәссамда кунакта», «Музей һәм гаилә», «Китапханәдә гаилә очрашулары» һ.б.

Гаилә ассамблеясы. Гаилә ассамблеясы — үзара танышу, балаларны һәм өлкәннәрне җәлеп итәрлек күптөрле (нәфис-продуктив, аралашу, проектлау-тикшеренү һ.б.) уртак эшчәнлеккә тарту максатында тәрбияләнүчеләр гаиләләрен һәм мәгариф, мәдәният, сәнгать учреждениеләре педагогларын берләштерүче ял формасы. Гаилә ассамблеясын аерым бер балалар бакчасы да, берничә оешма (мәгариф комитеты, газета редакциясе, югары уку йорты, музей, балалар музыка мәктәбе һ.б.) бергә дә оештырырга мөмкин. Ассамблеяларны елның теләсә кайсы вакытында уздырыга мөмкин, җәен ачык һавада уздыру урынлырак.

Проектлау эшчәнлеге. Уртак эшчәнлекнең проектлар кебек формасы торган саен актуальрәк була бара. Проектлар балалар бакчасы белән идарә итүдә, партнерлык мөнәсәбәтләре үсешендә тәрбияләүче өлкәннәрнең ролен үзгәртә, аларга «команда»да эшләргә өйрәнергә, коллектив фикерләү эшчәнлеге ысулларына ия булырга; бала ихтыяҗларыннан чыгып, проект төзү алгоритмын үзләштерергә; хезмәттәшләргә, тәрбияләнүчеләргә һәм ата-аналарга, үз шәхесләренә карата позитив ачык булуга ирешергә; проектны гамәлгә ашыру максатында педагогларның, ата-аналарның һәм балаларның тырышлыкларын берләштерергә ярдәм итә. Педагоглар, балалар һәм ата-аналар мөнәсәбәтләрен яхшыртуга, җаваплылыкны, инициативалылыкны үстерүгә юнәлтелгән теләсә нинди тәкъдим (мәсәлән, мәктәпкәчә яшьтәге балаларның гаилә белән җәйге ялын оештыру, балалар бакчасында Гаилә көнен уздыру, тәрбияләүче өлкәннәр- нең челтәрле интернет-бергәлеген булдыру һ.б.) проектлау өчен идеяләргә әверелергә мөмкин.

Гаилә календаре. Гаилә календаре проектлар өчен кызыклы идеяләр бирә. Гаилә календаре ата-аналарга үз эшчәнлекләрен планлаштырырга да, бала белән бергәләп эш итү һәм аралашу өчен вакыт табарга да булыша ала. Гаилә календаре үзара

бәйләнгән, бер-берсенә үтеп керүче ике өлеш- тән торырга мөмкин: беренчесе — ярдәмче, инвариантлы, балалар бакчасы тарафыннан тәрбияләнүчеләрнең барлык гаиләләренә тәкъдим ителә; икенчесе — вариатив, һәр гаилә тарафыннан үз ихтыяҗлары һәм традицияләре эзлеклелегендә, кысаларында проектлана.

Календарьның ярдәмче инвариантлы, педагоглар тарафыннан балалар бакчасындагы тәрбия-белем бирү эшчәнлеге исәпкә алынып эшләнә торган өлеше түбәндәге мәгълүматларны үз эченә алырга мөмкин: шулай ук сезонлы халык бәйрәмнәре турында һәм, балаларның яшен исәпкә алып, аларны гаиләдә үткәрү турындагы тәкъдимнәр; бөтендөнья, бөтенроссия дәүләт, өлкә (республика), шәһәр, район бәйрәмнәре турында һәм, балаларның яшен исәпкә алып, аларны гаиләдә үткәрү турындагы тәкъдимнәр; гаиләдә билгеләп үтелүче һөнәри бәйрәмнәр турында, һәм балалар белән һөнәрләр турында әңгәмәләр оештыру буенча тәкъдимнәр; тәрбияләнүчеләр гаиләләре өчен балалар бакчасында уздырылучы чаралар (консультацияләр, клуб утырышлары һ.б.) турында; театрлар репертуары турында һәм гаиләдә «театр көне» үткәрү турындагы тәкъдимнәр; музейлар һәм оештырылучы күргәзмәләр турында, гаиләдә «музей көне» үткәрү турындагы тәкъдимнәр; концертлар турында һәм балалар белән аларны карау турындагы тәкъдимнамәләр; тәрбия турындагы афоризмнар; гаиләдә күптөрле эшчәнлек — гаиләдә бергәләп китап уку, гаилә белән табигатьтә йөрүләр, музейга, күргәзмәләргә, истәлекле урыннарга (районның, шәһәрнең, авылның тарихына һәм мәдәниятенә тартылу) экскурсияләр, нәфис эшчәнлек оештыру буенча тәкъдимнәр һ.б.

Икенче, гаилә тарафыннан планлаштыручы вариатив өлешкә түбәндәге: гаилә бәйрәмнәре — гаилә әгъзаларының, туганнарның, гаилә дусларының (шул исәптән баланың дусларының) туган көннәре, шулай ук гаиләдәге хәтер көннәре турындагы; гаилә белән һавада йөрүләр, төрле җирләргә барулар һ.б. турындагы; гаиләнең ялы (ата-аналарның чираттагы ялы) турындагы; баланың казанышлары турындагы мәгълүматлар керергә мөмкин.

Гаилә календарен төзегәндә, педагоглар һәм ата-аналар үзләренең нәфис-бизәү сәләтләрен чагылдыра алалар.

Гаилә календаре ата-аналарда һәм әби-бабайларда гаиләдә һәм балалар бакчасында эшләнәчәк уртак эшләр идеяләрен тудыра.

2.3.Содержание образовательной деятельности по ознакомлению с родным краем (Республика Татарстан)

Назначение регионального компонента:

- защита и развитие системой образования региональных культурных традиций и особенностей;
- сохранение единого образовательного пространства России;
- физическая направленность деятельности региона;
- обеспечение прав подрастающего поколения на доступное образование;
- вооружение дошкольников системой знаний о регионе.

Обучение в региональном компоненте строится на основе преемственности поколений, уникальности природной и культурно-исторической среды и региональной системы образования как важнейшего фактора развития территории.

Природное, культурно-историческое, социально-экономическое своеобразие местности предопределяет отбор содержания регионального компонента образования, усвоение которого позволяет выпускникам ДОУ адаптироваться к условиям жизни в ближайшем социуме, проникнуться любовью к родной земле, воспитать у себя потребность в здоровом образе жизни, рациональном использовании природных богатств, в охране окружающей среды.

Содержание регионального компонента образования призвано способствовать формированию у дошкольников духовно-нравственных ориентаций, развитию их творческого потенциала, толерантности в условиях современного мира.

Для эффективной реализации культурной направленности регионального компонента дошкольного образования выявлены и обоснованы следующие педагогические условия:

- формирование культурной направленности личности дошкольника, на основе обновления содержания регионального компонента дошкольного образования;
- подготовка педагогического коллектива к реализации культурной направленности регионального компонента дошкольного образования;
- создание культурно-развивающей среды ДОУ;
- организация эффективного взаимодействия дошкольного образовательного учреждения и семьи.

При определении педагогических условий реализации культурной направленности регионального компонента дошкольного образования, были учтены следующие положения:

- определение социального заказа на интеграцию личности в национальную и мировую культуру,
- выявление специфики реализации регионального компонента дошкольного образования в области.

Комплексно-тематическое планирование психолого - педагогической работы во II младшей группе.

Месяц	Физическое развитие. (физическая культура, здоровье)	Социально-коммуникативное развитие. (безопасность, социализация, труд)	Познавательно-речевое развитие. (познание, чтение художественной литературы, коммуникация)	Художественно-эстетическое развитие. (музыка, художественное творчество)
Татарстан				
Сентябрь - Май	Игры. «Түбәтәй» «Маэмай», «Ак куянкай», «Кояш һәм яңгыр»	Беседы. «С кем я живу», «О мамах и папах». Рассматривание альбомов «Моя семья», «Труд взрослых в семье». Экскурсия «Хорошо у нас в саду»	Сказки. «Медведь и дед», «Кто что любит?», пер. Р.Ахмета. Поэзия. А. Ерикеев «Осень наступила...» , пер Л. Гинзбурга; М. Джалиль «Кукушка»; «Мой пес»; Г.Тукай «Наша семья», «Когда это бывает?». Проза. А. Алиш «Два петуха»	Музыка. Песенки, потешки, заклички. «Баю-баюшки…», пер. Э. Каюмовой; « Ворона прилетела..» пер. Р. Ягафарова; «Большие нож-ки шли по дорожке...», пер. А. Аминова; «Дождик, дождик, лей, лей...»; «Ворона каркает: кар-карр..», пер. Р. Ягафарова. Хоровод «Күрсәт әле үскәнем», «Әпипә». Наблюдение за проведением праздников. ИЗО деятельность.

			Для заучивания наизусть. «Этот палец-дедушка…», Р. Миннуллин «Падает снег».	Лепка. Тарелка, пиала. Аппликация. «Красивая тарелка» Рисование. «Узор на платке» (салфетке) Праздники. «Сөмбелә», «Нардуган», «Нәүрүз», «Сабантуй»
Россия				
Ноябрь Апрель	Игры. «Кот и мыши», «Воробушки и кот», «Наседка и цыплята», «Кролики», «Солнышко и дождик», «Воробушки и автомобиль»	Беседы. «Что делать если потерялся», «Машины на нашей улице»	Сказки. «Теремок», «Маша и медведь» Поэзия. А. Барто «Игрушки», К. Чуковский «Муха – цокотуха», «Айболит», «Мойдодыр» Проза. Л. Толстой «Была у Насти кукла», «Был у Пети и Миши конь», В.Берестов «Большая кукла» Для заучивания наизусть. Пальчик-мальчик, Заинька попляши,	Музыка. Песенки, потешки, заклички. «Петушок», «Ладушки», «Зайчик» ИЗО деятельность. Лепка. «»Неваляшка», «Цыпленок», «Яблоки лежат на тарелке» Аппликация. «Украсим Маше сарафан» Рисование. «Моя любимая игрушка», «Здравствуй, солнышко», «Снег кружится», «Дождик» Праздники. «Рождество», «Масленица»

			Сорока-сорока	

Средняя группа.
(от 4 до 5 лет)
Задачи воспитания и обучения:

Воспитывать любовь к родному дому, детскому саду, родному краю. Знакомить с достопримечательностями родного города.

Развивать интерес к культурному наследию татарского народа. Знакомить детей с изделиями декоративно-прикладного искусства. Воспитывать уважительное отношение ко всему, что создано руками предыдущих поколений.

Содержание направлений с учетом национально-регионального компонента (НРК)		
1	Физическое развитие	Воспитание интереса к движению, к совместным подвижным играм татарского и русского народа. Формирование положительного качества личности ребенка, применяя фонетические упражнения, физминутки, дыхательную гимнастику татарского и русского народа. Ознакомление с татарскими и русскими народными играми, развитие интереса к народным играм. Развитие творческих способности детей (придумывание разных вариантов игр), физические качества: быстроту, ловкость, выносливость во время подвижных игр; совершенствование двигательные умения и навыки детей.
2	Социально-коммуникативное	Формирование первичных представлений о РТ, России. Воспитание навыков вежливого обращения к взрослым и сверстникам, стремление вести себя сдержанно. Развитие представлений о справедливости, доброте, дружбе, смелости, правдивости.

		Обеспечение самостоятельного и качественного выполнения процессов самообслуживания (без помощи взрослого одеваться и раздеваться; складывать и вешать одежду, обувь, контролировать качество полученного результата), поддерживания порядка в группе и на участке под контролем взрослого, самостоятельного выполнения доступных трудовых процессов по уходу за растениями (поливать, рыхлить, опрыскивать, протирать листья) и животными в уголке природы и на участке (насыпать корм, менять воду). Формирование представлений о видах трудовой деятельности, приносящей пользу людям и описанных в произведениях писателей и поэтов своего города, татарского и русского народа. Поощрение и закрепление желания трудиться самостоятельно и участвовать в труде взрослых. Ознакомление с опасными ситуациями при контакте с животными и насекомыми, с элементарными приемами первой помощи. Формирование представлений об опасных для человека ситуациях на природе (ядовитые растения и грибы). Закрепление знаний о правилах безопасного дорожного движения в качестве пешехода и пассажира на улицах родного города.
3	Художественно-эстетическое развитие	Ознакомление детей с малым жанром татарского и русского фольклора, с ярко иллюстрированными книгами писателей и поэтов родного города. Воспитание эмоционального восприятия содержания произведений. Формирование умений понимать и оценивать характеры героев, передавать интонацией голоса и характеры персонажей. Ознакомление с народными музыкальными инструментами: гармонь («гармун»), балалайка. Совершенствование умения детей чувствовать характер музыки; ознакомление с простейшими движениями, характерными для татарского национального танца. Формирование интереса татарскому декоративно-прикладному искусству;

		обучение украшению изделий татарским орнаментом. Использование узоров «Листья», «Тюльпан», «Колокольчик» в ИЗО деятельности. Ознакомление детей с городецкими изделиями, выделяя элементы (бутоны, купавки, розаны, листья). Закрепление умений использовать элементов дымковской росписи для создания узоров.
4	Речевое развитие	Формирование у детей интереса к изучению родного и второго государственного языка через создание национального культурного пространства в ДОУ. Побуждение детей к общению, используя информационно-коммуникативные технологии, игры- ситуации, наглядность
5	Познавательное развитие	Ознакомление с достопримечательностями родного города- Казани, столицей России-Москвы и с растительным и животным миром родного края. Развитие интереса культурному наследию татарского и русского народа.

Комплексно-тематическое планирование психолого - педагогической работы в средней группе.

Месяц	Физическое развитие. (физическая культура, здоровье)	Социально-личностное развитие.(безопасность, социализация, труд)	Познавательно-речевое развитие. (познание, чтение художественной литературы, коммуникация)	Художественно-эстетическое развитие (музыка, художественное творчество)
Татарстан				
Сентябрь Октябрь	**Игры.** «Скок - перескок»,	**Рассказ** воспитателя о родном городе.	**Тематика занятий по обучению детей татарскому языку по проекту: «Минем өем»**	**Музыка.** **Песенки, потешки, заклички, считалки,**

	«Карусель», «Овощи», «Цветные автомобили» **Игра-имитация.** «Мы в автобусе»	**Рассматривание** иллюстраций о родном городе. **Беседы.** «Моя Республика Татарстан», «Знакомство с улицей города», «Поведение в транспорте», «Беседа о профессиях»	**Сказки.** «Медведь и Дед» пер. Р.Ахмета, «Лиса и Журавль», пер. Р.Кожевниковой **Поэзия.** Б. Рахмат «Петушок...», пер. Е. Муравьева; Р.Валеева « Кукле платье подарила», пер. В. Валеевой; Р. Миннуллин «Про папу с мамой», пер. С. Малышева **Проза.** А. Хасанов. «В детском саду», пер. Ф. Зарифа **Литературные сказки.** Р. Батулла. «Подарок», пер. Э. Умерова **Для заучивания наизусть.** «Пальчик, пальчик, где ты был?...», пер. Р. Ахметова	**прибаутки.** «Осень наступила» муз. Л.Шигабутдиновой, **Слушание.** «Әпипә» в обработке Р. Еникеевой, «Хороводная», «Давайте потанцуем» (диск «Шома бас»). **ИЗО деятельность.** **Лепка.** «Покормим птичек», «Подарок моему другу» **Аппликация.** «Дом, в котором я живу» «Украсим фартук» **Рисование.** «На улицах города», «Украшение платка» **Праздник.** «Сөмбелә»
Россия				
Ноябрь	**Игры.** «Море волнуется», «Курица и цыплята»	**Беседы.** «Страна, в которой мы живём», «Какими видами транспорта можно путешествовать	**Сказки.** «Мужик и медведь», «Дурак и береза» **Поэзия.** «Котик» М. Дружинина, «Мы идем через дорогу» М. Дружинина, «Вот какой рассеянный» С. Маршак, «Дядя	**Музыка.** «Осень» муз. И.Кишко, сл. Т.Волгиной, колыбельная песня «Баю-бай», муз. М Красина, сл. М.Черной, «Ива» муз.

		по России», « Друг детей - светофор» **Дид. игры.** «Три цвета светофора», «Дети-пешеходы и дети-пассажиры». Изготовление костюмов для игр-драматизаций по русским народным сказкам.	Степа» С. Михалков, «Светофор» С. Маршак **Проза.** «Сторож» В. Осеева, «Как Маша стала большой», «Осень на пороге» Н. Сладков, **Литературные сказки.** «Как варить компот?» Г. Юдин, «Синие листья» В. Осеева	А.Князькова. сл. И.Токмаковой, «Дождик» муз. М.Красева, сл. Н.Френкель **ИЗО деятельность.** **Лепка.** «Дымковская лошадка» **Аппликация.** «Хоровод матрёшек» (коллективная работа) **Рисование.** «Украсим сарафан Насти» (дымковская роспись) **Праздники.** «Вечер русских народных сказок», «Капустник».
Декабрь	**Игры.** «День и ночь», «У медведя во бору», «Сигналы светофора», «Ловкий пешеход»,	**Беседы.** «Великий город - Москва и её достопримечательности», дид/игра «Гости Москвы», «Рассказ воспитателя о	**Сказки.** «Кораблик», (золотой серпок. М.: Малыш, 1994), «Мороз и заяц» **Поэзия.** «Живи, елочка!» И.Токмакова, «Белый снег пушистый» И.Суриков **Проза.** «Поход» А. Гайдар, «Светик-трехцветик» Т.Александровой (Веселые	**Музыка.** Ознакомление с музыкальным инструментом «балалайка», «Песня о Родине» И.Дунаевского, «Моя Россия» муз. Г.Струве, сл. Н.Соловьевой «Я по городу иду» муз.

	«Два Мороза»	России», «Москва – столица нашей России», «Поведение на дороге»	картинки. №6. 2003), «Как елку наряжали» Л.Воронкова **Литературные сказки.** «Сказка про Комара Комаровича» Д. Мамин-Сибиряк	А. Перескокова, сл. Т.Антоновой, «Скоро Новый год» муз. И.Арсеева, сл. В.Татаринова, «К нам приходит Новый год» муз. В.Герчик, сл. З.Петровой **ИЗО деятельность.** **Лепка.** «Сказочная птица» (филимоновская роспись) **Аппликация.** «Украшение пояска» (филимоновская роспись) **Рисование.** «Наряд русской красавицы» (филимоновская роспись) **Праздники.** «Волшебная снежинка» - новогодний праздник, «Рождество»
Татарстан				
Январь	**Игры.** «Гуси - гуси», «Кошка и	**Рассказ** воспитателя о городе Казани.	**Сказки.** «Смышленая ворона», пер. Л. Замалетдинова	**Музыка.** Ознакомление с музыкальным

	мыши»,	**Рассматривание** иллюстраций о достопримечательностях Казани. **Беседа.** «Татарские национальные блюда», «Машины у светофора». Игры-имитации «Мы в автобусе», «Как правильно перейти дорогу на сигналы светофора»	**Поэзия.** Г. 'Гукай. «Зимний вечер» пер. С. Бобкова; Ш. Галиев. «В автобусе?», пер. В. Баширова и Э. Блиновой; Р. Валеева. «Приходи, весна, скорей», пер. Е. Муравьева, Б. Рахмат. «Асия», пер. Г. Абрамова; **Проза.** А. Алиш, «Дядя рабочий», пер. Г. Каримовой **Литературные сказки.** А. Гаффар. «Хвост»; А. Алиш. «Бояка и Небояка», пер. А. Бенденского **Для заучивания наизусть.** Х. Халиков. «С добрым утром!», пер. Е. Муравьева	инструментом «гармонь» **Песенки, потешки, заклички, считалки, прибаутки.** «Попляши!», «Найди свою пару» (диск «Шома бас»), «Попляши да попляши...», пер. А. Аминова **ИЗО деятельность.** **Лепка.** «Татарское национальное блюдо чак-чак» **Аппликация.** «Украшение подушки» **Рисование.** «Украсим полотенце» **Праздник.** «Нардуган»
Россия				
Февраль	**Игры.** «Волк и ягнята», «Лисички и курочки», «Стая уток», «Стрелок»,	**Беседы.** «Добрые и вежливые русские слова », «Почему мы не говорим на одном языке», «Я умею	**Сказки.** «Лиса, волк и медведь», «Петушок и бобовое зернышко» **Поэзия.** «Научу обуваться и братца» Е.Благинина, «Мамин день» И.Токмакова, «Праздник мам»	**Музыка.** «Сапожки скачут по дорожке» муз. А.Филиппенко, сл. Т.Волгиной, «Заинька пушистый», «Путаница» муз.

	«Перепрыгни через ров»	одеваться», «Папы, дедушки - солдаты». «Изготовление подарков ко Дню защитника Отечества».	В.Берестов **Проза.** «Про снежный колобок» Н.Калинина, «Оля пришла в садик» В.Карасева, «Звезлолетчики» В.Бороздин **Литературные сказки.** «Сказка про маму» С.Прокофьева	Е.Тиличевой, сл. К.Чуковского, «Кошечка» муз. В.Витлина, сл. Н.Найденовой, «Бравые солдаты» муз. А.Флиппенко, сл. Т.Волгиной, «Мамочка моя» муз. А.Перескокова, сл. С.Антоновой **ИЗО деятельность.** **Лепка.** «Что было в избушке трёх медведей» **Аппликация.** «Украшение солонки» (городецкая роспись) **Рисование.** «Роспись доски» (городецкая роспись) **Праздники.** «Масленица», «М. Джалиль - татарский поэт - герой».
Татарстан				
Март	**Игры.** «Серый волк», «Хитрая	**Беседы.** «Животный мир Татарстана», «Птицы родного	**Сказки.** «Два лентяя», обраб. С. Гильмутдиновой **Поэзия.**	**Музыка.** **Песенки, потешки, заклички, считалки, прибаутки.**

	лиса»,	края», «Мухоморы в лесу», «Моя родная улица» **Изготовление** кормушки для птиц. **Дид. игры.** «Шофер», «Пешеходы и транспорт»	Ш. Маннур. «Гусята», пер. Л. Топчия; А. Рашит. «Солнечный край», пер. С. Малышева, Г. Зайнашева «Наш веселый Сабантуй», пер. С. Малышева, М. Джалиль «Мой пес», «Родник», «Храбрый заяц», «Грибы» М. Файзуллина пер. С. Малышева **Проза.** М. Хасанов. «Снег идет», пер. М. Зарецкого **Литературные сказки.** А. Гаффар. «Сладкий щавель», Г.Тукай «Водяная» **Для заучивания наизусть.** Г. Тукай. «Как время зовется?», пер. В. Лунина	«Парный танец», «Подружились» (диск «Шома бас» **ИЗО деятельность.** **Лепка.** «Птицы на участке» **Аппликация.** «Снегири и синицы у нас в гостях» **Рисование.** «Животные-главные герои татарских народных сказок» **Праздник.** «Навруз»
<u>Россия</u>				
<u>Апрель</u>	**Игры.** «Воробышки и кот», «Гуси-лебеди», «У медведя во бору	**Беседы.** «Деревья родного края», «Цветы, трава, насекомые на лужайке», «Как вести себя в лесу», «Уход за комнатными растениями» **Дид.игры.**	**Сказки.** «Лисичка-сестричка и серый волк», «Зимовье зверей» **Поэзия.** «Весна» Г. Ладонщиков, «Посидим в тишине» Е. Благинина, «А что у вас?» С. Михалков, «Почему рассердилась бабушка?», «Белая береза» С. Есенин **Проза.** «Аленький цветочек», «Хотела галка пить…» Л. Толстой, «Памятник	**Музыка.** «Зима прошла» муз. Н. Метлова, сл. М. Клоковой, «Ласточка» муз. А. Перескокова, сл. С. Антоновой, «Песенка львенка и черепахи» муз. Г. Гладкова, сл. С. Козлова, «Апрель» П. Чайковский **ИЗО деятельность.** **Лепка.**

		«Летают, прыгают, бегают», «Детки, с какой ветки?»	советскому солдату» Л. Кассиль, **Литературные сказки.** «Медведь и солнце» Н. Сладков, «Сороки» В. Осеева, «Сказка о перевернутой черепахе» М. Пляцковский, **Для заучивания наизусть.** «Одуванчик» Е. Серова, «Спи, младенец мой прекрасный» М. Лермонтов	«Дымковский петушок» **Аппликация.** «Весна в лесу» (коллективная работа) **Рисование.** «Роспись пасхальных яиц» (филимоновскя роспись) **Праздники.** «Пасха», «День рождения Г. Тукая»
Май	**Развлечение.** «Мы любим играть»	**Беседа.** «Край мой - Татарстан»	**Литературная викторина.** «Путешествие по знакомым произведениям»	**Выставка детских работ.** **Праздники.** «Все народы в гости к нам», «Сабантуй».

Старшая группа (от 5 до 6 лет)

Задачи воспитания и обучения:

Расширять представления детей о родной стране; о государственных (Новый год, День защитников Отечества, День Победы, 8 Марта) и народных (Сюмбеля, Навруз, Сабантуй) праздниках.

Дать сведения о нравственных качествах: человечности, гостеприимстве, чистоплотности своего народа. Почитать обычаи народов Республики Татарстан.

Формировать доброжелательное и уважительное отношение к сверстникам разных национальностей.

Прививать любовь к музыке, живописи, литературе, искусству народов Поволжья (Россия, Татарстан, Чувашия, Башкортостан)

Содержание направлений с учетом национально-регионального компонента (НРК)		
1	Физическое развитие	Воспитание у детей сознательного отношения к своему городу. Своему здоровью, стимулирование желания совершенствовать его и вести здоровый образ жизни, используя устное народное творчество своего народа и народов разных национальностей (Чувашия, Башкортостан, Россия). Развитие самоконтроля у детей по отношению к своему двигательному поведению во время игровых занятий, построенных на основе народных музыкальных подвижных игр и эстафет. Ознакомление с башкирскими и чувашскими народными играми. Продолжение учить детей самостоятельно организовывать знакомые татарские и русские народные подвижные игры, доводить их до конца. Совершенствование двигательных умений и навыков детей. Формирование правильной осанки, умение выполнять движения осознанно, красиво, быстро, ловко.
2	Социально-коммуникативное развитие	Формирование представлений о нравственных качествах: человечности, гостеприимстве, чистоплотности своего народа; почитания обычаев и традиций башкирского, чувашского народа. Воспитание дружеских взаимоотношений между детьми: привычки играть, трудиться, заниматься сообща, стремления радовать старших хорошими поступками. Формирование доброжелательного отношения к сверстникам разных национальностей. Обеспечение самостоятельного, быстрого и аккуратного выполнения процессов самообслуживания (одеваться и раздеваться, складывать одежду), поддержания порядка в группе и на участке, выполнение обязанностей дежурного. Приобщение к коллективной трудовой деятельности, поощрение проявления готовности помочь другим людям в процессе труда. Расширение и систематизирование представлений о труде взрослых, о

		результатах труда, его значимости. Продолжение формирования представлений о различных сторонах трудовой деятельности детей средствами художественной литературы, через ознакомление с трудовыми традициями и обычаями татарского, русского, башкирского и чувашского народов. Поощрение самостоятельности, настойчивости, ответственности при выполнении трудовых процессов; разделение с ребенком чувства удовлетворения от процесса индивидуального и коллективного труда, чувства гордости, поддерживать стремление получить от взрослого и сверстников положительную оценку результата и своих качеств, проявленных в труде. Приобщение к правилам безопасного для человека и окружающего мира природы поведения Совершенствование правил поведения на проезжей части улиц родного города и в общественных местах: быть скромным, сдержанным, громко не разговаривать, соблюдать порядок, чистоту; уступать место в транспорте старшим и младшим. Формирование осторожного отношения к опасным для человека ситуациям в окружающем мире.
3	Художественно-эстетическое развитие	Ознакомление с художественной литературой, устным творчеством татарского, русского, башкирского и чувашского народов. Подведение детей к пониманию смысла поговорок, пословиц, их место и значение в речи; эмоционально-образного содержания сказок, нравственного смысла изображённого. Формирование интонационной выразительности в речи в процессе исполнения и обыгрывания художественных произведений поэтов и писателей татарского, русского, чувашского, башкирского народов, совершенствование умений рассказать о своём отношении к конкретному поступку литературного персонажа.

		Ознакомление с классическими, народными, современными образцами народной музыки, со звучанием национальных инструментов: трещотка (русск.), курай (башкир), волынка («сарпай» - чув.), комуз («кубыз» - тат). Продолжение знакомства с татарским орнаментом: гвоздика, трехлистник. Расширение представлений о народном декоративно-прикладном искусстве (тканые изделия, кожаная мозаика) Ознакомление с гжельской росписью, с характерными элементами (бутоны, цветы, листья, травка, усики, завитки, оживки) Формирование представлений об орнаменте и о национальной одежде башкирского и чувашского народов. Побуждение желания создавать узоры на бумажных силуэтах, в форме народного изделия (поднос, солонка, чашка, розетка) одежды и головных уборов (кокошник, платок, пояс, калфак, сурпан) и предметов быта (ковер, салфетка, полотенце)
4	Речевое развитие	Воспитание культуры общения. Совершенствование диалогической речи. Общение с взрослыми и детьми в повседневной жизни на татарском и русском языках.
5	Познавательное развитие	Воспитание дружественных чувств к народам других национальностей. Формирование у детей познавательного интереса, интеллектуального развития, через знакомство с историей, культурой, традицией и природой народов Поволжья (Чувашия, Башкортостан). Расширение кругозора детей при изучении информационного, наглядного материала о столице и других городов РТ.

Комплексно-тематическое планирование психолого - педагогической работы в старшей группе.

Месяц	Физическое	Социально-личностное развитие.	Познавательно-речевое развитие. (познание, чтение	Художественно-эстетическое развитие.

	развитие. (физическая культура, здоровье)	(безопасность, социализация, труд)	художественной литературы, коммуникация)	(музыка, художественное творчество)
Татарстан				
Сентябрь	**Игры.** «Колечко», «Так, да и нет..», «Маляр и краски», «Летели, летели», «Мәликә»	**Беседы.** «Самые красивые места, достопримечательности родного города» «Мы не одни живем на земле» «Шурале попал в беду» (противопожарная безопасность) Обзорная экскурсия по музею в ДОУ **Дид.игра** «Составь узор»	**Тематика занятий по обучению детей татарскому языку по проекту : « Уйный-уйный үсәбез»** **Сказки.** «Глупый волк»,пер.Р. Ахметова; «Как Таз рассказывал падищаху небылицу» **Произведения татарских писателей и поэтов** **Поэзия.** Г. Тукай «Осень» (отрывок), пер.А. Ахметовой; Р. Валеева. «Тюбетейка и калфак»,пер.Е.Муравьева; **Проза.** А. Алиш. «Чем занимаются люди», пер. Г. Каримовой; **Литературные сказки.** А. Гаффар. «Червяк идет в гости»;	**Музыка.** **Песенки. Игровой фольклор.** «С добрым утром…», пер. Р. Ягафарова, перес. Л. Кузьмина. Знакомство с музыкальным инструментом: «Кубыз». Слушание «Уммегульсум» тат.народ мелодии в обработки Ф. Фаизовой. Пение: «Петух», муз. Дж. Файзи; сл. М. Джалиля. Танцы «Парный танец», татарская народная мелодия в обраб. З. Хабибуллина.

			Для заучивания наизусть. Г.Тукай. «Наша семья», пер. Е. Тушновой.	Хороводная «Кэрия-Зэкэрия» народная песня, пер.С. Малышева. **ИЗО деятельность.** **Лепка.** «Лабиринт сказок» (герои сказок А. Алиша) «Друзья для Нечкэбиль» (украшение калфака) **Рисование.** «Поспешим на помощь краскам» (Украшение платка для эби) **Праздник.** "Белем бәйрәме"
Октябрь	**Игры.** «Лисички и курочки», «Жмурки»	**Беседы.** «Традиции и культура татарского народа» «Старые виды ремесла: плетение и ткачество"	**Сказки.** «Лиса, еж и ежиха», пер. Л. Замалетдинова; «Зухра-йолдыз» **Произведения татарских писателей и поэтов** **Поэзия.** Э. Шарифуллина. «Хочу	**Музыка.** **Песенки. Игровой фольклор.** «Даут с петушком», пер. Р. Ягафарова, перес. Л. Кузьмина Слушание музыки

			быть шофером», пер. Е. Муравьева; **Проза.** Р. Фахреддин. «Воспитанный ребенок», пер.Р.Ахмета; **Литературные сказки.** Р. Батулла. «Лесные разбойники», пер. Э. Умерова; **Для заучивания наизусть** М.Джалиль «Петушок»	«Осень». Пение «Көз, көз, әйт әле». **ИЗО деятельность.** **Лепка.** «Я слепил бэлеш» **Аппликация.** «Орнаментация каймы» (Тюбетейка, калфак). **Рисование**. «Украсим Айсылу платьице». «Лирический танец»,татарская народ. мелодия в обраб. А. Ключарева. **Праздник**. «Сюмбеля»
Ноябрь	**Игры.** «Скок-перескок», «Займи место» «Горшки продаем»	**Беседы.** «Татарский растительный орнамент», «Плачет хлебушко, когда его ест лентяй», «Как жили наши предки»	**Песенки. Игровой фольклор.** «Лисонька …», пер. Р. Ягафарова, перес.Л. Кузьмина; **Сказки.** «Три дочери», обраб. С. Гильмутдиновой	**Музыка.** Слушание: Р. Яхина «Көз». **ИЗО деятельность** **Аппликация**. «Украшение полотенца». **Рисование.**

			Произведения татарских писателей и поэтов. **Поэзия.** Ш. Галеев. «Воспитанный»,пер. В. Баширова и Э. Блиновой; Р. Миннуллин. «Люблю гостей»,пер.С.Малышева; **Проза.** Ф. Зариф. «Сладкое лето» ,пер. Н. Бурсаковой; **Литературные сказки.** Г. Галеев. «Петух и часы», пер. Л. Файзуллиной. **Для заучивания наизусть** А.Кари. «Дедушка Мороз»,пер. Е. Муравьева.	«Роспись блюда». **Праздник.** Драматизация по произведениям А. Алиша (силами детей)
Башкортостан				
Декабрь	**Игры.** «Липкие пеньки», «Юрта»	**Беседы.** «Традиции и культура башкирского народа» «Достопримечательности столицы Башкортостан - Уфы». «Как рубашка в поле выросла»,	**Сказки.** «Медведь и пчелы» «Алп-батыр» «Сказка о курае» «Егет, звавший на помощь нужду»	**Музыка.** Слушание башкирских народных мелодий. Знакомство с башкирским музыкальным инструментом:

		«Гостеприимные башкиры»		«Курай». Пение «Кыш бабай». **ИЗО деятельность** **Лепка.** «Путешествие в сказку» (герой башкирских сказок) **Аппликация.** «Украшение башкирской национальной одежды». **Рисование.** «Башкирский ковер» **Праздник.** «Яңа ел»
Россия				
Январь - апрель	**Игры.** « Гуси-лебеди», « Мышеловка », « Мы веселые ребята», « Гори, гори ясно!»	**Беседы.** «Традиции и культура русского народа» «Сия прялка изрядна - хозяюшка обрядна»; «Русские народные промыслы» **Дидактические игры**. « Русский наряд для	**Сказки.** «Лиса и кувшин», «Крылатый, мохнатый да масляный», « Сивка- Бурка», « Царевна- лягушка», « Хаврошечка».	**Музыка.** Заучивание колыбельных песен. Пение русских народных песен: « Как у наших у ворот», « А я по лугу», « Ты скажи, скажи, воробышек», « Ворон»,» « Андрей-

	« Как у дядьки Трифона», « Золотые ворота», « По малину»	куклы», « Сложи узор», « Дымковское лото», «Русское лото». **Словесно-дидактические:** « Летает, не летает» « Кто любит? » “ Закончи пословицу»		воробей». Слушание гимна России. Знакомство с музыкальным инструментом «Трещотка». Игра на них. **ИЗО деятельность.** **Рисование.** « Косынка для куклы» (дымковская роспись), « Узор на полосе» (городецкая роспись), «Голубое чудо гжели» **Аппликация.** «Украшение кокошника для русской красавицы» **Лепка.** « Сказочная птица» (дымковская игрушка) **Праздник.** «Деревенская

				ярмарка». **Развлечение.** «Встреча со сказкой» (инсценировка детей).
Татарстан				
Февраль	**Игры.** «Серый волк», «Жмурки», «Тимербай» «Чума үрдәк, чума каз».	**Беседы.** «О названиях улиц на которых живут дети », «Двор, о котором мечтаю во сне», «Они защищали наше Отечество».	**Сказки.** «Саран и Юмарт» «Зилян» **Произведения татарских писателей и поэтов** **Поэзия.** Дж. Тарджеманов. «Зима», пер. М. Ивансен; Р. Миннуллин. «Стою я на посту», Ф. Карим. «Скоро весна», пер. Т. Стрешневой. **Проза.** А. Хасанов. «Мама сказала», пер. Ф. Зарифуллина; **Литературные сказки.** **Для заучивания наизусть** Р. Валеева. «Поздравляю тебя, мама», пер. Р. Валеева.	**Музыка.** **Песенки. Игровой фольклор**. «Навруз, Навруз…», пер. Р. Ягафарова Знакомство с музыкальным инструментом «Гармун». Пляска с пиалами. Игра с пением: «Малика»; муз. Ф. Шаймардановой, слова народные **ИЗО деятельность.** **Лепка.** «Любимые герои стихотворений М. Джалиля» **Аппликация**.

				«Тюбетейка для дедушки». **Рисование.** «Украшение фартука». **Праздник.** «А у наших у ворот развесёлый хоровод» (хороводные игры и забавы).
Чувашия				
Март	**Игры.** «Хищник в море», «Тили-рам?», «Рыбки», «Сирелер» «Расходитесь»	**Беседы.** «Традиции и культура чувашского народа»	**Сказки.** «Почему сосна и ель вечно зеленая» пер. С. Шуртакова «Вот будет здорово!» «Красавица Плаги» «Приметливый портной»	**Музыка.** Пение: «Әнилэр бәйрәме», «Яз килә». Знакомство с национальным инструментом «сарпай» - волынка. **ИЗО деятельность.** **Лепка.** Чувашское национальное блюдо-хуплу. **Аппликация.** «Чудо-чудное, диво-дивное» (украшение салфетки).

				Рисование. «Разные-разные сурпаны». **Праздник.** «Щеварни» (Масленица) «Навруз»
Татарстан				
Апрель	**Игры.** «Спутанные кони», «Кто первый?».	**Беседы.** «Знаменитые наши земляки» (художники, композиторы) «Татарская вышивка», «Витамины нашего края укрепляют организм»	**Сказки.** «Кто сильный?», «Старик и лиса» **Произведения татарских писателей и поэтов** **Поэзия.** Р. Корбан. «Больнее было бы…», пер. С. Махотина; **Проза.** А. Алиш. «Как я учился считать», пер. Л. Файзуллиной. **Литературные сказки.** Ф.Шафигуллин «Лейсан», Р.Батулла «Лесные разбойники». **Для заучивания наизусть** Э. Шарифуллина «Хочу быть шофером»	**Музыка.** **Песенки. Игровой фольклор.** «Навруз, Навруз…», пер. Р. Ягафарова Слушание «Вальс», муз. С.Сайдашева. Пение «Пришла весна» муз. Дж. Файзи. Танец «Потанцуем», муз. А. Абдуллина. **ИЗО деятельность.** **Лепка.** «Путешествие в сказочной стране» (герои сказок Г.Тукая) **Аппликация.**

				«Ичиги для мамы» **Рисование.** «Кукла в национальном костюме». **Праздник.** «Тукай безнең белән»
Республики Поволжья				
Май	**Игры.** «Тюбетейка»	**Беседа.** «Край мой - Татарстан»	**Произведения татарских писателей и поэтов** **Поэзия.** Б.Рахмат «На сабантуе» **Для заучивания наизусть** Х.Халиков «С добрым утром!» **Литературная викторина.** «Путешествие по знакомым произведениям»	**Лепка.** «Страна фантазий» (полюбившиеся герои сказок народов Поволжья) **Аппликация-рисование**. «Магазин народных промыслов» (Коллективная работа) **Праздник.** «Венок дружбы»

Подготовительная группа(от 6 до 7 лет)

Задачи воспитания и обучения:

Воспитывать патриотические чувства, любовь к родному краю, Родине, к родному языку; желание разговаривать па родном языке.

Продолжать знакомить детей с музыкой, живописью, литературой, искусством народов Поволжья (Россия, Татарстан, Чувашия, Башкортостан, Удмуртия, Марий Эль, Мордовия)

Содержание направлений с учетом национально-регионального компонента (НРК)		
1	Физическое развитие	Усовершенствование знаний детей об организме человека, через устное народное творчество. Формирование и расширение знаний детей о пользе лекарственных растений своего края в сохранении и укреплении собственного здоровья. Продолжение формирований умений и опыта здоровьесберегающих действий во время проведения досугов и национальных праздников. Ознакомление с мордовскими, марийскими и удмуртскими подвижными народными играми. Продолжение учить детей самостоятельно организовывать знакомые подвижные игры; находить, придумывать разные варианты подвижных игр. Воспитание нравственных и волевых качеств: выдержку, настойчивость, решительность, инициативность, смелость.
2	Социально-коммуникативное развитие	Совершенствование знаний о традициях и обычаях своего народа. Формирование представлений о том, что в Татарстане живут люди разных национальностей в мире и дружбе. Ознакомление с традициями, обычаями, обрядами марийского, удмуртского и мордовского народа. Воспитание у детей организованности, дисциплинированности, уважения к старшим, заботливого отношения к малышам; умения и желания самостоятельно объединяться для совместной игры и труда, оказывать друг другу помощь, доброжелательно оценивать поступки сверстников. На основе расширения знаний о Республиках Поволжья воспитание патриотических чувств к родному краю и толерантного отношения к народам других национальностей. Обеспечение осознанного и самостоятельного выполнения процессов самообслуживания, самостоятельного контроля качества результата. Привлечение к выполнению сезонных видов работ в природе (на участке детского сада). Поощрение желания работать в коллективе. Формирование знаний о соблюдении правил безопасности в разнообразных видах

		трудовой деятельности, активных форм общения с детьми и взрослыми в процессе трудовой деятельности. Расширение и систематизирование представлений о различных видах труда народов Поволжья, удовлетворяющих потребностей общества и государства. Поддерживание положительного отношения ребенка к собственному труду, его результату, труду взрослых и его результатам как к ценности. Ознакомление с реками РТ, правилами безопасного поведения на водоёмах. Формирование элементарных представлений о работе ГИБДД. Совершенствование осмотрительного отношения к опасным для человека и окружающего мира ситуациям.
3	Художественно-эстетическое развитие	Ознакомление детей с художественной литературой и устным творчеством народов Поволжья. Закрепление умений понимать главную идею произведений, правильно оценивать поступки героев, различать жанровые особенности произведений, навыков выразительной речи. Систематизирование знаний детей о творчестве народов Поволжья писателей и поэтов родного края, умений сравнивать, анализировать и обобщать. Ознакомление с лучшими образцами вокальной, инструментальной, оркестровой народной музыки, с народными инструментами свирель («шахлич» - чув), гусли («карш» - марийск), волынка («шювыр» - марийск), скрипка, ложки (удм), домбра («думбра» - тат), дудка, деревянные ложки (русск). Изучение произведений классиков национальной музыкальной культуры С.Сайдашева, Ф. Яруллина, Р. Яхина, Н. Жиганова и др. Слушание государственных гимнов России, Республик Татарстан, Башкортостан, Чувашия, Мордовия, Удмуртия, Марий Эл; а также народной музыки республик Поволжья. Расширение представлений детей о народных промыслах (ювелирное дело, вышивка), о национальном орнаменте (пион, шиповник, разные виды листьев).

		Развитие умения создавать узоры по мотивам народных росписей, уже знакомых и новых (хохломская, жостовского) Ознакомление детей с декоративно-прикладным искусством народов Поволжья (удмуртский, мордовский, марийский). Закрепление умения при составлении декоративной композиции на листах бумаги разной формы, силуэтах предметов и игрушек; расписывать вылепленные детьми игрушки используя характерные элементы узора и цветовую гамму росписи того или иного народа.
4	Речевое развитие	Обогащение словарного запаса детей словами используемыми в повседневной, общественной жизни, применение слов и словосочетаний в различных ситуациях, во всех видах детской деятельности. Развитие навыков устного общения с взрослыми и детьми на основе освоения культурных языковых традиций. Практическое овладение воспитанниками нормами речи.
7	Познавательное развитие	Формирование представлений о государстве, республике (президент, правительство, армия, полиция), о символах России и Татарстана(флаг, герб, гимн) Закрепление представлений о столице России-Москве, Татарстана-Казани, о государственных праздниках. Расширение представления о родном городе, его достопримечательностях (памятники Г.Тукая, М. Джалиля, заводы , река Зай и др.), его природе, выдающихся личности (писатели, композиторы, художники). Формирование представления о Альметьевске, как о многонациональном городе. Воспитание уважения и толерантного отношения к людям разных национальностей. Расширение представления об образе жизни людей, населяющих республику Татарстан, их обычаях, традициях, фольклоре. Развитие личности дошкольников через взаимодействие культур народов Поволжья (Чувашия, Удмуртия, Марий Эл, Башкортостан, Мордовия)

Комплексно-тематическое планирование психолого - педагогической работы в подготовительной группе.

Месяц	Физическое развитие. (физическая культура, здоровье)	Социально-личностное развитие. (безопасность, социализация, труд)	Познавательно-речевое развитие. (познание, чтение художественной литературы, коммуникация)	Художественно-эстетическое развитие. (музыка, художественное творчество)
Татарстан				
Сентябрь - апрель	**Игры.** «Серый волк» (Соры бүре), «Продаем горшки» (Чүлмәк сатыш), «Скок-перескок» (Күчтем-күч), «Хлопушки» (Әбәкле), «Займи место» (Буш урын), «Ловишки» (Тотышлы), «Жмурки» (Күзбәйләу, «Перехватчики» (Куышу), «Тимербай»,	**Беседы.** «Почему мы не говорим на родном языке». Знакомство с природными богатствами РТ. Ознакомление с реками РТ Кама, Волга, Ик, Вятка, Белая.	**Тематика занятий по обучению детей татарскому языку по проекту: «Без инде хәзер зурлар-мәктәпкә илтә юллар»** **Сказки.** «Сорока», пер. Р.Ахмета; «О кривой березе; «Гульчечек», пер. Р. Кожевниковой **Поэзия.** М. Джалиль. «Осень пришла», «Красная ромашка», «Соловей и родник», «Лекарство», пер. Ю.Кушака; Р. Корбан. «Сады», пер. С. Махотина; С. Хаким. «Мы с Волги, из Казани», пер. Р. Морана; Ф. Яруллин. «Единственная», пер. Р. Кожевниковой; Р. Миннуллин. «Если будет хлеб» пер. С. Малышева. «От января до	**Музыка.** Слушание «Марш» С.Сайдашева. **Песенки. Календарные обрядовые песни.** «Загляни к нам солнышко», пер. Р. Ягафарова, перес. Л. Кузьмина; «Нардуган, мой Нардуган…пер.Э. Каюмовой.; «Пальчики» пер. Р. Я|гфарова, перес. Л. Кузьмина; «Жаворонок, проснись..», пер. Р. Ягафарова Разучивание песни «Көз» Г. Гараева Знакомство с

	«Лисички и курочки» (Төлке һәм тавыклар), «Кто дальше бросит?» (Кем еаграк ыргыта), «Мяч по кругу» (Төенчек), «Спутанные кони» (Тышаулы атлар).		декабря», пер. С.Малышева; Р. Мингалим. «Добрый зайчишка», В.Баширова; Х. Халиков «Праздник», пер. М. Скороходова; З. Нури «Считать умею»пер. Блантера; Р. Миннуллин, «Приезжайте в гости», пер. С. Малышева; Г.Тукай «Счастливый ребенок», «Кончил дело – гуляй смело». **Проза.** Р. Фахреддин. «Воспитанный ребенок», пер. Р. Ахмета; В. Монасыпов «Куда бегут лекари?»; М. М. Хасанов «Птица Фариды», пер. М. Зарецкого; А. Хасанов. «Тихие улицы». **Литературные сказки.** К. Насыри. «Скупая собака» (басня); Ф.Зариф. «Родник», пер. Н. Бурсаковой; А. Гаффар. «Колокольчики»; Р. Батулла «Сын-Журавль». пер. Э. Умерова; Г. Тукай «Шурале». **Для заучивания наизусть** Ж.Тарджеманов. «Зима», пер. М. Ивенсен; Р. Миннуллин. «Прощание с детским садом», пер. Э. Блиновой	народными музыкальными инструментами (гармонь, курай, кубыз, домбра) **ИЗО деятельность.** **Лепка.** «Машина Камаз», «Өчпочмак» **Аппликация.** «Мой город», «Кукла в национ. одежде», «Украсим фартук», **Рисование.** «Улица на которой я живу», «Украсим скатерть» **Праздник.** «Сөмбелә», «Нардуган», «Нәүрүз»
Россия				

Ноябрь - апрель	**Игры.** « Жмурки», Горелки», «Кот, какая сметана». Домино «Дымковские узоры», «Городецкие узоры», «Хохломские узоры», « Лото « Русская игрушка». « Скажи за героев сказки», « Король , прими нас на работу», « Черное и белое», « Ой, болит!»«Мышеловка», «Горелки», «Бубенцы», «В саду ли в огороде»,« В хороводе мы были», « На зеленом лугу», «	**Беседы.** «Почему на пасху красят яйца?», «Почему русские люди пекут блины?» Знакомство с Красной книгой, с отдельными представителями животного и растительного мира, занесенными в нее.	**Сказки.** « Морозко», «Царевна- лягушка». «Сивка –бурка», «Хаврошечка», «Снегурочка». **Поэзия.** А. Блок «На лугу», С. Есенин «Пороша», М. Лермонтов «Горные вершины» **Проза.** А.Куприн «Слон», М. Зощенко «Великие путешественники» , Е. Носов «Как ворона на крыше заблудилась» **Литературные сказки.** А. Пушкин «Сказка о мертвой царевне и о семи богатырях», П. Ершов «Конек – горбунок»	**Музыка.** **Песенки.** « Лиса рожью шла…», « Чигарики-чок-чигарок…», « Зима пришла…», «Идет матушка весна…», « Когда солнышко взойдет, роса на землю падет…» Сказки и былины. « Илья Муромец и Соловей-разбойник», « Василиса Прекрасная», « Волк и Лиса», « Добрыня и Змей», « Садко», « Семь Симеонов- семь работников», « Сынко Филипко», « Не плюй в колодец- пригодится воды напиться», « Снегурочка» Заучивание колыбельных песен и приговорок, ознакомление с музыкальными

	Кострома-Кострома», « Верба-вербочка», « Кот, какая сметана»			инструментами (дудка, треугольники, деревянные ложки). Игра на них. Пение русских народных песен. « Лиса по лесу ходила», « А я по лугу», « Ходит зайка по саду»,» Скок- скок-поскок», « Во поле береза стояла», « Как пошли наши подружки». Сочинение детьми танцев под фонограмму русских народных мелодий. **ИЗО деятельность** **Лепка.** « Дымковская лошадка», « Мишка (по Богородской игрушке) **Аппликация.** « Волшебная яблоня» (по сказке «Хаврошечка»), коллективная

				«Хоровод матрешек» **Рисование.** «Хохломские узоры», « Гжельские узоры» **Праздники.** «Пришла Коляда - отворяй ворота», «Масленица».
<u>Башкортостан</u>				
<u>Декабрь</u>	**Игры.** «Медный пень» (Бакыр букэн), «Палка-кидалка» (Сойоштаяк), «Стрелок» (Уксы)	**Беседы.** «Чем славится Башкортостан»**,** «Национальные блюда башкирского народа», «Древняя форма пчеловодства – «бортничество».	**Сказки.** «Ленивая девочка» «Сказка о курае», «Башкирский праздник» переводы Р. Шафикова **Поэзия.** А. Игебаев «День победы» Ф. Рахимгулова «Праздничные дары»	**Музыка.** Песенки, потешки, считалки. « Чудесная камышинка». Пересказ Л.Кузьмина, « Голоса». Пересказ Л.Кузьмина, « Пальчики». Пересказ Л.Кузьмина, « Двенадцать девчонок». Пересказ Л.Кузьмина. Ознакомление с музыкальным инструментом кубыз. Слушание башкирской народной мелодии «Гульназира» **ИЗО деятельность**

				Лепка. «Мишка с бочонком меда» **Аппликация.** «Ичиги для джигита» **Рисование.** «Роскошный кафтан (жилет)» **Праздники.** «Каргатуй»
Чувашия				
Январь	**Игры.** «Бои петухов», «Воробьи и кошка», «Гуси-лебеди», «Иголка, нитка, узелок», «Простая лапта».	**Беседы.** «Традиции и культура чувашского народа», «Столица Чувашии – город Чебоксар». Встреча с представителями чувашской общины из дома Дружбы народов»	**Сказки.** « Девушка на луне» Перевод С. Шуртакова, «Почему сосна и ель вечно зеленая» пер. С. Шуртакова **Поэзия.** «Засыпай сынок» обработка Л. Яхина.	**Музыка.** Песенка « Засыпай сынок» (обработка Л.Яхнина.) Слушание чувашской народной мелодии. Ознакомление с музыкальными инструментами волынка (скрипка) **ИЗО деятельность** **Лепка.** Сказочные герои. **Аппликация.** Украшение головной

				повязки – сурпан. **Рисование.** «Украшение пояса» завитками. **Праздники.** «Раштав» (Рождество) «Щеварини» (Масленица)
Удмуртия				
Февраль	**Игры.** « Баня», «Водяной», «Слепой баран», «Маша и Яша», «Ручеек», «Горячие табани», «Колечко» «Жмурки», «Лягушка», «С палочкой», «Лодыжки»	**Беседы.** «Что такое народное искусство», «Ознакомление с легендой о возникновении гуслей» Беседа о музыкальном фестивале П.И. Чайковского Беседа о создателе всемирно известного автомата АК-47, ижевском конструкторе-Калашникове	**Сказки.** « Как купец хотел солнце остановить» пересказ М. Булатова, « Красавица береза» пересказ М. Булатова, « Петух и курица»,« Заным-Койдым», « Котофей Иванович». **Проза.** В. Ванюшев «Я удмурт», «Друзья и хлеб»	**Музыка.** Песенки, потешки. Считалки « Шанежка», « Дождик», « Гуля- голубок», « Считалка с яблоком» **ИЗО деятельность** **Лепка.** «Удмуртская посуда» **Аппликация.** «Украшение удмуртского платка-айшон» **Рисование.** Рисование кота по сказке « Котофей Иванович», украшение головной косынки удмуртским орнаментом
Мордовия				
Март	**Игры.**	**Беседы.** «Духовная	**Сказки.**	**Музыка.**

	«Слепая старуха», «Сова», «Паук и мухи», «За капустой», «За ягодой», «В камушки» (Кевняняса), «В ворона», «В курочки», «Ключи от замка», «Круговой мяч»,	культура Мордовского народа» «Заповедник имени П.Г. Смидовича, где находится уникальный в Республике, музей фауны» Встреча с представителями мордовской общины из Дома Дружбы народов «Родник»	« Как собака друга искала», « Благородный медведь» (Обработка Э. Померанцева), « Два купеческих сына», « Жатва зимой». **Поэзия.** «Родной мой край» Н. Эркай. «В России средь березовых просторов» А.Норкин	Песенка. « Лесные утки». Обработка Н.Колпака. Ознакомление с музыкальным инструментом свирель - «нуди», скрипка - «карьеве» . **ИЗО деятельность.** **Лепка.** Знакомство с посудой мордовских мастеров. **Аппликация.** « Праздничный фартук» **Рисование.** « Нарядный нагрудник»
Марий Эл				
Апрель	**Игры.** «Катание мяча», «Барабанные палочки», «Золотые ворота»	**Беседы.** «Народная песня – живой свидетель народного быта», «Марийский заповедник «Большая Кокшага»	**Сказки.** «Гусли само дуды», «Ученый медведь», «Леший и мужик» (марийские народные сказки) **Проза.** « Пуговица» Н. Майн. **Литературные сказки.** « Лиса, сова и сорока». Пересказ А. Елагиной, « Мальчик- богатырь».	**Музыка.** Песенки, потешки, пословицы, поговорки, считалки, загадки. «Колыбельная» перевод С. Поделкова, « Наше поле» перевод С. Поделкова Народная музыкальная игра «Кукушка». **ИЗО деятельность.** **Аппликация.** « Кружка для эран»

Республики Поволжья				
Май	**Развлечение.** «Мы любим играть»	**Беседа.** «Край мой - Татарстан»	**Литературная викторина.** «Путешествие по знакомым произведениям»	**Лепка.** «Страна фантазий» (полюбившиеся герои сказок народов Поволжья)

2.4. ПРОГРАММЫ КОРРЕКЦИОННОЙ РАБОТЫ

Программа коррекционной работы по преодолению общего недоразвития речи у детей представляет коррекционно-развивающую систему, обеспечивающую полноценное овладение фонетическим строем русского языка, интенсивное развитие фонематического восприятия, лексико-грамматических категорий языка, развитие связной речи, что обуславливает формирование коммуникативных способностей, речевого и общего психического развития ребёнка дошкольного возраста с речевой патологией, как основы успешного овладения чтением и письмом в дальнейшем при обучении в массовой школе.

Актуальность данной программы обусловлена неуклонным ростом числа детей с речевой патологией и задачами, встающими в связи с этим перед логопедами, потребностью в системном материале, обеспечивающем коррекционно-педагогическую работу с детьми данной категории.

Содержание коррекционного процесса рабочей программы разработано на основе «Программа для детей с тяжелыми нарушениями речи (общим недоразвитием речи)» Нищевой Н.В., Филичевой Т.Б., Чиркиной Г.В. **Программа** позволяет осуществлять логопедическую помощь детям 5 – 7 лет, и рассчитана на два учебных года. Это дает возможность ранней диагностики речевого дефекта, коррекции нарушений устной речи на каждом возрастном этапе, учитывая единство требований, подходов и методов обучения и воспитания дошкольников.

Цель программы – формирование полноценной фонетической системы языка, развитие фонематического восприятия, навыка первоначального звукового анализа и синтеза, автоматизация слухопроизносительных умений и навыков в различных ситуациях.

В процессе коррекционного обучения детей решаются следующие **задачи:**

- раннее выявление и своевременное предупреждение речевых нарушений;
- развивать понимание речи;
- совершенствовать лексико-грамматическую сторону речи;
- совершенствовать звуковую сторону речи в сфере произношения, восприятия и выразительности;
- развивать навыки фонематического анализа и синтеза;
- подготавливать к обучению грамоте, овладению элементарными навыками письма и чтения;
- развивать навыки связной речи (обучение диалогической и монологической речи).

Условия эффективного решения задач

1. Творческий профессиональный контакт учителя-логопеда с воспитателями.
2. Взаимосвязь в работе всех педагогов-специалистов.
3. Четкое понимание цели коррекционно-развивающего обучения, общих и частных задач систематической работы.
4. Отслеживание динамики речевого и общего развития детей.
5. Выявление и анализ всех имеющихся у детей затруднений.
6. Разноуровневый подход в работе с детьми на фронтальных и подгрупповых занятиях.
7. Усиленная индивидуальная работа с детьми с особыми проблемами.
8. Решение целого комплекса задач на материале каждой лексической темы (словарь, словообразование, словоизменение, типы предложения, развитие психических функций и т.д.).

Учитывая регионально-климатические условия, в которых функционируют группы компенсирующей направленности, целесообразно сократить учебный период. **Коррекционные занятия проводятся с 01 сентября**

по 15 мая учебного года. В начале и в конце учебного года логопед осуществляет диагностическое обследование детей. Возрастная учебная нагрузка за год с учетом каникул составляет 30 недель. В соответствии СанПиНами продолжительность занятий для детей 5-6 лет - 20-25 минут, для детей 6-7 лет - 25-30 минут. Занятия с детьми проводятся в первую половину дня.

Порядок изучения звуков, последовательность лексических тем, количество занятий может меняться по усмотрению логопеда.

Продолжительность занятий с детьми ОНР Ш (у. р. р.) – 2 года.

При планировании занятий учитывается тематический принцип отбора материала. Распределение материала соотносится с годом обучения и уровнем развития ребёнка.

Индивидуальные занятия

Индивидуальные занятия проводятся ежедневно, продолжительность индивидуальных занятий 10-15 минут

Содержание логопедической работы по преодолению ОНР Ш (ур.р.р.) у детей 6 –го года жизни (старшая группа)

1-период: С 15 сентября, октябрь, ноябрь

Развитие лексико-грамматических средств языка

- Учить детей вслушиваться в обращенную речь.
-Учить выделять названия предметов, действий, признаков, понимать обобщающее значение слов.
- Учить детей преобразовывать глаголы повелительного наклонения 2-го лица единственного числа в глаголы изъявительного наклонения 3-го лица единственного и множественного числа настоящего времени *(спи — спит, спят, спали, спала).*
- Расширять возможности пользоваться диалогической формой речи.
- Учить детей использовать в самостоятельной речи притяжательные местоимения *«мой — моя», «мое»* в сочетании с существительными мужского и женского рода, некоторых форм словоизменения путем практического овладения существительными единственного и множественного числа, глаголами единственного и множественного числа настоящего и прошедшего времени, существительными в винительном, дательном и творительном падежах.
-Учить детей некоторым способам словообразования: с использованием существительных с уменьшительно-ласкательными суффиксами и глаголов с разными приставками *(на-, по-, вы).*

Лексические темы: «Прогулка по осеннему лесу», «Овощи-фрукты», «Профессии» «Части тела. Человек», «Мы едем, едем, едем», «Посуда», «Продукты питания» «Детский сад, игрушки»», , «Одежда», «Обувь»

Развитие самостоятельной развернутой фразовой речи

- Закреплять у детей навык составления простых предложений по вопросам, демонстрации действий, по картинке, по моделям.
- Формировать навык составления короткого рассказа.

Формирование произносительной стороны речи

- Уточнять у детей произношение сохранных звуков: [а], [у], [о], [э], [и], [м], [м'], [н], [н'], [п], [п'], [т], [т'], [л], [л'], [ф], [ч], [в], [в'], [б], [б'].
- Вызывать отсутствующие звуки: [к], [к'], [г], [г'], [х], [х'], [л'], [ш], [ы], [с], [с'], [з], [з'], [р] и закреплять их на уровне слогов, слов, предложений.

Подготовка к овладению элементами грамоты

- Учить детей различать на слух гласные и согласные звуки.
- Учить детей выделять первый гласный и согласный звук в словах *(Аня, ухо* и т. п.).
- Анализировать звуковые сочетания, например: *ау, уа.*

2-период: декабрь, январь, февраль

Формирование лексико-грамматических средств языка

- Уточнять представления детей об основных цветах и их оттенках, знание соответствующих обозначений
- Учить детей образовывать относительные прилагательные, со значением соотнесенности к продуктам питания *(«лимонный», «яблочный»),* растениям *(«дубовый», «березовый»),* различным материалам *(«кирпичный», «каменный», «деревянный», «бумажный»* и т. д.).
- Учить различать и выделять в словосочетаниях названий признаков по назначению и вопросам *«Какой? Какая? Какое?»;* обращать внимание на соотношение окончания вопросительного слова и прилагательного.
- Закреплять навык согласования прилагательных с существительными в роде, числе.
- Учить изменять форму глаголов 3-го лица единственного числа на форму 1-го лица единственного (и множественного) числа: *«идет» — «иду» — «идешь» — «идем».*
- Учить использовать предлоги «на, под, в, из», обозначающие пространственное расположение предметов, в сочетаниях с соответствующими падежными формами существительных.
- Учить образовывать притяжательные прилагательные (волчий, лисий).

Развитие самостоятельной развернутой фразовой речи

- Учить детей распространять предложения введением в него однородных членов.
- Учить составлять наиболее доступные конструкции сложносочиненных и сложноподчиненных предложений.
- Учить составлять короткие рассказы по картине, серии картин, рассказы-описания, пересказ.

Лексические темы: «Дом», «Мебель», «Дикие животные», «Домашние птицы», «Зима. Зимние забавы», «Зимующие птицы», «Электроприборы», «Домашние животные», «Животные жарких стран», «Рыбы», «Защитники Отечества», «Семья».

Формирование произносительной стороны речи

- Закреплять навык правильного произношения звуков, уточненных или исправленных на индивидуальных занятиях первого периода.
- Вызывать отсутствующие и корригировать искаженно произносимые звуки, автоматизировать их на уровне слогов, слов, предложений.
- Закреплять навык практического употребления различных слоговых структур и слов доступного звуко-слогового состава.
- Формировать фонематическое восприятие на основе четкого различения звуков по признакам: глухость — звонкость; твердость — мягкость. Корригировать следующие звуки: [л], [б], [б'], [д], [д'], [г], [г'], [с], [С], [з], [з'], [ш], [ж], [р], [л'].

Подготовка к овладению элементами грамоты.

- Учить выделять звук из ряда звуков, слог с заданным звуком из ряда других слогов.
- Определять наличие звука в слове, ударного гласного в начале и конце слова.
- Выделять гласный и согласный звук в прямом и обратном слогах и односложных словах.

3-период: март, апрель, май

Формирование лексико-грамматических средств языка

- Закреплять навык употребления обиходных глаголов с новым лексическим значением, образованным посредством приставок, передающих различные оттенки действий *(«выехал» — «подъехал» — «въехал» — «съехал»* и т. п.).
- Закреплять навыки образования относительных прилагательных с использованием продуктивных суффиксов (ое-, *-ин-, -ев-, -ан-, -ян).*
- Учить употреблять наиболее доступные антонимические отношения между словами *(«добрый» — «злой», «высокий» — «низкий»* и т. п.).

- Уточнять значения обобщающих слов.
- Формировать навыки согласования прилагательных с существительными в роде, числе, падеже:
• с основой на твердый согласный («новый», *«новая», «новое», «нового»* и т. п.);
• с основой на мягкий согласный *(«зимний», «зимняя», «зимнюю»* и т. п.).
- Расширять значения предлогов: *к*- употребление с дательным падежом, *от* — с родительным падежом, *с* — *со* — с винительным и творительным падежами. Отрабатывать словосочетания с названными предлогами в соответствующих падежах.

Развитие самостоятельной развернутой фразовой речи

- Учить составлять разные типы предложений:
• простые распространенные из 5—7 слов с предварительной отработкой элементов структуры предложения (отдельных словосочетаний);
• предложения с противительным союзом «а» в облегченном варианте («сначала надо нарисовать дом, а потом его раскрасить»), с противительным союзом «или»;
• сложноподчиненные предложения с придаточными предложениями причины (потому что).
- Учить преобразовывать предложения за счет изменения главного члена предложения, времени действия к моменту речи, залога *(«встретил брата» —*
«встретился с братом»', «брат умывает лицо» — «брат умывается» и т. п.); изменения вида глагола *(«мальчик писал письмо» — «мальчик написал письмо»; «мама варила суп» — «мама сварила суп»).*
- Учить определять количество слов в предложении в собственной и чужой речи
(«два» — «три» — «четыре»).
- Учить выделять предлог как отдельное служебное слово.
- Развивать и усложнять навык передачи в речи последовательности событий, наблюдений за серией выполняемых детьми действий *(«Миша встал, подошел к шкафу, который стоит у окна. Потом он открыл дверцу и достал с верхней полки книги и карандаш. Книги он отнес воспитательнице, а карандаш взял себе»).*
- Закреплять навык составления рассказов по картине и серии картин с элементами усложнения (дополнение эпизодов, изменение начала, конца рассказа и т. п.).
- Учить составлять рассказы по теме с использованием ранее отработанных синтаксических конструкций.

Лексические темы: «Весна», «Посуда», «Продукты питания», «Перелётные птицы», «Семья», «Обувь. Головные уборы», Одежда», «Мебель», «Транспорт. Правила дорожного движения», «Мой город. Страна», «Профессии, инструменты», «Праздник Победы», «Цветы», «Ягоды», «Лето», «Насекомые»

Формирование произносительной стороны реч

- Учить использовать в самостоятельной речи звуки: [л], [с], [ш], [с] — [з], [р] -[л], в твердом и мягком звучании в прямых и обратных слогах, словах и предложениях.
- Учить дифференцировать звуки по участию голоса ([с] — [з]), по твердости-мягкости ([л] — [л'], [т] — [т']), по месту образования ([с] — [ш]).
- Подготовка к овладению элементарными навыками письма и чтения
- Учить навыкам звукового анализа и синтеза, преобразованию прямых и обратных слогов *(ас-са),* односложных слов *(«лак — лик»),*

В итоге коррекционной логопедической работы дети могут научиться:

- Понимать обращённую речь в соответствии с параметрами возрастной нормы.
- Фонетически правильно оформлять звуковую сторону речи.
- Правильно передавать слоговую структуру слов.
- Пользоваться в речи простыми распространёнными и сложными предложениями.
- Владеть навыком пересказа.
- Владеть навыком словообразования.
- Грамматически правильно оформлять самостоятельную речь.
- Употреблять простые и почти все сложные предлоги; владеть навыками чтения и письма букв, слогов, слов в пределах программы.

Содержание логопедической работы по преодолению ОНР Ш (ур.р.р.) у детей 7 – го года жизни (подготовительная группа)

1-период: октябрь, ноябрь

Совершенствование произносительной стороны речи

- Закреплять навыки четкого произношения звуков (гласных и согласных), имеющихся в речи детей.

- Формировать умение дифференцировать на слух и в речи сохранные звуки с опорой на их акустические и артикуляционные признаки, на наглядно-графическую символику.
- Корригировать произношение нарушенных звуков ([л], [л'], [с], [с'], [з], [з'], [ц], [ш], [ж], [р] т. д.). Развивать умение дифференцировать звуки по парным признакам (гласные — согласные, звонкие — глухие, твердые — мягкие, свистящие — шипящие и т. д.).
- Закреплять произношение звуков в составе слогов, слов, предложений, текстов.
- Упражнять в произношении многосложных слов с открытыми и закрытыми слогами, со стечением слогами, со стечением согласных и без них.
- Вводить в самостоятельные высказывания детей слова сложной слоговой структуры.
- Воспитывать правильную ритмико-интонационную и мелодическую окраску речи.

Развитие лексико-грамматических средств языка

- Расширять лексический запас в процессе изучения новых тем..
- Активизировать словообразовательные процессы: употребление наименований, образованных за счет словосложения: *пчеловод, книголюб, белоствольная береза, длинноногая — длинноволосая девочка.*
- Учить употреблять существительные с увеличительным значением *(голосище, носище, домище).*
- Совершенствовать навыки подбора и употребления в речи антонимов — глаголов, прилагательных, существительных *(вкатить — выкатить, внести — вынести, жадность — щедрость, бледный — румяный).*
- Объяснять значения слов с опорой на их словообразовательную структуру *(футболист— спортсмен, который играет в футбол).* Упражнять в подборе синонимов и практическом употреблении их в речи *(скупой, жадный, храбрый, смелый, неряшливый, неаккуратный, грязнуля).*
- Учить дифференцированно использовать в речи простые и сложные предлоги.
- Учить образовывать сравнительную степень прилагательных *(добрее, злее, слаще, гуще, дальше);* сложные составные прилагательные *(темно-зеленый, ярко-красный).*
- Совершенствовать умение преобразовывать названия профессий м. р. в профессию ж. р. *(воспитатель — воспитательница, баскетболист — баскетболистка).*

Развитие самостоятельной развернутой фразовой речи

- Закреплять умение выделять отличительные признаки предметов, объектов; составлять загадки с опорой на эти признаки.

- Совершенствовать навыки сравнения предметов, объектов; составление рассказов-описаний каждого из них.

- Упражнять в конструировании предложений по опорным словам.

- Формировать навыки составления повествовательного рассказа на основе событий заданной последовательности.

- Упражнять в распространении предложений за счет введения однородных членов (сказуемых, подлежащих, дополнений, определений).

- Учить анализировать причинно-следственные и временные связи, существующие между частями сюжета.

- Закреплять навыки составления рассказа по картине (с опорой на вопросительно-ответный и наглядно-графические планы).

- Продолжать учить составлять рассказ по серии сюжетных картинок; заучивать потешки, стихотворения.

- Совершенствовать навыки пересказа рассказа, сказки с опорой на картинный, вопросный планы.

-Учить составлять рассказы с элементами творчества (дополняя, изменяя отдельные эпизоды).

Подготовка к овладению элементарными навыками письма и чтения

- Развивать произвольное внимание, слуховую память.

- Закреплять понятия «звук», «слог». Совершенствовать навыки различения звуков: речевых и неречевых, гласных — согласных, твердых — мягких, звонких — глухих, а также звуков, от ли чающихся способом и местом образования и т. д.

- Формировать умение выделять начальный гласный звук, стоящий под ударением, из состава слова *(у — утка).*

- Учить анализировать звуковой ряд, состоящий из двух — трех — четырех гласных звуков.

- Учить осуществлять анализ и синтез обратного слога, например: *ап.*

- Формировать умение выделять последний согласный звук в слове, например: *мак.*

- Учить выделять первый согласный звук в слове, например: *кот.*

- Формировать умение выделять гласный звук в положении после согласного (в слогах, словах).

- Учить производить анализ и синтез прямых слогов, например: *са, па.*

- Знакомить с буквами, соответствующими правильно произносимым звукам ([а], [о], [у], [ы], [п], [т], [к], [л], [м] — количество изучаемых букв и последовательность их изучения определяется логопедом в зависимости от индивидуальных особенностей детей); учить анализировать их оптико-пространственные и графические признаки.

- Учить составлять из букв разрезной азбуки слоги: сначала обратные, потом — прямые. Учить осуществлять звуко-буквенный анализ и синтез слогов.

Лексические темы: Осень. Откуда пришел хлеб. Огород, овощи. Сад, фрукты. Лес, грибы. Семья. Поздняя осень, перелетные птицы. Человек, части тела. Домашние животные и их детеныши. Продукты питания.

2-период: декабрь, январь, февраль 3-период: март, апрель, май

Совершенствование произносительной стороны речи

- Продолжать закреплять и автоматизировать поставленные звуки в самостоятельной речи. Развивать умение дифференцировать на слух и в речи оппозиционные звуки (**[р]** — [л], [с] — [ш], [ш] — [ж] и т. д.); формировать тонкие звуковые дифференцировки ([т] — [т'] — [ч], [ш] — [щ], [т] — [с] — [ц], [ч] — [щ] и т. д.).
- Развивать умение анализировать свою речь и речь окружающих на предмет правильности ее фонетического оформления.
- Продолжать работу по исправлению нарушенных звуков (**[**р]**,** [р'], [ч], [щ]).
- Совершенствовать навыки употребления в речевом контексте слов сложной слоговой структуры и звуконаполняемости.
- Продолжать работу по воспитанию правильного темпа и ритма речи, ее богатой интонационно-мелодической окраски.

Развитие лексико-грамматических средств языка

- Уточнять и расширять значения слов (с опорой на лексические темы).
- Активизировать словообразовательные процессы: объяснение и употребление сложных слов *(стекловата, самокат, снегокат);* объяснение и практическое употребление в речи существительных с уменьшительно-ласкательным и увеличительным значением *(кулак — кулачок — кулачище).*
- Совершенствовать навык употребления в самостоятельной речи сложных предлогов.
- Совершенствовать умение подбирать синонимы *(прекрасный, красивый, замечательный, великолепный).*
- Закреплять навыки согласования прилагательных с существительными в роде, числе, падеже.
- Закреплять навыки согласования числительных с существительными в роде, падеже.
- Продолжать учить объяснять и практически употреблять в речи слова переносного значения *(смотреть сквозь розовые очки, собачья преданность, работать спустя рукава, закидать шапками).*

Развитие самостоятельной фразовой речи

- Закреплять навыки выделения частей рассказа, анализа причинно-следственных и временных связей, существующих между ними.
- Продолжать совершенствовать навыки распространения предложений за счет введения в них однородных членов предложения. Продолжать совершенствовать навык пересказа сказок, рассказов:
• с распространением предложений;
• с добавлением эпизодов;
• с элементами рассуждений; с творческим введением новых частей сюжетной линии (начала, кульминации, завершения сюжета).
- Заучивать стихотворения, потешки.
- Совершенствовать навыки составления рассказов-описаний (одного предмета, двух предметов в сопоставлении).
- Продолжать учить составлять рассказ по картине, серии картин.

Подготовка к овладению элементарными навыками письма и чтения

- Продолжать развивать оптико-пространственные ориентировки.
- Совершенствовать графо-моторные навыки.
- Закреплять понятия, характеризующие звуки: «глухой», «звонкий», «твердый», «мягкий»; введение нового понятия «ударный гласный звук».
- Закреплять изученные ранее буквы, формировать навыки их написания.
- Закреплять графические и оптико-пространственные признаки изученных букв, формировать навыки их дифференциации.
- Продолжать формировать навыки деления слова на слоги.
- Формировать операции звуко-слогового анализа и синтеза на основе наглядно-графических схем слов (например: *вата, кот).*
- Вводить изученные буквы в наглядно-графическую схему слова.
- Обучать чтению слогов, слов аналитико-синтетическим способом.
- Формировать навыки написания слогов, слов (например: *лапа).*
- Знакомить со словами более сложной слоговой структуры *(шапка, кошка),* учить их анализировать, выкладывать из букв разрезной азбуки, читать и писать.

- Формировать навыки преобразования слогов, слов с помощью замены букв, удаления или добавления буквы *(му — пу, мушка, пушка, кол — укол* и т. д.).
- Учить определять количество слов в предложении, их последовательность.
- Учить выкладывать из букв разрезной азбуки и читать небольшие предложения.
- Формировать навык сознательного послогового чтения коротких текстов

Лексические темы: Дикие животные, зимовка зверей. Животные севера. Животные жарких стран. Зимние забавы. Русские народные промыслы. Библиотека. Зима.

Зимующие птицы. Одежда, обувь. Дом, мебель. Транспорт, правила дорожного движения. Защитники отечества, военные профессии. Почта. Мамин праздник, женские профессии. Весна. Бытовая техника, электроприборы. Город, моя улица. День Космонавтики. Инструменты, сельхозработы. Рыбы. День Победы. Цветы, насекомые. Школа, школьные принадлежности. Вид спорта, спортивные развлечения.

В итоге коррекционной логопедической работы дети могут:

• Свободно составлять рассказы, пересказы.
• Владеть навыками творческого рассказывания.
• Адекватно употреблять в самостоятельной речи простые и сложные предложения, усложняя их придаточными причины и следствия, однородными членами предложения и т. д..
• Понимать и использовать в самостоятельной речи простые и сложные предлоги.
• Понимать и применять в речи все лексико-грамматические категории слов.
• Овладеть навыками словообразования разных частей речи.
• Оформлять речевое высказывание в соответствии с фонетическими нормами русского языка.
• Овладеть правильным звуко-слоговым оформлением речи. У детей должны быть достаточно развиты и другие предпосылочные условия, во многом определяющие их готовность к школьному обучению:

- фонематическое восприятие,
- первоначальные навыки звукового и слогового анализа и синтеза,
- графо-моторные навыки,
- элементарные навыки письма и чтения (печатания букв, слогов, слов и коротких предложений).

Комплексная диагностика детей с ОНР.

Комплексная диагностика детей с ОНР проводится по следующим направлениям:

- медицинское обследование – проводится два раза в год (сентябрь, май);
    - педагогическое обследование – проводится два раза в год (сентябрь, май);
    - психологическое обследование – проводится два раза в год (сентябрь, май);
    - логопедическое обследование – проводится три раза в год (сентябрь, январь, май).

В обследовании детей участвуют: врач педиатр; учитель-логопед; воспитатели; педагог-психолог.

Задачи обследования детей

Логопедическое обследование:

- определить речевые расстройства;
- поставить заключительный диагноз учителем-логопедом;
- выбрать программы, методики и технологии развивающего обучения с учетом структуры речевого дефекта и уровня интеллектуального развития.

Педагогическое обследование:

- выявить знания, умения и навыки в соответствии с возрастом и требованиями основной общеобразовательной программы дошкольного образования;
- определить уровни сформированности учебных навыков;
- определить уровни развития познавательной деятельности у детей.

Психологическое обследование:

- выявить особенности психического развития;
- установить нарушения психического развития;
- определить личностные особенности, нарушения поведения;
- определить оптимальные условия обучения, развития социальной адаптации.

Логопедическое обследование основывается на методиках:

- ❖ Т.Б.Филичева, Г.В.Чиркина, Т.В.Туманова «Логопедическое обследование детей с общим недоразвитием речи»
- ❖ Г.В.Чиркина «Методы обследования речи детей: диагностика речевых нарушений»

- О.Б.Иншакова «Альбом для логопеда»

Результаты диагностики обрабатываются и заносятся в диагностическую таблицу с помощью следующих показателей:

«в» - высокий уровень развития (ребёнок самостоятельно справляется с заданием)

«с» - средний уровень развития (ребёнок частично справляется с заданием или с помощью логопеда)

«н» - низкий уровень развития (ребёнок не справляется с заданием).

III. ОЕШТЫРУ ӨЛЕШЕ.

3.1.2 ЯШЬТӘН АЛЫП МӘКТӘП ЯШЕНӘ КАДӘРГЕ БАЛАЛАРНЫҢ КӨН ТӘРТИБЕ ҮРНӘГЕ

Көндәлек режим үрнәге

Дөрес көн тәртибе — тәүлек дәвамында балалар эшчәнлегенең төрле төрләренең һәм ялының рациональ дәвамлылыгы һәм уйлап чиратлаштырылуы. Көн тәртибен дөрес төзүдә аның балаларның яшенә карап психо-физиологик үзенчәлекләргә туры килүе төп принцип булып тора. Көндәлек режимны баланың индивидуаль үзенчәлекләренә якынайтырга омтылырга кирәк.

Таблицада төрле яшь төркемнәре өчен көндәлек режим үрнәкләре китерелә. Көндәлек режим баланың балалар бакчасында 10-12 сәгать булуына исәпләп төзелгән. Баланың бакчада булу дәвамлылыгы башкача булган очракта мәктәпкәчә оешма көндәлек режимны мөстәкыйль төзи.

Көндәлек режимда дәресләрнең, аларның төрле төрләре арасындагы тәнәфесләрне дә кертеп, гомуми дәвамлылыгы күрсәтелгән. Педагог белем бирү йөкләнеше күләмен, санитар-эпидемиологик кагыйдәләр һәм нормативлар буенча максималь рөхсәт ителгән эш күләмен арттырмыйча, мөстәкыйль билгели. Елның җылы чорында дәресләрнең бер өлешен һавада йөрү вакытында участокта уздырырга мөмкин.

Статик характердагы дәресләрнең уртасында физкультминутлар үткәрергә тәкъдим ителә.

Мәктәпкәчә яшьтәге балалар өчен өстәмә белем бирү дәресләрен (студияләр, түгәрәкләр, секцияләр һ.б.) һавада йөрүгә һәм көндезге йокыга бирелгән вакыт исәбенә уздыру һич ярамый.

2 Икенче иртәнге аш режимның мәҗбүри элементы түгел һәм администрация теләге буенча тиешле карар булган очракта кертелә. СанПиН 2.4.1.3049-13кә ярашлы рәвештә, икенче иртәнге ашка эчемлек яки сок һәм (яки) җиләк-җимешләр керә.

3 12 сәгатькә исәпләнгән очракта аерым җиңелчә аш оештырырга да, җиңелчә ашны кичке аш ризыклары белән тулыландырырга да мөмкин (к. СанПиН 2.4.1.3049-13).

Режим моментларын оештыру үзенчәлекләре

Режим моментларын гамәлгә ашырганда, балаларның индивидуаль үзен- чәлекләрен (йокы озынлыгын, яраткан ризыкларын, эшчәнлек темпын һ.б.) исәпкә алу сорала. Баланың индивидуаль үзенчәлекләренә якынайтылган балалар бакчасы режимы аңа уңайлык, яхшы кәеф һәм активлык тудыруга ярдәм итә.

Ашау. Балаларны ашарга мәҗбүр итәргә кирәкми, аларның аппетит белән ашаулары мөһим. Сайлау мөмкинлеге бирелсә (ике төрле ризыктан булса да), теләбрәк ашыйлар. Балаларның төрле тизлек белән ашавын исәпкә алып, балалар аларга үз темпларында ашау мөмкинлеге тудырырга кирәк.

Баланы, аш китергәнне көтеп яисә ашап туйганнан соң, өстәл янында утырырга мәҗбүр итәргә ярамый. Ашаганнан соң бала, рәхмәт белдереп, мөстәкыйль уеннар белән шөгыльләнә ала.

Һавада йөрү. Балаларның сәламәтлеген ныгыту, аларның хәрәкәт активлыгына ихтыяҗын канәгатьләндерү, талчыгуларын кисәтү өчен, көндәлек һавада йөрүләр кирәк.

Һавада йөрүнең дәвамлылыгын кыскартырга ярамый. Балаларның көн дәвамында саф һавада җитәрлек күләмдә булуларын тәэмин итү мөһим.

Көндәлек уку. Көндәлек режимда балаларга көн саен китап уку өчен даими вакыт билгеләү максатка ярашлы. Матур әдәбият әсәрләре генә түгел, танып белүгә ярдәм итүче китаплар, рәсемле балалар энциклопедияләре, туган ил һәм чит илләр тарихы һәм мәдәнияте буенча балалар өчен хикәяләр дә укырга кирәк. Китаплар уку һәм укылганнар буенча фикер алышу әдәби геройлар мисалында балаларда, ялыктыргыч һәм файдасыз акыл өйрәтүләргә һәм үгет-нәсыйхәтләргә бирелмичә, социаль-әхлакый сыйфатлар тәрбияләүгә ярдәм итә. Шуның белән бергә китап укуны дәрескә дә әйләндерергә ярамый — баланың һәрвакыт укыганны тыңлауны яисә үз эшләре белән шөгыльләнүне сайлап алу мөмкинлеге булырга тиеш. Педагогның бурычы — уку процессын барлык балалар өчен дә мавыктыргыч һәм кызыклы итү.

Көндезге йокы. Балаларның яхшы сыйфатлы көндезге йокысы өчен шартлар тудырырга кирәк. Моның өчен балалар йоклый торган бинада тынычлык, тынлык булуын, даими саф һава кереп торуын тәэмин итү мөһим. Моннан тыш, балаларның тиз йоклап китүенә һәм тирән йокысына көн дәвамындагы сыйфатлы хәрәкәт активлыгы һәм ярсынуны киметә торган тыныч уеннар да булышлык итә.

Физкультура- сәламәтләндерү эше

Мәктәпкәчә оешмада балаларның сәламәтлеген ныгыту, организмын чыныктыру һәм аның функцияләрен камилләштерү буенча даими эш алып барырга кирәк.

Медицина хезмәткәрләре җитәкчелегендә табигать факторларын — һава, кояш һәм суны файдаланып, балаларның сәламәтлеген һәм төбәктәге шартларны исәпкә алып, чыныктыру процедуралары комплексын гамәлгә ашыру сорала. Чыныктыра торган чараларны уздырганда, балаларга аерым якын килергә, аларның индивидуаль мөмкинлекләрен исәпкә алырга кирәк. Администрация, мәктәпкәчә тәрбия оешмасы һәм ата-аналар карары буенча махсус чыныктыру процедуралары (мәсәлән, контраст коенулы сауна
һ.б.) үткәрү зарур.

Балаларда гәүдәнең дөрес торышын булдыруны тәрбияләүгә игътибар бирү мөһим.

Бина эчендә дөрес температура режимын саклауны, даими җилләтүне тәэмин итәргә; бүлмәдә балаларны җиңелчә киемнәрдән йөрергә гадәтләндерергә кирәк.

Көндәлек режимга яраклы рәвештә балаларның һавада булуын тәэмин итәргә кирәк.

Оптималь хәрәкәт режимын — хәрәкәт активлыгы формалары һәм дәресләренең төрле төрләрен рациональ яраштыруны тәэмин итү мөһим, биредә хәрәкәт активлыгының гомуми дәвамлылыгы барлык уяулык вакытының 60 % ыннан да ким булмаска тиеш.

Һавада йөргәндә балаларның бергәләп физик күнегүләрдә һәм хәрәкәтле уеннарда катнашуларын хупларга кирәк. Балаларның мөстәкыйль хәрәкәтле һәм спорт уеннары һәм күнегүләре оештыруда инициативасын үстерү, аларның гамәлдәге физкультура һәм спорт-уен җиһазларын мөстәкыйль куллануларын хуплау.

Балаларда физик күнегүләргә карата кызыксыну тәрбияләү, физкультура җиһазлары белән дәресләрдән тыш (буш вакытта) файдаланырга өйрәтү.

Теләгән балалар белән көн саен иртәнге гимнастика ясау.

Югары акыл эшчәнлеген таләп итүче белем бирү эшчәнлеге процессында һәм өзлексез белем бирү эшчәнлегенә бирелгән вакытның уртасында 1–3 минутлык физкультминутлар үткәрү тәкъдим ителә.

Тиешле шартлар булганда балаларны йөзәргә һәм гидроаэробикага өй- рәтергә мөмкин (зурлар һәм әзерлек төркемнәрендә).

Хәрәкәт активлыгы режимы

Эш формалары	Дәрес төрләре	Балаларның яшенә бәйле рәвештә дәресләрнең саны һәм дәвамлылыгы (минутларда)			
		3–4 яшь	4–5 яшь	5–6 яшь	6–7 яшь
Физкультура дәресләре	а) бина эчендә	Атнага 2 тапкыр 15–20	Атнага 2 тапкыр 20–25	Атнага 2 тапкыр 25–30	Атнага 2 тапкыр 30–35
	б) урамда	Атнага 1 тапкыр 15–20	Атнага 1 тапкыр 20–25	Атнага 1 тапкыр 25–30	Атнага 1 тапкыр 30–35
Көндәлек режимда физкультура-сәламәт-ләндерү эше	а) иртәнге гимнастика (балалар- ның теләге буенча)	Көн саен 5–6	Көн саен 6–8	Көн саен 8–10	Көн саен 10–12
	б) һава- да йөрү вакытында хәрәкәтле һәм спорт уеннары	Көн саен 2 тапкыр (иртән һәм кич) 15–30	Көн саен 2 тапкыр (иртән һәм кич) 20–25	Көн саен 2 тапкыр (иртән һәм кич) 25–30	Көн саен 2 тапкыр (иртән һәм кич) 30–40
	в) физкульт-минутлар (статик дәрес уртасында)	Дәрес төренә һәм эчтәлегенә карап көн саен 3–5	Дәрес төренә һәм эчтәлегенә карап көн саен 3–5	Дәрес төренә һәм эчтәлеге-нә карап көн саен 3–5	Дәрес төренә һәм эчтәлегенә карап көн саен 3–5
	г) бассейнда дәресләр1	15–20	20–25	25–30	25–30

Таблицаның ахыры

Актив ял	а) физкультуралы ял	айга 1 тапкыр 20	айга 1 тапкыр 20	айга 1 тапкыр 30–45	айга 1 тапкыр 40
	б) физкультура бәйрәме	–	Елга 2 тапкыр 45 минутка	Елга 2 тапкыр 60 минутка кадәр	Елга 2 тапкыр 45 минутка кадәр
	в) сәламәтлек көне	Кварталга бер тапкыр	Кварталга бер тапкыр	Кварталга бер тапкыр	Кварталга бер тапкыр
Мөстәкыйль хәрәкәт эшчәнлеге	а) физкуль-тура һәм спорт-уен җиһазын мөстәкыйль куллану	Көн саен	Көн саен	Көн саен	Көн саен
	б) мөстә-кыйль хәрәкәтле һәм спорт уеннары	Көн саен	Көн саен	Көн саен	Көн саен

[1] Бассейнда дәресләр мәктәпкәчә учреждениедә шартлар булганда уздырыла.

Тәрбия-белем бирү процессын проектлаштыру

Тәрбия-белем бирү процессы тәрбияләнүчеләр контингентын, аларның индивидуаль һәм яшь үзенчәлекләрен, ата-аналарның социаль заказын исәпкә алып оештырыла.

Тәрбия-белем бирү процессын оештырган вакытта тәрбия, үстерү һәм өйрәтү максатларының һәм бурычларының бердәмлеген тәэмин итү кирәк, шуның белән бергә куелган максат һәм бурычларны балаларга чамадан ар- тык эш йөкләмичә, кирәкле һәм җитәрлек материалга таянып, тиешле «ми- нимум»га максималь якынаеп хәл итү сорала. Белем бирү процессын белем бирү өлкәләре интеграциясен исәпкә алып комплекслы тематик принципка нигезләнеп кору әлеге максатны тормышка ашырырга мөмкинлек бирә.

Барлык белем бирү процессын бер үзәк тема тирәсендә оештыру балаларның үсеше өчен зур мөмкинлекләр тудыра. Темалар мәгълүматны оптималь юл белән тупларга ярдәм итә. Мәктәпкәчә яшьтәге балаларда практика, экспериментлар ясау, төп күнекмәләрне үстерү, төшенчәле фикерләү өчен күптөрле мөмкинлекләр барлыкка килә.

Чорның төп темасын аерып алу һич тә балаларның бөтен эшчәнлеге әлеге темага багышланырга тиеш дигән сүз түгел. Чорның төп темасын кертүнең максаты — белем бирү эшчәнлеген интеграцияләү һәм балалар эшчәнлеген белем бирү өлкәләре буенча аклый алмаслык ваклауга юл куймау.

Төрле яшьтәге төркемнәрдә охшаш темаларны гамәлгә кертү бөтен мәктәпкәчә чор дәвамында балалар үсешендә дәвамчанлыкка һәм белем бирү максатларының бердәмлегенә ирешүне, балаларның индивидуаль мөмкинлекләренә ярашлы рәвештә аларның органик үсешен тәэмин итә.

Белем бирү процессын оештыруның тематик принцибы төбәк һәм мәдәни компонентларны органик кертергә, мәктәпкәчә учреждениенең үзгәлеген исәпкә алырга мөмкинлек бирә.

Бер темага бирелгән вакыт бер атнадан да ким булмаска тиеш. Оптималь вакыт — 2–3 атна. Тема төркемдә һәм үсеш үзәкләрендә (почмакларында) булган материалларны сайлауда чагылырга тиеш.

Программада һәр яшь төркеме өчен комплекслы тематик планлаштыру бирелә, аны үрнәк буларак карарга кирәк. Мәктәпкәчә белем бирү оешмасы төбәк һәм мәдәни компонентларны кертү өчен, үз мәктәпкәчә учреждениесенең үзенчәлекләрен исәпкә алу өчен үз карашлары буенча темаларны яки аларның атамаларын, эш эчтәлеген, вакытын һ.б. ны өлешчә яисә тулысынча үзгәртергә мөмкин.

3.2.ЭШНЕ КОМПЛЕКСЛЫ-ТЕМАТИК ПЛАНЛАШТЫРУ

Беренче кечкенәләр төркеме

	Тема 1 атна	Тема 2 атна	Тема 3 атна	Тема 4 атна
Сентябрь	Иялəшү чоры Мониторинг	Көз Мониторинг	Көз	Көз
Октябрь	Мин дөньяның бер кешесе!	Мин дөньяның бер кешесе!	Минем өем	Минем өем
Ноябрь	Минем өем	Минем өем	Яңа ел бәйрәме	Яңа ел бәйрәме
Декабрь	Яңа ел бәйрәме	Яңа ел бәйрәме	Яңа ел бәйрәме	Яңа ел бәйрәме
Январь	**Каникуллар**	Кыш	Кыш	Кыш
Февраль	Әтиләр, әниләр көне	Әтиләр, әниләр көне	Әтиләр, әниләр көне	Әтиләр, әниләр көне
Март	Әниләр көне	Әниләр көне	Халык уенчыклары	Халык уенчыклары
Апрель	Яз килде	Яз килде	Яз килде	Яз килде
Май	Җәй килә!	Җәй килә!	мониторинг	мониторинг

Икенче кечкенәләр төркемнәре

	Тема 1 атна	Тема 2 атна	Тема 3 атна	Тема 4 атна
Сентябрь	Сау бул, җәй! мониторинг	Көз килде! мониторинг	Көз килде!	Көз килде!
Октябрь	Мин һәм минем гаиләм.	Мин һәм минем гаиләм.	Минем өем. Минем шәһәрем.	Минем өем. Минем шәһәрем.
Ноябрь	Минем өем. Минем шәһәрем.	Минем өем. Минем шәһәрем.	Яңа ел бәйрәме	Яңа ел бәйрәме
Декабрь	Яңа ел бәйрәме	Яңа ел бәйрәме	Яңа ел бәйрәме	Яңа ел бәйрәме
Январь	**Каникуллар**	Кыш	Кыш	Кыш
Февраль	Ватанны саклаучылар көне	Ватанны саклаучылар көне	Ватанны саклаучылар көне	8 Март
Март	8 Март	Халык традицияләре белән танышу	Халык традицияләре белән танышу	Халык традицияләре белән танышу
Апрель	Яз килде!	Яз килде!	Яз килде!	Яз килде!
Май	Җәй килә!	Җәй килә!	мониторинг	мониторинг

Уртанчылар төркемнәре

	Тема 1 атна	Тема 2 атна	Тема 3 атна	Тема 4 атна
Сентябрь	Белем көне мониторинг	Көз килде! мониторинг	Көз килде!	Көз килде!
Октябрь	Мин дөньяның бер кешесе	Мин дөньяның бер кешесе	Мин дөньяның бер кешесе	Минем шәһәр. Минем ил.
Ноябрь	Минем шәһәр. Минем ил.	Минем шәһәр. Минем ил.	Яңа ел бәйрәме	Яңа ел бәйрәме
Декабрь	Яңа ел бәйрәме	Яңа ел бәйрәме	Яңа ел бәйрәме	Яңа ел бәйрәме
Январь	**Каникуллар**	Кыш	Кыш	Кыш
Февраль	Ватанны саклаучылар көне	Ватанны саклаучылар көне	Ватанны саклаучылар көне	8 Март
Март	8 Март	Халык традицияләре белән танышу	Халык традицияләре белән танышу	Халык традицияләре белән танышу
Апрель	Яз килде!	Яз килде!	Яз килде!	Яз килде!
Май	Җиңү көне.	Җәй килә!	мониторинг	мониторинг

Зурлар төркемнәре

	Тема 1 атна	Тема 2 атна	Тема 3 атна	Тема 4 атна
Сентябрь	Белем көне мониторинг	Көз килде! мониторинг	Көз килде!	Көз килде!
Октябрь	Мин сәламәт булып үсәм!	Мин сәламәт булып үсәм!	Халык бердәмлеге көне.	Халык бердәмлеге көне.
Ноябрь	Халык бердәмлеге көне.	Халык бердәмлеге көне.	Яңа ел бәйрәме	Яңа ел бәйрәме
Декабрь	Яңа ел бәйрәме	Яңа ел бәйрәме	Яңа ел бәйрәме	Яңа ел бәйрәме
Январь	**Каникуллар**	Кыш	Кыш	Кыш
Февраль	Ватанны саклаучылар көне	Ватанны саклаучылар көне	Ватанны саклаучылар көне	8 Март
Март	8 Март	Халык мәдәнияте һәм традицияләре белән танышу	Халык мәдәнияте һәм традицияләре белән танышу	Халык мәдәнияте һәм традицияләре белән танышу
Апрель	Яз килде!	Яз килде!	Җиңү көне.	Җиңү көне.
Май	Җиңү көне.	Җәй килә!	Җәй килә! мониторинг	Җәй килә! мониторинг

Мәктәпкә әзерлек төркемнәре

	Тема 1 атна	Тема 2 атна	Тема 3 атна	Тема 4 атна
Сентябрь	Белем көне мониторинг	Көз килде! мониторинг	Көз килде!	Көз килде!
Октябрь	Минем шәһәр. Минем ил. Минем планета.	Минем шәһәр. Минем ил. Минем планета.	Халык бердәмлеге көне.	Халык бердәмлеге көне.
Ноябрь	Халык бердәмлеге көне.	Халык бердәмлеге көне.	Яңа ел бәйрәме	Яңа ел бәйрәме
Декабрь	Яңа ел бәйрәме	Яңа ел бәйрәме	Яңа ел бәйрәме	Яңа ел бәйрәме
Январь	**Каникуллар**	Кыш	Кыш	Кыш
Февраль	Ватанны саклаучылар көне	Ватанны саклаучылар көне	Ватанны саклаучылар көне	Халык-ара хатын-кызлар көне
Март	Халык-ара хатын-кызлар көне	Халык мәдәнияте һәм традицияләре белән танышу	Халык мәдәнияте һәм традицияләре белән танышу	Халык мәдәнияте һәм традицияләре белән танышу
Апрель	Яз килде!	Яз килде!	Җиңү көне.	Җиңү көне.
Май	Җиңү көне.	Сау бул, бакча! Исәнме, мәктәп!	Сау бул, бакча! Исәнме, мәктәп! мониторинг	Сау бул, бакча! Исәнме, мәктәп! мониторинг

Программада биш көнлек атна буенча эшләгәндә белем бирү эшчәнлеген планлаштыру үрнәге китерелә. Мәктәпкәчә учреждение төбәкнең үзгәлеген һәм мәктәпкәчә учреждениенең үзенчәлекләрен исәпкә алу өчен планлаштыруга үзгәрешләр кертә ала.

СанПиН 2.4.1.3049-13 буенча, мәктәпкәчә учреждениедә балалар белән үткәрелә торган дәресләр саны билгеләнми; бары белем бирүдә эшнең күләм дәвамлылыгы гына күрсәтелә:

«11.9. 1.5 яшьтән алып 3 яшькә кадәрге кече яшьтәге балалар өчен өзлексез турыдан-туры белем бирү эшчәнлеге дәвамлылыгы 10 минуттан артмаска тиеш. Белем бирү эшчәнлеге көннең беренче һәм икенче яртысында гамәлгә ашырыла ала (8–10 ар минут). Белем бирү эшчәнлеген һавада йөргәндә уен мәйданчыгында оештырырга мөмкин.

11.10. 3 яшьтән алып 4 яшькә кадәрге балалар өчен өзлексез турыдан-туры белем бирү эшчәнлегенең дәвамлылыгы 15 минуттан, 4 яшьтән алып 5 яшькә кадәрге балалар өчен — 20 минуттан, 5 яшьтән 6 яшькә кадәрге балалар өчен — 25 минуттан, ә 6 яшьтән 7 яшькә кадәрге балалар өчен — 30 минуттан артык булырга тиеш түгел.

11.11. Көннең беренче яртысында кечкенәләр төркемендә һәм уртанчы төркемдә рөхсәт ителә торган максималь белем бирү йөкләнеше күләме, төркемгә карап, 30 һәм 40 минуттан, ә зурлар һәм әзерлек төркемнәрендә — төркемгә карап, 45 минуттан һәм 1,5 сәгатьтән артмый. Өзлексез белем бирү эшчәнлегенә бирелгән вакыт уртасында физкультура минутлары үткәрелә. Өзлексез белем бирү эшчәнлеге вакытлары арасындагы тәнәфесләр 10 минуттан ким түгел.

11.12. Мәктәпкәчә яшьтәгеләрнең зурлар төркеме белән белем бирү эшчәнлеге көннең икенче яртысында көндезге йокыдан соң гамәлгә ашырылырга мөмкин. Аның дәвамлылыгы көнгә 25–30 минуттан артмаска тиеш. Статик характердагы турыдан-туры белем бирү эшчәнлеге уртасында физ- культура минутлары үткәрелә».

Биш көнлек атна өчен белем бирү-тәрбия эшен

планлаштыру үрнәге

Оештырылган белем бирү эшчәнлеге					
Эшчәнлекнең төп төре	**Кабатлану тәртибе**				
	Икенче кече яшь- тәгеләр төркеме	**Кечкенәләр төркеме**	**Уртанчылар төркеме**	**Зурлар төркеме**	**Мәктәпкә әзерлек төркеме**
Бина эчендә физик культура	атнага 2 тапкыр	атнага 2 тапкыр	атнага 2 тапкыр	атнага 2 тапкыр	атнага 2 тапкыр
Һавада физик культура	атнага 1 тапкыр	атнага 1 тапкыр	атнага 1 тапкыр	атнага 1 тапкыр	атнага 1 тапкыр
Әйләнә-тирә дөнья белән танышу	атнага 1 тапкыр	атнага 1 тапкыр	атнага 1 тапкыр	атнага 1 тапкыр	атнага 1 тапкыр
Элементар математик күзаллаулар булдыру	атнага 1 тапкыр1 (көннең икенче яр-	атнага 1 тапкыр	атнага 1 тапкыр	атнага 1 тапкыр	атнага 2 тапкыр
Сөйләм үстерү	атнага 2 тапкыр	атнага 1 тапкыр	атнага 1 тапкыр	атнага 2 тапкыр	атнага 2 тапкыр
Рәсем ясау	атнага 1 тапкыр	атнага 1 тапкыр	атнага 1 тапкыр	атнага 2 тапкыр	атнага 2 тапкыр
Әвәләп ясау	атнага 1 тапкыр	2 атнага 1 тапкыр	2 атнага 1 тапкыр	2 атнага 1 тапкыр	2 атнага 1 тапкыр
Аппликация	–	2 атнага 1 тапкыр	2 атнага 1 тапкыр	2 атнага 1 тапкыр	2 атнага 1 тапкыр

Музыка	атнага 2 тапкыр	атнага 2 тапкыр	атнага 2 тапкыр	атнага 2 тапкыр	атнага 2 тапкыр
Эшчәнлекнең төрле төрләрендә өлкәннәрнең балалар белән үзара бәйләнеше					
Матур әдәбият уку	көн саен	көн саен	көн саен	көн саен	көн саен
Конструкцияләү-модельләр ясау эшчән- леге	атнага 1 тапкыр	атнага 1 тапкыр	атнага 1 тапкыр	атнага 1 тапкыр	атнага 1 тапкыр
Уен эшчәнлеге	көн саен	көн саен	көн саен	көн саен	көн саен
Режим моментларын үткәргәндә аралашу	көн саен	көн саен	көн саен	көн саен	көн саен
Кизү торулар	көн саен	көн саен	көн саен	көн саен	көн саен
Һавада йөрүләр	көн саен	көн саен	көн саен	көн саен	көн саен
Балаларның мөстәкыйль эшчәнлеге					
Мөстәкыйль уен	көн саен	көн саен	көн саен	көн саен	көн саен

Таблицаның ахыры

Эшчәнлекнең төп төре	Кабатлану тәртибе				
	Икенче кече яшь-тәгеләр төркеме	**Кечкенәләр төркеме**	**Уртанчылар төркеме**	**Зурлар төркеме**	**Мәктәпкә әзерлек төркеме**
Танып белү-тикшере-ну	көн саен	көн саен	көн саен	көн саен	көн саен
Үсеш үзәкләрендә (почмакларында) балаларның	көн саен	көн саен	көн саен	көн саен	көн саен
Сәламәтләндерү эше					
Иртәнге	көн саен	көн саен	көн саен	көн саен	көн саен
Чыныктыру процеду-ралары	көн саен	көн саен	көн саен	көн саен	көн саен
Гигиена процедуралары	көн саен	көн саен	көн саен	көн саен	көн саен

Балалар бакчасында белем бирү көндезге уку форматында һәм дистанцион оештырыла.

1 Белем бирү оешмасы каравы буенча көннең икенче яртысында уздырыла.

Беренче кечкенәләр төркемендә балаларның көндәлек эшчәнлеген оештыру

Елның салкын вакыты

№	Режим моментлары	Вакыты
1.	Кабул итү, тикшерү, температураларын үлчәү, иртәнге гимнастика	6.30-8.00
2.	Иртәнге ашка әзерлек, ашау вакыты, уеннар	8.00-8.30
3.	Уеннар, тәрбиячене‌ң балалар белән оештырылган белем бирү эшчәнлеге	8.30-9.00.
4.	Урамга чыгарга әзерлек, урамга чыгу,һавада булу.	9.20-11.20
5.	Урамнан керү	11.20-11.30
6.	Көндезге ашка әзерлек, ашау вакыты	11.30-12.00
7.	Йокыга әзерлек, көндезге йокы	12.00-15.00
8.	Йокыдан уяту, һава, су, процедуралары, уенннар	15.00-15.05.
9.	Төштән соңгы ашка әзерлек, ашау вакыты	15.05-15.15
10.	Уеннар, тәрбияченең балалар белән оештырылган белем бирү эшчәнлеге	15.15-15.40
11.	Кичке аш	15.45.-16.00
12.	Саф һавада булу, уеннар, балаларны өйләренә озату.	16.05-18.30

Беренче кечкенәләр төркемендә балаларның көндәлек эшчәнлеген оештыру

Елның җылы вакыты

№	Режим моментлары	Вакыты
1.	Кабул итү, тикшерү, температураларын үлчәү, иртәнге гимнастика	6.30-8.00
2.	Иртәнге ашка әзерлек, ашау вакыты	8.00-8.30
3.	Урамга чыгарга әзерлек, урамга чыгу	8.30-9.00.
4.	Саф һавада булу.	9.00-11.00
5.	Көндезге ашка әзерлек, ашау вакыты	11.30-12.00
6.	Йокыга әзерлек, көндезге йокы	12.00-15.00
7.	Йокыдан уяту.	15.00-15.05.
8.	Төштән соңгы ашка әзерлек, ашау вакыты	15.00-15.15
9.	Уеннар	15.15-15.40
10.	Кичке аш	15.35.-16.00
11.	Саф һавада булу, уеннар, балаларны өйләренә озату.	16.05-18.30

Икенче кечкенәләр төркемендә балаларның көндәлек эшчәнлеген оештыру

Елның салкын вакыты

№	Режим моментлары	вакыты
1.	Балаларны кабул итү, тикшерү, уеннар, иртәнге гимнастика	7.30-8.25
2.	Иртәнге ашка әзерлек, ашау вакыты	8.25-8.55
3.	Уеннар	8.55-9.20
4.	Уеннар, тәрбияченең балалар белән оештырылган белем бирү эшчәнлеге	9.20-10.00
5.	Урамга чыгарга хәзерлек, урамга чыгу, (күзәтүләр, уеннар)	10.00-11.35
6.	Урамнан керү	11.35-11.50
7. 8.	Көндезге ашка әзерлек, ашау вакыты Йокыга әзерлек, көндезге йокы	11.50-12.20 12.20.-15.00
9.	Йокыдан уяту, һава, су процедуралары, уеннар	15.00-15.05
10.	Төштән соңгы ашка әзерлек, ашау вакыты	15.05-15.10
11.	Уеннар, мөстәкыйль эшчәнлек	15.10-15.55
12.	Кичке ашау вакыты	15.45-16.05
13.	Саф һавада булу, уеннар, балаларны өйләренә озату	16.05-18.00

Икенче кечкенәләр төркемендә балаларның көндәлек эшчәнлеген оештыру

Елның җылы вакыты

№	Режим моментлары	Вакыты
1.	Кабул итү, тикшерү, температураларын үлчәү, иртәнге гимнастика	6.30-8.00
2.	Иртәнге ашка әзерлек, ашау вакыты	8.00-8.30
3.	Урамга чыгарга әзерлек, урамга чыгу	8.20-8.50.
4.	Саф һавада булу.	8.50-11.20
5.	Көндезге ашка әзерлек, ашау вакыты	11.50-12.20
6.	Йокыга әзерлек, көндезге йокы	12.20-15.00
7.	Йокыдан уяту.	15.00-15.05.
8.	Төштән соңгы ашка әзерлек, ашау вакыты	15.00-15.15
9.	Уеннар	15.15-15.40
10.	Кичке аш	15.45.-16.00
11.	Саф һавада булу, уеннар, балаларны өйләренә озату.	16.05-18.30

Уртанчы төркемдә балаларның көндәлек эшчәнлеген оештыру

Елның салкын вакыты

№	Режим моментлары	Вакыты
1.	Балаларны кабул итү, тикшерү,уеннар, дежур тору, иртәнге гимнастика	7.30-8.35
2.	Иртәнге ашка әзерлек, ашау вакыты	8.35-9.00
3.	Уеннар, тәрбиячենең балалар белән оештырылган белем бирү эшчәнлеге	9.00-10.20
4.	Һавада булу (уеннар, күзәтүләр,хезмәт)	10.20-11.50
5.	Урамнан керү	11.50-12.20
6.	Көндезге ашка әзерлек, ашау вакыты	12.20-12.50
7.	Йокыга әзерлек, көндезге йокы	12.50-15.00
8.	Йокыдан уяту, һава, су процедуралары	15.00-15.05
9.	Төштән соңгы аш.	15.05-15.15
10.	Уеннар, мөстәкыйль сәнгать эшчәнлеге	15.15-15.45
11.	Кичке ашау вакыты	15.45 -16.10
12.	Саф һавада булу, уеннар, балаларны өйләренә озату	16.10-18.00

Уртанчылар төркемендә балаларның көндәлек эшчәнлеген оештыру

Елның җылы вакыты

№	Режим моментлары	Вакыты
1.	Кабул итү, тикшерү, температураларын үлчәү, иртәнге гимнастика	7.30-8.20
2.	Иртәнге ашка әзерлек, ашау вакыты	8.20-8.50.
3.	Урамга чыгарга әзерлек, урамга чыгу Саф һавада булу.	8.50-11.30
4. 5.	Көндезге ашка әзерлек, ашау вакыты Йокыга әзерлек, көндезге йокы	12.00-12.20 12.20-15.00
6.	Йокыдан уяту.	15.00-15.05.
7.	Төштән соңгы ашка әзерлек, ашау вакыты	15.00-15.15
8.	Уеннар	15.15-15.50
9.	Кичке аш	15.50.-16.10
10.	Саф һавада булу, уеннар, балаларны өйләренә озату.	16.10-18.00

Зурлар төркемендә балаларның көндәлек эшчәнлеген оештыру

Елның салкын вакыты

№	Режим моментлары	Вакыты
1.	Балаларны кабул итү, тикшерү, уеннар, дежур тору, иртәнге гимнастика	7.30-8.35
2.	Иртәнге ашка әзерлек, ашау вакыты	8.35-8.55
3.	Уеннар, тәрбиянеңең балалар белән оештырылган белем бирү эшчәнлеге	9.00-10.55.
4.	Урамга чыгарга әзерлек, Һавада булу (уеннар,күзәтүләр,хезмәт)	10.55.-12.20
5.	Урамнан керү	12.20-12.30
6.	Көндезге ашка әзерлек, ашау вакыты	12.35-13.00
7.	Йокыга әзерлек, көндезге йокы	13.00-15.00
8.	Йокыдан уяту, һава, су процедуралары	15.00-15.05
9.	Төштән соңгы аш	15.05-15.15
10.	Уеннар, мөстәкыйль эшчәнлек	15.15-15.50
11.	Кичке ашау вакыты	15.50-16.10
12.	Саф һавада булу, уеннар,балаларны өйләренә озату	16.10- 18.00

Зурлар төркемендә балаларның көндәлек эшчәнлеген оештыру

Елның җылы вакыты

№	Режим моментлары	Вакыты
1.	Кабул итү, тикшерү, температураларын үлчәү, иртәнге гимнастика	7.30-8.30
2.	Иртәнге ашка әзерлек, ашау вакыты	8.30-8.55.
3.	Урамга чыгарга әзерлек, урамга чыгу Саф һавада булу.	8.55-11.50
4.	Көндезге ашка әзерлек, ашау вакыты	12.15.-12.30
5.	Йокыга әзерлек, көндезге йокы	12.30-15.00
6.	Йокыдан уяту.	15.00-15.05.
7.	Төштән соңгы ашка әзерлек, ашау вакыты	15.00-15.15
8.	Уеннар	15.15-15.50
9.	Кичке аш	15.55.-16.10
10.	Саф һавада булу, уеннар, балаларны өйләренә озату.	16.10-18.00

Мәктәпкә әзерлек төркемендә балаларның көндәлек эшчәнлеген оештыру

Елның салкын вакыты

№	Режим моментлары	Вакыты
1.	Балаларны кабул итү, тикшерү, уеннар, дежур тору, иртәнге гимнастика	6.30-8.35
2.	Иртәнге ашка әзерлек, ашау вакыты	8.35-8.55
3.	Уеннар, тәрбиячене балалар белән оештырылган белем бирү эшчәнлеге	9.00-10.55.
4.	Урамга чыгарга әзерлек, һавада булу (уеннар,күзәтүләр,хезмәт)	10.55.-12.20
5.	Урамнан керү	12.20-12.30
6.	Көндезге ашка әзерлек, ашау вакыты	12.35-13.00
7.	Йокыга әзерлек, көндезге йокы	13.00-15.00
8.	Йокыдан уяту, һава, су процедуралары	15.00-15.05
9.	Төштән соңгы аш	15.05-15.15
10.	Уеннар, мөстәкыйль эшчәнлек	15.15-15.50
11.	Кичке ашау вакыты	15.50-16.10
12.	Саф һавада булу, уеннар,балаларны өйләренә озату	16.10- 18.30

3.3.МӘДӘНИ-ЯЛ ЭШЧӘНЛЕГЕ

(традицион вакыйгалар,бәйрәмнәр, чаралар үзенчәлекләре)

МББ ФДББС таләпләре буенча, программага традицион вакыйгалар, бәйрәмнәр, чараларның үзенчәлекләренә багышланган «Мәдәни-ял эшчәнлеге» бүлеге кертелгән. Мәктәпкәчә яшьтәге балаларның кызыксынулары буенча мәдәни-ял эшчәнлеген үстерү һәр баланың ялын (пассив һәм актив), эмоциональ иминлеген тәэмин итәргә мөмкинлек бирә, үзенә шөгыль таба белергә өйрәтә. Бүлектә педагогның балаларның һәр яшь төркеменең ялын оештыру буенча бурычлары билгеләнә. Кушымтада вакыйгалар, бәйрәмнәр һәм чараларның якынча исемлеге китерелә.

Икенче кече яшьтәгеләр төркеме (2 яшьтән 3 яшькә кадәр)

Төркемдә һәм балалар бакчасында эмоциональ-уңай климат булдыруга ярдәм итү, балаларга уңайлылык һәм яклангалык тойгысын тәэмин итү.

Балаларны, булдыра алганнарыча, уеннарда, уен-көлкеләрдә, күңел ачу- ларда һәм бәйрәмнәрдә катнашуга тарту.

Борып хәрәкәтләндерелә торган уенчыкларның, әкият геройларының хәрәкәтләрен күзәтә, аларны дөрес кабул итә белергә өйрәтү.

Әкият геройлары образларына әверелү күнекмәләрен формалаштырыр- га ярдәмитү.

Бәйрәмнәрне балаларның яшь мөмкинлекләренә һәм кызыксынуларына туры китереп үздыру.

Кечкенәләр төркеме
(3 яшьтән 4 яшькә кадәр)

Ял. Балаларның кызыксынулары буенча мәдәни-ял эшчәнлеген үстерү. Һәрбер баланың ялын (пассив һәм актив), эмоциональ иминлеген тәэмин итү. Үзенә уен таба белергә өйрәтү.

Күңел ачулар. Театральләштерелгән тамашалар күрсәтү. Тавыш язмаларын тыңлауны; мультфильмнар карауны оештыру. Төрле тематикага караган күңел ачулар уздыру (үткән материалны ныгыту һәм гомумиләштерү өчен). Яңа темаларга карата кызыксыну уяту, балаларның күңел ачулар вакытында күргәннәреннән һәм ишеткәннәреннән канәгатьләнү алуларына омтылу.

Бәйрәмнәр. Балаларны бәйрәм культурасына күнектерү. Дәүләт бәйрәмнәрен уздыру (Яңа ел, «Әниләр көне»).
Гомуми шатлык, яхшы кәеф мохитен булдыруга булышлык итү.
Мөстәкыйль эшчәнлек. Балаларда сурәтләү эшчәнлеге белән шө- гыльләнү, китаплардагы рәсемнәрне карау, төрле уеннар уйнау теләге уяту, тәрбияче ярдәме белән таныш әкиятләрне уйнап карау, халык җырларын, такмакларын башкарырга өйрәнү.
Балаларның җырлау, бию, музыкаль уенчыклар белән уйнау теләкләрен хуплау. Балаларның мөстәкыйль эшчәнлеген уңышлы гамәлгә ашыру өчен тиешле мохит булдыру.

Уртанчылар төркеме
(4 яшьтән 5 яшькә кадәр)

Ял. Балаларның буш вакытларында кызыклы мөстәкыйль эшчәнлек белән шөгыльләнү, табигать күренешләренең матурлыгына соклану: кошлар җырын, яңгыр шавын, музыканы тыңлау, нәрсәдер ясау, рәсемгә төшерү, музыка инструментларында уйнау һ.б. теләкләрен хуплау.
Күңел ачулар. Балаларның мөстәкыйль эшчәнлеге, ялы һәм яңа тәэсирләр алуы өчен шартлар тудыру. Халык традицияләре һәм йолалары, мәдәният чыганаклары белән таныштыручы танып белүгә юнәлтелгән күңел ачуларга карата кызыксыну уяту.
Балаларны төрле төрдәге күңел ачуларга әзерлек процессына тарту; курчаклар белән спектакльдә, музыкаль әдәби концертларда; спорт уеннарында һ.б.да катнашырга теләк формалаштыру.
Патриотик һәм әхлакый тәрбия бирүне гамәлгә ашыру.
Сәнгать культурасы белән таныштыру. Кызыклы иҗади эш белән (рәсем ясау, әвәләү һ.б.) шөгыльләнү теләген һәм осталыгын үстерү.
Бәйрәмнәр. Балаларны халыкның бәйрәм культурасы белән таныштыру.
Бәйрәмнәрдә катнашу теләген үстерү.
Балалар бакчасында, илдә бара торган вакыйгаларга катнашы булу хисен формалаштыру. Ватанга мәхәббәт тәрбияләү.
Яңа елга, 8 Мартка, Ватанны саклаучылар көненә, халык календаре бәйрәмнәренә багышланган балалар бәйрәмнәре оештыру.
Мөстәкыйль эшчәнлек. Эшчәнлек төрләрен, төрле эчтәлектәге дәресләрне (танып белү, спорт, сәнгать, хезмәт) сайлауда индивидуаль өстенлек бирүне үстерүгә булышлык итү. Һәрбер баланың иҗади һәвәслекләрен формалаштыру.

Балаларда сайлап алынган эшчәнлек төрен мөстәкыйль оештыруга теләк уяту.
Эстетик тәрбия һәм үсеш студияләренә йөрү теләген үстерү (балалар бак- часында яисә иҗат үзәкләрендә).

Зурлар төркеме(5 яшьтән 6 яшькә кадәр)

Ял. Буш вакытта кызыклы һәм эчтәлекле эшчәнлек белән шөгыльләнү теләген үстерү. Ял культурасы нигезләрен формалаштыру (уеннар, китаплар уку, рәсем ясау, әвәләү, конструкторлык, һавада йөрүләр, походлар һ.б.).

Күңел ачулар. Мәдәни-танып белү ихтыяҗларын, кызыксынуларын, теләкләрен тормышка ашыру һәм шулай ук алган белем һәм күнекмәләрен ял вакытын уздыруда файдалану өчен шартлар тудыру. Спортка карата кы- зыксыну уятуга, спорт белән шөгыльләнүгә омтылыш булдыруга булышлык итү.

Бәйрәмнәр. Балаларда гадәти һәм бәйрәм көннәре турында күзаллаулар булдыру. Бәйрәмнәргә карата эмоциональ уңай мөнәсәбәт, аларны әзерләүдә актив катнашу теләге уяту (төркем бүлмәсен, музыка залын, балалар бакчасы участогын һ.б.ны бизәү).

Мөстәкыйль эшчәнлек. Балаларның индивидуаль сәләтләрен һәм кызыксынуларын үстерү өчен шартлар тудыру (күзәтүләр, экспериментлар ясау, коллекцияләр туплау һ.б.). Үз эшчәнлекләрен оештыруга ихтыяҗ һәм сәләт формалаштыру, тәртипне һәм чисталыкны саклау. Яшьтәшләре, тәрбиячеләре һәм ата-аналары белән үзара аралаша белү тәрбияләү.

Иҗат. Җырлауда, рәсем ясауда, музыка белән шөгыльләнүдә сәнгати һәвәслекләрен үстерү. Балаларның төрле сәнгать һәм танып белү эшчәнлеге белән кызыксынуларына булышлык итү, түгәрәкләр һәм студияләргә йөрү өчен шартлар тудыру.

Мәктәпкә әзерлек төркеме (6 яшьтән 7 яшькә кадәр)

Ял. Балаларны кызыклы һәм файдалы эшчәнлеккә тарту (уеннар, спорт, рәсем ясау, әвәләү, модельләштерү, музыка тыңлау, мультфильмнар карау, китаптагы рәсемнәрне карау һ.б.).

Күңел ачулар. Күңел ачуларда актив катнашу, аралашу, дустанә һәм ярдәмчел булу омтылышы тәрбияләү; алынган белем һәм күнекмәләрен мөстәкыйль эшчәнлектә аңлап куллану. Иҗади сәләтләрне, кызыксынучанлыкны, хәтерне, күзаллауны, үзеңне төрле хәлләрдә дөрес тота белү сыйфатларын үстерү.

Россия халыклары сәнгате, традицияләре һәм йолалары турында күзаллауларны киңәйтү, алган белем һәм күнекмәләрне тормышта куллана белүне ныгыту.

Бәйрәмнәр. Балаларның халыкара һәм дәүләт бәйрәмнәре хакындагы күзаллауларын киңәйтү. Халык тантаналарына катнашы булу хисләрен үстерү. Балаларны бәйрәмгә әзерлектә һәм аны уздыруда актив, төрлечә катнашуга тарту.

Мөстәкыйль эшчәнлек. Балаларга төрле материаллар белән (су, ком, балчык һ.б.) тәҗрибәләр ясап карау өчен; үсемлекләрне, хайваннарны, әйләнә-тирә табигатьне күзәтүләр өчен мөмкинлекләр бирү.

Өстәл уеннары, басма һәм дидактик уеннар уйнау осталыгын үстерү. Мәктәпкәчә яшьтәге балаларның үз коллекцияләрен күрсәтү (открыткалар, конфет кәгазьләре һ.б.), аларның эчтәлеге турында сөйләү теләген хуплау.

Үз мөстәкыйль эшчәнлекләрен планлаштыра һәм оештыра белү күнекмәләре формалаштыру, яшьтәшләре һәм өлкәннәр белән үзара бәйләнештә булу.

Иҗат. Мөстәкыйль музыкаль-сәнгать һәм танып белү эшчәнлеген камилләштерү.

3.4.ПРЕДМЕТЛЫ ТИРӘЛЕК МОХИТЕ ОЕШТЫРУ ҮЗЕНЧӘЛЕКЛӘРЕ

Мохит төшенчәсе астында табигый, социаль-көнкүреш һәм (яки) мәдәни-эстетик характердагы тирәлек күздә тотыла. Бу — кешенең яшәеш шартлары, аның тормыш даирәсе. Мохит махсус проектлана торган юнәлеш алырга мөмкин, һәм бу очракта аның турында шәхесне форма- лаштыручы мөһим фактор — белем бирү тирәлеге буларак карау күзәтелә (Т.С. Комарова, С.Л. Новоселова, Г.Н. Пантелеев, Л.П. Печко, Н.П. Сакулина, Е.О. Смирнова, Е.И. Тихеева, Е.А. Флерина, С.Т. Шацкий һ.б.).

Балалар бакчасында белем бирү мохите баланың мәктәпкәчә балачагын тулы кыйммәтле уздыру өчен кирәкле махсус шартларны таләп итә. Предметлы үсеш мохите дигәндә баланың танып белүдә, аралашуда, хезмәт, тулаем физик һәм рухи үсеш ихтыяҗларын канәгатьләндерү өчен җайлаштырылган, оештыру ягыннан формалаштырылган һәм предметлар белән тулыландырылган билгеле бер тирәлек аңлана. Үсешкә булышлык итүче предметлы мохитне заманча күзаллау баланың актив эшчәнлеген тәэмин итүне, аның субъектив позициясен формалаштыруны, иҗади сәләтләрен, мөмкинлекләрен барлык чаралар белән үстерүне үз эченә ала.

Мохит оештыруга төп таләпләр

Мәктәпкәчә оешманың үсешкә китерүче предметлы тирәлек мохите:

- тулы эчтәлекле, үсешкә илтүчән;
- үзгәрүчән;
- күп функцияле;
- вариатив;
- аңлаешлы;
- куркынычсызлыкны тәэмин итүчән;
- сәламәтлекне саклаучан;
- эстетик җәлеп итүчән булырга тиеш.

Мохитне оештыруның төп принциплары

Мәктәпкәчә учреждениенең бүлмәләрен җиһазлау куркынычсызлыкны тәэмин итә, сәламәтлекне саклый, эстетик җәлеп итә торган һәм үсешкә китерүчән булырга тиеш. Җиһазлар балаларның буена һәм яшенә туры килергә, уенчыклар әлеге яшь өчен максималь үсеш эффектын тәэмин итәргә тиеш.
Үсешкә китерүче предметлы тирәлек мохите тулы эчтәлекле, өлкән кешенең һәм баланың уртак эшчәнлеге һәм балаларның мөстәкыйль эшчәнлеге өчен яраклы, бала яшенең ихтыяҗларына җавап бирерлек булырга тиеш.
Кечкенәләр төркемнәрендә балалар уенының идеясе нигезендә предмет тора, шуңа күрә өлкән кеше, сабыйларда кызыксыну, танып белү омтылышы, уен бурычын кую һәм аны чишү теләге уяту өчен, һәрвакыт уен мохитен (корылмалар, уенчыклар, материаллар һ.б.) яңартып торырга тиеш. Төркем бүл- мәсендә балаларның мөстәкыйль хәрәкәт активлыгы өчен шартлар тудыру: җиһазлар һәм уенчыклардан буш урын карап кую, балаларны хәрәкәтле уен эшчәнлегенә тарта торган уенчыклар белән тәэмин итү, хәрәкәт активлыгын стимуллаштыручы уенчыкларны көнгә берничә тапкыр алмаштыру сорала. Зурлар төркемнәрендә идея уенның темасына нигезләнә, шуңа күрә төрле рәвештәге күп функцияле предметлар мохите балаларның актив хыялын уята, һәм алар, сыгылмалы модульләр, ширмалар, пәрдәләр, кублар, урын- дыклар кулланып, гамәлдәге уен тирәлеген һәрдаим яңача үзгәртеп коралар.

Предмет-уен мохитенең үзгәрүчәнлеге балага уен тирәлегенә башка ноктадан карарга, уен урынын җиһазлауда активлык күрсәтергә һәм аның нәтиҗәләрен күрә белергә мөмкинлек бирә.
Үсешкә китерүче предметлы тирәлек мохите табигый характердагы объектлардан файдалану мөмкинлеген тәэмин итәргә; даими һәм эпизодик рәвештә балалар бакчасы участогында үсемлекләр үскәнне күзәтү, элементар хезмәттә катнашу, табигый материал белән тәҗрибә һәм экспериментлар үткәрү теләкләрен уятырга тиеш.
Үсешкә китерүче предметлы тирәлек мохите балаларга тәрбияви йогынты ясаучы мәдәни тирәлек (халык сәнгате эшләнмәләре, репродукцияләр, бөек кешеләр портретлары, борынгы көнкүреш предметлары һ.б.) буларак оештырылырга тиеш.
Төркемдәге тирәлекне үсешкә китерүче күпсанлы материаллар (китаплар, уенчыклар, иҗат өчен материаллар, җиһазлар һ.б.) белән тәэмин ителгән аерым зоналар («үзәкләр», «почмаклар», «мәйданчыклар») рәвешендә оештырырга тәкъдим ителә. Барлык предметлар да балаларның кул астында булырга тиеш.
Тирәлекне шул рәвешчә оештыру мәктәпкәчә яшьтәгеләргә үзләре кызыксынган шөгыльләрне табарга, аларны көн дәвамында чиратлаштырырга ярдәм итә, ә педагогка белем бирү процессын балаларның индивидуаль үзенчәлекләрен исәпкә алып нәтиҗәле оештырырга мөмкинлек бирә.
Почмакларны җиһазлау белем бирү процессын тематик планлаштыру белән туры китереп алышынырга тиеш.

Үсеш үзәкләре сыйфатында:

• сюжетлы-рольле уеннар өчен почмак;

• киенү-ясану почмагы (театральләштерелгән уеннар өчен);

• китаплар почмагы;

• “Туган җирем- Татарстан” үзәге

• басма һәм өстәл уеннар өчен зона;

• күргәзмә (балалар рәсемнәреннән, балалар иҗаты, халык осталары эшләнмәләреннән һ.б.);

• табигать (табигатьне күзәтү) почмагы;

• спорт почмагы;

• су һәм ком белән уеннар өчен почмак;

• балаларның мөстәкыйль эшчәнлегенең төрле төрләре — конструкцияләү, сәнгати, музыкаль һ.б. эшчәнлек өчен почмаклар;

• уен тирәлеген җиңел үзгәртү өчен зур күләмле йомшак конструкцияләр (блок уенчыклар, өй, тоннельләр һ.б.) белән уен үзәге;

• уен почмагы (уенчыклар, төзү материаллары белән) булдырырга мөмкин. Үсешкә китерүче предметлы тирәлек мохите хәрәкәтчән һәм җиңел үзгәрә торган динамик тирәлек булырга тиеш. Предметлы мохитне проект- лаштырганда шуны онытмаска кирәк: «катып калган» (статик) предмет тирә- леге, баланың фантазиясен уятудан туктау сәбәпле, үзенең үсешкә булышлык итү функциясен үти алмый башлый. Гомумән, динамиклык-статиклык принцибы уен тирәлекләренең хәрәкәтчәнлек дәрәҗәсенә, предмет шартларының вариантлылыгына һәм балалар эшчәнлеге характерының һәркай- сына кагыла. Шуның белән бергә мохитнең билгеле бер тотрыклылыгы һәм даимилеге — аның балалар өчен гадәтилеген, ияләнгән тирәнлек булуын тәэмин итә.

Мәктәпкәчә белем бирү оешмаларының биналарына һәм эчке бүлмәләренә карата таләпләр

Матди-техник база элементлары	Минималь дәрәҗә	База дәрәҗәсе	Оптималь дәрәҗә
Бина	СанПиН таләпләренә туры килгән теләсә нинди бина	Типик проект буенча балалар бакчасы өчен салынган бина	Индивидуаль проект
Янәшәдәге территория	Балаларның һавада йөрүе өчен җайланган теләсә нинди территория	Һәр төркем өчен җиһазландырылган мәйданчыклар	Һәр төркем өчен җиһазландырылган мәйданчыклар, мини-стадион, балаларны табигать белән таныштыру өчен участок (бакча, чәчәклек, яшелчә бакчасы)
Балалар бакчасы бүлмәләре	СанПиН таләп-ләренә туры килгән теләсә нинди бүлмә	Музыка һәм физкультура дәресләре өчен аерым зал; өстәмә бүлмәләр (меди- цина блогы, азык- төлек блогы, кер юу бүлмәсе)	Музыка дәресләре өчен зал, физкультура дәресләре өчен зал; бассейн, сауна, тоз бүлмәсе, тренажерлар залы, сәнгать студиясе, компьютер классы, логопед, психолог каби-неты. Өстәмә бүлмәләр
Төркем бүлмәсе	СанПиН таләп-ләренә туры килгән теләсә нинди бүлмә	Уен бүлмәсе, йокы бүлмәсе, чишенү бүлмәсе, бәдрәф бүлмә	Уен бүлмәсе, спорт почмагы, йокы бүлмәсе, чишенү бүлмәсе, бәдрәф. Дизайнер бизәлеше. Тәрбияченең компьютерны да кертеп җиһазландырылган эш

Хәтта тыйнак матди мөмкинлекләр белән дә балаларның югары үсешен тәэмин итәргә була, чөнки үсешкә китерүче эффектка үсешкә китерүче мохитнең объектлары үзләре түгел, бәлки балаларның зурлар тарафыннан оештырылган яисә мөстәкыйль эшчәнлеге ия. Эшнең нәтиҗәсе беренче чиратта педагогларның профессиональлегенә һәм иҗади потенциалына бәйле.
Сатып алынган укыту чараларының, шул исәптән техник чараларның, тиешле материаллар (шул исәптән сарыф ителүче), уен, спорт, сәламәтләндерү җиһазлары, инвентарь һәм уенчыкларның саны һәм төгәл ассортименты мәктәпкәчә оешма тарафыннан, аның матди мөмкинлекләренә, балаларның составына һәм ихтыяҗларына һәм ата-аналарның теләгенә карап, мөстәкыйль рәвештә билгеләнә. Җиһазларны сайлаганда РФ Мәгариф һәм фән министрлыгының 2011 ел 17 ноябрь 03-877 нче номерлы хатында тәкъдим ителгән «Мәктәпкәчә белем бирү оешмаларын укыту-матди тәэмин итү өчен уен җиһазларының якынча исемлеге»нә һәм «Туганнан алып мәктәпкәчә» программасы тәкъдимнәренә таянырга мөмкин.

Предметно-пространственная среда помещений

Вид помещения	Основное предназначение	Оснащение
Кабинет заведующей	Индивидуальные консультации, беседы с педагогическим, медицинским, обслуживающим персоналом и родителями;	• Библиотека нормативно – правовой документации; • Компьютер, принтер • Документация по содержанию работы в ДОУ (охрана труда, приказы, пожарная безопасность, договоры с организациями и пр)
Методический кабинет	• Осуществление методической помощи педагогам; • Организация консультаций, педсоветов, семинаров и других форм	• Библиотека педагогической, методической и детской литературы; Библиотека периодических изданий; • Демонстрационный, раздаточный материал

	повышения педагогического мастерства; • Выставка дидактических и методических материалов для организации работы с детьми по различным направлениям	для занятий. • Опыт работы педагогов. • Документация по содержанию работы в ДОУ (годовой план, тетрадь протоколов педсоветов, тетрадь учета поступающих и используемых материалов, работа по аттестации, результаты диагностики детей и педагогов, информация о состоянии работы по реализации программы). • игрушки, муляжи.
Музыкальный-физкультурный зал	• проведение занятий • Утренняя гимнастика; • Развлечения, тематические, физкультурные досуги; • Театральные представления, праздники; • Родительские собрания и прочие мероприятия для родителей	• Шкаф для используемых муз. руководителем пособий, игрушек, атрибутов • Музыкальный центр, аудиокассеты, пианино, телевизор, • Театр перчаток, ширма • Спортивное оборудование для прыжков, метания, лазания • Шкафы для мелкого спортивного оборудования • Демонстрационный, раздаточный материал для занятий
Коридоры	• Информационно-просветительская работа с сотрудниками ДОУ и родителями.	• Стенды для родителей, визитка ДОУ. • Стенды для сотрудников (административные вести, охрана труда, профсоюзные вести, пожарная безопасность).
«Зеленая зона»	• Прогулки, наблюдения; • Игровая деятельность;	• Прогулочные площадки для детей всех возрастных групп.

участка	• Самостоятельная двигательная деятельность, • Физкультурное занятие на улице. • Трудовая деятельность на огороде.	• Игровое, функциональное, (навесы, столы, скамьи) и спортивное оборудование. • Физкультурная площадка. • Автогородок
Групповые комнаты	• Проведение режимных моментов • Совместная и самостоятельная деятельность • Занятия в соответствии с образовательной программой	• Детская мебель для практической деятельности; • Игровая мебель. Атрибуты для сюжетно-ролевых игр: «Семья», «Гараж», «Парикмахерская», «Больница», «Магазин» • Уголок природы, экспериментирования. • Книжный, театрализованный, изоуголок; Физкультурный уголок • Дидактические, настольно-печатные игры. • Конструкторы (напольный, ЛЕГО). • Методические пособия в соответствии с возрастом детей.
Спальное помещение	• Дневной сон; Гимнастика после сна • Самостоятельная деятельность	• Спальная мебель • Стол воспитателя, методический шкаф (полка)
Приемная комната (раздевалка)	• Информационно-просветительская работа с родителями.	• Информационные стенды для родителей. • Выставки детского творчества.
Медицинский кабинет	• Осмотр детей, консультации медсестры, врачей; • Консультативно-просветительская работа с родителями и сотрудниками	• Изолятор • Процедурный кабинет • Медицинский кабинет

	ДОУ	
«Физкультурный уголок»	• Расширение индивидуального двигательного опыта в самостоятельной деятельности	• Оборудование для ходьбы, бега, равновесия (Коврик массажный) • Для прыжков (Скакалка короткая) • Для катания, бросания, ловли (Обруч большой, Мяч для мини-баскетбола, Мешочек с грузом большой, малый, Кегли, Кольцеброс • Для ползания и лазания (Комплект мягких модулей (6-8 сегментов) • Для общеразвивающих упражнений (Мяч средний, Гантели детские, Палка гимнастическая, Лента короткая) • Атрибуты к подвижным и спортивным играм
«Уголок природы»	• Расширение познавательного опыта, его использование в трудовой деятельности	• Комнатные растения в соответствии с возрастными рекомендациями • Стенд со сменяющимся материалом на экологическую тематику • Литература природоведческого содержания. • Муляжи фруктов, овощей; дикие и домашние животные • Инвентарь для трудовой деятельности: лейки, пульверизатор, фартуки, совочки, посуда для выращивания рассады и др. • Природный и бросовый материал.
«Уголок развивающих	• Расширение познавательного сенсорного опыта детей	• Дидактические игры • Настольно-печатные игры

игр»		
Кабинет учителя-логопеда	• Коррекционная работа с детьми; • Индивидуальные консультации с родителями; • Занятия по коррекции речи; • Речевая диагностика.	• Большое настенное зеркало. • Детская мебель. • Развивающие игры, игровой материал. • Шкафы для методической литературы, пособий • Материал для обследования детей
«Игровая зона»	• Реализация ребенком полученных и имеющихся знаний об окружающем мире в игре. Накопление жизненного опыта	• куклы • постельные принадлежности; • посуда: столовая, чайная кухонная; • сумочки;
«Уголок дорожной безопасности»	• Расширение познавательного опыта, его использование в повседневной деятельности	• Дидактические, настольные игры по профилактике ДТП • Макеты перекрестков, районов города, • Дорожные знаки • Литература о правилах дорожного движения
Уголок по патриотическому воспитанию	• Расширение краеведческих представлений детей, накопление познавательного опыта	• Иллюстрации, фотографии, альбомы, художественная литература о достопримечательностях
«Книжный уголок»	• Формирование умения самостоятельно работать с книгой, «добывать» нужную информацию.	• Литературный стенд с оформлением (портрет писателя, иллюстрации к произведениям) • Детская художественная литература в соответствии с возрастом детей
«Театрализованн	• Развитие творческих способностей	• Ширма

ый уголок»	ребенка, стремление проявить себя в играх-драматизациях	• Разные виды театра (би-ба-бо, теневой, настольный, ролевой и др.) • Костюмы для игр
«Изо-уголок»	• Проживание, преобразование познавательного опыта в продуктивной деятельности. Развитие ручной умелости, творчества. Выработка позиции творца	• цветные карандаши, восковые мелки, писчая бумага, краски, гуашь, кисти для рисования, пластилин, трафареты, раскраски. Дополнительный материал: листья, обрезки бумаги, кусочки дерева, кусочки поролона, лоскутки ткани, палочки и др.
«Музыкальный уголок»	• Развитие творческих способностей в самостоятельно-ритмической деятельности	• Музыкальные инструменты • Предметные картинки «Музыкальные инструменты» • Музыкально-дидактические игры

Мәктәпкәчә белем бирү оешмаларының биналарына һәм эчке бүлмәләренә карата таләпләр

Матди-техник база элементлары	Минималь дәрәҗә	База дәрәҗәсе	Оптималь дәрәҗә
Бина	СанПиН таләпләренә туры килгән теләсә нинди бина	Типик проект буенча балалар бакчасы өчен салынган бина	Индивидуаль проект
Янәшәдәге территория	Балаларның һавада йөрүе өчен җайланган теләсә нинди территория	Һәр төркем өчен җиһазландырылган мәйданчыклар	Һәр төркем өчен җиһазландырылган мәйданчыклар, мини-стадион, балаларны табигать белән таныштыру өчен участок (бакча, чәчәклек, яшелчә бакчасы)
Балалар бакчасы бүлмәләре	СанПиН таләп-ләренә туры кил- гән теләсә нинди бүлмә	Музыка һәм физкультура дәресләре өчен аерым зал; өстәмә бүлмәләр (меди- цина блогы, азык- төлек блогы, кер юу бүлмәсе)	Музыка дәресләре өчен зал, физкультура дәресләре өчен зал; бассейн, сауна, тоз бүлмәсе, тренажерлар залы, сәнгать студиясе, компьютер классы, логопед, психолог каби-неты. Өстәмә бүлмәләр
Төркем бүлмәсе	СанПиН таләп-ләренә туры кил- гән теләсә нинди бүлмә	Уен бүлмәсе, йокы бүлмәсе, чишенү бүлмәсе, бәдрәф бүлмә	Уен бүлмәсе, спорт почмагы, йокы бүлмәсе, чишенү бүлмәсе, бәдрәф. Дизайнер бизәлеше. Тәрбияченең компьютерны да кертеп җиһазландырылган эш

Хәтта тыйнак матди мөмкинлекләр белән дә балаларның югары үсешен тәэмин итәргә була, чөнки үсешкә китерүче эффектка үсешкә китерүче мохитнең объектлары үзләре түгел, бәлки балаларның зурлар тарафыннан оештырылган яисә мөстәкыйль эшчәнлеге ия. Эшнең нәтиҗәсе беренче чиратта педагогларның профессиональлегенә һәм иҗади потенциалына бәйле.
Сатып алынган укыту чараларының, шул исәптән техник чараларның, тиешле материаллар (шул исәптән сарыф ителүче), уен, спорт, сәламәтләндерү җиһазлары, инвентарь һәм уенчыкларның саны һәм төгәл ассортименты мәктәпкәчә оешма тарафыннан, аның матди мөмкинлекләренә, балаларның составына һәм ихтыяҗларына һәм ата-аналарның теләгенә карап, мөстәкыйль рәвештә билгеләнә. Җиһазларны сайлаганда РФ Мәгариф һәм фән министрлыгының 2011 ел 17 ноябрь 03-877 нче номерлы хатында тәкъдим ителгән «Мәктәпкәчә белем бирү оешмаларын укыту-матди тәэмин итү өчен уен җиһазларының якынча исемлеге»нә һәм «Туганнан алып мәктәпкәчә» программасы тәкъдимнәренә таянырга мөмкин.

3.5.Материально-технические условия реализации основной образовательной программы

Примерная общеобразовательная программа дошкольного образования «От рождения до школы». ФГОС	под редакцией Н.Е.Вераксы, Т.С. Комаровой, М.А. Васильевой.	Мозаика-Синтез	2014
Грамматика в картинках для занятий с детьми 3-7 лет. Антонимы. Глаголы. ФГОС	дидактический материал	Мозаика-Синтез	2014
Грамматика в картинках для занятий с детьми 3-7 лет. Антонимы. Прилагательные. ФГОС	Бывшева А.	Мозаика-Синтез	2014
Грамматика в картинках для занятий с детьми 3-7 лет. Говори правильно. ФГОС	дидактический материал	Мозаика-Синтез	2013

Грамматика в картинках для занятий с детьми 3-7 лет. Многозначные слова. ФГОС	дидактический материал	Мозаика-Синтез	2014
Грамматика в картинках для занятий с детьми 3-7 лет. Множественное число. ФГОС	дидактический материал	Мозаика-Синтез	2013
Грамматика в картинках для занятий с детьми 3-7 лет. Один-много. ФГОС	дидактический материал	Мозаика-Синтез	2013
Грамматика в картинках для занятий с детьми 3-7 лет. Словообразование. ФГОС	дидактический материал	Мозаика-Синтез	2014
Грамматика в картинках для занятий с детьми 3-7 лет. Ударение. ФГОС	дидактический материал	Мозаика-Синтез	2013
Детское художественное творчество. ФГОС	Комарова Т.С.	Мозаика-Синтез	2015
Диагностика психического развития ребенка	Галигузова Л.Н.	Мозаика-Синтез	2013
Игры-занятия на прогулке с детьми 2-4 лет	Теплюк С.Н.	Мозаика-Синтез	2013
Изобразительная деятельность в детском саду. Вторая младшая группа. Для занятий с детьми 3-4 лет. ФГОС	Комарова Т.С.	Мозаика-Синтез	2014
Изобразительная деятельность в детском саду. Подготовительная к школе группа. ФГОС	Комарова Т.С.	Мозаика-Синтез	2014

Изобразительная деятельность в детском саду. Средняя группа. Для занятий с детьми 4-5 лет. ФГОС	Комарова Т.С.	Мозаика-Синтез	2014
Изобразительная деятельность в детском саду. Старшая группа. Для занятий с детьми 5-6 лет. ФГОС	Комарова Т.С.	Мозаика-Синтез	2014
Индивидуальная психологическая диагностика дошкольника. Для занятий с детьми 5-7 лет. Методическое пособие. ФГОС	Веракса А.Н.	Мозаика-Синтез	2014
Интеграция в воспитательно-образовательной работе детского сада. ФГОС	Комарова Т.С.	Мозаика-Синтез	2014
Информационно-коммуникационные технологии в дошкольном образовании	Комарова Т. С.	Мозаика-Синтез	2013
Конструирование из строительного материала. Подготовительная к школе группа. Для занятий с детьми 6-7 лет. Методическое пособие. ФГОС	Куцакова Л.В.	Мозаика-Синтез	2014
Конструирование из строительного материала. Средняя группа. ФГОС	Куцакова Л.В.	Мозаика-Синтез	2014

Конструирование из строительного материала. Старшая группа. ФГОС	Куцакова Л.В.	Мозаика-Синтез	2014
Оздоровительная гимнастика. Комплексы упражнений для детей 3-7 лет. ФГОС	Пензулаева Л.И.	Мозаика-Синтез	2014
Ознакомление с предметным и социальным окружением. Вторая младшая группа. ФГОС	Дыбина О.В.	Мозаика-Синтез	2014
Ознакомление с предметным и социальным окружением. Подготовительная к школе группа. ФГОС	Дыбина О.В.	Мозаика-Синтез	2014
Ознакомление с предметным и социальным окружением. Средняя группа. ФГОС	Дыбина О.В.	Мозаика-Синтез	2014
Ознакомление с предметным и социальным окружением. Старшая группа. ФГОС	Дыбина О.В.	Мозаика-Синтез	2014
Ознакомление с природой в детском саду. Младшая группа. ФГОС	Соломенникова О.А.	Мозаика-Синтез	2015
Ознакомление с природой в детском саду. Первая младшая группа. ФГОС	Соломенникова О.А.	Мозаика-Синтез	2014
Ознакомление с природой в детском саду. Средняя группа. ФГОС	Соломенникова О.А.	Мозаика-Синтез	2014
Ознакомление с природой в детском саду. Старшая группа. 5-6 лет. ФГОС	Соломенникова О.А.	Мозаика-Синтез	2015

Познавательно-исследовательская деятельность дошкольников. Для занятий с детьми 4-7 лет. ФГОС	Веракса Н.Е.	Мозаика-Синтез	2014
Практический психолог в детском саду. ФГОС	Веракса А.Н.	Мозаика-Синтез	2014
Примерное комплексно-тематическое планирование к программе "От рождения до школы". Вторая младшая группа	Комарова Т.С.	Мозаика-Синтез	2013
Проектная деятельность дошкольников. Для занятий с детьми 5-7 лет. ФГОС	Веракса Н.Е.	Мозаика-Синтез	2014
Развитие игровой деятельности. Система работы в первой младшей группе детского сада	Губанова Н.Ф.	Мозаика-Синтез	2012
Развитие познавательных способностей дошкольников 4-7 лет. ФГОС	Крашенинников Е.Е.	Мозаика-Синтез	2014
Развитие познавательных способностей дошкольников. Для работы с детьми 4-7 лет	Крашенинников Е. Е.	Мозаика-Синтез	2012
Развитие художественных способностей дошкольников. 3-7 лет. ФГОС	Комарова Т.С.	Мозаика-Синтез	2014
Ребенок третьего года жизни. Для занятий с детьми 2-3 лет. Методическое пособие.	под редакцией Теплюк С.Н.	Мозаика-Синтез	2014

ФГОС			
Сборник дидактических игр по ознакомлению с окружающим миром. Для занятий с детьми 4-7 лет. Методическое пособие. ФГОС	Павлова Л.Ю.	Мозаика-Синтез	2014
Сборник подвижных игр 2-7 лет. ФГОС	Степаненкова Э.Я.	Мозаика-Синтез	2014
CD-ROM. Физическая культура в детском саду (для работы с детьми 5-6 лет). Старшая группа. Методическое пособие. ФГОС	Пензулаева Л.И.	Мозаика-Синтез	2014
Физическая культура в детском саду. Вторая младшая группа. Для занятий с детьми 3-4 лет. ФГОС	Пензулаева Л.И.	Мозаика-Синтез	2014
Физическая культура в детском саду. Подготовительная к школе группа. Для занятий с детьми 6-7 лет. ФГОС	Пензулаева Л.И.	Мозаика-Синтез	2014
Физическая культура в детском саду. Средняя группа. Для занятий с детьми 4-5 лет. ФГОС	Пензулаева Л.И.	Мозаика-Синтез	2014
Физическая культура в детском саду. Старшая группа. Для занятий с детьми 5-6 лет. ФГОС	Пензулаева Л.И.	Мозаика-Синтез	2014

Формирование элементарных математических представлений. Вторая группа раннего возраста. ФГОС	Помораева И.А.	Мозаика-Синтез	2014
Формирование элементарных математических представлений. Вторая младшая группа. Для занятий с детьми 3-4 лет. Методическое пособие. ФГОС	Помораева И.А.	Мозаика-Синтез	2014
Формирование элементарных математических представлений. Система работы в подготовительной к школе группе детского сада. ФГОС	Помораева И.А.	Мозаика-Синтез	2014
Формирование элементарных математических представлений. Средняя группа. Для занятий с детьми 4-5 лет. ФГОС	Помораева И.А.	Мозаика-Синтез	2014
Формирование элементарных математических представлений. Старшая группа. Для занятий с детьми 5-6 лет. Методическое пособие. ФГОС	Помораева И.А.	Мозаика-Синтез	2014
Хрестоматия для чтения детям 1-3 лет		Мозаика-Синтез	2014

Этические беседы с дошкольниками.	Петрова В.И.	Мозаика-Синтез	2015

Материально - технические условия реализации УМК и НРК

Младшие группы (2 - 4 года)

Татарская	**Русская**
Ознакомление с культурой народов Поволжья	
1. Куклы в татарской, русской национальной одежде (мальчик и девочка)	**1.** Куклы в татарской, русской национальной одежде (мальчик и девочка)
2. Материал о родном городе (3-4 иллюстрации).	**2.** Материал о родном городе (3-4 иллюстрации).
3. Художественная литература на родном языке, содержание которой соответствует возрастным особенностям детей.	**3.** Художественная литература (перевод татарских народных сказок и произведений татарских писателей).

4. Иллюстрации к татарским народным сказкам и произведениям татарских писателей.	**4.** Иллюстрации к татарским народным сказкам и произведениям татарских писателей.
5. Портрет Г. Тукая.	
Закрепление пройденного материала УМК	
Материалы по обучению детей татарской национальности родному языку – **УМК для детей 2-4 лет “Туган телдә сөйләшәбез”** (Говорим на родном языке), Хазратова Ф.В., Шарафутдинова З.Г., Хабибуллина И. Җ.	
1. CD – диски «Туган телдә сөйләшәбез» 2-3 лет, 3-4 лет.	
2. Иллюстрации, картины к УМК.	
3. Дидактические, словесные, ИКТ- игры (разработанные педагогами) по УМК.	
Педагогам ДОУ предлагается использовать материалы УМК в работе.	
Дополнительный материал для обеспечения современного уровня организации обучения детей дошкольного возраста государственным языкам РТ и ознакомления с культурой народов Поволжья	
1. Вновь созданные мультфильмы производства Татармультфильм.	

2. Мультфильмы созданные по произведениям Габдуллы Тукая. 3. Мультипликационные фильмы студии «Союзмультфильм» на татарском языке (в 5-х частях). 4. DVD, CD – материалы поступившие с Министерства РТ. 5. Материалы телепередачи канала ТНВ «Әкият илендә» – «В мире сказок» созданный для детей дошкольного возраста в целях обучения детей разговорной речи.
На официальном сайте МИНИСТЕРСТВА ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ http://mon.tatarstan.ru/ в разделе «Дошкольное образование» размещены новые материалы по обучению детей двум государственным языкам в дошкольных образовательных учреждениях.

Средняя группа(4-5 лет)

Татарская	**Русская**
Ознакомление с культурой народов Поволжья	
1. Куклы в татарской и русской национальной одежде (мальчик и девочка).	**1.**Куклы в татарской и русской национальной одежде (мальчик и девочка).
2.Материал о родном городе (6-7 иллюстрации).	**2.** Материал о родном городе (6-7 иллюстрации).
3. Информационный и наглядный материал о родном крае (животный, растительный мир).	**3.** Информационный и наглядный материал о родном крае (животный, растительный мир).
4. Информационный материал о России.	**4.** Информационный материал о Татарстане, России.

Иллюстративный материал о Москве. (образцы орнаментов татарского и русского народа для ИЗО деятельности, дидактические, подвижные игры).	Иллюстративный материал о Москве. (образцы орнаментов татарского и русского народа для ИЗО деятельности, дидактические, подвижные игры).
5. Художественная литература на родном языке, содержание которой соответствует возрастным особенностям детей.	**5.** Художественная литература (перевод татарских народных сказок и произведений татарских писателей).
6. Иллюстрации к татарским, русским народным сказкам и произведениям писателей.	**6.** Иллюстрации к татарским, русским народным сказкам и произведениям писателей.
7. Портреты татарских детских писателей по программе: Г. Тукай, А. Алиш, М. Җәлил һ. б.	**7.** Портрет Г. Тукая.
8. Образцы татарских национальных орнаментов 3 элемента: - тюльпан – лалә - лист – яфрак - колокольчик – кыңгырау.	**8.** Образцы татарских национальных орнаментов 3 элемента: - тюльпан – лалә - лист – яфрак - колокольчик – кыңгырау.
9. Дидактические игры по ознакомлению с элементами национального орнамента	**9.** Дидактические игры по ознакомлению с элементами национального орнамента

(3 игры).	(3 игры), например: 1. «Составь узор на салфетке» 2. «Найди пару» (орнаменты домино) 3. «Найди и назови» (орнамент).
10. Шаблоны и трафареты.	**10.** Шаблоны и трафареты.
Закрепление пройденного материала УМК	
Материалы по обучению детей татарской национальности родному языку – **УМК для детей 4-5 лет “Туган телдә сөйләшәбез”** (Говорим на родном языке), Хазратова Ф.В., Шарафутдинова З.Г., Хабибуллина И. Җ.	**Материалы** по обучению русскоязычных детей татарскому языку – **УМК для детей 4-5 лет “Татарча сөйләшәбез”** (Говорим по- татарски), Зарипова З.М., Кидрячева Р.Г., Исаева Р. С.и др.
1. CD – диск «Туган телдә сөйләшәбез» 4-5 лет.	1. CD – диск «Татарча сөйләшәбез» к проекту «Минем өем» - «Мой дом».
2. Иллюстрации, картины к УМК.	2. Предметные картины к проекту «Минем өем» - «Мой дом».
3. Дидактические, словесные, ИКТ- игры (разработанные педагогами) по УМК.	3. Дидактические, словесные, ИКТ- игры (разработанные педагогами) к проекту «Минем өем» - «Мой дом».
4. Рабочие тетради для детей 4-5 лет.	4. Рабочие тетради для детей 4-5 лет
	5. Анимационные сюжеты к проекту «Минем өем» - «Мой

	дом».
Материалы по обучению детей татарской национальности русскому языку – **УМК для детей 4-5 лет "Изучаем русский язык" Гаффарова С.М.**	
1. Иллюстрации, картины к УМК.	
2. Дидактические, словесные, ИКТ- игры (разработанные педагогами) по УМК.	
3. Рабочие тетради для детей 4-5 лет.	
Педагогам ДОУ предлагается использовать материалы УМК в работе.	
Дополнительный материал для обеспечения современного уровня организации обучения детей дошкольного возраста государственным языкам РТ и ознакомления с культурой народов Поволжья	
1. Вновь созданные мультфильмы производства Татармультфильм. 2. Мультфильмы созданные по произведениям Габдуллы Тукая. 3. Мультипликационные фильмы студии «Союзмультфильм» на татарском языке (в 5-х частях). 4. DVD, CD – материалы поступившие с Министерства РТ. 5. Материалы телепередачи канала ТНВ «Әкият илендә» – «В мире сказок» созданный для детей дошкольного возраста в целях обучения детей разговорной речи.	
На официальном сайте МИНИСТЕРСТВА ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ http://mon.tatarstan.ru/ в разделе «Дошкольное образование» размещены новые материалы по обучению детей двум государственным языкам	

в дошкольных образовательных учреждениях.

<u>Старшая группа </u>(5-6 лет).

Татарская	**Русская**
Ознакомление с культурой народов Поволжья	
1. Символика РФ и РТ (герб, флаг). Информационный и фотоматериал.	**1.** Символика РФ и РТ (герб, флаг). Информационный и фотоматериал.
2.Куклы в татарской и русской национальной одежде (мальчик и девочка).	**2.**Куклы в татарской и русской национальной одежде (мальчик и девочка).
3. Информационный и наглядный материал о родном городе (альбом, книги, набор открыток, иллюстрации).	**3.** Информационный и наглядный материал о родном городе (альбом, книги, набор открыток, иллюстрации).
4. Информационный и фотоматериал о столице РТ г. Казани.	**4.** Информационный и фотоматериал о столице РТ г. Казани.
5. Информационный и наглядный материал о РТ (города-4, животный, растительный мир).	**5.** Информационный и наглядный материал о РТ (города-4, животный, растительный мир).
6. Информационный материал о России, Башкортостане, Чувашии: (образцы орнаментов для	**6.** Информационный материал о Татарстане, России, Башкортостане, Чувашии: (образцы орнаментов для ИЗО

ИЗО деятельности, дидактические, подвижные игры народов РТ)	деятельности, дидактические, подвижные игры народов РТ)
7. Портреты Г. Тукая, татарских писателей, их произведения (по программе), татарские, русские народные сказки.	**7**. Портреты Г. Тукая, татарских писателей, перевод их произведений и татарские народные сказки.
8. Образцы татарских национальных орнаментов 5 элементов: - тюльпан – лалә - лист – яфрак - колокольчик – кыңгырау - гвоздика – канәфер чәчәге - трехлистник - өч яфрак	**8.** Образцы татарских национальных орнаментов 5 элементов: - тюльпан – лалә - лист – яфрак - колокольчик – кыңгырау - гвоздика – канәфер чәчәге - трехлистник - өч яфрак
9. Дидактические игры по ознакомлению с татарскими национальными орнаментами (4 игры).	**9.** Дидактические игры по ознакомлению с татарскими национальными орнаментами (4 игры), например: 1. «Составь узор» (на блюдце, чашке). 2. «Найди пару» (орнаменты домино). 3. «Найди и назови» (орнамент).

	4. «Укрась тюбетейку и калфак).
Закрепление пройденного материала УМК	
Материалы по обучению детей татарской национальности родному языку – **УМК для детей 5-6 лет “Туган телдә сөйләшәбез”** (Говорим на родном языке), Зарипова З. М. и др.	**Материалы** по обучению русскоязычных детей татарскому языку – **УМК для детей 5-6 лет “Татарча сөйләшәбез”** (Говорим по- татарски), Зарипова З.М., Кидрячева Р.Г., Исаева Р. С.и др.
1. Иллюстрации, картины к УМК.	1. CD – диск «Татарча сөйләшәбез», к проекту «Уйный – уйный үсәбез» - «Играя растём».
2. Дидактические, словесные, ИКТ- игры (разработанные педагогами) по УМК.	2. Предметные картины к проекту «Уйный – уйный үсәбез» - «Играя растём».
Материалы по обучению детей татарской национальности русскому языку – **УМК для детей 5-6 лет “Изучаем русский язык” Гаффарова С.М.**	3. Дидактические, словесные, ИКТ- игры (разработанные педагогами) к проекту «Уйный – уйный үсәбез» - «Играя растём».
1. Иллюстрации, картины к УМК.	4. Рабочие тетради для детей 5-6 лет к проекту «Уйный – уйный үсәбез» - «Играя растём».
2. Дидактические, словесные, ИКТ- игры (разработанные педагогами) по УМК.	5. Анимационные сюжеты к проекту «Уйный – уйный үсәбез» - «Играя растём».
3. Рабочие тетради для детей 5-6 лет.	

Педагогам ДОУ предлагается использовать материалы УМК в работе.
Дополнительный материал для обеспечения современного уровня организации обучения детей дошкольного возраста государственным языкам РТ и ознакомления с культурой народов Поволжья
1. Вновь созданные мультфильмы производства Татармультфильм. 2. Мультфильмы созданные по произведениям Габдуллы Тукая. 3. Мультипликационные фильмы студии «Союзмультфильм» на татарском языке (в 5-х частях). 4. DVD, CD – материалы поступившие с Министерства РТ. 5. Материалы телепередачи канала ТНВ «Әкият илендә» – «В мире сказок» созданный для детей дошкольного возраста в целях обучения детей разговорной речи.
На официальном сайте МИНИСТЕРСТВА ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ http://mon.tatarstan.ru/ в разделе «Дошкольное образование» размещены новые материалы по обучению детей двум государственным языкам в дошкольных образовательных учреждениях.

Подготовительная группа(6-7 лет)

Татарская	**Русская**
Ознакомление с культурой народов Поволжья	
1. Символика РФ и РТ (герб, флаг).	**1.** Символика РФ и РТ (герб, флаг).
2. Портрет Президента РФ и РТ (в папке).	**2.** Портрет Президента РФ и РТ (в папке).

3.Куклы в татарской и русской национальной одежде (мальчик и девочка).	**3.**Куклы в татарской и русской национальной одежде (мальчик и девочка).
4. Информационный и наглядный материал о родном городе (альбом, книги, набор открыток, иллюстрации).	**4.** Информационный и наглядный материал о родном городе (альбом, книги, набор открыток, иллюстрации).
5. Информационный и наглядный материал о столице РТ г. Казани.	**5.** Информационный и наглядный материал о столице РТ г. Казани.
6. Информационный и наглядный материал о РТ (города-5, их достопримечательности, животный и природный мир).	**6.** Информационный и наглядный материал о РТ (города-5, их достопримечательности, животный и природный мир).
7. Информационный и наглядный материал о России, Башкортостане, Чувашии, Удмуртии, Мари-Эл, Мордовия: (образцы орнаментов для ИЗО деятельности, дидактические, подвижные игры народов РТ)	**7.** Информационный и наглядный материал о Татарстане, России, Башкортостане, Чувашии, Удмуртии, Мари-Эл, Мордовия: (образцы орнаментов для ИЗО деятельности, дидактические, подвижные игры народов РТ)
8. Портреты татарских писателей, их произведения (по программе). Татарские народные сказки.	**8.** Портреты татарских писателей, их произведения - перевод. Татарские народные сказки.
9. Материал о композиторах, художниках РТ, их репродукции.	**9.** Материал о композиторах, художниках РТ, их репродукции.
10. Материал по декоративно-прикладному искусству татар (7 элементов орнамента:	**10.**Образцы татарских национальных орнаментов (7 элементов орнамента:

- тюльпан – лалә - лист – яфрак - колокольчик – кыңгырау - гвоздика – канәфер чәчәге - трехлистник - өч яфрак - пион - чалмабаш, - шиповник – гөлҗимеш; - зигзаг – борма, Кружева – челтәрбаш; (Кожа, украшения, керамика, вышивка).	- тюльпан – лалә - лист – яфрак - колокольчик – кыңгырау - гвоздика – канәфер чәчәге - трехлистник - өч яфрак - пион - чалмабаш, - шиповник – гөлҗимеш;
11. Дидактические игры по ознакомлению с татарскими национальными орнаментами (4 игры).	**11.** Дидактические игры по ознакомлению с татарскими национальными орнаментами (4 игры), например: 1. «Составь узор» (на полотенце, салфетке, блюдце, кувшине и т. д.) 2. «Найди пару» (орнамент – домино). 3. «Найди и назови» (орнамент).

	4.«Укрась одежду» (тюбетейку, калфак, ичиги, камзол, фартук).
Закрепление пройденного материала УМК	
Материалы по обучению детей татарской национальности родному языку – **УМК для детей 6-7 лет “Туган телдә сөйләшәбез”** (Говорим на родном языке), Зарипова З. М. и др.	**Материалы** по обучению русскоязычных детей татарскому языку – **УМК для детей 6-7 лет “Татарча сөйләшәбез”** (Говорим по- татарски), Зарипова З.М., Кидрячева Р.Г., Исаева Р. С.и др.
1. Иллюстрации, картины к УМК.	1. CD – диск «Татарча сөйләшәбез», к проекту «Без инде хәзер зурлар – мәктәпкә илтә юллар» - «Мы теперь уже большие – в школу ведут дороги».
2. Дидактические, словесные, ИКТ- игры (разработанные педагогами) по УМК.	2. Предметные картины к проекту «Без инде хәзер зурлар – мәктәпкә илтә юллар» - «Мы теперь уже большие – в школу ведут дороги».
Материалы по обучению детей татарской национальности русскому языку – **УМК для детей 6-7 лет “Изучаем русский язык” Гаффарова С.М.**	3. Дидактические, словесные, ИКТ- игры (разработанные педагогами) к проекту «Без инде хәзер зурлар – мәктәпкә илтә юллар» - «Мы теперь уже большие – в школу ведут дороги».
1. Иллюстрации, картины к УМК.	4. Рабочие тетради для детей 6-7 лет к проекту «Без инде хәзер зурлар – мәктәпкә илтә юллар» - «Мы теперь уже большие – в школу ведут дороги».
2. Дидактические, словесные, ИКТ- игры (разработанные	5. Анимационные сюжеты к проекту «Без инде хәзер зурлар – мәктәпкә илтә юллар» - «Мы теперь

педагогами) по УМК.	уже большие – в школу ведут дороги».
3. Рабочие тетради для детей 6-7 лет.	
Материалы по подготовке к обучению грамоте детей татарской национальности – **УМК для детей 6-7 лет “Мәктәпкәчә яшьтәгеләр әлифбасы” (Азбука для дошкольников), Шаехова Р.К.**	
4. Рабочие тетради для детей 6-7 лет, I, II части “Мәктәпкәчә яшьтәгеләр әлифбасы” (Азбука для дошкольников), Шаехова Р.К.	
Педагогам ДОУ предлагается использовать материалы УМК в работе.	
Дополнительный материал для обеспечения современного уровня организации обучения детей дошкольного возраста государственным языкам РТ и ознакомления с культурой народов Поволжья	
1. Вновь созданные мультфильмы производства Татармультфильм. 2. Мультфильмы созданные по произведениям Габдуллы Тукая. 3. Мультипликационные фильмы студии «Союзмультфильм» на татарском языке (в 5-х частях). 4. DVD, CD – материалы поступившие с Министерства РТ. 5. Материалы телепередачи канала ТНВ «Әкият илендә» – «В мире сказок» созданный для детей дошкольного возраста в целях обучения детей разговорной речи.	
На официальном сайте МИНИСТЕРСТВА ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ http://mon.tatarstan.ru/ в разделе «Дошкольное образование» размещены новые материалы по обучению детей двум государственным языкам	

в дошкольных образовательных учреждениях.

Перечень рекомендуемой нормативно – правовой, методической и художественной литературы в работе с детьми по региональному компоненту.

1. Конституция РФ и РТ.
2. Закон «Об образовании» РФ и РТ.
3. Закон РТ «О государственных языках РТ и других языках в Республике Татарстан».
4. «Государственная Программа РТ по сохранению, изучению и развитию языков народов РТ».
5. Сборник документов по проведению аттестации и аккредитации дошкольных образовательных учреждений.

Программы:

1. Программа “Обучение русскоязычных детей татарскому языку” к УМК для детей 4-7 лет “Татарча сөйләшәбез” (Говорим по татарски), Зарипова З.М., Кидрячева Р.Г., Исаева Р. С.и др.
2. Программа “Изучаем русский язык” по обучение детей татарской национальности русскому языку к УМК для детей 4-7 лет “Изучаем русский язык” Гаффарова С.М.
3. Шаехова Р.К. Региональная программа дошкольного образования. Төбәкнең мәктәпкәчә белем бирү программасы. – РИЦ, 2012.
4. Васильева М. А., Гербова В. В., Комарова Т. С. Программа воспитания и обучения в детском саду. – Москва. Мозаика – Синтез, 2005.
5. Борһанова Р. А. Татар халкының мәдәнияте белән таныштыру программасы. – Казан, 1994.

Бурганова Р. А. Программа ознакомления с национальной культурой татарского народа. – Казань, 1994.

6. Бабынина Т. Ф. В мире национальных культур. Программа приобщения старших дошкольников к национальной культуре народов, населяющих Республику Татарстан. – Набережные Челны, 2001.
7. Зарипова З. М. Программа и методические материалы. Поликультурное воспитание детей старшего дошкольного возраста. – Набережные Челны, 2006.
8. Нурзия. Татар сынлы сәнгате дәресләре. Өстәмә белем бирү программасы һәм методик кулланма. Казан, 1999.

Методические пособия, литература:

1. Бабынина Т. Ф. Традиции национальных культур. Учебно – методическое пособие для студентов и педагогов образовательных учреждений. – Казань – 2004.
2. Бурганова Р. А. Татарский орнамент в изобразительной деятельности. Методическое пособие для воспитателей детских садов. – Казань: ИПКРО РТ, 2002.
3. Валеева – Сулейманова Г. Ф. Декоративное искусство Татарстана. Издательство “Фән” Казань. 1995.
4. Зарипова З. М. Белем бирү һәм тәрбия процессында милли – төбәк компоненты. – Чаллы, 2000.
5. Мурланова Ф. Н. Балаларны татар халкының мәдәнияте һәм традицияләре белән таныштыру. – Пермь: ПӨУБКИ нәшрияты, 2002. Приобщение детей к культуре и традициям татарского народа. Методическое пособие. – Барда 2002. стр. 129-144.
6. Харисова Л. А., Гарипова В. А. Ватаным Татарстан. – Родина моя Татарстан. Казан: Мәгариф нәшрияты, 1998. – Казань: Магариф, 1998.
7. Ренат Харис. Татарстан символлары. – Символы Татарстан. – Казан: Мәгариф нәшрияты, 2005. Казань: Магариф, 2005.
8. Романовский В. К. Символы Российской Государственности. Герб. Флаг. Гимн. – Москва: Русское слово, - 2002.
9. Радуга. Хрестоматия. Казань: Магариф, 1994.
10. Нурзия. Тылсымлы бизәк. Казан, 1997.
11. Нурзия. Әбиемнең сандыгы. Бабушкин сундук. Казан, 1995.
12. Нурзия. Тылсымлы энә. Волшебная игла. – Казан, 2001.

Учебно-методические комплекты, по обучению детей дошкольного возраста государственным языкам РТ:

1. Обучение русскоязычных детей татарскому языку – **УМК для детей 4-7 лет “Татарча сөйләшәбез” (Говорим по татарски), Зарипова З.М., Кидрячева Р.Г., Исаева Р. С.и др.**
2. Обучение детей татарской национальности родному языку – **УМК для детей 2-7 лет “Туган телдә сөйләшәбез” (Говорим на родном языке), Хазратова Ф.В., Зарипова З.М.**
3. Обучение детей татарской национальности русскому языку – **УМК для детей 4-7 лет “Изучаем русский язык” Гаффарова С.М.**
4. Подготовка к обучению грамоте детей татарской национальности – **УМК для детей 6-7 лет “Мәктәпкәчә яшьтәгеләр әлифбасы” (Азбука для дошкольников), Шаехова Р.К.**

Дополнительный материал для обеспечения современного уровня организации обучения детей дошкольного возраста государственным языкам РТ и ознакомления с культурой народов Поволжья:

1. **Ознакомление с художественной литературой**:
2. Хрестоматия для детей 2-7 лет “Балачак аланы”, “На поляне детства” Закирова К.В.
3. **Музыкальное воспитание:**

- Методическое пособие к аудио-приложению «Шома бас» по обучению детей дошкольного возраста татарским танцевальным движениям;
- Аудио-приложение к учебно-методическому пособию «Шома бас», включающее 33 татарские танцевальные композиции, адаптированные для обучения детей от 3 до 7 лет;
- DVD «Шома бас» видео приложение к методическому пособию по обучению детей дошкольного возраста татарским танцевальным движениям.

CD –диски:

CD –диск «Бииләр итек-читекләр», «Пляшут наши сапожки».
CD –диск «Африка хикмәтләре», «Африканские приключения».
CD –диск «Сертотмас үрдәк», «Болтливая утка».
CD –диск «Танцы народов Поволжья ».
CD –диск аудио- приложение для методического пособия «Балалар бакчасында әдәп- әхлак тәрбиясе».

CD –диск аудио- китап «Татар әкиятләре», «Сказки на татарском языке».

Вновь созданные мультфильмы производства Татармультфильм:

1. «Чукмар белән Тукмар» - «Чукмар и Тукмар»;
2. «Ике кыз» - «Две дочери»;
3. «Өч кыз» - «Три дочери»;
4. «Куян кызы» - «Зайка»;
5. «Төлке белән Каз» - «Лиса и Гусь»;
6. «Алтын бөртекләр» - «Золотые зернышки»;
7. «Бүләк кемгә?» - «Кому подарок?»;
8. «Агачлар да авырый» - «Деревья тоже болеют»;
9. «Ай белән Кояш» - «Луна и солнце»;
10. «Яңгыр белән кояш» «Дождь и Солнце»;
11. Сертотмас үрдәк» - «Болтливая утка» и т. д.

Мультфильмы созданные по произведениям Габдуллы Тукая:

1. «Су анасы» - «Водяная»;
2. «Кәҗә белән сарык әкияте» - «Коза и Баран» ;
3. «Ак бабай» - «Белый дед»;
4. «Бала белән Күбәләк» - «Ребенок и бабочка» и т.д.

Мультипликационные фильмы студии «Союзмультфильм» на татарском языке (в 5-х частях).

Дополнительная литература подбирается в работе по усмотрению воспитателей.

3.7. ПРОГРАММАНЫГАМӘЛГӘАШЫРУНЫҢ КАДРЛАР ШАРТЛАРЫ

Мәктәпкәчә белем бирү программасын гамәлгә ашыруның кадрлар белән бәйле шартларына таләпләр түбәндәгеләрне колачлый:

1) мәктәпкәчә белем бирү оешмасының җитәкче, педагогик һәм башка хезмәткәрләр белән комплектлаштыру;
2) Оешманың җитәкче, педагогик һәм башка хезмәткәрләренең квалификация дәрәҗәсе;
3) Оешмадагы педагогик хезмәткәрләрнең һөнәри үсеше һәм профессиональ компетентлыгы дәрәҗәсен арттыруның өзлексезлеге.

Мәктәпкәчә оешманы кадрлар белән комплектлаштыруга карата таләпләр

Программаны гамәлгә ашыручы мәктәпкәчә белем бирү оешмасы квалификацияле җитәкче, педагогик, административ-хуҗалык хезмәткәрләре һәм укыту-ярдәмче персонал белән комплектлаштырылган булырга тиеш.

Оешманың белем бирү эшчәнлеге белән идарә итүне, Программаны гамәлгә ашыруны методик тәэмин итү, бухгалтер исәбен, финанс-хуҗалык, медицина эшчәнлеген алып бару, тормышны һәм сәламәтлекне зарури саклау, тәрбияләнүчеләрнең туклануын оештыру өчен мәктәпкәчә белем бирү оешмасы хезмәткәрләре сыйфатында тиешле квалификацияле персонал алына һәм (яки) тиешле хезмәтләр күрсәтүче оешмалар белән килешүләр төзелә.

Һәрбер мәктәпкәчә белем бирү оешмасы үз штат расписаниесен мөстәкыйль төзи. мәктәпкәчә белем бирү оешмасын кадрлар белән комплектлаштыруның өч дәрәҗәсе:

Минималь дәрәҗә

1. Төркемнәрнең СанПиН нормалары буенча тутырылуы.
2. Программаны гамәлгә ашыру өчен кирәкле хезмәткәрләрнең вазифаи составы һәм саны белем бирү оешмасы тарафыннан мөстәкыйль билгеләнә.

База дәрәҗәсе

1. Төркемнәр неңтутырылу чиге— мәктәпкәчәтөркемнәрдә— 25 баладан, кече яшьтәгеләр төркемнәрендә — 20 баладан, сабыйлар төркемнәрендә 15 баладан артмаска тиеш.

2. Мәктәпкәчә балалар оешмасында педагогик белгечләр:

• музыка җитәкчесе;

• физик культура буенча инструктор булу.

Оптималь дәрәҗә

1. Төркемнәрнең тутырылу чиге — мәктәпкәчә төркемнәрдә — 25 баладан, кече яшьтәгеләр төркемнәрендә 20 баладан, сабыйлар төркемнәрендә 15 баладан артмаска тиеш.

2. Мәктәпкәчә балалар оешмасында педагогик белгечләр:

музыка җитәкчесе;

• физик культура буенча инструктор;

• сынлы сәнгать эшчәнлеге буенча педагог;

• логопед;

• музыка житәкчесе

• психолог;

• инглиз теле укытучысы булу.

Идарә итүче һәм педагогик кадрларның квалификациясенә карата таләпләр

Программаны гамәлгә ашыру квалификация сыйфатламалары Россия Федерациясе Сәламәтлек саклау һәм социаль үсеш министрлыгының 761 н нче номерлы 2010 ел 26 август приказы белән расланган (Россия Федерациясе Юстиция министрлыгы тарафыннан 18638 нче номер белән теркәлгән, 2010 елның 6 октябрендә), Россия Федерациясе Мәгариф һәм фән министрлыгының «Мәктәпкәчә белем бирүнең федераль дәүләт белем бирү стандартын раслау турында» 1155 нче номерлы 2013 ел 17 октябрь приказы белән үзгәрешләр кертелгән (Россия Федерациясе Юстиция министрлыгы тарафыннан 30384 нче номер белән 2013 елның 14 ноябрендә теркәлгән) «Җитәкче, белгечләр һәм хезмәткәр вазифаларының Бердәм квалификация белешмәлеге»ндә («Мәгариф хезмәткәрләре вазифаларының квалификация сыйфатламалары» бүлеге) билгеләнгән педагогик хезмәткәрләр тарафыннан тәэмин ителергә тиеш.

Педагогик эшчәнлек белән шөгыльләнү хокукына урта һөнәри яисә югары белеме булган һәм квалификация белешмәлекләрендә күрсәтелгән квалификация таләпләренә һәм (яки) профессиональ стандартларга туры килә торган затлар ия. («Мәгариф турында Россия Федерациясе Законы» 273-ФЗ номерлы 2012 ел 29 декабрь Федераль законы, 5 нче бүлек, 46 нчы маддә).

Педагогик хезмәткәр — белем бирү эшчәнлеген гамәлгә ашыручы һәм укучыларны укыту, тәрбияләү һәм (яки) мәгариф эшчәнлеген оештыру бурычларын үтәүче оешма белән хезмәт мөнәсәбәтләрендә торучы физик зат. («Мәгариф турында Россия Федерациясе Законы» 273-ФЗ номерлы 2012 ел 29 декабрь Федераль законы, 2 нче маддә, 21 нче пункт).

Программаны гамәлгә ашыручы Оешмадагы җитәкче һәм педагогик хезмәткәрләрнең квалификация дәрәҗәсе һәрбер вазифа өчен тиешле квалификация сыйфатламаларына, ә дәүләт яисә муниципаль мәгариф учреждениеләре педагогик хезмәткәрләре өчен шулай ук квалификация кате- гориясенә дә туры килергә тиеш.

Җитәкчеләр, белгечләр һәм хезмәткәрләр вазифаларының бердәм квалификация белешмәлегендә («Мәгариф хезмәткәрләре вазифаларының квалификация сыйфатламалары» бүлеге) җитәкче (директор, мөдир), мәгариф учреждениесе җитәкчесе урынбасары вазифалары, шулай ук педагогик хезмәткәрләр вазифалары исемлеге һәм аларга квалификация таләпләре билгеләнә.

Идарәче кадрлар: «Дәүләти һәм муниципаль идарә», «Менеджмент», «Персонал белән идарә итү» әзерлек юнәлешләре буенча югары һөнәри белем һәм педагогик вазифаларда 5 елдан ким булмаган эш стажы яисә югары һөнәри белем һәм дәүләти, һәм муниципаль идарә яки менеджмент һәм икътисад өлкәсендә өстәмә һөнәри белем һәм

педагогик яки җитәкче вазифаларда 5 елдан ким булмаган эш стажы. **Укытучы-дефектолог, укытучы-логопед:** дефектология өлкәсендә эш стажына таләпләр куймыйча югары һөнәри белем.

Педагог-психолог: «Педагогика һәм психология» әзерлек юнәлеше буенча эш стажына таләпләр куймыйча югары яки урта һөнәри белем яисә югары яки урта һөнәри белем һәм «Педагогика һәм психология» әзерлек юнәлеше буенча эш стажына таләпләр куймыйча өстәмә һөнәри белем.

Тәрбияче: «Мәгариф һәм педагогика» әзерлек юнәлеше буенча эш стажына таләпләр куймыйча югары яки урта һөнәри белем яисә эш стажына таләпләр куймыйча югары һөнәри белем яки «Мәгариф һәм педагогика» әзерлек юнәлеше буенча урта һәм өстәмә һөнәри белем.

Өлкән тәрбияче: «Мәгариф һәм педагогика» әзерлек юнәлеше буенча югары һөнәри белем һәм тәрбияче вазифасында 2 елдан ким булмаган эш стажы.

Өстәмә белем бирү педагогы: түгәрәк, секция, студия, клуб яки башка балалар берләшмәсе профиленә туры килә торган өлкәдә югары яки урта һөнәри белем яисә «Мәгариф һәм педагогика» әзерлек юнәлеше буенча эш стажына таләпләр куймыйча югары һөнәри белем яки урта һәм өстәмә һөнәри белем

Музыка җитәкчесе: «Мәгариф һәм педагогика» әзерлек юнәлеше буенча эш стажына таләпләр куймыйча югары яки урта һөнәри белем, музыка инструментында профессиональ башкару техникасына ия булу.

Физик культура буенча инструктор: физкультура һәм спорт өлкәсендә эш стажына таләпләр куймыйча югары яки урта һөнәри белем яисә югары яки урта һөнәри белем һәм физкультура, һәм спорт, табибка кадәр ярдәм өлкәсендә өстәмә һөнәри белем.

Программаны гамәлгә ашыруны тәэмин итү өчен кирәкле төрле категория хезмәткәрләрнең вазифаи составы һәм саны аның максат һәм бурычлары, шулай ук балаларның үсеш үзенчәлекләре белән билгеләнә. Программаны гамәлгә ашыру кысаларында фәнни-тикшеренү, эксперименталь эшчәнлек алып бару өчен фәнни хезмәткәрләр чакырылырга мөмкин.

Мәктәпкәчә белем бирү педагогларының һөнәри вазифалары

«Мәгариф турында Россия Федерациясе Законы» 273-ФЗ номерлы 2012 ел 29 декабрь Федераль законының 5 нче бүлек, 48 нче маддәсе нигезендә Оешманың педагогик хезмәткәрләре түбәндәгеләрне башкарырга бурычлы:

- үз эшчәнлекләрен югары һөнәри дәрәҗәдә башкару, тулы күләмдә Программаны гамәлгә ашыруны тәэмин итү;
- хокукый, әхлакый һәм этик нормаларны саклау, һөнәри этика таләпләрен үтәү;
- тәрбияләнүчеләрнең белем бирү мөнәсәбәтләрендә катнашучы һәм башкаларның намусын һәм дәрәҗәсен хөрмәт итү;
- тәрбияләнүчеләрдә танып белү активлыгын, мөстәкыйльлек, инициатива, иҗади сәләтләр үстерү;
- гражданлык позициясе, хәзерге дөнья шартларында хезмәт һәм тормыш күнекмәләре формалаштыру, сәламәт һәм имин тормыш рәвеше культурасы формалаштыру;
- педагогик яктан нигезләнгән һәм белем бирүнең югары сыйфатын тәэмин итүче формалар, укыту һәм тәрбия алымнары куллану;
- балаларның психофизик үсеш үзенчәлекләрен һәм аларның сәламәтлеге торышын исәпкә алу, кирәк булганда медицина оешмалары белән үзара бергәләп эш итү.

МББ ФДББС нигезендә Оешмада (төркемдә) педагогик хезмәткәрләрнең эшчәнлеге аларның үз һөнәри вазифаларын тиешенчә башкаруына йогын- ты ясаучы, шул рәвешле тәрбияләнүчеләргә карата зарури индивидуаль игътибарны киметүче һәм балаларның иминлегендә һәм үсешендә тискәре чагылулары ихтимал булган чамадан артык эш йөкләүгә юл куймаска тиеш.

Программаның сыйфатлы гамәлгә ашырылуының зарури шарты булып Оешмада яки төркемдә гамәлгә ашыру дәвамында аның өзлексез рәвештә педагогик һәм укыту-ярдәмче хезмәткәрләр тарафыннан тәэмин ителеше тора.

Инклюзив белембирүдә кадрлар шартлары

Инклюзив белем бирүне гамәлгә ашыручы Оешма өчен кадрлар шартлары аерым үзенчәлеккә ия.

СМЧ балаларны гомуми белем бирү төркеменә керткәндә, мәктәпкәчә белем бирү оешмасында өстәмә рәвештә балаларның конкрет категориясе белән эшләү өчен аларның белем ихтыяҗларының үзгәлегенә туры килгән квалификациягә ия педагогик хезмәткәрләр, шул исәптән балаларга тиешле ярдәм күрсәтүче ассистентлар (ярдәмчеләр) вазифалары каралырга мөмкин. Инклюзив белем бирү оештырылган һәрбер төркем өчен тиешле педагогик хезмәткәрләр

тарту тәкъдим ителә. Андый балалар категорияләре һәм алар- ны кадрлар белән тәэмин итү үзенчәлекләре Россия Федерациясе субъект- ларының хакимият органнары тарафыннан билгеләнә.
Төркемгә махсус белем ихтыяҗлары булган, шул исәптән авыр тормыш хәлендә яшәгән башка категорияләрдәге балаларны алганда, тиешле квалификациягә ия өстәмә педагогик хезмәткәрләр җәлеп ителә ала.
Программаны гамәлгә ашыручы педагогик хезмәткәрләр балаларның үсешен тәэмин итү өчен кирәк булган МББ ФДББС да билгеләнгән төп комптенцияләргә ия булырга тиеш.

Педагогик хезмәткәрләрнең һөнәри үсеше

Оешманың педагогик хезмәткәрләре:

- системалы рәвештә үзләренең һөнәри белем дәрәҗәләрен күтәрергә;
- «Мәгариф турында Россия Федерация Законы» 273-ФЗ номерлы 2012 ел 29 декабрь Федераль законының 5 нче бүлек, 49 нчы маддәсе белән билгеләнгән тәртиптә биләгән вазифаларына туры килүләрен раслау өчен аттестация узарга бурычлы.

Педагогик хезмәткәрләрнең һөнәри үсеше өзлексезлеге билгеләнгән күләмдә, һәр 5 елга бер тапкырдан да сирәк булмаган тәртиптә, белем бирү эшчәнлегенең күрсәтелгән төрен алып бару хокукына лицензиясе булган белем бирү учреждениеләрендә өстәмә һөнәри белем бирү программаларын үзләштерү процессында тәэмин ителергә тиеш.
Педагогларда Стандартка тиңдәшле рәвештә мәктәпкәчә белем бирүнең эчтәлеген билгеләүче биш төп белем бирү өлкәсен (социаль-коммуникатив үсеш, танып белү үсеше, сөйләм үсеше, сәнгати-эстетик үсеш, физик үсеш) уңышлы гамәлгә ашыру өчен кирәкле һөнәри компетенцияләр формалашырга тиеш. Хәзерге педагогтан шәхес үсешен, эшчәнлекнең төрле төрләрендә, аларның үзара тыгыз бәйләнешендә балаларның мотивацияләрен һәм сәләтләрен тәэмин итә белү таләп ителә.
Хәзерге вакытта белем бирүдә катнашучыларның уку-укыту-танып белү һәм һөнәри бурычларны мәгълүмати-коммуникацион технологияләр (МКТ) кулланып нәтиҗәле хәл итүгә һөнәри әзерлеге проблемасы, шулай ук мәктәпкәчә белем бирү оешмасында МКТ куллануга булышлык итүче хезмәт- ләрнең булуы актуальләште. Мәгълүмати белем бирү мохитенең уңышлы эшләве электрон белем бирү ресурслары белән генә түгел, аларны кулланучы хезмәткәрләрнең һөнәри компетентлыгы белән дә тәэмин ителә.

Мәктәпкәчә мәгариф системасында Оешманың җитеп бетмәгән кадрлар ресурсларын тутыру, башка белем бирү оешмаларының инновацион тәҗрибәсен тарату, белем бирү процессы нәтиҗәләренә һәм инновацияләрнең нәтиҗәлелегенә комплекслы мониторинг тикшеренүләре үткәрү мөмкинлеген тәэмин итүче үзара хезмәттәшлек шартлары тудырылырга тиеш.

Мәктәпкәчә оешма педагогларын аттестацияләү

Оешма педагогларын аттестацияләү педагогик хезмәткәрләрнең биләгән вазифаларына туры килүен раслау максатында һәм педагогик хезмәткәрләрнең теләге буенча квалификация категорияләрен билгеләү максатында уздырыла. Педагогик хезмәткәрләрнең үз вазифаларына туры килүен ачыклау өчен, аттестация 5 елга бер тапкыр белем бирү эшчәнлеге алып баручы оешмалар мөстәкыйль рәвештә формалаштырылган аттестация комиссияләре тарафыннан аларның һөнәри эшчәнлеген бәяләү нигезендә үткәрелә. Белем бирүне гамәлгә ашыручы федераль башкарма хакимият органнары карамагында булган оешмалар педагогик хезмәткәрләренең квалификацион категорияләрен билгеләү максатында аттестация уздыру әлеге федераль башкарма хакимият органнары тарафыннан формалаштырылган аттестация комиссияләре,

ә белем бирү эшчәнлеген гамәлгә ашыручы һәм Россия Федерациясе субъекты карамагында булган муниципаль һәм хосусый оешмалар педагогик хезмәткәрләренә мөнәсәбәттә әлеге аттестацияне үткәрү Россия Федерациясе субъектлары дәүләт хакимият органнары вәкаләтләре белән формалаштырылган аттестация комиссияләре тарафыннан тормышка ашырыла («Мәгариф турында Россия Федерациясе Законы» 273-ФЗ номерлы 2012 ел 29 декабрь Федераль законы, 5 нче бүлек, 49 нчы маддә).

3.8. ПРОГРАММАНЫ ГАМӘЛГӘ АШЫРУНЫҢ ФИНАНС ШАРТЛАРЫ

МББ ТББПн гамәлгә ашыру буенча дәүләт хезмәтләре күрсәтүдә норматив чыгымнарны исәпләү үрнәге

МББ ТББПн гамәлгә ашыруның финанс ягын тәэмин итү Оешманың ихтыяҗлары белән ярашлы рәвештә МББ ТББПн үтәү барышындагы барлык тиешле чыгымнарны ябу юлы белән билгеләнә. МББ ТББПн гамәлгә ашыруның финанс ягын тәэмин итү ихтыяҗларын билгеләгәндә шул исәптән түбәндәге шартлар исәпкә алына:

- төркемнең юнәлеше (шул исәптән коррекцион, катнаш һәм сәламәтләндерү юнәлешенә караучы төркемнәр өчен);
- балаларның төркемдә булу режимы (тәүлек эчендә булу сәгатьләре саны);
- тәрбияләнүчеләрнең яше (төркемдәге балаларның яшь категориясе);
- МББ ТББПн гамәлгә ашыруның башка үзенчәлекләре.

Финанс ягыннан тәэмин итүдәге ихтыяҗларны билгеләгәндә өстәмә буларак Оешманың тибы исәпкә алына, шуңа бәйле рәвештә, 2012 ел 7 май 597 нче номерлы Россия Федерациясе Президентының Указы («Мәгариф һәм фән өлкәсендә дәүләт сәясәтен гамәлгә ашыру чаралары турында») нигезендә педагогик хезмәткәрләрнең уртача дәрәҗәдәге хезмәт хакына гарантияләре билгеләнә.

МББ ТББПн гамәлгә ашыруны финанс ягыннан тәэмин итү күләме Оешманың:

МББ ТББПн гамәлгә ашыручы хезмәткәрләрнең хезмәтенә түләү чыгымнарын (педагогик персонал, шул исәптән тәрбиячеләр, балаларның үсеш юнәлешләре буенча МББ ТББПн гамәлгә ашыруны тәэмин итүче баш- ка педагогик хезмәткәрләр, укыту-ярдәмче персонал, финанс-хуҗалык, административ-хуҗалык эшчәнлеген, балаларның гомерен һәм сәламәтлеген саклауны тәэмин итүче персонал һ.б);

- уку-укыту чаралары, кирәкле материаллар (шул исәптән басма һәм электрон укыту ярдәмлекләре, дидактик материаллар, аудио- һәм видеоматериалларны); укыту чаралары сатып алу (шул исәптән белем бирү эшчәнлегенең барлык төрләрен оештыру һәм үсешкә китерүче предметлы тирәлек мохите булдыру өчен кирәкле материаллар, җиһазлар, махсус киемнәр, уеннар һәм уенчыклар, электрон белем бирү ресурслары (шул исәптән СМЧ балалар һәм инвалид балалар

өчен махсус)); яңартылып торучы белем бирү ресурслары сатып алу (шул исәптән электрон ресурсларны актуальләштерү материалларына язылу, укыту чаралары комплектын тулыландыру һәм укыту чаралары эшчәнлеген техник тәэмин итүгә язылу, спорт, сәламәтләндерү җиһазлары, инвентарь); элемтә хезмәтенә түләү (шул исәптән Интернет мәгълүмати челтәренә тоташтыру белән бәйле) чыгымнарын;

- педагогик хезмәткәрләргә аларның педагогик эшчәнлеге профиле буенча өстәмә һөнәри белем бирү белән бәйле чыгымнарны;
- хезмәт күрсәтүләрдән файдалану, шул исәптән коммуналь хезмәт чыгымнарын; Оешманың МББ ТББПн гамәлгә ашыру өчен кирәкле башка чыгымнарын каплау өчен җитәрлек булырга тиеш.

Дәүләти һәм муниципаль белем бирү оешмаларында РФ бюджет системасының үзләренә каралган бюджетлары хисабына гомуми һәм түләүсез мәктәпкәчә белем алуга дәүләт гарантияләрен финанс ягыннан тәэмин итү белем бирү оешмасының МББ ФДББС таләпләрен үтәргә тиешлеге белән нигезләнүче чыгымнарын тулысынча каплауны исәпкә алып тормышка ашырыла.

Дәүләт һәм муниципаль белем бирү оешмаларында МББ ТББПн гамәлгә ашыруны финанс ягыннан тәэмин итү төбәк дәрәҗәсендәге һәм җирле хакимиятләр арасында вәкаләтләр бүлешү исәпкә алынып башкарыла.

Бюджет һәм (яки) автономияле белем бирү учреждениесендә МББ ТББПн гамәлгә ашыруны финанс ягыннан тәэмин итү мәгариф программаларының барлык юнәлешләре буенча ведомство хезмәтләре исемлегенә тиңдәш рәвештә МББ ФДББС таләпләрен исәпкә алып билгеләнә торган норматив чыгымнарга туры китереп, гамәлгә куюның МББ ТББПн гамәлгә ашыру буенча дәүләт (муниципаль) хезмәте күрсәтүгә дәүләт (муниципаль) биреме нигезендә тормышка ашырыла. МББ ТББП аз комплектлы һәм (яки) авыл җирлегендә урнашкан белем бирү оешмасында гамәлгә ашырылганда, МББ ТББПн гамәлгә ашыру буенча дәүләт (муниципаль) хезмәтләренең норматив чыгымнарыннан белем бирү оешмасында укучыларның санына бәйле булмаган чыгымнар да исәпкә алырга тиеш.

МББ ТББП казна белем бирү учреждениесендә гамәлгә ашырылган очракта гамәлгә куюучы аның эшчәнлеген финанслауны смета буенча бюджет акчаларын эшчәнлеккә керем китерүче керемнәр күләмен исәпкә алып, бүлү нигезендә тормышка ашыра. МББ ТББПн гамәлгә ашыру буенча хезмәт күрсәтүгә норматив чыгымнарны билгеләгәндә, Россия Федерациясе субъектларының дәүләт хакимият органнары тарафыннан каралган финанс ягыннан тәэмин итү нормативлары исәпкә алынырга тиеш, аларга яраклы рәвештә җирле бюджетларга муниципаль белем бирү оешмаларында гомуми һәм түләүсез мәктәпкәчә белем алу хокукларын гамәлгә ашыруның дәүләт гарантияләрен тәэмин итүгә субвенцияләр бирелә.

МББ ТББПн гамәлгә ашыру буенча дәүләт (муниципаль) хезмәтләрен күрсәтүгә карата гамәлгә куючының дәүләт (муниципаль) биремен үтәвен сыфатлаучы күрсәткечләре МББ ТББПн гамәлгә ашыру шартларына нисбәттә МББ ФДББС таләпләренә нигезләнергә тиеш. Телгә алынган күрсәткечләр белем бирү программасын гамәлгә ашыру нәтиҗәләрен исәпкә ала алмый. Дәүләт (муниципаль) биремен үтәү күрсәткечләре сыйфатында белем бирү оешмасының йөреш күрсәткечләрен (балаларның авыруын исәпкә алып) исәпләргә тәкъдим ителми.

Балаларның мәктәпкәчә белем алуын хосусый белем бирү оешмаларында, шулай ук укытуны индивидуаль эшмәкәрләр хисабына оештыручы оешмаларда да, финанс ягыннан тәэмин итү ата-аналар (законлы вәкилләр) акчасы хисабына яисә әлеге учреждениеләргә чыгымнарны Россия Федерациясе субъекты акчасы исәбенә кайтаруга субсидияләр бирү ярдәмендә гамәлгә ашырыла. МББ ТББПн гамәлгә ашыру буенча хезмәт күрсәтүгә булган чыгымнарга субсидия алган очракта, аерым (барлык) тәрбияләнүчеләр өчен МББ ТББПн гамәлгә ашыру күрсәтелгән тәрбияләнүчеләрнең ата-аналары (законлы вәкилләре) өчен түләүсез нигездә оештырыла. Хосусый белем бирү оешмалары өчен чыгымнарны каплауга киткән субсидияләр күләменә туры килгән финанс ягын тәэмин итү нормативы муниципаль белем бирү оешмасының тиешле тибы өчен Россия Федерациясе субъекты дәрәҗәсендә тәгаенләнгән финанс ягын тәэмин итү нормативларына туры килергә тиеш (финанслауның тиешле нормативлары күчемсез милекне тотуга киткән чыгымнарны һәм комму- наль чыгымнарны үз эченә алмый).

Дәүләти һәм муниципаль белем бирү оешмаларында МББ ТББПн гамәлгә ашыруны финанс ягыннан тәэмин итү коммуналь хезмәтләр һәм биналарны карап тотуга киткән чыгымнар өлешендә тиешле белем бирү оешмаларын гамәлгә куючылар акчалары хисабына тормышка ашырыла.

СМЧ балалар, шул исәптән инвалид балалар өчен җайлаштырылган МББ ТББПн гамәлгә ашырганда, МББ ТББПн гамәлгә ашыруны финанс ягыннан тәэмин итү күрсәтелгән балаларны махсус персонал карап йөртүне дә капларга тиеш.

МББ ФДББС таләпләренә ярашлы рәвештә норматив чыгымнарны исәпләгәндә, Программаны гамәлгә ашыру кысаларында оешмаларның педагогик хезмәткәрләренең бөтен төр эшләрне үтәүгә киткән вакытка ихтыяҗлары һәм шулай ук тиешле предметлы тирәлек мохитен булдыру чыгымнары, шул исәптән укыту чараларын сатып алуга киткән чыгымнар исәпкә алынырга тиеш. МББ ТББПн гамәлгә ашырганда якынча норматив чыгымнар төрле яшьтәге балалар, МББ ТББП гамәлгә ашырыла торган торак пункт типлары, төркемнәрнең юнәлешләре һәм режимнары өчен аерым каралалар.

МББ ТББПн ($N_{ХК}$) гамәлгә ашыру буенча хезмәт күрсәтүгә норматив чыгымнар түбәндәге формула буенча исәпләнә:

$N_{хк} = N_{ук} + N_{хт} + N_{ком} + N_{б}$ (Nусл = Nобуч + Nот + Nком+Nзд).

$N_{ук}$ — МББ ТББПн гамәлгә ашыруны финанс ягыннан тәэмин итүнең РФ субъекты дәрәҗәсендә тәгаенләнгән, Оешма җитәкчесенең хезмәтенә түләү билгеләнеп төгәлләштерелгән нормативы.
$N_{хт}$ — Оешманы гамәлгә куючы тарафыннан билгеләнгән, биналарны һәм кыйммәтле мөлкәтне карап тотуны, төп гомуми белем бирү программалары буенча гомуми һәм түләүсез мәктәпкәчә белем бирүне оештыруны тәэмин итүче һәм карау һәм тәрбия кылуны тормышка ашыру өчен шартлар тудыручы хезмәткәрләрнең хезмәтенә түләүгә киткән норматив чыгымнар.
$N_{ком}$ — билгеләү тәртибе Оешманы гамәлгә куючы тарафыннан тәгаенләнә һәм Программаны гамәлгә ашыру һәм аның буенча укучы балаларны карау һәм тәрбия кылу өчен шартлар тудыру вакытында коммуналь хезмәтләр куллану үзенчәлекләрен исәпкә ала торган норматив чыгымнар.
$N_{б}$ — МББ ТББПн гамәлгә ашыруны оештыру процессында кулланыла тор- ган сарыф ителүче материалларга, оешманың биналары һәм корылмаларын карап тотуга карата норматив чыгымнар.
Югарыда китерелгән норматив чыгымнар, МББ ТББПн гамәлгә ашыруны финанс ягыннан тәэмин итүнең Россия Федерациясе субъекты дәрәҗәсендә каралган нормативыннан кала, Оешманың, шулай ук ул урнашкан торак пунктның үзенчәлекләреннән чыгып индивидуаль билгеләнә һәм тиешле норматив чыгымнар аерым муниципаль районнар (шәһәр округлары) дәрәҗәсендә билгеләнү сәбәпле, бер-берләреннән аерылып тора.

МББ ТББПн гамәлгә ашыруны финанс ягыннан тәэминитүнең РФ субъекты дәрәҗәсендә тәгаенләнгән нормативын исәпләү үрнәге

МББ ТББПн гамәлгә ашыруның кадрлар шартларына карата таләпләргә, предметлы тирәлек мохитенә һәм матди-техник тәэмин итүгә куелган таләпләргә тиңдәшле рәвештә оешмада МББ ТББПн гамәлгә ашыруны финанс ягыннан тәэмин итү ($N_{ук}$) түбәндәге формула белән исәпләнә:

$$N_{ук} = N_{пед} + N_{ях} + N_{һб} + N_{уч} + N_{пк}$$

$N_{пед}$ — **педагогик хезмәткәрләрнең хезмәтенә түләү һәм хезмәткә түләү- не өстәмә финанслау нормативы.** МББ ТББПн гамәлгә ашыруның төрле үзен- чәлекләре өчен тиешле финанслау нормативлары күрсәткечләре Кушымтада (1–5 нче таблицалар) китерелә. Исәпләүләр Программаның кадрлар белән комплектлаштырылуга булган төп таләпләреннән чыгып башкарылды. МББ ТББПн нәтиҗәле гамәлгә ашыруны өстәмә белгечләр тарту хисабына тәэмин итү өчен финанслау нормативларын кадрлар белән комплектлаштырылуга төп таләпләрне үтәү өчен кирәк булган финанслау нормативыннан 10–20 % ка артыграк билгеләүне күздә тотарга тәкъдим ителә.

$N_{ях}$ — **укыту-ярдәмче хезмәткәрләрнең (тәрбияче ярдәмчеләре һәм кече тәрбиячеләр) хезмәтенә түләү һәм хезмәткә өстәмә түләүне финанслау нор-**

мативы. 2015 ел өчен МББ ТББПн гамәлгә ашыруның төрле үзенчәлекләре өчен тиешле финанслау нормативлары Кушымтада (6–8 нче таблицалар) китерелә.

$N_{һб}$ — **МББ ТББПн гамәлгә ашыру өчен кирәк булган башка персоналның хезмәтенә түләү хезмәткә һәм өстәмә түләүне финанслау нормативы.** 2015

ел өчен МББ ТББПн гамәлгә ашыруның төрле үзенчәлекләре өчен тиешле финанслау нормативларының аңлатмалары Кушымтада (9 нчы таблица) китерелә.

$N_{уч}$ — **МББ ТББПн гамәлгә ашыруда кулланыла торган укыту һәм тәрбия чаралары чыгымнарын тәэмин итүне финанслау нормативы.** Нормативның

күләме Оешманың төп средстволарны финанс ягыннан тәэмин итү үзен- чәлекләренә туры китереп билгеләнә. 2015 ел өчен уку-укыту чаралары- ның төп комплектын булдыруны финанслау нормативы РФ буенча бер тәр- бияләнүчегә елына уртача 4000 — 9000 сум тәшкил итә. МББ ТББПн нәтиҗәле гамәлгә ашыруны предметлы тирәлек мохитенең нәтиҗәлелеген арттыру хисабына тәэмин итү өчен, уку-укыту чараларын финанслау нормативларын төп комплектны финанслау нормативларыннан 20–30 % ка артыграк бил- геләүне күздә тотарга тәкъдим ителә.

$N_{пк}$ — **МББ ТББПн гамәлгә ашыручы педагогик хезмәткәрләргә өстәмә һөнәри белем бирүне финанслау нормативы.** Квалификацияне күтәрүнең уртача бәясен, аның кабатлану санын, шулай ук өстәмә һөнәри программалар буенча укыту

уздырыласы урынга баруның уртача юл чыгымнарын бәяләүне, уку барышында торак өчен түләү бәясен кертеп, бер тәрбияләнүчегә исәпләгәндә финанслау нормативы күрсәткече елга якынча 635 сумга якын тәшкил итә.

Хезмәткә түләүнең төбәк системасы үзенчәлекләрен исәпкә алу, педагогик хезмәткәрләрнең ($N_{пед}$), укыту-ярдәмче хезмәткәрләрнең ($N_{ях}$) һәм башка персоналның ($N_{hб}$) хезмәтенә түләү хезмәткә өстәмә түләүне финанслау нормативларын билгеләү өчен күрсәтелгән финанслау нормативларын МББ ТББПнда бирелгән коррекцияләү коэффициенты зурлыгына үзгәртергә тәкъдим ителә.

Өстәмә рәвештә, Оешманың эш режимын (атнадагы көннәрне һәм елдагы айларны) исәпкә алу өчен МББ ТББПн гамәлгә ашыруны тәэмин итү ягыннан тәкъдим ителгән финанс нормативларына төзәтмә кертелергә мөмкин.

МББ ТББПн гамәлгә ашыруның 2016 елга һәм алдагы елларга чыгым нормативларын исәпләү өчен аерым категория хезмәткәрләрнең хезмәт хаклары артуын һәм шулай ук уку-укыту чаралары бәяләренең үзгәрүне билгеләүче күрсәткечләр файдаланылырга тиеш. МББ ТББПн гамәлгә ашыруны финанс ягыннан Оешма дәрәҗәсендә тәэ- мин итү күләме агымдагы финанс елына бүленгән акча күләме чикләрендә башкарыла һәм МББ ТББПн гамәлгә ашыру өчен кирәкле чыгымнарны каплау, шул исәптән аны гамәлгә ашыруда катнашучы барлык категория персоналның хезмәтенә түләү, уку-укыту һәм тәрбия чаралары белән тәэ- мин итү, педагогик хезмәткәрләрнең педагогик эшчәнлек профиле буенча өстәмә һөнәри белем алу хокукын гамәлгә ашыру, Оешманың эшчәнлеген тәэмин итү файдаланыла.

Оешманың аерым категория хезмәткәрләренең хезмәтенә түләү тәртибе, күләме һәм шартлары, шул исәптән стимуллаштыручы түләүләр Оешманың локаль хокукый актларында һәм /яки коллектив килешүләрдә билгеләнә. Стимуллаштыручы түләүләр турында локаль хокукый актларда МББ ТББПн гамәлгә ашыру шартларына карата МББ ФДББС таләпләренә туры китереп эшләнгән нәтиҗәлелек һәм сыйфат критерийлары билгеләнә. Хезмәткә түләү фондының стимуллаштыручы өлешен бүлүдә Оешманың үзидарә органнары катнашуы күздә тотылаОешма сатып алу предметларын, уку-укыту чараларының санын һәм бәясен, шулай ук МББ ТББПн гамәлгә ашыру шартларына ярашлы таләпләргә җавап бирерлек эшчәнлек төрләре исемлеген мөстәкыйль рәвештә билгели.